

ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE

XIV

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU**

**și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„IULIAN ANTONESCU”**

**ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE**

XIV

**Bacău
2015**

ZARGIDAVA – Revistă de istorie

Fondator
Prof.dr. Ioan Mitrea

COLEGIUL EDITORIAL:

Prof.univ.dr. Victor SPINEI, m.c. al Academiei Române (Iași)
Prof.univ.dr. Dan Gh. TEODOR (Iași)
Prof.univ.dr. Ion AGRIGOROAIEI (Iași)
Prof.univ.dr. Alexandru BARNEA (București)
Prof.univ.dr. Bogdan MURGESCU (București)
Expert Restoration Dimitrie VICOVANU (New York, U.S.A.)
Prof.dr. Ioan MITREA (Bacău)

*

* *

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Ioan MITREA – redactor-șef;
Prof.dr. Livia Liliana SIBIȘTEANU, Prof.dr. Jeny GHIOC,
Muzeograf prof.drd. Lăcrămioara Elena ISTINA – membri

*

* *

Tipărirea acestui număr s-a realizat și cu sprijinul financiar al ASOCIAȚIEI CULTURALE „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” din Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru BONTAȘ

Tehnoredactare computerizată:

dr. Marius-Alexandru ISTINA

Coperta:

Cetatea dacică Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

ISSN 1583-1353

Format 16x70x100
Bun de tipar: 17.02.2014
Tipărit la DOCUPRINT Bacău
Apărut martie 2015

SUMAR/ SOMMAIRE/ CONTENTS

Istorie/ L'Histoire/ History

- Nicolae Ursulescu**, *Receptarea civilizației Cucuteni în arheologia europeană la sfârșitul secolului al XIX-lea/ L'inclusion de la civilisation Cucuteni dans l'archéologie européenne à la fin du XIXe siècle* 7
- Livia Liliana Sibișteanu**, *Timpul sacru și Timpul profan/ Temps sacré et Temps profane* 20
- Dimitrie Vicovanu**, *Restaurarea Coroanei Regale din satul Galeșu, comuna Poarta Albă, jud. Constanța, care astfel a sugerat analogia cu coroana reginei Nefertiti/ The restoration of the Romanian antique crown from Galeșu, Constanța county* 33
- Lucian G. Costi**, *12. Audiatur et altera pars. Mulțimea clădită în jurul particulei fundamentale de construcție pot: pot-capul/ 12. Audiatur et altera pars. The set built around the fundamental particle of construction pot: pot-capul* 38
- Ioan Vasiliu**, *Două amfore elenistice din colecțiile Muzeului de Istorie Onești/ Two Hellenistic amphorae from collections of History Museum Onești* 46
- Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengu**, *Observații privind tezaurul dacic de argint. Întrebări și ipoteze / Observations regarding the Silver Dacian Treasures. Question and hypotheses* 56
- Liliana Trofin**, *Dogmă, erezie și magie la Dunărea de Jos / Dogma, heresy and magic to Lower Danube* 64
- Mihail Zahariade**, *Toponimul antic (H)almyris-Salmorus / The Place name (H)almyris-Salmorus* 83
- Virgil Mihăilescu-Bîrliba**, *Din nou despre tezaurul de denari romani de la Buda / New data concerning the hoard of roman denarii from Buda* 94
- Alexandru Barnea**, *Bizanțul la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea/ Le Byzance au Bas-Danube dans le VIe siècle* 102
- Constantin Leonte**, *Viața creștină în Imperiul bizantin la sfârșitul secolului al VI-lea. în lumina relatărilor istoricului Theophilact Simocata / La Vie Chrétienne en l'Empire byzantin à la fin du siècle VIème. dans la lumière des informations de l'historien Theophilact Simocata* 111
- Ion Alexandru Mizgan**, *Ioniță Caloian - punte între Răsăritul și Apusul Europei. Schiță biografică / Ioniță Caloian -bridge between East and West Europe. Biographical sketch* 124
- Nichita Adăniloiaie**, *Contribuția preoților la dezvoltarea învățământului primar românesc în epoca modernă/ The priest contribution to the development of the Romanian primary education in modern era* 140
- Anton Coșa**, *Căsătoria prințului Carol I al României în diplomația*

<i>Sfântului Scaun / Le mariage du Prince Carol I de Roumanie dans la diplomatie du Saint Siège</i>	148
Dumitru Vitcu , <i>Avatarurile cobeligeranței româno-ruse din anii 1877-1878. Reflecții jurnalistice/ The difficulties of Russo-Romanian cooperation during the war of 1877-1878 in journalistic reflections</i>	156
Jeny Ghioc , <i>Aspecte ale contribuției evreilor sioniști din România la constituirea statului Israel / The aspects of the contribution of Zionism in Romania of the fondation of the Israel State</i>	176
Alin Spânu , <i>Propaganda externă ungară contra Tratatului de pace de la Trianon (1923-1924)/ Hungarian foreign propaganda against the Treaty of Trianon (1923-1924)</i>	183
Ion Agrigoroaiei , <i>Stabilizarea monetară și împrumuturile externe din anii crizei economice 1929-1933 / La stabilisation de la monnaie et les emprunts extérieurs des années de la crise économique 1929-1933</i>	195
Constantin Cloșcă , <i>Unele considerații în problema revizionismului interbelic / Some considerations on the issue of Revisionism during the inter-war period</i>	214
Ioan Scurtu , <i>Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu – doi istorici români de talie europeană / Nicolae Iorga and Gheorghe I. Brătianu – two European-class Romanian historians</i>	228
Alexandru Zub , <i>G.I. Brătianu - istorie și civism/ G.I. Brătianu – histoire et civisme</i>	239
Virgil Mihăilescu-Bîrliiba , <i>Epistole istorice (V) / Historical Letter (V)</i>	243

*Note de lectură și recenzii/ Notes de lecture et comptes rendus/
Reading notes and reviews*

<i>Arheologia preventivă în Republica Moldova</i> , vol. 1, nr. 1-2, 2014 (Vasile Diaconu)	260
Ioan Mitrea , <i>Așezarea medievală timpurie de la Ștefan cel Mare-Gutinaș, județul Bacău (Lăcrămioara-Elena Țistina)</i>	262
Sergiu Musteață , <i>Moneda Bizantină în regiunile Carpato-Nistrene în secolele VI-X (Ioan Mitrea)</i>	265
Ștefan Olteanu , <i>Relațiile româno-sârbe în secolele VI-XVI (Ioan Mitrea)</i>	268
Ioan Scurtu , <i>Un istoric pe meridianele lumii (Marina Mihaela Bărbieru)</i>	271
Ion Popescu-Sireteanu , <i>Chestionar păstoresc (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	273
<i>Revista Carpica</i> , numărul XLIII, 2004 (Mihaela Băbușanu)	275
<i>Știri din revista americană Archaeology</i> , 2014 (Dimitrie Vicovanu)	278
<i>Abrevieri</i>	280
<i>Scrisoare de mulțumire</i>	282

RECEPTAREA CIVILIZAȚIEI CUCUTENI ÎN ARHEOLOGIA EUROPEANĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Nicolae Ursulescu

L'inclusion de la civilisation Cucuteni dans l'archéologie européenne à la fin du XIXe siècle

Résumé: On rappelle les principaux moments par lesquels les trouvailles de Cucuteni (surtout la céramique peinte et les idoles en terre cuite) ont pénétré, à bref délai après leur découverte, dans les ouvrages de spécialité de l'Europe: les présentations faites par Al. Odobescu et Gr. Butsureau au Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistorique de Paris (1889); les communications données par G. Diamandy à la Société d'Anthropologie de Paris, publiées puis dans l'annuaire de cette société (1889 et 1890); la première signalisation des découvertes de Cucuteni dans une revue allemande de spécialité (G. Bosshard); l'inclusion de la culture Cucuteni dans la première grande synthèse sur l'art préhistorique de l'Europe (M. Hoernes). Ces démarches expliquent l'implication du savant allemand Hubert Schmidt aux fouilles de Cucuteni (1909-1910), ayant comme résultat le fait que cette remarquable civilisation s'est définitivement imposée dans l'archéologie européenne et universelle.

Mots clés: Roumanie, Énéolithique, civilisation Cucuteni, archéologie européenne, Gr. Butsureau, Al. Odobescu, G. Diamandy, G. Bosshard, M. Hoernes.

Împlinirea a 130 de ani de la descoperirea celei mai reprezentative civilizații din Preistoria României și, în același timp, a uneia dintre cele mai rafinate manifestări ale eneoliticului european este un bun prilej de a trece în revistă câteva din momentele importante care au contribuit la pătrunderea informațiilor legate de acest fenomen cultural în mediile științifice ale Europei, chiar la scurt timp după ce se efectuaseră primele cercetări (1885) în stațiunea arheologică de pe Dealul Cetățuia de la Cucuteni. Faptul este cu atât mai demn de subliniat, cu cât, la acea vreme, se știau destul de puține lucruri despre această civilizație și nu fuseseră încă cercetate sistematic alte așezări aparținătoare ei, pentru a se putea contura vastul său areal de răspândire și impactul pe care l-a avut asupra altor civilizații contemporane cu ea – așa cum sunt cunoscute astăzi asemenea date.

Știm astăzi că marele complex cultural Cucuteni-Ariușd-Tripolie (denumit astfel după cele trei stațiuni reprezentative din Moldova, estul Transilvaniei și Ucraina) a dăinuit, de-a lungul mai multor faze de evoluție, aproape un mileniu și jumătate, iar populația sa s-a extins pe circa 350 km². Descoperirile făcute an de an nu încetează nici astăzi să uimească prin varietatea și frumusețea produselor sale, prin gradul înalt de organizare social-teritorială atins de populația acestei civilizații.

Stațiunea de la Cucuteni apărea atunci ca o enigmă, greu de încadrat într-un anume cerc cultural, datorită caracterului ei cu totul deosebit față de ceea ce se descoperise până atunci în Europa. Fenomenele neolitice cunoscute la acea dată prezentau o ceramică destul de rudimentară, ornată doar cu decoruri adâncite (incizate sau imprimate). Cucuteni era, deci, pe la 1890, prima civilizație cu ceramică pictată care se putea data, eventual, în neolitic (ținând cont, totuși, că uneltele erau făcute din piatră). Am folosit cuvântul „eventual”, pentru că mai mulți reprezentanți ai cercurilor culte din acea vreme nu-și puteau imagina că produse de un asemenea rafinament artistic erau opera unor oameni dintr-o perioadă atât de îndepărtată și preferau să creadă că descoperirile de la Cucuteni ar trebui încadrate în epoca bronzului (având în vedere unele asemănări ale plasticii de lut cu cea întâlnită la Troia sau în lumea miceniană). Nu lipseau nici voci care considerau că descoperirile de la Cucuteni ar trebui încadrate în perioada dacică sau chiar mai târziu¹.

De abia la sfârșitul veacului vor fi comunicate descoperirile asemănătoare făcute la Tripolie, pe malul Niprului, dar compararea și apropierea dintre artefactele găsite în Moldova și în Ucraina s-a făcut mult mai târziu. Tot mai târziu se plasează și descoperirea altor mari civilizații din sud-estul Europei. Astfel, după 1900 vor fi făcute cercetările din Tesalia, care au condus la definirea celor două frumoase civilizații cu ceramică pictată (Sesklo și Dimini), iar descoperirea civilizației Vinča, din Serbia, ca și a „culturii tell-urilor” din Bulgaria au fost comunicate de abia după Primul Război Mondial.

Era normal, deci, ca, într-un moment în care cunoștințele despre Preistorie se limitau mai ales la ceea ce se găsisese în vestul și centrul Europei, această civilizație enigmatică, cu splendidele ei vase pictate, să

---

¹ I. Nădejde, **Antichitățile de la Cucuteni**, în *Contemporanul*, an IV, 1885, nr. 14-15, p. 587-592; nr. 17, p. 671-674.

stârmească un viu interes printre arheologii și antropologii vremii, deoarece se întrezărea, astfel, câte ceva din Preistoria prea puțin cunoscută atunci a estului și sud-estului Europei. Totuși, ceea ce a atras, în primul rând, atenția asupra descoperirilor de la Cucuteni nu a fost atât valoarea științifică a acestora, cât mai ales mesajul artistic pe care-l transmiteau aceste capodopere estetice ale unei lumi de mult apuse.

Nu vom insista asupra momentului primelor semnalări ale descoperirilor de la Cucuteni, datorate lui N. Beldiceanu (1844-1896) și D. Butculescu (1846-1916)², pe de o parte, deoarece acestea au fost pe larg tratate într-o serie de materiale³, iar pe de altă parte, fiindcă ele nu constituie obiectul prezentării de față. Menționăm doar că aceste semnalări au avut un pregnant caracter de amatorism, în consens cu modul în care s-au desfășurat primele cercetări de teren (săpături fără observații stratigrafice riguroase) și cu stadiul cunoștințelor despre perioada neolitică⁴.

Important a fost faptul că unii dintre cei implicați în aceste cercetări de pionierat și-au dat seama că o adevărată validare a descoperirilor de la Cucuteni nu se putea face decât prin prezentarea lor în fața cercurilor științifice internaționale.

Respectivul „moment al adevărului” s-a produs la doar patru ani după efectuarea primelor săpături de pe Dealul Cetățuia, cu ocazia Congresului Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la Paris (1889), avându-l ca protagonist pe profesorul ieșean de istorie Grigore Buțureanu (1855-1907), prieten și colaborator al lui Nicolae Beldiceanu în cercetările arheologice ale acestuia.

Trebuie să facem aici, însă, o precizare. În materialele dedicate acestor prime cercetări de la Cucuteni se vorbește despre săpăturile pe

---

² N. Beldiceanu, *Antichitățile de la Cucuteni. Schiță arheologică*, Iași 1885; P.I. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni în izvoare arhivistice bucureștene*, în *RevMuz*, 1982, 4, p. 65-68.

³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966, p. 5-8; Idem, *Realizări și perspective în cercetarea culturii Cucuteni*, București, 2001, p. 6-7; D. Monah, Șt. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 16-17; C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, BMA V, Piatra Neamț, 1998, p. 15-16; M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *Cucuteni-Cetățuia. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, BMA XIV, Piatra Neamț, 2004, p. 11-20.

⁴ N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, *Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană*, în N. Ursulescu (ed.), *Dimensiunea europeană a civilizației neolitice est-carpatică*, Iași, 2007, p. 23.

care le-au întreprins aici împreună N. Beldiceanu și Gr. Buțureanu, afirmația bazându-se probabil și pe faptul că banii pentru lucrări au fost puși la dispoziție, în cea mai mare parte, de Buțureanu, care a făcut un împrumut în acest scop⁵. De fapt, a fost vorba de asocierea dintre un arheolog de teren și unul „de birou”, deoarece săpăturile efective au fost făcute în exclusivitate de Beldiceanu, în timp ce lui Buțureanu, care se documentase intens pentru aceasta, i-a revenit sarcina studierii materialelor rezultate⁶. Se ridică, totuși, problema de ce, în comunicarea de la Paris, Buțureanu apare ca singur autor, deși materialele fuseseră descoperite de Beldiceanu. Documente recent publicate par să ofere răspunsul la această dilemă. Societatea de Medici și Naturaliști din Iași, al cărei membru devenise și Nicolae Beldiceanu din 1885, îi oferise acestuia o sumă mică pentru continuarea săpăturii, iar când Beldiceanu a anunțat că dorește să publice rezultatele la Paris, membrii Societății i-au cerut imperios să le dea la Buletinul Societății, așa cum se angajase inițial⁷. Se pare că, în această situație, Beldiceanu, pentru a face posibilă susținerea comunicării la cel de al X-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la Paris (1889), a preferat să se retragă, lăsându-l ca autor doar pe Buțureanu, care nu era încă membru al Societății din Iași și care, în plus, și-a suportat singur cheltuielile de deplasare în Franța⁸.

Gr. Buțureanu pregătise, pentru acest Congres, un text în limba română, care va fi publicat, în același an, în revista noii Societăți Științifice și Literare din Iași⁹, fondată din inițiativa sa, cu sprijinul unui grup de intelectuali ieșeni¹⁰, tocmai cu scopul de a aduce un suflu nou în

⁵ I. Andrieșescu, **O pagină din istoria arheologiei preistorice în România: Gr.C. Buțureanu și introducerea sa la „Preistoria în România. Studiu de arheologie preistorică și etnografie” (1898, inedit)**, în *Revista de preistorie și antichități naționale*, I, 1937, I, p. 18.

⁶ **Idem**, p. 18; Gr.C. Buțureanu, **Cestiunea Arilor**, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria II, XVIII (1895-1896), p. 131, 133 (lista stațiunilor de tip Cucuteni cercetate de N. Beldiceanu pe tot teritoriul Moldovei).

⁷ M.-C. Văleanu, **Descoperirile de la Cucuteni și Societatea de Medici și Naturaliști din Iași**, în *Studii de preistorie*, 3, 2005-2006, p. 206-210.

⁸ I. Andrieșescu, **op.cit.**, p. 19.

⁹ Gr. C. Buțureanu, **Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni din comuna Băiceni, județul Iași**, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, I, 1889, 3, p. 257-271.

¹⁰ I. Andrieșescu, **op.cit.**, p. 18.

viața spirituală a urbei de pe Bahlui.

Pe timpul participării la Congres, Gr. Buțureanu s-a bucurat de sprijinul total al lui Al. Odobescu, primul profesor de arheologie la Universitatea din București și membru în Consiliul permanent al Congresului. Acesta a prezentat rezumativ, în limba franceză, comunicarea lui Buțureanu, încadrând descoperirile de la Cucuteni în contextul mai larg al cercetărilor preistorice din România, pentru a stabili analogii cu piese din Grecia și Troia, pe care le considera asemănătoare. În cadrul intervenției lui Odobescu, Buțureanu a prezentat și el desenele unor descoperiri și chiar câteva piese mai mici de la Cucuteni, care au trezit un real interes printre participanți. Pe lângă faptul că Buțureanu a încadrat corect descoperirile de la Cucuteni spre sfârșitul epocii neolitice, el a avut și meritul de a aminti că în Moldova există și alte așezări cu ceramică pictată de același tip, care formau un cerc cultural unitar, ceea ce a creat premisele pentru promovarea noțiunii de *cultură Cucuteni* în arheologia europeană¹¹.

Intervențiile lui Odobescu și Buțureanu au avut loc în ședința din 23 august 1889, imediat după comunicarea lui Schliemann¹², făcând trimitere directă la descoperirile acestuia de la Troia. Între ascultători erau nume celebre pentru istoria arheologiei universale; în afară de Heinrich Schliemann, sunt menționați Sir John Evans, Sophus Müller, Gabriel și Adrien de Mortillet, Salomon Reinach, Hans Hildebrand, Oscar Montelius ș.a. Președintele Congresului, profesorul Armand de Quatrefages, a apreciat elogios valoarea materialelor găsite la Cucuteni și în alte localități din Moldova¹³.

Textul final al comunicării, modificat în mare măsură față de varianta în limba română (ca urmare a sfaturilor primite de la Al. Odobescu), împreună cu ilustrația, a fost publicat în actele Congresului¹⁴. Articolul

---

¹¹ N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, *op.cit.*, p. 23.

¹² **Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889**, Paris, 1891, p. 41.

¹³ M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *op.cit.*, p. 17; N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, *op.cit.*, p. 25.

¹⁴ Gr.C. Butzureano, **Notes sur Coucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord**, în **Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889**, Paris, 1891, p. 299-307. Reproducerea acestui text, însoțit de traducere în limba română, la: N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, *op.cit.*, p. 34-41.

lui Buțureanu a fost completat, în mod fericit, de precizările lui Odobescu¹⁵.

În aceeași perioadă, descoperirile de la Cucuteni au mai fost prezentate în mediul savant parizian de către tânărul student George Diamandy (1867-1917)¹⁶, fiul unuia dintre primarii Iașului, prin două comunicări, ținute la Societatea de Antropologie din Paris, la 21 noiembrie 1889 și 15 mai 1890 – ambele publicate în Buletinul Societății¹⁷. Aceasta efectuase și el săpături la Cucuteni în 1888 și adunase un material important, pe care l-a prezentat într-o manieră sistematică și în spirit interdisciplinar, la un nivel superior față de amatorismul ce caracteriza, în general, lucrările de arheologie din România acelor timpuri. Valoarea științifică a acestor texte se dovedește și prin recenzarea lor într-o prestigioasă revistă științifică franceză¹⁸.

Astfel, el combate analogiile și comparațiile forțate, mult îndepărtate în spațiu și timp, considerând că asemănările dintre idolii de la Cucuteni și cei găsiți de Schliemann la Troia și în Grecia nu sunt rezultatul unei origini comune, ci se explică, mai degrabă, prin tehnici de modelare impuse de natura obiectelor; pentru a demonstra această idee, el apelează la arheologia experimentală, modelând singur câțiva idoli¹⁹. Pentru lămurirea semnificației unor descoperiri arheologice, apelează adesea la paralele etnografice, căutate mai ales în civilizația satelor românești, fiind astfel un precursor al etnoarheologiei în România. De asemenea, în premieră pentru arheologia din România, G. Diamandy aduce în discuție date arheozoologice și arheobotanice din descoperirile

¹⁵ **Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889**, Paris, 1891, p. 294-298. Reproducerea acestui text, însoțit de traducere în limba română, la: N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **op.cit.**, p. 30-33.

¹⁶ D. Ursulescu, **George Diamandy**, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 481-491; N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **op.cit.**, p. 25-26.

¹⁷ G. Diamandy, **Station préhistorique de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 3e série, t. 12, 1889, 4° fasc., p. 582-599; Idem, **Nouvelles idoles de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 4e série, t. I, 1890, 2° fasc., p. 406-408. Reproducerea acestor texte, însoțite de traducere în limba română, la: N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **op.cit.**, p. 42-60.

¹⁸ E.O., în *Revue des travaux scientifiques*, t. 10, 1889, p. 860-861; t. 11, 1890, p. 318. Reproducerea acestor texte, însoțite de traducere în limba română, la: N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **op.cit.**, p. 61-62.

¹⁹ G. Diamandy, **op.cit.**, 1889, p. 597-598.

sale de la Cucuteni²⁰.

În general, el nu se limitează la simpla descriere a obiectelor găsite, ci încercă explicații și propune clasificări, ca în cazul ceramicii, al fusaiolilor și al idolilor²¹.

G. Diamandy a donat un lot important de materiale de la Cucuteni Societății de Antropologie din Paris. Societatea va prezenta aceste materiale, cu menționarea numelui donatorului, la Expoziția universală de la Paris din 1900. În catalogul editat cu această ocazie sunt descrise (la secțiunea *Țări străine*) ca provenind de la Cucuteni: ceramică grosieră (decorată cu ciupituri de unghie și cu adâncituri), ceramică fină pictată (cu roșu și brun), greutatea pentru războiul de țesut, fusaiole, figurine de lut ars (animale, femei, bărbați), gratoare și lame de silex, topoare șlefuite de piatră, împungătoare și dălți de os, mânere din corn de cerb²². Interesant este și faptul că în colecțiile Societății se găsea și un important lot de materiale de la Tripolie (Ucraina), donat de Theodor Volkov²³, dar, în acel moment, nu se făcea încă o apropiere între cele două categorii de piese, care aparțin, de fapt, aceluiași complex cultural.

Prin lucrări de o înaltă ținută științifică, prezentate la reuniuni științifice de prestigiu, Gr. Buțureanu, Al. Odobescu și G. Diamandy au realizat primii pași pentru pătrunderea descoperirilor de la Cucuteni în circuitul științei preistorice europene. Totuși, trebuie remarcat că informațiile despre Cucuteni nu au intrat imediat în sintezele franceze asupra Preistoriei, așa cum era de așteptat, cât mai ales în cele de limbă germană, ale căror autori au folosit articolele publicate de arheologii români în limba franceză!

Astfel, edițiile binecunoscutei sinteze a lui Gabriel de Mortillet (1821-1898) despre Preistorie²⁴ (care au constituit multă vreme un reper pentru știința preistorică franceză) vizează vestul, nordul și parțial centrul Europei, oprindu-se la teritoriul Ungariei; în felul acesta, sud-estul și

²⁰ *Ibidem*, p. 593.

²¹ *Idem*, *op.cit.*, 1890, p. 406-408.

²² A. de Mortillet, *Catalogue de la Société d'Anthropologie de Paris*, în *Exposition universelle de 1900. Catalogue*, Paris, 1900, p. 274. Numele lui G. Diamandy este menționat și la lista expozanților (*Ibidem*, p. 293). După unele informații, aceste materiale se găsesc actualmente în colecția Muzeului Național de Preistorie de la Saint-Germain-en-Laye, de lângă Paris.

²³ *Ibidem*, p. 287.

²⁴ G. de Mortillet, *Le Préhistorique. L'antiquité de l'homme*, Paris, 1883.

estul continentului au rămas complet ignorate. Dacă pentru primele două ediții (1883 și 1885) ale sintezei era normal să nu se știe nimic despre Cucuteni, lucrurile nu ar mai fi trebuit să rămână în aceeași situație în următoarele două ediții (1900, 1910)²⁵, la care coautor este, după decesul lui G. de Mortillet (1898), fiul său, Adrien de Mortillet (1853-1931), cel care cunoștea deja antichitățile de la Cucuteni: le prezentase în catalogul expoziției universale din 1900 și avusese chiar o intervenție despre ele la cel de al XII-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la Paris, din 1900²⁶.

În această situație, descoperirile de excepție de la Cucuteni au intrat totuși statornic în circuitul științific mai ales prin scrieri germane. Începutul l-a făcut G. Bosshard²⁷, chiar în anul imediat următor (1890) apariției studiului lui Gr. Buțureanu în revista *Arhiva* de la Iași. Din păcate, nu avem date despre acest autor, care nu a mai scris și alte lucrări de specialitate. Se știe doar că, atunci când a trimis materialul spre publicare, locuia la Galați, dar, până în prezent, nu am putut afla nimic concret despre el din ceea ce se păstrează în bibliotecile sau arhivele din acest oraș. Bosshard nu a făcut o simplă traducere a textului lui Buțureanu, ci a interpretat informațiile acestuia, încercând chiar să le încadreze într-un context european mai larg, ceea ce sugerează că respectivul autor avea cunoștințe destul de solide în domeniul arheologiei. Probabil că acesta se afla la Galați, fie în calitate de profesor la una din școlile de aici, fie ca membru al Consulatului german existent pe atunci în marele port dunărean.

El a publicat informarea sa despre descoperirile de la Cucuteni în revista *Antiqua*²⁸, care apărea la Zürich, dar avea răspândire în toată lumea germană²⁹. Autorul precizează că face acest lucru, deoarece, până atunci, despre Cucuteni se publicase numai în limba română și că dorea

²⁵ G. și A. de Mortillet, *Le Préhistorique. Origine et l'antiquité de l'homme*³, Paris, 1900.

²⁶ A. de Mortillet, *Le Néolithique en Roumanie et spécialement sur la station de Cucuteni*, apud: M. Petrescu-Dîmbovița, *Al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică*, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, II-IV, 1940, p. 119.

²⁷ N. Ursulescu, *Prima relatare despre Cucuteni în literatura arheologică germană*, în *Carpica*, 38, 2009, p. 9-17.

²⁸ G. Bosshard, *Die prähistorische Station von Cucuteni*, în *Antiqua*, VIII, 1890, 3-4, p. 25-27 și pl. V.

²⁹ N. Ursulescu, *op.cit.*, 2009, p. 10

ca și cititorii din lumea germană să afle despre descoperirile de aici. Din conținutul articolului, ca și din ilustrația aferentă, este evident că Bosshard nu avea alte informații despre Cucuteni decât din articolul lui Buțureanu din 1889, deși respectivul personaj era destul de familiarizat cu limba română, pentru a citi unele dintre revistele care apăreau atunci în țară. Bosshard subliniază faptul că stațiunea Cucuteni este una din puținele așezări preistorice din România, precis cercetată și care a dat un material relevant, permițând astfel încadrarea descoperirilor de pe teritoriul României, într-un vast areal (ce se întinde din Grecia până în Europa Centrală), cu aceleași apariții, ceea ce constituie dovada unei apartenențe generale și a unei creații comune generalizate³⁰.

Trimiteri la respectivul articol, ca și la unele dintre opiniile lui Bosshard se vor regăsi, mai târziu, atât în sinteza despre arta preistorică a lui M. Hoernes³¹, cât și în monografia lui Hubert Schmidt, care menționa că acest autor a fost primul care a semnalat, în literatura germană de specialitate, stațiunea de la Cucuteni³². Aceste menționări denotă că articolul lui Bosshard nu a trecut neobservat, ci a atras atenția unor savanți de renume din arheologia germană, care i-au folosit informațiile și interpretările. Pentru istoricul cercetărilor stațiunii de la Cucuteni, G. Bosshard este primul străin care a lăsat un text științific despre așezarea eponimă a acestei civilizații.

O tratare amplă despre descoperirile de idoli și de ceramică pictată în estul Europei, inclusiv despre cele de la Cucuteni, a fost realizată, câțiva ani mai târziu (1898), de cunoscutul preistorician Moritz Hoernes, care, în sinteza sa asupra artei preistorice europene, le-a încadrat într-un context regional și cronologic mult mai larg³³.

Moritz Hoernes (1852-1917) a fost director al Muzeului de Istorie Naturală din Viena și primul profesor de preistorie la Universitatea din capitala Imperiului Habsburgic. Lucrarea sa fundamentală despre arta preistorică în Europa, apărută în 1898 (800 p.), a mai cunoscut o ediție revizuită (1915), precum și una postumă, revăzută și completată de

---

³⁰ G. Bosshard, *op.cit.*, p. 27.

³¹ M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Von den Anfängen bis um 500 vor Chr.*, Wien, 1898, p. 210.

³² H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 1 și nota 4.

³³ M. Hoernes, *op.cit.*, p. 210-215.

Oswald Menghin (1925, 864 p.)³⁴. În contextul cronologic al studiului de față ne limităm doar la informațiile despre Cucuteni din prima ediție, pentru că, în edițiile ulterioare, comentariile au devenit mai ample, pe măsură ce datele s-au înmulțit.

Hoernes plasează principalele informații despre Cucuteni în cartea a treia a lucrării sale, care tratează plastica neoliticului și a epocii bronzului, anume în capitolul al II-lea, dedicat Traciei și Illiriei – subcapitolul despre Tracia³⁵, împreună cu alte descoperiri, considerate mai mult sau mai puțin asemănătoare, din sudul Bulgariei, Bucovina, Galiția și Transilvania. Această tratare preferențială a problemelor plasticii față de cele ale ceramicii era în concordanță cu concepția autorului, potrivit căreia modelarea în relief este mai veche decât desenul, care pretinde abstractizare³⁶. Cu toate că respectivul capitol este dedicat plasticii, totuși autorul atinge, în treacăt, și unele probleme ale ceramicii pictate cucuteniene, dar nu mai revine asupra acesteia în cartea a IV-a, în secțiunea special dedicată ornamentelor spiralice de pe vasele din zona traco-illirică, unde se ocupă de alte descoperiri din Grecia, Bosnia, Ungaria etc.³⁷. E posibil ca această abordare parțială a descoperirilor de la Cucuteni să fie urmare a opiniei autorului că cele mai importante descoperiri ar fi fost figurinele de lut, reprezentând idoli³⁸.

Cunoștințele lui Hoernes despre Cucuteni se bazează pe două surse mai importante, anume articolul în limba română al lui Gr. Buțureanu din revista *Arhiva* de la Iași și articolul în limba germană al lui G. Bosshard din revista *Antiqua*, deși citează și broșura lui N. Beldiceanu, ale cărei informații le utilizează doar indirect, prin Buțureanu. Pe parcurs se referă și la comunicarea în franceză a lui Buțureanu, publicată în Actele celui de al X-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la Paris, pe care o folosește mai ales pentru faptul că menționează și alte descoperiri din Moldova, similare celor de la Cucuteni³⁹, subliniind totodată că ilustrația a rămas identică cu cea din varianta română, uneori

³⁴ O. Menghin, *Nachruf*, în *Wiener Praehistorische Zeitschrift*, 4, 1917, p. 1-23; J. Filip, *Manuel encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire européennes*, I, Prague, 1966, p. 491.

³⁵ M. Hoernes, *op.cit.*, p. 206-220.

³⁶ *Ibidem*, p. 50-51.

³⁷ *Ibidem*, p. 291-306.

³⁸ *Ibidem*, p. 210.

³⁹ *Ibidem*, p. 212, nota 1.

nu de calitatea dorită⁴⁰. În schimb, nu sunt utilizate cele două articole despre descoperirile de la Cucuteni ale lui George Diamandy (1889 și 1890), care aduceau un plus de informație.

Reluând o serie de date generale despre stațiunea de la Cucuteni de la cei doi autori consultați, Hoernes acordă credit opiniilor lui Bosshard, de la care preia și unele comentarii personale, față de ceea ce spusese Buțureanu, cum ar fi ideea că stațiunea de pe Dealul Cetățuia ar fi fost doar acropola fortificată, iar locuirile propriu-zise s-ar fi aflat în preajmă, aducând ca argument pantele abrupte ale dealului, existente pe trei laturi⁴¹.

În privința stratigrafiei, are, însă, o opinie diferită despre petele înroșite, cu îngrămădiri de materiale, pe care le consideră a fi vechile vetre⁴², spre deosebire de Buțureanu (care credea că ar fi semnul părăsirii stațiunii în urma unui incendiu)⁴³ și de Bosshard (care crezuse că acestea ar trebui interpretate ca morminte de incinerare ale populației de acolo)⁴⁴.

Enumerarea categoriilor de descoperiri, mai apropiată de cea realizată de Bosshard, îl determină pe Hoernes să dateze stațiunea la sfârșitul epocii pietrei și începutul epocii bronzului⁴⁵. Ceva mai prudent, Bosshard propusese: perioada târzie a epocii pietrei, eventual în tranziția spre epoca bronzului⁴⁶.

Contribuția reală a lui Hoernes apare în analiza amănunțită pe care o face idolilor reproduși de Buțureanu și Bosshard. Autorul remarcă faptul că, deși statuetele cucuteniene sunt puternic schematizate (mai ales în ceea ce privește picioarele și capul), redau totuși mult mai bine imaginea corpului omenesc decât statuetele șezânde din câmpia Mariței⁴⁷. Forma lor generală (cu partea superioară a corpului plată și cu șoldurile și bazinul puternic accentuate) este asemănată de Hoernes cu cea a figurinelor de marmură din Grecia (Antiparos, Delphi ș.a.). Decorul

---

⁴⁰ *Ibidem*, p. 210.

⁴¹ *Ibidem*; G. Bosshard, *op.cit.*, p. 25.

⁴² M. Hoernes, *op.cit.*, p. 210.

⁴³ Gr.C. Buțureanu, *op.cit.*, 1889, p. 263.

⁴⁴ G. Bosshard, *op.cit.*, p. 25-26.

⁴⁵ M. Hoernes, *op.cit.*, p. 210.

⁴⁶ G. Bosshard, *op.cit.*, p. 26.

⁴⁷ M. Hoernes, *op.cit.*, p. 211.

cu linii incizate, care acoperă în întregime corpul statuetelor reproduse⁴⁸, îl interpretează în sensul tatuării corpului, obicei atestat de izvoarele antice la traci, illiri și la alte popoare „barbare”. Remarcă, totuși, faptul că e greu de crezut că oamenii ar fi purtat, în realitate, asemenea tatuaje complete și că, mai curând, acest tip de decor ar fi fost rezervat imaginilor zeilor⁴⁹.

Hoernes este și el preocupat de aspectele funerare ale populației de la Cucuteni, fiind înclinat să dea credit ipotezei incinerării, pe baza informațiilor lui Buțureanu despre descoperirea, la Băiceni și lângă Vaslui, a unor cimitire de incinerare în urne⁵⁰, dar despre care, în lumina datelor recente, putem afirma, aproape sigur, că datau din perioade istorice mai târzii.

În lipsa unui material ilustrat mai amplu referitor la Cucuteni, Hoernes aduce în discuție piese asemănătoare, descoperite în Bucovina și Galiția⁵¹ – provincii care făceau parte atunci din Imperiul Habsburgic. Atenția i-a fost reținută îndeosebi de descoperirile de la Siret și Șipeniț, pe care le-a putut studia chiar la Viena, considerând că acestea făceau legătura cu așezările de același tip din Polonia⁵².

Chiar dacă astăzi multe dintre aserțiunile savantului vienez au fost depășite de descoperirile efectuate între timp, totuși, includerea descoperirilor cucuteniene în sinteza lui asupra artei preistorice europene – sinteză care s-a bucurat multă vreme de un prestigiu incontestabil – a contribuit decisiv la interesul pe care această civilizație enigmatică din estul continentului l-a stârnit în rândurile arheologilor europeni⁵³.

Așa dar, la sfârșitul secolului al XIX-lea, informațiile despre ceramica pictată și idolii de la Cucuteni au ajuns, la scurt timp după descoperire, în literatura de specialitate a limbilor cu cea mai largă circulație din acel moment – franceza și germana, atât prin strădaniile arheologilor români, cât și prin interesul real manifestat de unii specialiști din străinătate. Mai mult, menționarea și a altor așezări cu descoperiri de

⁴⁸ *Ibidem*, fig. 41-46.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 211.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 212.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 213, 215.

⁵³ N. Ursulescu, **Prima exegeză asupra descoperirilor cucuteniene într-o sinteză de artă preistorică europeană**, în *Memoria Antiquitatis*, XXV-XXVI (2008-2009), 2010, p. 151-157.

același tip din spațiul est-carpatic (dintre care unele au fost chiar sondate sumar) a permis să se vorbească de existența unui cerc cultural neolitic, specific acestei zone, ceea ce a dus, treptat, la recunoașterea existenței unei remarcabile civilizații preistorice, cu un specific bine conturat. Această realitate a fost pe deplin receptată mai ales după ce au fost publicate rezultatele săpăturilor sistematice întreprinse de marele arheolog german Hubert Schmidt în anii 1909-1910 la Cucuteni⁵⁴, stabilindu-se, cu acea ocazie, și periodizarea internă a acestei culturi.

---

⁵⁴ H. Schmidt, **Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni bei Iassy (Rumänien)**, în *Zeitschrift für Ethnologie*, 43, 1911, p. 582-601; idem, *op.cit.*, 1932.

TIMPUL SACRU ȘI TIMPUL PROFAN

Livia Liliana Sibișteanu

Temps sacré et Temps profane

Résumé: Dans cette étude, l'auteur vise à présenter Temps sacré et Temps profane dans différentes religions, les croyances et les dieux du Temps et leurs pouvoirs. L'auteur présente, aussi, les symboles du Temps et des méthodes de mesure du Temps par différents peuples.

Mots clés: Temps sacré, Temps profane, Temps cyclique, Temps linéaire, Cronos, Saturnales, dieux du Temps, le culte du Soiei, le culte du Temps, le culte agraire, calendries

Timputl – „așezat dinaintea tuturor”, „conștiința”¹, „cel mai înțelept, pentru că el le descoperă pe toate”², „măsura mișcării și repaosului”³, „imaginea nobilă a veșniciei”⁴, „măsura activității”⁵, care „descoperă celelalte lucruri”⁶, „izvor de cunoaștere prin experiență”⁷, fiind „devenire, naștere și trecere, abstracția în ordinea ființei”⁸, „cercul veșnic în care se manifestă și se repetă fenomenele, evenimentele”⁹, „creator de valori” dar și „un mediu de fatală pervertire, degradare, destrămare”¹⁰ – a constituit și constituie o preocupare esențială nu numai pentru filosofi, profeți, ecleziaști, oameni de știință, ci și pentru oamenii

---

¹ Atharva Veda, XIX, 53.

² Thales din Milet, în Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, București, Editura Academiei, 1963, p.125.

³ Aristotel, *Fizica*, București, Editura Științifică, 1966, p. 113.

⁴ Sfântul Augustin, apud Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995, vol. 3, p. 356.

⁵ Francisc Bacon, *Despre înțelepciunea anticilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 96.

⁶ John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, București, Editura Științifică, 1961, cartea II, cap. XIV.

⁷ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura Științifică, 1969, p. 67.

⁸ Wilhelm Hegel, în *Materia, spațiul, timpul în istoria filosofiei*, București, Editura Minerva, 1982, vol.I, p.295.

⁹ A.D. Xenopol, în *Materia, spațiul, timpul...*, vol. I, p. 329.

¹⁰ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 43 și 48.

de rând ori pentru practicanții unor ritualuri din diferite religii.

În epoca contemporană, oamenii de știință acceptă în mare parte învățăturile teoriei relativității referitoare la Timp. Conform acestei teorii, Timpul este un **timp fizic**, ca mod de existență a sistemelor materiale ale Universului, aflat într-o unitate de nedespărțit cu spațiul, comprimându-se și dilatăndu-se în funcție de densitatea sistemelor materiale, de câmpul gravitațional, de ritmul, de viteza mișcării corpurilor aflate în interacțiune, **este un timp biologic**, caracteristic lumii vii și se referă la periodicitatea, ritmul și durata procesului biologic, **este un timp social-cultural** al ființării umane în mediul social-cultural al societății în care trăiește și **este un timp psihologic** al trăirilor sufletești interne, condiționat de starea obiectivă și de trăsăturile psihice ale individului¹¹. Teoria relativității nu vorbește însă de **timpul oniric**, pe care omul îl trăiește în somn. În timpul oniric, omul trece, într-o clipită, prin evenimente care în mod normal ar dura ore, zile sau chiar ani, el scurgându-se cu o rapiditate uimitoare, în trecut, prezent, viitor. „Timpul devine o dimensiune relativă, care în niciun caz nu poate fi comparat cu timpul cotidian”¹²

1. Timpul sacru și Timpul profan

Mircea Eliade, studiind diferite concepte religioase cât și religiile primitive, a constatat că toate acestea împart Timpul în **Timp sacru** și **Timp profan**, acesta din urmă îl precede și îl urmează pe primul. Există și un **Timp hierofanic**, care este o deschidere permanentă asupra Timpului sacru, care prin ritualuri de întoarcere în Timpul sacru repetă ciclic miturile cosmogonice sau comemorează evenimente din viața zeilor, ale profeților sau ale sfinților¹³. Însă înaintea Timpului sacru, este un **Timp virtual (precosmic)**, el fiind o proiecție cosmică a Spiritului Absolut-Creatorul, “neorientat, un câmp al posibilităților nemanifestate care așteaptă împlinirea semiotică (semnificarea) spre a se putea manifesta cu adevărat”.¹⁴ Timpul profan este ireversibil, pe când Timpul

¹¹ Al. Tănase, **Materia, spațiul, timpul – Matrice categorială a gândirii**, în **Materia, spațiul, timpul...**, vol. I, p. XXXVII-XL.

¹² Pr.lector dr. Dumitru Vanca, **Timpul sacru în creștinism**, în htm/www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_teologie/nr2_2005/pagini/5vanca.htm

¹³ Mircea Eliade, **Tratat de istoria religiilor**, București, Editura Humanitas, 1992, p. 355-356.

¹⁴ Traian D. Stănculescu, **Miturile creației-lecturi semiotice**, Iași, Editura Performantica, 1995, p. 124.

sacru este reversibil, el fiind actualizat de practicile săvârşite de sărbători. Omul religios trăieşte în două feluri de timp, „dintre care cel mai important, Timpul sacru, apare sub forma paradoxală a unui **Timp ciclic**, reversibil şi recuperabil, un soi de prezent mitic regăsit periodic cu ajutorul riturilor. Acest comportament faţă de Timp deosebeşte omul religios de cel nereligios: primul refuză să trăiască în ceea ce se numeşte, în termeni moderni “prezentul istoric“, străduindu-se să ajungă la un Timp sacru, în unele privinţe ar putea însemna Veşnicia”¹⁵. Întoarcerea omului religios în Timpul sacru, de regăsire a timpului pierdut, prin repetarea cosmogoniei este de fapt conştientizarea lui că este „fărămă de pulbere stelară”, deci rezultat al cosmogenezei şi în calitate de produs al proiectului divin, el poartă implicit încărcătura de semnificaţii a „duhului cosmic”¹⁶.

În Biblie, nu se foloseşte termenul Timp sacru, ci sintagma „mai înainte de veci”¹⁷, un Timp etern, care a existat şi va exista întotdeauna. De asemenea, se foloseşte un cuvânt care derivă de la o rădăcină care înseamnă „a hotări” sau „a stabili dinainte”, pentru că nu se pune accentul pe continuitatea abstractă a Timpului, ci pe conţinutul dat de Dumnezeu anumitor momente din istorie. Această concepţie numită „liniară” este în contrast cu concepţia „ciclică” despre timp care era obişnuită în lumea antică. Biblia pune accentul pe „vremuri”, momente în care Dumnezeu promovează scopurile sale în lume¹⁸. Însuşi Iisus spune: „S-a împlinit vremea”¹⁹. Nici în Coran nu apare termenul de Timp sacru, ci termenii: epocă, vreme, momentul care-l conţine pe Allah²⁰.

În Hinduism, pentru practicanţi nu există decât Timp sacru numit Timp cosmic, care este ciclic, pentru că, în viziunea lor, crearea lumii şi topirea ei se repetă la nesfârşit. Dharma – ordinea socio-cosmică ce ţine Universul, deşi este dată în grija brahmanilor, slăbeşte şi pentru a se evita a-dharma – dezordinea care aduce sfârşitul lumii, are loc periodic avatāra, adică pogorârea în lume a lui Vişnu sau a unui Budha, (ca avatāra lui Vişnu), pentru refacerea dharmeri slăbite. Avatāra apare la o

¹⁵ Mircea Eliade, **Sacrul şi profanul**, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, p. 62.

¹⁶ Traian D. Stănculescu, **op.cit.**, p. 126.

¹⁷ **Biblia**, 1 Cor. 2:7.

¹⁸ **Dicţionar biblic**, Oradea, Editura „Cartea Creştină”, 1995, p. 1923-1924.

¹⁹ **Biblia**, Marcu 1:15.

²⁰ Malek Chebel, **Dicţionar de simboluri musulmane. Rituri, mituri, civilizaţie**, Piteşti, Paralela 45, 2005, p. 430.

trecere de la o yuga la alta (perioade cosmice grupate câte patru și care indică fiecare câte o stare de degradare sau de perfecțiune a dharmei)²¹.

În mitologia românească, există, de asemenea, Timpul sacru, împărțit în veacuri. Capul veacului și coada veacului sunt marcate de evenimente importante. Într-un veac, sunt ani sacri, de obicei anii 7, 70, 77, când se concentrează evenimente mitice importante în răstimpurile solstițiilor și echinocțiilor, când se săvârșesc rituri de trecere de la un anotimp la altul²², care se îmbină cu rituri ale cultului Soarelui, al Focului sau ale celor agrare, ale fertilității și fecundității, peste care patronează Timpul.

În viziunea noastră, în majoritatea mitologiilor, timpul sacru este timpul mitic al creației, al conviețuirii oamenilor cu zeii, când zeii coborau pe Pământ, se uneau cu pământeni, participau alături de ei la războaie, când Feții Frumoși se luptau cu Zmeii, când Prometeu și Hercules îi ajutau pe muritori, când oamenii erau înzestrați cu puteri supranaturale, când se potcoveau puricii, când pământeni înțelegeau graiul animalelor. În iudaism, creștinism, brahmatism, musulmanism, zoroastrism, adepții consideră că Timpul sacru este timpul creației, după care începe timpul profan, adică timpul istoric.

2. **Credințe, zeități, simboluri, ritualuri**

Omul a fost întotdeauna copleșit de Timp, de trecerea acestuia și dacă a reușit să-și limiteze Spațiul în care trăiește, nu a putut niciodată să grăbească sau să oprească Timpul.

Omul a perceput Timpul fizic ca fiind infinit, veșnic, și a înțeles că celelalte timpuri sunt personalizate și durează cât timp viețuiește fiecare individ pe acest Pământ, însă, conform religiilor, există și Timpul de Dincolo, care este veșnic și unde pătrunde doar spiritul.

De aceea, omul a căutat fie tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte (temă pe care o găsim în basmele românești, caucaziene, dar și în miturile celtice – „Peripețiile lui Brain fiul lui Febail”²³ –, chinezești – „Chjou Mu-wang: anularea timpului” –, japoneze – „Urasima Taro:

²¹ Madeleine Biarreau, **Hinduismul-antropologia unei civilizații**, București, Editura Symposion, 1996, p. 137-141.

²² Romulus Vulcănescu, **Mitologia română**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 21.

²³ Victor Kernbach, **Universul mitic al românilor**, București, Editură Științifică, p. 339.

încetarea timpului”²⁴ – și chiar în unele apocrife biblice: „Cartea lui Enoh”, „Cartea peripețiilor lui Enoh”, „Vedenia lui Isaia”, care ne sugerează caracterul relativist al Timpului, care curge într-un fel pe Pământ și altfel Dincolo), fie să întoarcă Timpul la începuturi, recreând Timpul sacru. Timpul a fost perceput în multe religii ca fiind Creatorul ori unul din zeii primordialii sau ca existență a voinței divine, el existând atâta timp cât vrea Dumnezeu.

Doctrina brahmană din Vede ne relatează că Timpul este zeul suprem, cel ce a zămislit toate elementele, este conștiința însăși, în cuprinsul lui este tapas cea sfântă (ardoarea, aceea care a cârmuit creația Universului), în el s-a concentrat atotputernicul Brahman, el locuiește în cerul cel mai de sus, chiar dacă se află în mai multe locuri deodată, el este tătăl existențelor și a ajuns fiul lor²⁵. Ritmul cosmic, crearea și distrugerea Universului, recrearea, ritmul ciclic, curgerea în ciclul de neoprit, ireversibil al Marilor Eoni sau Mahāyuga sunt redată în dansul lui Shiva. Shiva devine „Marile Timp”, „Eternitatea”²⁶. El poartă o armă ca un trident, care reprezintă cele 3 etape ale timpului: trecut, prezent, viitor, iar cel de al treilea ochi din mijlocul frunții, simbolizează nu numai Soarele, Luna, Focul, ci și ziua și noaptea²⁷. Dependentă de spiritul lui Shiva este zeița Kālī, ca toate zeițele budiste și hinduse. De aceea, dansul lui Kālī este ecoul dansului lui Shiva, fiind un dans al bucuriei, al victoriei asupra morții. În Kālī se manifestă toate aspectele puterii divine: violența prin care se elimină forțele răului, puterea de distrugere cosmică, atunci când vine vremea, Timpul care duce la bătrânețe și moarte ineductabilă, sexualitatea care te fascinează, căreia nimeni nu-i rezistă, ducând la distrugerea celor căreia i se abandonează. Kālī este așa cum este Timpul: neîndurătoare²⁸. Simbolul Timpului infinit ca ciclic în brahmatism, acceptat apoi de budism și jainism este roata. Aceasta prin învârtire repetă ritmul cosmic, cu distrugerea și recrearea periodică a Universului. Uneori în spițele ei sunt reprezentate și semnele zodiacale²⁹. Ca simbol al devenirii, roata simbolizează și timpul

²⁴ Idem, **Mituri esențiale**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 372-376.

²⁵ **Atharva Veda**, XIX, 53-54

²⁶ Heinrich Zimmer, **Mituri și simboluri în arta și civilizația indiană**, Editura Humanitas, 2007, p. 153.

²⁷ Claire Gibson, **Semne și simboluri**, Oradea, Editura Aquila'93, 1996, p. 26.

²⁸ Jean Varenne, **Tantrismul**, București, Editura Herald, 1997, p. 71-89.

²⁹ Pr. Philippe Seringe, **Les symboles**, Genève, Editions Hélios, 1988, p. 374.

istoric. Un gen de roată este și cadranul unui ceas, deși primele orologii au fost pătrate, acesta fiind o „proiecție spațială a Timpului”³⁰.

Timpul biblic al evreilor este un Timp linear asistat de Dumnezeu, pe care, parcurgându-l, poporul lui Israel privește spre un viitor mai bun, devenind pentru el kairos (ocazie, moment oportun), momentul intervenției divine: hierofanie (arătarea sacrului). Timpul biblic al creștinilor păstrează cele două elemente: promisiunea și împlinirea, dar el este dat de Domnul Hristos, față de care se raportează totul (înainte și după Hristos). Hierofania se transformă în teofanie (arătarea lui Dumnezeu), când Iisus Hristos devine noua axă a Timpului, în care El ia formă și chip, inaugurând un Timp nou, Timpul Împărăției, care înglobează prin dilatare trecutul, prezentul și viitorul. „Acesta este concomitent linear și ciclic. Linearitatea fiind constanta istorică a Timpului iar ciclicitatea fiind dată de comemorarea unor evenimente din viața lui Hristos (matricea anului liturgic). Parcursul temporal al unui an nu ne întoarce în același punct, la același «ab initio» fatidic ci împing creștinul mereu înainte, nu spre un viitor terestru (ca în iudaism) ci spre un viitor eshatologic care nu are nimic de-a face cu materialitatea acestei lumi”³¹. Acesta este reprezentat printr-o spirală, care deși „dă senzația unei ciclicități, ne poartă mereu mai sus pe o treaptă superioară, pe care de fiecare dată ne așteaptă Hristos”³².

Timpul este ciclic și în miturile și gândirea Greciei Antice. Hesiod, în **Munci și zile**, ne prezintă mitul vârstelor Timpului: de aur, de argint, de aramă, de bronz (sau vârsta eroilor), de fier. Primele patru vârste sunt ale zeilor și ale oamenilor, când zeii și oamenii trăiesc împreună și corespunde cu Timpul sacru. Peste el domnește zeul Timpului, Cronos, care repetă greșeala tatălui său, devorându-și fiii. El este necruțător, egoist, vrea să fie stăpân absolut, să nu împartă puterea cu nimeni. Așa au văzut grecii Timpul, cum este în realitate: necruțător. Totuși el poate fi învins, păcălit, cum a fost Cronos, dar nu poate fi stăpânit. După aceste vârste, urmează vârsta actuală a fierului, vârsta cea mai grea pentru om, când oamenii „...nicicând n-o să ajungă să afle/ Tihnă nici noapte, nici zi, sleiți de durere și trudă”, când „Tatăl e necruțător cu fiii, iar fiii cu tatăl, /Oaspeții

---

³⁰ Ivan Evseev, **Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale**, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 408.

³¹ Pr. lector dr. Dumitru Vanca, *op.cit.*, p. 4.

³² *Ibidem*, p. 5.

nu țin la gazdă, prieten nu ține la prieten,/ Nu e iubire de frate, cum fu oarecând într-o vreme (...). Pumnul e lege, cetatea își jefuie unul pe altul/ N-au un respect al dreptății, al cinstei și nici jurământul/ Nu și-l împlinesc, mai curând îi cinstesc pe semeții netrebnici”³³. În versul 175, Hesiod ne sugerează o reînnoire a vârstelor, idee pe care o găsim și la Platon în **Omul politic**. Platon spune că generațiile de oameni se succed într-un ciclu și când acesta ajunge la capăt, reîncepe, dar în sens invers³⁴, ceea ce ar duce la întoarcerea în Timpul sacru, când zeii vor veni din nou pe Pământ. Este o asemănare cu creștinismul, când Iisus Hristos va coborî a doua oară printre oameni. Cursul inevitabil al Timpului era reprezentat simbolic în Grecia prin Soare și Lună, modele nelipsite de pe vasele de ceramică din perioada arhaică, iar statuile lui Cronos sau Eon, la romani ale lui Saturn, îi reprezintă cu cap și coadă de leu, ținând în mână un glob-simbol solar, învâluți de un șarpe oroboros-simbol al eternității, al timpului infinit. Coada leului este întredeschisă și din ea ies la iveală fălci enorme care indică puterea distructivă a Timpului devorant. Uneori sunt reprezentați cu cap de leu, cu capete mici de lei pe stomac, pe genunchi și cu doi șerpi care se prezintă lateral³⁵. Prezența unui simbol solar pe statuile zeilor Timpului ne sugerează ideea că în paralel cu cultul Timpului se săvârșeau și ritualuri ale cultului Soarelui³⁶.

Mitologia germană are, de asemenea, o concepție ciclică a Timpului, simbolizată prin inelul Draupnir al lui Odhinn, unde fiecare ciclu rezultă din repetarea ciclurilor mai scurte, fiecare fiind compus din patru elemente mai scurte³⁷, precum yuga din Hinduism, diferența constând în faptul că yuga avea o existență mai lungă. Inelul Draupnir (cel care picură), operă a piticilor fierari Brokr și Sindri, pe care se făceau jurămintele, după fiecare ciclu de 9 nopți, picurând din el însuși, producea un alt inel, simbolizând astfel Timpul care se reproduce la nesfârșit³⁸.

În mitologia iraniană, Zervan este Timpul nelimitat, tatăl gemenilor

³³ Hesiod, **Munci și zile**, în **Opere**, București, Editura Univers, 1973, p. 64.

³⁴ Jean-Pierre Vernant, **Mit și gândire în Grecia Antică**, București, Editura Meridiane, 1995, p. 95.

³⁵ Pr. Philippe Seringe, *op.cit.*, p. 61-62.

³⁶ *Ibidem*, p. 81.

³⁷ Jean Vertemont, **Dicționar al mitologiilor indo-europene**, Timișoara, Editura Armarcord, 2000, p. 313.

³⁸ *Ibidem*, p. 124.

Mazda și Ahriman, a produs printre altele și pe Zaman-Timpul limitat în cadrul căruia se desfășoară istoria lumii³⁹. El este reprezentat ca și Cronos, cu cap de leu cu gura larg deschisă, gată să înghită torțile aprinse care i se aduceau ca ofrandă și este înfășurat de un șarpe. Uneori, între inelele șarpelui se văd semnele zodiacale. Are întotdeauna aripi de vultur. În unele reprezentări ține câte o cheie în mână cu care deschide ușile Timpului nelimitat, în altele are pe abdomen un Soare și ține în mâini câte o torță aprinsă⁴⁰. Aceste reprezentări sunt încă un argument al faptului ca acest cult se desfășura în paralel cu cel al Soarelui. Oamenii au făcut legătura între Sorele etern și Timpul etern. Menționăm că la romani, lui Saturn i se dedicau între 17 și 25 decembrie, Saturnaliile. Saturn a fost adorat la început ca o divinitate a agriculturii. Hesiod în **Teogonia** îl identifică sau îl confundă cu Cronos și-i creează același mit ca al lui Cronos. Cert este că Saturnaliile se sărbătoreau la solstițiul de iarnă și sărbătoarea era legată atât de cultul Soarelui, de cultele agrare, cât și de cultul Timpului. În această perioadă, sclavii erau egali cu stăpânii, se întrerupeau activitățile militare, se organizau banchete, se aduceau ofrande zeului: în Italia se sacrifică porcul, iar în Africa se sacrificau berbecul și taurul⁴¹, însă animalul consacrat al lui Saturn a rămas țapul, care era supranumit „Bătrânul Tată Timp”.⁴² Cele trei culte care se oficiau la Saturnalii ne arată ceea ce unii autori au identificat: înrudirea etimologică dintre templum și tempus, primul se referă la aspectul spațial, al doilea la aspectul temporal al mișcării orizontului în spațiu și în timp. Lumea se reînnoia în fiecare an, prin repetarea cosmogoniei⁴³, săvârșindu-se ritualuri ale cultului solar și ale timpului, omul percepând și înțelegând în felul lui ritmul Cosmosului. Tot atunci săvârșeau rituri care țineau de cultul agrar, pentru fertilitatea noului an. Renăștea natura, renăștea Timpul. „Anul era ca un cerc închis: avea un început și un sfârșit, dar și posibilitatea de a «renaște» în chip de An Nou. Fiecare An Nou aducea un Timp «nou», «curat» și «sfânt», adică un timp care nu fusese folosit și uzat”⁴⁴.

³⁹ *Ibidem*, p. 339.

⁴⁰ M.J. Vermaseren, *Mithras, the Secret God*, London, 1963, extras publicat pe http://www.cais-soas.com/CAIS/Religions/iranian/Mithraism/m_m/pt6.htm

⁴¹ Dumitru Tudor, *Enciclopedia civilizației romane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 699.

⁴² Richard Webster, *Enciclopedia superstițiilor*, București, Editura Lider, 2012, p. 59.

⁴³ Mircea Eliade, *op.cit.*, p. 66.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 67.

Zei ai Timpului au avut și alte popoare, miturile lor, asemănându-se cu cele prezentate mai sus: Balor la irlandezi, Prakomiras la baltici⁴⁵, Hladolet la cehi⁴⁶, Sin la babilonieni care avea dublă atribuție ca zeu masculin al Lunii și ca zeu oracol, el stabilind împărțirea timpului în zile, luni și ani⁴⁷, iar zeul El în Ugarit era venerat ca tată al anilor⁴⁸, Itzama la mayași, cel ce a dat oamenilor calendarul, domnea asupra zilei și a nopții⁴⁹.

În ceea ce privește simbolurile Timpului, masonii îi atribuie triunghiul, cele trei unghiuri simbolizând trecutul, prezentul, viitorul, iar triunghiul în ansamblu, veșnicia sau dumnezeirea. Unghiurile triunghiului sunt asemenea celor trei faze ale veșnicei transformări: Nașterea, Viața, Moartea⁵⁰, în timp ce unii specialiști în simbolistică îi atribuie cercul. Cercul nu are început, nu are sfârșit, reprezintă un ciclu nesfârșit, fiind simbol al eternității. În forma sa implică o mișcare dinamică, rotire infinită ca aceea a Timpului⁵¹. Credem că cele mai vechi reprezentări grafice sunt cele închinat Soarelui și Timpului, cercul și spirala (cu dublă semnificație) demonstrate prin descoperirile arheologice (în spațiul românesc, cea mai veche reprezentare grafică este spirala, de pe bucata de grafit descoperită la Strachina-Dorohoi, datată pe la 15.000 î.e.n.)⁵². Cifrele atribuite Timpului sunt: 0, deoarece forma sa seamănă cu un cerc, 7 care guvernează deopotrivă Timpul și Spațiul, cele șapte zile ale săptămânii, cele 7 ceruri prin care trebuie să se treacă pentru a obține viața eternă⁵³, iar ca literă i se atribuie R (resch)⁵⁴. Metalul atribuit Timpului este plumbul, viciul este avariția, din corpul uman, îi corespund Timpului, gamba și genunchii⁵⁵, ziua este sâmbăta, iar zodia este a Capricornului, doar cu certitudine la Saturn. Timpul are și animale psihopompe care preiau sufletele defuncțiilor și-i însoțesc, arătându-le calea spre Lumea de

⁴⁵ Jean Vermont, *op.cit.* p. 376.

⁴⁶ Anca Irina Ionescu, *Mitologia slavilor*, București, Editura Lider, 1999, p. 13.

⁴⁷ Gwendolyn Leick, *Dicționar de mitologie a Orientului Antic*, București, Editura Artemis, 2005, p. 168.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁴⁹ Miloslav Stingl, *Indienii precolumbieni*, Eitura Meridiane, 1979, p. 329.

⁵⁰ Jules Boucher, *Simbolurile francmasoneriei*, București, Editura RAO, 2006, p. 91.

⁵¹ Claire Gibson, *op.cit.*, p. 81.

⁵² Virgil Vasilescu, *Semnele cerului*, Chișinău, Editura Arhetip, 1993, p. 9.

⁵³ Claire Gibson, *op.cit.*, p. 87.

⁵⁴ Éliphas Lévi, *Cheia marilor mistere*, București, Editura Antet, 1994, p. 193.

⁵⁵ Jules Boucher, *op.cit.*, p. 48.

Dincolo, unde îi așteaptă Veșnicia, trecând astfel dintr-un Timp finit, într-un Timp infinit. Astfel de animale sunt caprele, cerbii, vulturii. Ne susținem afirmația prin descoperirile arheologice din morminte, unde au fost găsite obiecte cu imagini reprezentând aceste animale, care erau așazate alături de defunct⁵⁶. În vechime, vrăjitoarele foloseau coarnele de cerb în diferite practici magico-religioase de obținere a logevității și a nemuririi. Chinezii foloseau carne de cerb căzute ca ingrediente în prepararea unor droguri pentru prelungirea vieții, iar galiile purtau talismane din carne de cerb⁵⁷, care, în viziunea noastră, aveau rolul de a-i ajuta să treacă prin viață - prin Timp - ferți de neplăceri.

3. Măsurarea Timpului

Omul a conștientizat că nu poate stăpâni Timpul și atunci s-a gândit să-l măsoare, dintr-o necesitate practică, pentru a-și organiza activitatea gospodărească, economică dar și dintr-o nevoie spirituală, pentru a-și îndeplini ritualurile (o legendă musulmană spune că în ținutul Kutama exista o fântână numită Aïn el Uaqț „Fântâna Orelor”, care curgea de cinci ori în intervalul unei revoluții diurne, tocmai la orele celor cinci rugăciuni)⁵⁸.

Credem că prima oară omul a măsurat ziua, după Soare, după cântatul cocoșului, ale insectelor sau după alte semne. Exemplificăm aceasta, prin reprezentarea mitică a ceasurilor de către români. Ziua, în sensul actual, era împărțită în Timp diurn - un Timp revolut - când se reactualiza învierea naturii și în Timp nocturn - un Timp al devenirii - când se reactualiza moartea naturii, fiecare în câte cinci părți. Măsurarea părților Timpului diurn se făcea cu sulița. Timpul diurn începea cu răsăritul Soarelui, numindu-se dimineața, urma prânzul când Soarele urca la jumătatea drumului de la orizont la crucea cerului, miezul zilei, când Soarele ajungea sus în crucea cerului, chindia, când se bătea toaca și amurgul. Timpul nocturn începea cu înserarea, când omul se îndruma după umbră și licurici, înnoptarea, după zgomotul animalelor domestice, după zborul liliecilor, miezul nopții, când bate toaca în cer și primul cântat al cocoșului, urmând cântătorii, cu celelate cântări ale cocoșului,

⁵⁶ Livia Liliana Sibișteanu, **Alogeni în spațiul getic (sec.III î.e.n.-II e.n). Credințe și culte religioase**, Bacău, Editura Conexiuni, 2000, p. 24 și urm.

⁵⁷ Andrei Oișteanu, **Grădina de dincolo Zoosophia**, București, Editura Polirom, 2012, p. 96.

⁵⁸ Malek Chebel, *op.cit.*, p. 430.

care erau ceasuri fatidice, când demonii, moroii, strigoii circulau în voie, când vrăjitoarele își începeau treburile și în sfârșit, zorii albi⁵⁹. Apoi oamenii și-au construit instrumente de măsurat Timpul. Primele au fost, probabil, ceasurile solare. De exemplu, egiptenii măsurau timpul cu ajutorul umbrei lăsate de obeliscuri, fapt atestat încă din anul 3000 î.e.n. În **Biblie**, se menționează existența unui ceas solar în vremea domniei lui Ahaz (743-728 î.e.n.): „Iată, Eu voi face ca umbra să se întoarcă înapoi cu atâtea linii pe care soarele le-a străbătut pe ceasornicul lui Ahaz, și anume zece linii și soarele s-a dat înapoi zece linii pe care el le străbătuse”⁶⁰. Izvoarele istorice consemnează că cel mai mare ceas solar a fost construit în vremea împăratului Octavian Augustus, iar în România se mai păstrează câteva ceasuri solare mai recente, din Evul Mediu, ca cele de pe pereții Bisericii „Sfântul Bartholomeu” din Brașov, a Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Lipova, a Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Râmnicu Sărat sau cel din curtea Bisericii fortificate de la Orăștie. Au urmat clepsidrele de apă sau de nisip, primul ceas deșteptător pe la anul 380 î.e.n., realizat în Atena, din niște bile de plumb care pluteau într-un vas cilindric care, după golirea uniformă a acestuia în timpul nopții, cădeau pe un platou de cupru, iar zgomotul rezultat trezea dimineața discipolii Academiei platonice, primul ceas automat cu un sistem complicat de roți dințate realizat de Ctesibius din Alexandria cam prin 150 î.e.n. și primul orologiu realizat în China de către Yi Xing, în anul 725, ajugându-se astăzi la apariția și dezvoltarea ceasurilor atomice. Acestea au o precizie net superioară, ajungând de ordinul secundelor, în câteva sute de ani⁶¹.

Oamenii, observând succesiunea zilelor și anotimpurilor, în devenirea lor de la consumatori la producători, s-au străduit să înțeleagă trecerea Timpului pentru a-l uzita în folosul lor, în practicile economice și în cele religioase, realizând calendare religioase, civile, agrare, după fluxurile și refluxurile mărilor, după ciclurile Lunii sau după „mersul” Soarelui, făcând corecturi după unele planete: Mercur (chinezii), Venus (mayașii). Au fost popoare care au folosit doar calendare lunare (sumerienii, babilonienii, persanii, arabii), solare (indienii, grecii, romanii,

⁵⁹ Romulus Vulcănescu, *op.cit.* p. 437.

⁶⁰ **Biblia**, Isaia, 38, 8.

⁶¹ Christiane Thuillier, **Historique de la mesure du temps**, pe <http://tpe-lamesuredutemps.pagesperso-orange.fr/lamesuredutemps/index.html>

dacii, mayașii) sau ambele calendare (egiptenii, evreii, mayașii).

Cel mai vechi calendar lunar este considerat cel sumerian, realizat pe la anii 3000 î.e.n., având 336 de zile, 12 luni, fiecare lună cu 28 de zile cu 4 săptămâni de 7 zile, care purtau numele zeităților principale. Cel mai vechi calendar solar este considerat cel indian, care era alcătuit din 12 luni de câte 29 și 31 de zile, având durata de 365 de zile, la care se adăuga o corecție de o zi la patru ani, ajugându-se la valoarea medie a anului de 365 z, 6 h, 12 m, 36 s, valoare foarte apropiată anului tropic de 365 z, 6 h, 9 m, 18 s. Egiptenii au folosit la început un calendar lunar, care avea 12 lunații, care a fost pus de acord cu calendarul solar de 360 de zile, prin perioade de 25 de ani, în cuprinsul cărora se integrau 309 cicluri lunare complete⁶². Mayașii aveau 2 calendare: cel religios - Tzolkin - de 260 de zile, cu 13 luni de câte de 20 de zile și cel civil - Haab - de 365 de zile cu 18 luni cu 20 de zile. Se pare că aveau și un alt ciclu al Timpului cu o durată de 94.900 de zile, care corespundea exact cu 365 de ani cu 260 de zile sau cu 260 de ani cu 365 de zile. După unii cercetători, aceasta ar fi fost legătura dintre cele două calendare⁶³. Orașele grecești aveau fiecare propriul calendar, fiind o mare dezordine în măsurarea Timpului, fiecare oraș-stat ținând la propriul calendar, după cum țineau la propria autonomie. Calendarul roman era format din 12 luni cu 355 de zile. Se mai adăuga o lună suplimentară, (*Intercalaris*), între februarie și martie. Intercalaris era formată prin introducerea a 22 de zile înaintea ultimelor 5 zile ale lui februarie, creând astfel o lună de 27 de zile. Intercalaris începea după o lună februarie trunchiată la 23 sau 24 de zile, efectul fiind un an de 377 sau 379 de zile. Pe 1 ianuarie 45 î.e.n., s-a introdus la Roma calendarul iulian, aparținând astronomului Sosigene din Alexandria. În anul 1582, Italia, Spania, Portugalia au introdus calendarul gregorian calculat la cererea papei Grigore XII (în România a fost introdus în anul 1919).

Începerea numărării anilor a fost diferită la popoare. Egiptenii numărau anii cu începerea fiecărei dinastii, evreii cu Facerea Lumii (5508 î.e.n.), grecii după Prima Olimpiadă (776 î.e.n), romanii după Întemeierea Romei (753 î.e.n.), arabii după Hegira (662 î.e.n.), dacii după prima inundație. De asemenea, începerea anului diferea de la un popor la altul. De exemplu: la chinezi, egipteni, indieni anul începea la echinocțiul de primăvară, la greci, arabi anul începea vara, la evrei anul începea

⁶² Șerban Bobancu, Cornel Samoilă, Emil Poenaru, **Calendarul de la Sarmizegetusa Regia**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 20.

⁶³ Miloslav Stingl, **op.cit.**, p. 335.

toamna, în luna Tirși (în timpul exodului în Egipt, sub influența egipteană, anul începea primăvara, iar după ieșirea din Egipt, evreii au păstrat pentru calendarul religios luna Tirși, iar pentru cel civil, echinocțiul de primăvară)⁶⁴, la mayași, anul începea în ziua denumită 0 (zero) Pop⁶⁵. În zilele noastre, arabii, indienii, chinezii, japonezii își păstrează zilele de începerea a Anului Nou, după cum calendarul religios creștin consideră începerea anului religios pe 1 septembrie, dată, conform tradiției Legii Vechi, când s-a început creația lumii și tot în această zi Iisus Hristos și-a început activitatea sa publică, iar începerea anului liturgic este cu zilele Sfințelor Paști.

Având vedere toate acestea, înțelegem că daco-romanul Dionisie Exigiul, în sec. VI, a stabilit împărțirea Timpului profan, în cele două ere atât dintr-o necesitate religioasă, dar și dintr-una practică, pentru o corelare a Timpului istoric.

În spațiul românesc, au fost descoperite calendare solare, în orașele grecești din Dobrogea, din care amintim Cadranul solar de la Histria dar și calendarul dacic de la Sarmizegetusa Regia.

Cadranul solar grecesc de la Histria este datat în sec. IV-III î.e.n. și a fost construit în funcție de latitudinea localității și indică orele, lunile și debutul anotimpurilor, iar prin două linii special crestate preciza coeficientul de creștere a zilei după solstițiul de iarnă și de descreștere a zilei după solstițiul de vară.⁶⁶

Calendarul dacic de la Sarmizegetusa Regia este realizat prin două sanctuare, care conțin un calendar civil și unul religios, format din ani fluctuanți de 364, 365, 366, 367 de zile organizate pentru unități mari de timp, în cicluri de 13 ani și secole de 104 ani. După un astfel de secol, cele 2 calendare, care erau sincronizate anual, rămâneau în urma Timpului tropic cu cca. 2/10 dintr-o zi. Un an civil avea 47 de săptămâni, acestea fiind de trei tipuri: de 6, 7, 8 zile, în timp ce un an religios avea 60 de săptămâni cu câte 6 zile fiecare, corectându-se anual cu 4, 5, 6, 7 zile⁶⁷.

Calendarul dacic este considerat cel mai precis calendar (mai precis decât cel mayaș), având o eroare față de calendarul actual cu 12 secunde.

⁶⁴ **Dicționar biblic**, p. 172.

⁶⁵ Miloslav Stingl, **op.cit.**, p. 334.

⁶⁶ Romulus Vulcănescu, **op.cit.** p. 337; și vezi și Const. Ionescu-Cârligel, **Cadranul solar grecești și romane în Dobrogea**, în *Pontica*, 2, p. 199-208.

⁶⁷ Șerban Bobancu, Cornel Samoilă, Emil Poenaru, **op.cit.**, p. 163-167.

RESTAURAREA COROANEI REGALE DIN SATUL GALEȘU, COMUNA POARTA ALBĂ, JUD. CONSTANȚA, CARE ASTFEL A SUGERAT ANALOGIA CU COROANA REGINEI NEFERTITI*

Dimitrie Vicovanu

The restoration of the Romanian antique crown from Galeșu, Constanța county

Summary: Among the pieces displayed at the Exhibition of Ancient Romanian Treasures held at Petit Palais in Paris, 1970, there was one named „the muff”. This much wrinkled, quasi-tubular object, dating from the end of the Geto-Dacian bronze era, made out of thin natural gold foil having a thickness of under 0,5 mm, was restored prior to being exhibited. A special technique, first used at the Roman-German Museum in Mainz, Germany, was adopted, in order to avoid stretching the thin gold foil. After restoration, the „muff” turned to be in fact a crown having the base narrower than the top and the cylindrical walls curved towards the inside.

The simple and slender shape achieved after restoration could fit easily both a child and an adult head. This was the first royal crown from the Geto-Dacian bronze era found on the Romanian territory, being the oldest discovered so far in the Romanian history. This particular crown was first published in the **Gold Treasures in Romania** catalogue which mentions a second royal crown, found also at Galeșu, which means that the crowns belonged to a royal family. Until now, the ancient Romanian crowns have no known similarity other than with the crown of the Egyptian queen Nefertiti, depicted on the painted limestone bust dated 1350 B.C. and exhibited in the Egyptian Museum in Berlin, Germany.

Keywords: restoration, crown, gold, Romania,

Cu ocazia efortului la nivel național de a se organiza la Paris cea mai importantă expoziție a tezaurilor antice ale României¹ în 1970 (care a prefațat întâlnirea președintelui României cu cel al Franței – Georges Pompidou), subsemnatul am fost listat între autorii catalogului, dar am lucrat și la restaurarea unor piese de aur, în limita timpului acordat, la

---

* Dimitrie Vicovanu, „Vicovanu Antiques Restorers Co., New York”- fondatorul Laboratorului Zonal de Restaurare din Moldova, Iași, Palatul Culturii.

¹ *Tresors de l'art ancien en Roumanie*, Petit Palais, Paris, 25 mai-1er septembre 1970.

Banca Națională a României, unde s-au adunat toate piesele selectate din toate muzeele țării.

Între altele, piesa listată în catalogul expoziției la nr. 104 sub denumirea de „Manșon” (ilustrația A), descoperită la Galeșu în 1951, epoca bronzului, inedit, de la Muzeul Național de Antichități, București, cu inv. nr. AV 273. După întoarcerea de la Paris a patrimoniului expoziției și organizarea Muzeului de Istorie a României în fostul Palat al Poștelor, piesa respectivă a intrat definitiv în expoziția de Tezaure din subsolul special amenajat, unde am restaurat la fața locului și alte piese importante.

Așa zisul „manșon” mi s-a părut de la bun început impropriu denumit² pentru că, fiind foarte șifonat abia putea intra pe un braț uman; proiectând pe o hârtie conturul bazei și cel al părții opuse cu un creion și apoi măsurând lungimea celor două cercuri rezultate, a reieșit că avem în față o adevărată „Coroană Regală”, de formă cilindrică, cu pereții arcuiți spre interior, cu o bază mai mică și cu partea de sus mai evazată.

Cu permisiunea lui Radu Florescu, directorul adjunct al Muzeelor din Consiliul Muzeelor și Comisionar al Expoziției, subsemnatul am pornit la restaurarea adevăratei forme a numitului „manșon”; am utilizat o tehnică de lucru care să nu permită întinderea foii de aur ce ar duce la deformarea obiectului, tehnică pe care mi-am însușit-o la Laboratorul Muzeului din Mainz, Germania: cu spatule de diferite forme din lemn de tei (folosite la modelarea ceramicii), am presat cutele și faldurile puțin câte puțin, de la bază în linie verticală către partea opusă de sus, lucrând prin interior și având contra pe partea opusă o piesă curbă de lemn de tei făcută cu mâna în relație cu curbura exterioară a piesei. Metoda de a lucra pe verticală și de a îndrepta cutele puțin câte puțin și nu definitiv, avansând în jurul „cilindrului”, a fost adoptată pentru a se evita apariția tensiunilor de paralaxă în peretele de tablă ce ar duce la cute largi de contorsionare, foarte greu de eliminat. După circa cinci ture de lucru împrejurul piesei, care au durat trei zile, „manșonul” de la Galeșu a devenit „Coroana Regală” (ilustrația B), însă catalogul de la Paris ieșise de la tipar cu prima denumire. După ce a fost așezată în Expoziția de tezaure din Muzeul Național de Istorie a României³, piesa a fost etichetată definitiv cu adevăratul ei nume de „Coroană Regală”.

² *Ibidem*, catalogul expoziției, vezi foto nr. 104.

³ Ștefan Burda, *Tezaure de aur din România*, Editura Meridiane 1979, foto 43.

Dar catalogul lui Ștefan Burda⁴ vorbește despre o a doua coroană regală de la Galeșu, despre care nu am avut nicio informare până am așezat-o în expoziție pe cea restaurată; deci a fost găsită ca o pereche și este descrisă în catalogul respectiv în mod identic cu prima: de formă cilindrică, cu zona mediană lin arcuită spre interior, cu partea superioară mai evazată decât baza; coroanele au un ornament simplu: două registre sus și jos formate din trei șiruri de „perle” realizate prin batere dinspre interior cu un poanson cu capul semisferic, în tehnica „au repoussé”.

Cu ocazia restaurării formei originale a piesei de la Galeșu, putem preciza și unele remarci tehnice: grosimea egală a pereților coroanei de sus până jos, de circa 0,5 mm (cu ajutorul instrumentelor oferite de Banca Națională a României din strada Lipscani); foaia de aur natural de 23,8 K nu prezintă nici o linie de sudură; având înălțime de 15,4 cm și de grosimea menționată, nu se poate realiza nici astăzi prin turnare un asemenea obiect, aurul topit răcindu-se înainte de a mai fi suficient de fluid ca să poată umple întreaga cochilă de turnare, așa cum mi-au confirmat specialiștii de la tezaurul Băncii Naționale.

Astfel putem vorbi despre realizarea excepțională a Coroanei Regale de la Galeșu care așteaptă rezolvarea „misterului tehnic” pe care l-au cunoscut bijutierii din etapa finală a bronzului geto-dac.

În afara acestui aspect extraordinar, coroana restaurată relevă cea mai elegantă linie arhitecturală a unui obiect de aur, prin simplitatea formei și plinătatea strălucirii aurului, enigmatică tehnologie reducând posibilitatea imitării unei astfel de coroane; diametrul diferit al bazei față de evazarea părții de sus permite așezarea coroanei pe orice fel de mărime a capului unei persoane, chiar de la o generație la alta, chiar de la un tânăr la un om matur, având curbura mediană.

Tot în legătură cu problema tehnicii aurului: dacă inițial s-ar fi turnat un cilindru cu pereții mai groși permițând fluiditatea optimă a metalului topit ca să intre în toată forma, iar apoi prin bătaie cu ciocanul să se întindă părțile evazate, desigur acest procedeu ar fi dus la realizarea aceleiași coroane, dar în acest caz grosimea pereților coroanei nu ar mai fi fost aceeași în toate zonele; zona mai bătută spre evazare devine mai subțire.

Din informațiile ce la avem, coroane regale din aur de tipul celor de la Galeșu nu s-au găsit altele nici în România, și nici prin alte părți; ca

---

⁴ *Ibidem*, p. 18-19.

aspect general ne-am putea referi doar la bustul reginei egiptene Nefertiti din colecțiile Muzeului Egiptean din Berlin, descoperit la Tell el-Amarna, vechiul Akhetaton din Egiptul de mijloc, și datat în 1350 î.C.; celebrul bust a fost făcut din calcar pictat⁵ și judecând după linia subțire care limitează baza coroanei, am putea presupune că aceasta ar fi fost făcută dintr-o foaie de metal, poate din aur. Coroana reginei Nefertiti (ilustrația C) are eleganța liniilor simple, dar de formă tronconică și cu pereții nearcuiți, necesitând două clape laterale ce se opresc pe urechi ca să nu alunece în jos. Dintre multele coroane egiptene din toate dinastiile egiptene enumerate de http://en.wikipedia.org/wiki/Crowns_of_Egypt, coroana reginei Nefertiti este cea mai apropiată de coroanele de la Galeșu și se înscrie cam în aceeași perioadă de timp, dacă nu ceva mai nouă.

Perechea coroanelor regale de la Galeșu presupune desigur existența unei organizații locale prestatale de la Marea Neagră la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, marea devenind un important vehicol al legăturilor cu alte civilizații. Coroana, ca simbol al puterii capetelor încoronate se relevă astfel pentru prima dată pe teritoriul României⁶.

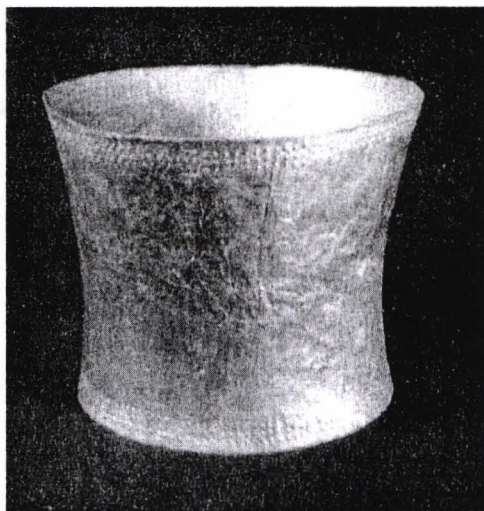
---

⁵ *The New Encyclopedia Britannica*, vol. 8 *Micropaedia* 15 Ed. p. 58

⁶ Denumirea dată astăzi de coroană pentru obiectul ce simboliza în vechime **PUT**erea **CAP**ului unei persoane sus-puse sau foarte importante, are în româna foarte veche și în „latina vulgară” a românilor denumirea de **POT-CAP**; Dogii Veneției purtau un *pot-cap*, simbol al puterii; vezi lucrarea cu nr. 12 din seria **Audiatur et altera pars/Pledoaria pentru apărarea limbii române** de Lucian G. Costi, sub tipar. Lucrarea se află reprodușă în prezentul volum.

A

B

C

Ilustrații:

- A. Coroana înainte de restaurare.
- B. Coroana după restaurare.
- C. Capul încoronat al reginei Nefertiti.

12. AUDIATUR ET ALTERA PARS¹

MULȚIMEA CLĂDITĂ ÎN JURUL PARTICULEI FUNDAMENTALE DE CONSTRUCȚIE *POT: POT-CAPUL*²

Lucian G. Costi*

12. Audiatur et altera pars

The set built around the fundamental particle of construction *pot: pot-capul*

Summary: Hundreds of words of the Romanian language have etymologies established back in the XIXth century by scholars belonging to the Panslavist movement that reflect their views in line with the then prevalent political convictions. The validity of such etymologies has not been verified in spite of serious flaws. This article concentrates on the word *potcap*, noun meaning *ecclesiastical cap (bonnet)* in Romanian, and shows that the „Slavic” origin is impossible. *Potcap* is built with morphemes, small meaningful units, that have clear significance only in Romanian. *Potcoava* and *potlog* belong to the same group as *potcap*.

Keywords: ecclesiastical cap, crown, words, Romanian language

Potcap este o slovă românească cu o remarcabilă vechime. Înseamnă un acoperământ al capului de formă cilindrică, fără boruri, purtat de preoții și călugării ortodocși³. E foarte probabil ca acest acoperământ să fi fost folosit demult și în domeniul societății laice, nu numai al celei religioase,

---

* Lucian G. Costi, New York, USA.

¹ În latină: *să fie ascultată și partea cealaltă*. Expresia rezumă un principiu fundamental de drept conform căruia nici o persoană inculpată nu poate fi judecată fără o justă audiere, prin care i se dă putința să răspundă prin mărturia acuzațiilor aduse. Limba română a fost învinovățită de a fi furat sute de vorbe străine și apoi osândită, fără să se dea voie apărării să vorbească. Acum este timpul apărării ei.

² Lucrearea de față este o adaptare prescurtată a dosarului termenului *potcap* al **Pledoarei pentru Apărarea Limbii Române în procesul intentat împotriva ei de către cei care neagă străvechimea și admirabila sa alcătuire din cadrul volumului Audiatur et altera pars**. Ca urmare, în conformitate cu procedurile de jurisprudență obișnuite, autorul nu se va angaja în nici o polemică iscată de partea adversă, aceasta fiind permisă numai în fața Instanței imparțiale.

³ **Dicționarul limbii române moderne**, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p. 647 (DLRM).

pentru că asta spune cuvântul *pot-cap* compus din morfemele *pot* și *cap*, amândouă vorbe strict românești⁴, adică înseamnă al **puterii** purtat pe **cap**, care putea foarte bine să fie și înseamnă de rang boieresc, nu neapărat bisericesc. Coroanele descoperite de arheologii români la Galeșu aparțin de fapt categoriei de înseamnă nobiliar *potcap*. Coroana are același rol de a distinge prin semn exterior poziția ierarhică a persoanei, dar forma sa e diferită de cea a *potcapului*. *Potcapul* precede coroana în Civilizația Văii Dunării⁵. Materialul textil din care s-au făurit *potcapuri* nu a permis dănuirea acestora ca artefacte arheologice. Forma cilindrică e probabil cea mai veche, fiind mai ușor de croit, în timp ce variantele evazate, tronconice ori hiperboloidale sunt mai greu de confecționat, dar unele, lucrate din metal, au supraviețuit timpului, cum sunt *potcapurile de aur* de la Galeșu. Inventarea acestui acoperământ ca înseamnă al rangului în ierarhia statului aparține oamenilor Civilizației Văii Dunării. Odată ce a fost făurit, obiectul respectiv a primit un nume, care a rămas peste milenii. Acel nume este *potcapul*. Etimologia, studiată obiectiv, trebuie să fie în concordanță cu faptele arheologice. Toate limbile familiei romanice păstrează rădăcinile *pot* și *cap*, de la care derivă numeroase vorbe. De pildă, în it. *podestà* înseamnă putere socială, rang de putere, autoritate, continuând pe lat. *pot-estas, -tis*. Italiana are multe cuvinte străvechi din protolatina continentală, botezată vulgară sau rustică, uneori latina barbară, dar și cuvinte mai noi care continuă termeni din latina clasică, limbă scrisă apărută în Latium, mai recentă pe scară istorică. Uneori e foarte greu să le distingi, pentru că toate pornesc de la aceeași rădăcină, de la același morfem de bază. În cazul de față, de la morfemul *pot*. Dogii Veneției purtau un *pot-cap*, simbol al puterii, în care partea cilindrică era continuată central cu un fel de bonetă⁶. Construcția românească *potcap* e de o simplitate deosebită: în acest termen compus se alătură fără vreo modificare două morfeme arhaice de bază, *pot* și *cap*. Două monosilabe au fost lipite ca să exprime o nouă noțiune pentru care ar fi fost nevoie de o frază lămuritoare mult mai lungă. În loc de exprimarea complexă: *puterea în societate simbolizată de un acoperământ al capului*, s-a născocit un cuvânt compus cu un minim de informație: *pot -*

⁴ Morfemele *pot* și *cap* se regăsesc în latină, de pildă în *potens, tis*, înseamnă *puternic, influent, și caput, itis, n.*, înseamnă *cap*.

⁵ Vezi articolul **Restaurarea Coroanei Regale din satul Galeșu, comuna Poarta Alba, jud. Constanța, care astfel a sugerat analogia cu coroana reginei Nefertiti de D. Vicovanu, publicat în volumul de față.**

⁶ Vezi tabloul **Dogele Andrea Gritti** de Tiziano Vecelli, 1488-1576.

cap. Strămoșii noștri au păstrat doar cele mai pertinente atribute ce definesc obiectul. Geneza cuvântului ne spune că el s-a născut într-o fază arhaică a limbii, în perioada aglutinantă, a cărei vârstă străbate mileniile. La distanță de ani lumină de adevăr se plasează **DLRM** când dă obârșia cuvântului din „slavă”, pretinzând că **etimonul** care a născut pe *pot-cap* este v. sl. *podŭkapŭ!* **Etimon** (în gr. v., *etymos* = adevărat) se referă la un cuvânt de origine al unei limbi donatoare, din care derivă cuvinte prin împrumut în altă limbă, devenită receptoare. O simplă despărțire în silabe a *pot-cap*-ului oferă oricui soluția! Este imposibil ca v. sl. *podŭkapŭ* să fie izvorul vorbei noastre *potcap!* În primul rând, cuvântul *pot-cap* fusese înțeles greșit în v. sl., deoarece e scris cu *pod*, în loc de *pot*, probă că tălmăcii nu au priceput ce vrea să zică vorba la mama ei, adică în românește, unde e vorba de **putere** (rădăcina fundamentală românească **pot**), de rang ierarhic, de autoritate preotească, nu de **pod** pus pe **cap!** În al doilea rând, morfemul *cap* din partea a doua a cuvântului e un indiciu precis că obiectul se poartă pe *cap*, pentru că asta spune româneasca, în timp ce *kapŭ* din vorba slavonească nu înseamnă acolo nimic (nici în v. sl., nici în vreo limbă slavă vorbită), e doar o copie a lui *cap* din românește. Chiar de am accepta că *pod* din vorba scrisă în v. sl. nu e o transcriere greșită, slova compusă *podŭkapŭ* tot n-ar avea nicio noimă pentru că *pod* în **toate** limbile slave este o prepoziție ce are sensul de *sub*, în timp ce în română *pod* este un substantiv însemnând partea de sus a unei construcții, ca un *pod de casă* sau un *pod peste o apă*. Dacă termenul ar fi fost fabricat în acea limbă, ar fi trebuit să existe o logică internă dată de prefixul *podŭ* lipit de o rădăcină. Acest fapt nu se petrece! După **DLRM**, care pretinde că originea lui *pot-cap* e vechea slavă, ar reieși că în v. sl. vorba *podŭkapŭ* ar fi un amalgam bilingv ce se referă la un obiect purtat **sub cap**, o aberație ce sfidează bunul simț. Atât de mare a fost dorința de ploconire a autorilor aceluia dicționar către vremelnicul stăpân, că nu și-au pus măcar întrebarea dacă se potrivesc semnificațiile particulelor din limba slavă veche cu slova pe care o judecau. Mai regretabil este că un savant de talia lui Al. Ciorănescu, profesor de lingvistică romanică refugiat în Vest, pe care nimeni nu-l poate bănuși de servilism filoslav, nu și-a bătut *capul* să verifice ineptiile publicate în volume cu o tentă vădit antiromânească, cum ar fi „dicționarul” lui Cihac, autor din veacul XIX al unor etimologii fanteziste. De pildă, în dicționarul său, Al. Ciorănescu repetă netulburat bazaconia lui Cihac, pe care îl citează (**Cihac II**, 281), decretând și el originea slavă a lui *potcap*, din același sl. *podŭkapŭ*⁷. Se pare ca nu l-a

⁷ Ciorănescu, Alexandru, **Dicționarul etimologic al limbii române**, București, Editura

ajutat nici substantivul românesc *potcapier*, însemnând producător și vânzător de *potcapuri*, pe care îl amintește ca fiind un derivat de la *potcap*, dar care are o terminație *-ier* tipic romanică ce ar fi fost de natură să-l pună pe gânduri. Reiese că savanții cu pricina nu prea aveau habar de limbile slave, pentru că s-ar fi abținut de la scrieri care mai repede provoacă râsul! Un *potcap* nu poate fi un *podŭkapŭ*, deoarece nimeni nu-l poartă *sub cap*, *podŭ kapŭ*, ci *pe cap*! *Podkap* nu apare în dicționarele rusești, deci cum puteau să exporte cei veniți din acele părți o vorbă pe care n-o aveau?⁸ E de mirare cum s-au putut da verdicte etimologice în deplină **necunoștință** de cauză asupra pretensei proveniențe a unor cuvinte românești din limba veche slavă bisericească. Nimeni n-a vrut să vadă direcția inversă, din română în v. sl. Cât de mare poate fi orbirea propagandei politice! Se pleacă de la premiza falsă că v. sl. era o limbă care ar trebui să reflecte integral moștenirea limbii slave de baștină, din zona de nord-est. Istoria obiectivă a acestei limbi de cult demonstrează însă prezența unui contingent masiv de termeni românești, care nu au existat în limba slavă de origine. **V. sl. era un hibrid slavo-român de la bun început**, izvodit în Macedonia, lângă Salonic, la circa trei mii de kilometri de nucleul proto-slav! E firesc să regăsim sute de vorbe românești repetate și copiate în aceste texte, vorbe care nu aveau corespondente în nici o limbă slavă de baștină, din simplul motiv că erau neologisme necesare pentru împlinirea golurilor pentru a se exprima noțiuni pe care idiomurile sărace ale nomazilor nu le posedau. Acest adevăr este ignorat de respectivele etimologii. Dacă lăsăm de-o parte nepotrivirile evidente pe care ni le oferă o sumară analiză comparată a cuvântului în românește și în limbile slave, ne putem referi în plus la factori istorici care aduc lumină despre aversiunea viscerală a slavilor, oameni care aveau fire apropiată de a varegilor, a vikingilor, față de creștinism, pe care o recunosc istoricii slavilor estici⁹. Creștinismul este centrat pe biserică, o instituție cu

---

Saeculum, 2002, traducere din limba spaniolă.

⁸ Korlăteanu, N. G., Russev, E. M., **Russko-rumînskii slovari**, 46.000 cuvinte, Moskva, Gosudarstvennoie Izdatelstvo Inostrannih i Naționalnîh Slovari, 1954.

⁹ *Poporul [ruso-ucrainean] a întâmpinat cu dușmănie noua religie și pe slujitorii ei. Creștinismul s-a propagat cu forța, iar creștinarea țării a durat câteva secole. La sfârșitul secolului al XI-lea, în timpul unei răscoale populare, a fost omorât Leontie, episcopul de Rostov; la mijlocul secolului al XII-lea, viaticii l-au omorât pe Cucșa, misionar din Kiev. Culte dinaintea creștinismului au continuat să dăinuie mult timp în rândurile poporului.* Vezi N. A. Sidorova et alia, **Istoria Universală în zece volume**, vol. III, p.239, București, Editura Științifică, 1960, traducere după *Vsemirnaia Istoriia*, tom III, Moskva, Gospolitizdat, 1957.

reguli stabilite, cu semne exterioare standard, în care se cuprind veșminte, clădiri, ori obiecte specifice de cult neregăsite în nici o altă religie. Clasa sacerdotală are îmbrăcăminte distinctă de cea a laicilor, iar ierarhia preoțească se face cunoscută credincioșilor prin veșminte aparte, *potcapul* fiind doar unul dintre însemne. Cum ar fi oare cu puțință ca oameni care dușmăneau de moarte instituția respectivă să doneze altora vorbe legate de acea religie care le era străină și impusă cu forța? E un mister pe care numai autorii afirmațiilor din dicționarele amintite ni l-ar fi putut dezvălui, dar nu au făcut-o. *Potcapul*, ca acoperământ al capului, era purtat în veacul al IX-lea numai de sacerdoții creștini și nu exista în nici un cult păgân.

Ce ne mai spune nouă acest modest cuvințel românesc *potcap*? Ne spune multe, doar dacă vrem să-l ascultăm. Ne spune că felul cum se îmbrăcau sacerdoții și monahii români a fost gândit și stabilit nu în Grecia, nici în Rusia, nici în Țaratul Bulgar, ci, culmea, în lumea românească de dinainte de ele. Mergând din aproape în aproape, descoperim că **strămoșii noștri au avut perioade de mare glorie și de superioritate**. Dacă *potcap* e unul din semnele exterioare de autoritate eclesiastică ale tagmei preoțești, înseamnă că organizarea internă, ierarhia, precum și obiectele de îmbrăcăminte sau cele de ritual ale bisericii noastre ce reflectă respectiva organizare au fost produse indigen, nu preluate prin import de la greci sau slavi, cum se admite oficial. Pentru că dacă toate aceste elemente ar fi fost impuse de greci sau slavi, nu era vreun motiv să existe vorbulița cu totul romanică de *potcap*, sigur de o mare vechime la noi, ci toate denumirile ar fi fost străine, pentru că unor noțiuni noi (pretins inexistente în Dacia și preluate de la alții) ar fi trebuit să le corespundă cuvinte noi, străine. *Potcap* e atestat în scris în a doua jumătate a secolului al IX-lea în textele „*slave*”. Vocabula se află scrisă acolo alături de multele neologisme de obârșie românească proprii limbajului bisericesc. Nu românii creștini învățau o nouă religie de la slavii peribaltici, ci aceia se creștinau și își îmbogățeau vocabularul cu noțiuni noi, inexistente în graiurile lor. Ne mai spune *potcap* că tot așa se chema și acoperământul ce-l purta pe cap Sfântul Ioan Casian când a introdus ordinea călugărească în Franța în secolul al V-lea e.n.¹⁰ Oare cu ce veșminte se îmbrăca sfântul acesta al nostru când slujea la altar? Cu *odăjdii*, am spune noi, sau nu putea să se îmbrace cu nimic deoarece nu știa

¹⁰ Sfântul Ioan Cassian din Casimcea Dobrogei (360-435) ajunge de înființează două mănăstiri la Marsilia, stabilind un model de trăire monahică ce va dăinui peste veacuri în țara soră nouă.

cum le spune acestor veșminte preoțești pentru că nu sosiseră încă în Dobrogea natală slavo-rușii, slavo-sârbii, slavo-bulgarii, de la care ar fi trebuit să învețe cuvântul. Asta ar fi concluzia dacă am lua în serios fabulele panslaviste propovăduite de etimologia oficială. Nu cumva și *odăjdii* e tot slovă românească? Desigur, ba chiar singură își bate joc de trufașele graiuri care au furat-o, pentru că ascunde în ea cu totul altceva decât cred acelea! O vom cerceta și vom găsi ce ne spune propria noastră limbă despre acest nobil cuvânt al său¹¹.

Alte cuvinte construite de la pot

Aidoma lui *pot-cap* s-a zămislit în străvechime vorba noastră *pot-coavă*, cu mare frecvență în vechea limbă, căci nu puteai să călătorești fără să ai grijă de *pot-coavele* cailor. Observăm vechimea mare a cuvântului prin faptul că s-a păstrat necizelat, așa cum a fost făurit de strămoșii care au inventat *potcoave* ca să ușureze mersul calului, în sensul că alipirea lui *pot* de *coavă* a rămas așa, fără să se intercaleze vreo vocală care sa dea eleganță vorbei, întrucât combinația celor două consoane *t* și *c* reunite nu dă naștere la o armonie sonoră. *Pot-coava* era o denumire tehnică la data nașterii, deoarece explica procedeul prin care se obținea obiectul din fierul care *putea sa fie îndoit, încovo-iat*, de către fierarul român numit *cova-ci*, bătând fierul înroșit pe o *ni(c)-cova-lă* cu lovituri sacadate *nic*. Morfemul *pot* ne spune că făurirea *pot-coavei* e cu *putință*, dar doar cu condiția ca materialul să fie moale, maleabil, deci lucrat la cald. Obiectul *pot-coavă* avea o formă curbată *-cov*, ca un *cov-il-tir*, ori *cov-rig*, ori o *cov-ată*, informație transmisă de morfemul *cov* lipit de *pot*¹². Despre familia de cuvinte derivate din rădăcina *cov-* vezi lucrarea dedicată ei. Fidel scopului de propagandă panslavă, **DLRM** ne lasă să credem că *pot-coava* vine din sb. și bg., *potkova*, sau altfel spus, noi, oamenii locului, nu știam de *pot-coave* până pe la anul 1000 e.n.¹³ Proslăvind pe alții lipsiți de merit, oamenii de cultură care erau plătiți de statul român ca să studieze adevărul despre istoria și limba noastră, au ales calea neadevărului, aducând prin scrierile lor un prejudiciu limbii pe care erau datori să o slujească. Este limpede cine a preluat vorba, anume graiurile neoslavele din română, în deplină conformitate cu faptele istorice.

¹¹ *Od-ă-jdie*, stare solemnă de ceremonie, parte din sintagma arhaică *veșminte de odăjdie*. Termenul luat separat nu înseamnă veșminte!

¹² Morfemul există și în limbi vestice, de pildă în engl. *cove*, nișă de formă circulară, golf rotunjit (Glen Cove) etc.

¹³ **DLRM**, p. 647.

Un *potlog*, s.n., e o bucată de piele cu care se cârpește încălțăminte, compus din *pot*, morfem însemnând a fi cu puțință (dar condiționat într-un anume fel), și *log* (vezi discuție la *ză-log*) care e o formă ușor modificată pentru *loc*, deci cuvântul spune că [*o bucată de piele*] se poate [pune] în locul [*cu stricăciunea respectivă*]. Fidel gafelor stelare cu care ne-a obișnuit, **DLRM** ne asigură că *potlog* vine din bg., sau sb. *podlog*, sau, altfel zis, meșteșugarii români au așteptat mii și mii de ani cu sufletul la gură până prin secolul VIII-IX, când în fine s-au ivit nomazii nord-estici, destoinici meșteri, ca să-i scoată din necaz și să boteze peticul cu pricina¹⁴. Dar nici o limbă slavă veritabilă nu-l are pe *potlog*, ci doar surorile vitrege neoslave din Balcani, altoite pe pământ de limbă românească, iar amândouă PFC *pot* și *log* sunt particule exclusiv romanice, inexistente în vreun grai slav, deci sunt împrumuturi **evidente** din românește în acele limbi! Pe deasupra, pretinsul etimon din bg. sau sb. nu poate fi originar din acele limbi, întrucât părțile componente nu au noimă acolo: *pod* e prepoziția *sub*, iar *log* nu înseamnă nimic. După opinia dogmatică, reiese că izvorul lui *potlog* e o vorbă compusă neoslavă însemnând *sub log*, ceea ce e un nonsens. *Pot-log* e construit ca și *bâr-log*, al doilea termen având morfemul *bor* coborât din rădăcina **bor**, parte a **codului B*R**¹⁵. Se observă modul arhaic al limbii noastre de a clădi cuvinte noi prin compunere din rădăcini simple, de regulă monosilabe ce aparțin unor sfere semantice diferite. Lingvistica oficială ignoră cu desăvârșire existența acestui procedeu tipic în română, care se regăsește în toate limbile vechi silabice sau aglutinante. Pentru lingvistica dogmatică totul se oprește la similitudini: explicarea istoriei cuvântului se rezumă la aflarea vreunei vocabule asemănătoare din altă limbă, spre a motiva preluarea cuvântului de acolo, inventându-se așa numitul etimon. Pornind la drum cu metode greșite, rămase la stadiul filologiei din veacul al XIX-lea nu se obțin decât rezultate pe *potrivă*, adică departe de adevăr.

PFC *pot* aparține codului **p*t**, din care mai fac parte și compușii cu vocala *-a-*, de pildă PFC *pat*. Sensul este corelat cu cel al lui *pot*, aparținând sferei mari semantice cu dublet algebric, pozitiv, negativ: *a fi cu puțință*, *a nu fi cu puțință*. Cuvântul *pat* arată că e o zonă de *neputință*, de neactivitate, deci sensul e minus pe axă. Dormitul în *pat* sau *căderea la pat* justifică sensurile.

¹⁴ *Ibidem*, p. 648.

¹⁵ Gheorghe, Gabriel, **O ipoteză nouă: Româna străveche=Indo-europeana comună**, în *Getica*, Tom 1, nr. 3-4, București, Editura Gândirea, 1992, p. 53.

Abrevieri:

bg.	bulgara	NȘLR	Noua Școală de Lingvistică Românească
ceh.	ceha	OCS	Old Church Slavonic, adică „slava veche bisericească”, aceeași limbă scrisă pe care DLRM o notează v. sl., „vechea slavă”
cf.	conform	PFC	particulă fundamentală de construcție, monosilabă cu sens ce stă la baza cuvintelor noi
DEX	Dicționarul explicativ al limbii române	pol.	poloneza
DLRM	Dicționarul limbii române moderne	rus.	rusa
engl.	engleza	sb.	sarba
fr.	franceza	slvc.	Slovaca
germ.	germana	s.n.	substantiv neutru
gr. v.	greaca veche	subst.	substantiv
i.e.	indo-europeana	sued.	suedeza
IL	Institutul de Lingvistică	v. sl.	vechea slavă
it.	italiana		
lat.	latina		
neoslave-limbile din Balcani aparute după cotopirea slavă (Academia Româna, 1941)			

Bibliografie:

- Dr. Cueșdean, Lucian I., **Sistemul sumerian al limbii române**, București, Editura Orfeu 2000, 2001. [NȘLR]
- Dr. Cueșdean, Lucian I., **Româna, limba vechii Europe**, București, Editura Solif, 2006. [NȘLR]
- Dr. Cueșdean, Lucian I., **România, inima vechii Europe**, București, Editura Solif, 2006. [NȘLR]
- *** **Dicționarul limbii române moderne**, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, 961 p. (DLRM)
- Gheorghe, Gabriel, **În vechime, Franța a fost românofonă**, Getica, Tom 1, nr. 1-2, București, Editura Gândirea, 1992. [NȘLR]
- Gheorghe, Gabriel, **O ipoteză nouă: Româna străveche=Indo-europeana comună**, în Getica, Tom 1, nr. 3-4, p. 41, București, Editura Gândirea, 1992. [NȘLR]
- Gheorghe, Gabriel, **Studii de cultură și civilizație românească**, București, Editura Fundației Gândirea, 2001. [NȘLR]
- Webster, Noah, **Webster's Universal Dictionary of the English Language**, Vol I, Cleveland, The World Syndicate Publishing Company, 1936.
- Webster, Noah, **Webster's Universal Dictionary of the English Language**, Vol II, Cleveland, The World Syndicate Publishing Company, 1936.
- Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse**, Tome 3, Librairie Larousse, Paris, 1982.
- Ciorănescu, Alexandru, **Dicționarul etimologic al limbii române**, București, Editura Saeculum, 2002, traducere din limba spaniolă, 1055 pagini.
- Bolelli, Tristano, **Dizionario Etimologico**, Milano, Ed. Vallardi, 2006.
- Korlăteanu, N. G., Russev, E. M., **Russko-rumînskii slovâri**, 46.000 cuvinte, Moskva, Gosudarstvennoie Izdatelistvo Inostrannih i Naționalnih Slovarei, 1954.

DOUĂ AMFORE ELENISTICE DIN COLECȚIILE MUZEULUI DE ISTORIE ONEȘTI

Ioan Vasiliu*

Two Hellenistic amphorae from collections History Museum Onești

Summary: The paper present two Hellenistic amphorae from the collections of the Municipal Museum of history.

First amphora, Thasos production, is one fractional, truncated type, discovered in the house 2 of the settlement at Căbești-Cociuba Dămăcușa. It is framed in the late fourth century BC.

Dimensions: height = 515 mm; maximum diameter = 220 mm; diameter mouth = 85 mm; base diameter = 45 mm.

The second amphora, Heracleea Pontică production, is like the previous one, fractional type, truncated, provided with a „collar” on the neck, being found incidentally on the surface settlement. All is dated in the last quarter of the fourth century BC-the first quarter third century BC.

Dimensions: height = 390 mm; maximum diameter = 220 mm; diameter mouth = 85 mm.

Keywords: Moldova, getae settlement, Hellenistic imports, Thasos, Heracleea Pontică.

Demersul de față, își propune, prezentarea a două amfore elenistice, una edită, intrată în literatura de specialitate, încă din anul 1968, prezentată sumar, fără descriere și caracteristici metrice¹, cealaltă, inedită, descoperite în punctul *Cociuba Dămăcușa*, aflat la nord de satul Căbești, comuna Podu Turcului, județul Bacău.

Cu excepția unei toarte fragmentare, din inventarul locuinței 1, greu de atribuit, unuia sau altuia dintre centrele producătoare, amforele, la care ne vom referi în continuare, reprezintă singurele vase de import descoperite în așezare.

Primul dintre cele două recipiente, găsit în stare fragmentară și reîntregit, provine din locuința 2, din al cărei inventar, au mai făcut parte,

---

* Muzeul Municipal de Istorie Onești, 601137 Republicii 45 A, muzmunonesti@yahoo.com

¹ C. Buzdugan, *O nouă așezare getică în bazinul Zeletinului*, în *Carpica* I, 1968, p. 97, fig. 1/3.

printre altele, o trusă magică², și o fibulă de schemă Latène B2/C1³, încadrată inițial tipului I, varianta A⁴, recent, fiind atribuită tipului II 4⁵.

Artefactul, modelat din pastă cu nisip fin în compoziție, a căpătat, în urma arderii, culoare roșie-cărmăzie. Corpul tronconic, cu umerii rotunjiți, se termină printr-un picioruș scurt, slab evidențiat, cu o mică cavitate în talpă. Gâtul, este înalt și subțire, gura având buza rotunjită la exterior, delimitată de o incizie circulară. Toartele, ovale în secțiune, sunt fixate, în partea superioară, sub buză, iar în cea inferioară, pe marginea umerilor.

Dimensiuni: Î = 515 mm; DM = 220 mm; DG = 85 mm; DB = 45 mm.

Analogii, pentru recipientul din locuința nr. 2, găsim în descoperirea făcută întâmplător, în vara anului 1964, în nordul municipiului Galați, la Tulucești (com. Tulucești, jud. Galați), pe tersa inferioară a Lacului Brateș, unde urna mormântului de incinerare 3, era o amforă similară cu cea de la Căbești-Cociuba Dămăcușa, având, drept capac, piciorul unei exemplar fragmentar, de același tip⁶.

² I. Vasiliu, *Piese de cult din așezarea getică de la Căbești-Cociuba Dămăcușa*, în *Danubius*, XXXI, Supliment 2013, p. 219-252.

³ C. Buzdugan, *op.cit.*, p. 98, fig. 2/3; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 44, fig. 17, vol. 2, p. 102, nr. catalog 101, pl. 62 C / 7.

⁴ V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis der keltischen Latène in Rumänien*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, p. 228-231.

⁵ D. Măndescu, *Fibulele de schemă Latene în perioada timpurie a celei de a doua epoci a fierului pe teritoriul vechii Dacii*, în *Crisia*, XXX, 2000, p. 60.

⁶ I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galațiului din cele mai vechi timpuri și până la întemeierea orașului*, în *Danubius* I, 1967, p. 683, fig. 4/4; Idem, *Trei morminte geto-dacice descoperite la Tulucești (jud. Galați)*, în *RevMuz* 6, 1969, 2, p. 166, fig. 1/3; *Ibidem*, în *Danubius* XVI, 1996, p. 374, fig. 1/3; I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 181, nr. catalog 112, pl. XV / 112b; V. Sîrbu, *Nouvelles considerations générales concernant l'importation des amphores grecques sur le territoire de la Roumanie (les VIe-Ier siècles av.n.è)*, în *Pontica*, XVI, 1983, p. 53, nr. tabel 217; T. Arnăut, *Vestigii...*, p. 272, nr. catalog 488; N. Mateevici, *Difuzarea amforelor thasiene în spațiul de nord-vest al Pontului Euxin în sec. IV-inceputul sec. III a.Chr.*, în *Thracians and Circumpontic World. Proceedings of the Ninth International Congress of Thracology, Chișinău 6-11 September 2004*, editori: I. Niculiță, A. Zancoci, M. Băț, vol. II, Chișinău 2004, p. 294, fig. 2/7; Eadem, *Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin în sec. VI-începutul sec. II a.Chr.*, Biblioteca „Tyragetia” XIV, Chișinău 2007, p. 70, 262, harta 6, punct 11, fig. 13/7; D. Măndescu, *Cronologia descoperirilor funerare din cea de-a doua epocă a fierului din zona Galațiului*, în *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători*, vol. II,

După formă și dimensiuni, amforele de la Căbești și Tulucești, se înscriu în categoria de recipiente thasiene fracționare, de capacitate redusă, maxim 4,5 litri, aparținând unei variante specifice pentru sfârșitul secolului IV a.Chr.⁷.

Însă, conform unei alte opinii, exprimată de către E. Teleagă, acest tip de ambalaj amforistic, ce trebuie încadrat, cu probabilitate, în primul sfert al sec. III a.Chr., ar reprezenta produsul unui centru necunoscut⁸.

Din zona de nord-est a municipiului Galați, provin alte două morminte de incinerare, ce au avut drept urne funerare amfore thasiene fracționare, însă, spre deosebire de cele de la Căbești și Tulucești, acestea aparțin tipului bitronconic⁹, tip larg răspândit în lumea getică, pentru a cărui încadrare cronologică a fost propus, fie al treilea sfert al sec. IV a.Chr.¹⁰, fie ultimul sfert al secolului IV-începutul secolului III a.Chr.¹¹.

Pătrunse în mediul getic, prin intermediul coloniștilor din Histria¹², începând cu mijlocul secolului V a.Chr., după cum o dovedesc cele câteva exemplare fragmentare găsite în așezările de la Brădicești-*Odaie* (com. Dolhești, jud. Iași)¹³ și Stănțești-*Deasupra Șanțului* (com. Mihai

2006, p. 37, fig. 2/2; E. Teleagă, *Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau (6. Jh.-Anfang des 3. Jhs. v.Chr.)*, în *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte*, 23, Rahden, 2008, p. 24, pl. 40/24-25, nr. catalog 81; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 63, vol. 2, p. 165, nr. catalog 648, pl. 316/4.

⁷ N. Mateevici, *Difuzarea amforelor...*, p. 294, fig. 2/7; Eadem, *Amforele grecești...*, p. 70, fig. 13/7.

⁸ E. Teleagă, *Griechische Importe...*, p. 390.

⁹ I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice...*, p. 182-183, fig. 4/1; *Ibidem*, în *Danubius XVI*, 1996, p. 663, fig. 4/1; I. Glodariu, *Relații comerciale...*, p. 193, nr. catalog 47; M. Brudiu, *Descoperiri arheologice în județul Galați*, în *Danubius XIII-XIV*, 1992, p. 7, fig. 2/1; T. Arnăuț, *Vestigii...*, p. 216, nr. catalog 188; N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 70, 262, harta 6. punct 12, fig. 13/10; D. Măndescu, *Cronologia descoperirilor funerare...*, p. 35-36, fig. 1/1; Idem, *Cronologia...*, vol. 1, p. 62, vol. 2, p. 79, nr. catalog 236, pl. 128A/1-2.

¹⁰ N. Mateevici, *Difuzarea amforelor...*, p. 294, fig. 2 / 10; Eadem, *Amforele grecești...*, p. 70.

¹¹ E. Teleagă, *Griechische Importe...*, p. 24, pl. 40 / 24-25, nr. catalog 81.

¹² Fl. Preda, *Procesul pătrunderii mărfurilor grecești și consecințele acestuia în Dacia extracarpatică*, în *Apulum IX*, 1973, p. 51.

¹³ C. Iconomu, *Noi descoperiri arheologice în așezarea din epoca fierului de la Brădicești-Iași (II)*, în *ArchMold*, 22, 1999, p. 57; N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 64, 260, harta 4, punctul 6; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 74, vol. 2, p. 24, nr. catalog 68.

Eminescu, jud. Botoșani)¹⁴, amforele de Thasos, sunt cunoscute, în zona est-carpatică a României, în secolele IV-III a.Chr., prin intermediul exemplarelor, întregi sau fragmentare, descoperite în așezările de la: Barboși (mun. Galați, jud. Galați)¹⁵, Brad-*Cetățuia* (com. Negri, jud. Bacău)¹⁶, Belcești-*La Coșere* (com. Belcești, jud. Iași)¹⁷, Bunești-*Dealul Bobului* (com. Bunești-Averești, jud. Vaslui) – fragmente provenind de la exemplare de tip tronconic, datate în primul sfert al sec. IV a.Chr.¹⁸, Ciurea-*Botul Chihanului* (com. Ciurea, jud. Iași)¹⁹, Cotnari-*Dealul Cătălina* (com. Cotnari, jud. Iași)²⁰, Cotu-*Jorovlea* (com. Copălău, jud. Botoșani) – în locuințele 5 și 11, fragmentele provenite de la amfore de Thasos au fost găsite împreună cu fragmente de amfore de Chios, iar în locuința 9, împreună cu fragmente de amfore produse de Heraclea

¹⁴ N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 64, 260, harta 4, punctul 6.

¹⁵ V. Pârvan, *La penetration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, București 1923, p. 37; V.V. Eftimie, *Imports of Stamped Amphorae in the Lower Danubian Roumanian. Corpus of Amphora Stamps*, în *Dacia*, N.S., p. 206, nota 41; I. Glodariu, *Relații comerciale...*, p. 181, nr. catalog 5; V. Sîrbu, *Considerații privind importul amforelor elene și elenistice pe teritoriul României*, în *Danubius VIII-IX*, 1979, p. 134, nr. tabel 11; Idem, *Nouvelles considerations...*, p. 45, nr. tabel 16.

¹⁶ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica 10, București 1995, p. 209-219; T. Arnăut, *Vestigii...*, p. 191, nr. catalog 52; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol 1, p.101, vol. 2, p. 23, nr. catalog 64; N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 262, harta 6, punct 46.

¹⁷ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 170, nr. catalog 7d, pl. CLVII / 3; I. Glodariu, *Relații comerciale...*, p. 182, nr. catalog 8; V. Sîrbu, *Considerații...*, p. 134, nr. tabel 14; Idem, *Nouvelles considerations...*, p. 46, nr. tabel 22.

¹⁸ V.V. Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Bunești (jud. Vaslui)*, în *Acta MM II*, 1980, p. 69; Eadem, *Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui*, în *SCIVA XXXIV*, 1983, p. 252; Eadem, *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, în *ActaMM V-VI*, 1983-1984, p. 170; V.V. Teodoru, *Contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice în zona est carpatică în lumina cercetărilor arheologice*, în *ArhMold XXI*, 1998, p. 31; S. Teodor, T. Marin, C.N. Ursache, *Bunești, com. Bunești-Averești, jud. Vaslui. Punct: Dealul Bobului*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, A XXXVI sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-2 iunie 2002, p. 79; N. Mateevici, *Difuzarea amforelor...*, p. 291, fig. 4/9; Eadem, *Amforele grecești...*, p. 66, 262, harta 6, punct 14, fig. 15 / 9; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 92, vol. 2, p. 38, nr. catalog 90.

¹⁹ D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 2, p. 58, nr. catalog 142.

²⁰ N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 72.

Pontică și Sinope²¹, Dodești (com. Dodești, jud. Vaslui), Fedești-Cetățuia, (com. Șuletea, jud. Vaslui), Horga-Dealul Fundăturii (com. Epureni, jud. Vaslui)²², Huși-Corni (mun. Huși, jud. Vaslui)²³, Piatra-Neamț (mun. Piatra-Neamț, jud. Neamț)²⁴, Podolenii de Jos (com. Cozmești, jud. Iași)²⁵, Poiana (com. Nicorești, jud. Galați)²⁶, Popești (com. Urechești, jud. Vrancea)²⁷, Stâncești-Deasupra Șanțului – doar în complexele aparținând etapei a doua a locuirii, au fost găsite fragmente provenind de la exemplare bitronconice, atât varianta clasică, cât și cea

²¹ O.L. Șovan, M. Ignat, **Așezarea getică fortificată de la Cotu-Copălău, jud. Botoșani**, Bibliotheca Archaeologica „Hierasus” Monografica III, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2005, p. 47, pl. 7 / 2; N. Mateevici, **Difuzarea amforelor...**, p. 68; D. Măndescu, **Cronologia...**, vol. 1, p. 79, vol. 2, p. 61, nr. catalog 160.

²² N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, **Așezări din Moldova...**, p. 344, nr. catalog 416d, 421c; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 193, nr. catalog 44; V. Sîrbu, **Considerații...**, p. 136-137, nr. tabel 63, 81; Idem, **Nouvelles considerations...**, p. 48-49, nr. tabel 93, 113; S. Teodor, **Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î.d.Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic**, Bibliotheca Thracologica XXVII, 1999, p. 150, 156, nr. catalog 154; N. Mateevici, **Amforele grecești...**, p. 72, 262, harta 6, punctele 18-20, 22; D. Măndescu, **Cronologia...**, vol. 1, p. 77, vol. 2, p. 77, nr. catalog 229.

²³ S. Teodor, **Așezarea geto-dacică de la Huși-Corni**, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 169-195; T. Arnăut, **Vestigii...**, p. 226, nr. catalog 241; D. Măndescu, **Cronologia...**, vol. 1, p. 85, vol. 2, p. 89, nr. catalog 303.

²⁴ N. Mateevici, **Amforele grecești...**, p. 69, 262, harta 6, punct 18.

²⁵ **Ibidem**, p. 69, 262, harta 6, punct 15.

²⁶ V. Pârvan, **Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos**, în *ARMSI* XXXVI, 1913, p. 100-102, fig. 6, pl. IV / 2; R. Vulpe *et alii*, **Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950**, în *SCIV* II, 1951, 1, p. 187, fig. 16; R. Vulpe *et alii*, **Șantierul Poiana**, în *SCIV* III, 1952, p. 198, fig. 19/4; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 197, cat. 77; V. Sîrbu, **Considerații...**, p. 138, nr. tabel 111; Idem, **Nouvelles considerations...**, p. 51, nr. tabel 163; S. Teodor, **Civilizația geto-dacică la est de Carpați. Considerații topografice**, în *SympThrac* 7, Tulcea 1989, p. 119; Eadem, **Les importations greques à Poiana-Piroboridava**, în *SympThrac*, 9, București 1992, p. 138; Eadem, **Stratigrafia stațiunii arheologice de la Poiana, jud. Galați**, în *Carpica* XXIII / 1, 1992, p. 119; N. Mateevici, **Difuzarea amforelor thasiene...**, p. 293, 298-299, 262, 302, harta 6, punct 16, nr. catalog 16-17, 27, 53, 57, fig. 5 / 16-17, 27; 7 / 53, 57; Eadem, **Amforele grecești...**, p. 69, 136, 138, 141, nr. catalog 6-17, 27, 53, 57, fig. 15/2-3, 12; D. Măndescu, **Cronologia...**, vol. 1, p. 86-87, vol. 2, p. 125, nr. catalog 504.

²⁷ V. Bobi, **Civilizația geto-dacilor de la curbura Carpaților (sec. VI a.Chr.-II p.Chr.)**, Bibliotheca Thracologica XXIX, București 1999, p. 63; T. Arnăut, **Vestigii...**, p. 250, nr. catalog 377.

târzie²⁸, Stoișești (com. Stoișești, jud. Vaslui)²⁹, Șendreni (com. Șendreni, jud. Galați)³⁰ și Tămășeni-*La Cimitir* (com. Tămășeni, jud. Vaslui)³¹.

Urmărind, modul în care sunt repartizate, geografic, amforele de Thasos, observăm, o concentrare a descoperirilor, în centrul arealului mai sus amintit, în bazinul inferior al Siretului și în Depresiunea Elanului, în zonele de nord și de sud ale acestuia, prezența ambalajului amforistic thasian, fiind mult mai puțin numeroasă. În perioada temporală mai sus amintită, principala cale comercială, prin care mărfurile grecești, inclusiv amforele de Thasos, pătrundeau în spațiul est-carpatic al României, era reprezentată de către râul Siret, considerat a fi navigabil, cel puțin pe cursul său inferior³².

Cea de a doua amforă, aflată și ea în stare fragmentară și reîntregită, a fost găsită întâmplător, pe spurafața așezării, provenind, probabil, din inventarul unuia dintre complexele de locuire distruse de intervențiile antropice.

Modelată din pastă, aspră la pipăit, având în compoziție nisip cu bobul mare, a căpătat în urma arderii, culoare portocalie-gălbuie. Amfora, are buza rotunjită la exterior, gâtul scund, cilindric, pe care s-a

²⁸ A.C. Florescu, S. Rață, **Complexul de cetăți traco-getice (sec. V-III î.e.n.) de la Stâncești-Botoșani**, în *RevMuz* II, 1965, nr. special, p. 423; *Ibidem*, în *Suceava*, I, 1969, p. 13; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 201, nr. catalog 98; V. Sîrbu, **Considerații...**, p. 138, nr. tabel 132; *Idem*, **Nouvelles considerations...**, p. 53, nr. tabel 195; S. Teodor, **Civilizația geto-dacică...**, p.119; T. Arnăuț, **Vestigii...**, p.264, nr. catalog 448; A.C. Florescu, M. Florescu, **Cetățile traco-getice din secolele VI-III a.Chr. de la Stâncești (jud. Botoșani)**, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2005, p. 23-24, 33; N. Mateevici, **Amforele grecești...**, p. 70, 262, harta 6, punct 17, fig. 14/2; D. Măndescu, **Cronologia...**, vol. 1, p. 73, vol. 2, p. 149, nr. catalog 599.

²⁹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, **Așezări din Moldova...**, p. 354, nr. catalog 446; V. Sîrbu, **Nouvelles considerations...**, p. 53, tabel 197.

³⁰ N. Gostar, **Săpăturile și sondajele de la Șendreni-Barboși (r. Galați)**, în *MCA* VIII, 1962, p.505; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 201, nr. catalog 100; V. Sîrbu, **Considerații...**, p. 138, nr. tabel 136; *Idem*, **Nouvelles considerations...**, p. 52, nr. tabel 199.

³¹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, **Așezări din Moldova...**, p. 356, nr. catalog 451; V. Sîrbu, **Nouvelles considerations...**, p. 53, tabel 206; N. Mateevici, **Amforele grecești...**, p. 72, 262, harta 6, punct 21.

³² V. Pârvan, **Castrul...**, p. 119-120; R. Vulpe *et alii*, **Evoluția așezărilor omenesti în Moldova de Jos**, în *SCIV* I, 1950, 1, p. 47; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 114; N. Mateevici, **Amfore grecești...**, p. 108.

aplicat, la 15 mm sub buză, un „guler”. Toartele, ovale în secțiune, prevăzute cu șanțuire longitudinală, sunt prinse, în partea superioară sub buză, iar în cea inferioară, la mijlocul umerilor. Corpul tronconic, din care lipsește partea inferioară, se termina, probabil, cu un picioruș înalt, cu cavitate conică în talpă.

Dimensiuni: $\hat{I} = 430$ mm; DM = 220 mm; DG = 85 mm.

Și această recipient amforistic, la fel ca cel din inventarul locuinței 2, își găsește, cele mai apropiate analogii, atât în descoperirile funerare de la Tulucești - urna mormântului de incinerare nr. 2, amforă ce avea aplicată pe gât o șampilă englică – în cartuș rotund caracterele „ΓΦ”³³ și Brăilița (mun. Brăila, jud. Brăila)³⁴ - urna mormântului 2, amforă, asemănătoare, atât ca formă, cât și ca șampilă, cu cea de la Tulucești, cât și în depozitul de la Florești – fost Islam Geaferca (com. Horia, jud. Tulcea), alcătuit inițial din 26 de recipiente, din care au fost recuperate doar 20 de piese³⁵.

Ca formă, amfora descoperită întâmplător, pe suprafața așezării de la Căbești-Cociuba Dămăcușa, aparține categoriei recipientelor tronconice, fracționare, prevăzute cu „guler” pe gât, produse de Heraclea Pontică, și se aseamănă, deși nu în totalitate, cu tipul V din clasificarea întocmită de către J.B. Zeest³⁶, echivalentul tipului III după I.B. Brašinskij, încadrate, din punct

³³ I.T. Dragomir, **Descoperiri arheologice...**, p. 683, fig. 4/3; Idem, **Trei morminte...**, p. 165, fig. 1 / 2; 3; **Ibidem**, p. 374, fig. 1/2; 3; I. Glodariu, **Relații comerciale...**, p. 202, nr. catalog 112, pl. XV / 112a; S. Teodor, **Regiunile...**, p. 180, nr. catalog 401; T. Arnăut, **Vestigii...**, p. 97, 272, nr. catalog 488; N. Mateevici, **Amforele grecești...**, p. 72, 82, 154, 263, nr. catalog 181, harta 7, punct 11; D. Măndescu, **Cronologia descoperirilor funerare...**, p. 37-38, fig. 2 / 3a; Idem, **Cronologia...**, vol. 1, p. 63-64, vol. 2, p. 165, pl. 316/3a-b.

³⁴ N. Harțuche, F. Anastasiu, **Brăilița. Așezări și cimitire omenesti datând din epoca neolitică până în pragul orânduirii feudale**, Brăila 1968, p. 31; Idem, **Catalogul selective al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei**, Brăila 1976, p. 205, nr. catalog 411; V. Sîrbu, **Considerații...**, p. 134, nr. tabel 22; Idem, **Nouvelles considerations...**, p. 46, nr. tabel 34; N. Harțuche, **Complexul arheologic Brăilița**, Bibliotheca Thracologica XXXV, București 2002, p. fig. 118/2; D. Măndescu, **Cronologia descoperirilor funerare...**, p. 37-38, fig. 3 / a-b; Idem, **Cronologia...**, vol. 1, p.154, vol. 2, p. 25, nr. catalog 71, pl. 22/4.

³⁵ E. Bujor, **Depozitul de amfore de la Islam Geaferca**, în *SCIV* XII, 1961, 1, p. 85-92; Idem, **The amphorae deposit of Islam Geaferca**, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 489-496.

³⁶ J.B. Zeest, **O tipah geraklejskih amforah**, în *Kratkie Soobšćenija Instituta Arheologii*, XXII, Moscova 1948, p. 51; Idem, **Keramiceskia tara Bospora**, în *MIA*,

de vedere cronologic în secolul IV a.Chr.³⁷.

Însă, conform opiniei exprimate de către E. Teleagă, amforele de la Tulucești și Brăilița, aparțin tipului *Islam Geaferca*, încadrat în prima jumătate a secolului III, între 300 și 260 a.Chr.³⁸.

Descoperirile arheologice, făcute în regiunile est-carpătice ale României, semnaleză, pentru perioada secolelor IV-III a.Chr., prezența amforelor heracleote în așezările de la : Al.I. Cuza³⁹, Baba Nicula (com. Ciurea, jud. Iași)⁴⁰, Bunești-Dealul Bobului – exemplare fracționare, tronconice, cu picior în formă de manșon și „guler” pe gât⁴¹, Cotnari-Dealul Cătălina – o amforă datată în ultimul sfert al sec. IV-prima treime a sec. III a.Chr.⁴², Cotu-Jorovlea - în locuința 9, împreună cu fragmente de amfore produse de Thasos și Sinope⁴³, Fedești-Cetățuia⁴⁴, Huși-Corni⁴⁵, Igești (com. Blăgești, jud. Vaslui)⁴⁶, Răcătău (com. Horgești,

83, Moscova 1960, p. 100-101, pl. 22.

³⁷ I.B. Brašinskij, *Grečeskij kremičeskij import na nižnem Donau v V-III vv. do n.e.*, Leningrad 1980, p. 24-25.

³⁸ E. Teleagă, *Griechische Importe...*, p. 9, 386, 390-391, nr. catalog 25, 361, 363, 418-419, 428, pl. 4 / 2, 4-6; 108 / 6; 129 / 8-9; 191 / 20-21.

³⁹ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași 1984, p. 29, fig. 15/4; S. Teodor, *Regiunile...*, p. 133, nr. catalog 3; T. Arnăuț, *Vestigii...*, p. 183, nr. catalog 5; N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 84, 263, harta 7, punct 40.

⁴⁰ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova...*, p. 177, nr. catalog 17h; V. Sîrbu, *Considerații...*, p. 132, nr. tabel 8; Idem, *Nouvelles considerations...*, p. 45, nr. tabel 12.

⁴¹ V.V. Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică...*, p. 252; Eadem, *O nouă descoperire...*, p. 170; V. Sîrbu, *Nouvelles considerations...*, p. 46, nr. tabel 38; V. V. Teodoru, *Contribuțiila...*, p. 31; N. Mateevici, *Amforele grecești...*, p. 82, 263, harta 7, punct 14, fig. 21 / 9; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 92, vol. 2, p. 38, nr. catalog 90.

⁴² N. Mateevici, *Difuzarea amforelor grecești în interfluviul Siret-Prut în sec. VI-înc. sec. II a.Chr.* în *Tyragetia IX*, 2000, p. 57, nota 20; Eadem, *Amforele grecești...* p. 77, 263, harta 7, punct 23; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 78, vol. 2, p. 60, nr. catalog 159.

⁴³ O.L. Șovan, M. Ignat, *Așezarea getică...*, p. 47; D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 79, vol. 2, p. 61, nr. catalog 160.

⁴⁴ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova...*, p. 344, nr. catalog 416d; V. Sîrbu, *Considerații...*, p. 136, nr. tabel 63; Idem, *Nouvelles considerations...*, p. 48, nr. tabel 93; S. Teodor, *Regiunile...*, p. 150, nr. catalog 154; N. Mateevici, *Amforele grecești...* p. 84, 263, harta 7, punct 20. S. Teodor, *Regiunile...*, p. 150, nr. catalog 154; T. Arnăuț, *Vestigii...*, p. 215, nr. catalog 180;

⁴⁵ N. Mateevici, *Amforele grecești...* p. 84, 263, harta 7, punct 42.

⁴⁶ I. Glodariu, *Relații comerciale...*, p. 195, nr. catalog 59; V. Sîrbu, *Nouvelles considerations...*, p. 49, nr. tabel 116.

jud. Bacău)⁴⁷.

Siturile arheologice, din zona est-carpatică a României, în care au fost descoperite amfore de Heracleea Pontică, sunt mai puțin numeroase, decât cele în care s-au găsit amfore Thasos, ceea ce denotă preferința localnicilor pentru produsele thasiene.

Situația de la Căbești-Cociuba Dămăcușa, tandemul, amforă de Thasos, amforă de Heracleea Pontică, nu reprezintă o excepție, o situație asemănătoare, pentru perioada secolelor IV-III a.Chr., fiind atestată în inventarul locuinței 7 de la Cotu-Jorovlea⁴⁸.

Amforele, indiferent de proveniența lor, erau prețuite, nu numai pentru conținut – ulei de măsline sau vin, ci și pentru calitatea ceramicii, după deteriorarea ambalajului amforistic, fragmente ale acestuia fiind folosite pentru a realiza diverse obiecte sau podoabe. Ca exemple, oferim descoperirile din așezarea de la Cotu-Jorovlea, unde, dintr-o toartă a unei amfore de Cnidos, s-a realizat un calapod, iar dintr-un fragment de amforă de Thasos, s-a confecționat o amuletă-pandantiv⁴⁹.

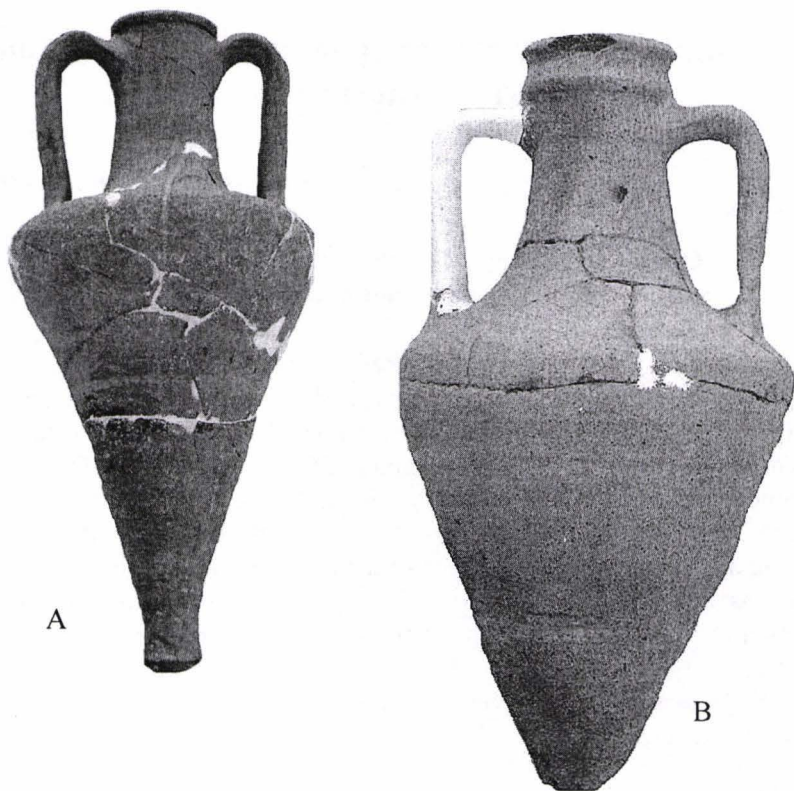
Prezența celor două amfore elenistice în așezarea de la Căbești-Cociuba Dămăcușa, situată în extremitatea sud-estică a județului Bacău, în colinele Tutovei și în bazinul hidrografic al Zeletinului, la distanță oarecum apreciabilă față de Pontul Euxin, reprezintă o nouă dovadă privind legăturile comerciale active, dintre populația locală și lumea elenistică. Cele două amfore, au ajuns în așezarea de la Căbești-Cociuba Dămăcușa, fie direct, aduse de către negustorii eleni, fie prin intermediul așezării de la Poiana, așezare ce a jucat rolul de emporiu pentru o largă zonă din jur.

---

⁴⁷ V. Sîrbu, *Considerații...*, p. 138, nr. tabel 116; Idem, *Nouvelles considerations...*, p. 51, nr. tabel 170; V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții descoperite în dăva de la Răcătău (jud. Bacău)*, în *Carpica* XVII, 1985, p. 76, fig. 1/1-2; S. Teodor, *Regiunile...*, p. 171, nr. catalog 326; T. Arnăuț, *Vestigii...*, p. 97, 252, nr. catalog 387; N. Mateevici, *Amforele grecești...* p. 84, 151, 263, nr. catalog 146, harta 7, punct 21; .D. Măndescu, *Cronologia...*, vol. 1, p. 100, vol. 2, p. 133, nr. catalog 530.

⁴⁸ O.L. Șovan, M. Ignat, *Așezarea getică...*, p. 47.

⁴⁹ *Ibidem*.

Pl. I. Căbești-Cociuba Dămăcușa. A, Amforă de Thasos; B, Amforă de Heraclea Pontică.

Căbești-Cociuba Dămăcușa. A, Amphora of Thasos; B, Amphora of Heraclea Pontică.

OBSERVAȚII PRIVIND TEZAURELE DACICE DE ARGINT. ÎNTREBĂRI ȘI IPOTEZE

Sever Dumitrașcu și Florin Sfrengu

Observations regarding the Silver Dacian Treasures. Question and hypotheses

Abstract: This paper discussed several hypotheses and questions regarding Dacian treasures of silver, one of these hypotheses referring to the possibility that they were part of the thaumaturgic clothing of Dacian priests. Dacian treasures of silver (1st century BC-1st AD) differ from the older sumptuous ones belonged to the Getaes from 4th-3th centuries BC, which are princely treasures. It is highlighted the great skill of Celtic craftsmen in silver working and perhaps the emergence of the polychrome style in Europe. There is treated as a hypothesis, the distinction between the religion of Dacians and Getaes and it is shown the role of the Dacian cup in rituals until the turn to Christianity.

Keywords: Dacian silver treasures, Dacian cup, religion of Dacians and Getaes, Celtic craftsmen

A

Tezaurele dacice de argint au suscitad mereu interesul cercetătorilor români și străini. Studiarea lor l-a avut drept maestru de necontestat pe arheologul Dorin Popescu. Repertoriul descoperirilor a fost publicat (peste 150 de descoperiri) de cercetătorul Liviu Mărghitan.

Cercetările de la Cugir efectuate de I.H. Crișan și Florin Medeleț au adus în circuitul științific noi date privind elita din Dacia (ne referim la mormântul cu piese de aur și car de luptă?). În toiul acelor discuții arheologice privind descoperirile de la Cugir, regretatul Florin Medeleț mi-a mărturisit că *tezaurele dacice de argint* fac parte din *șinuta taumaturgică? a unor sacerdoși daci*. În ce ne privește noi ne raliem părerii colegului și prietenului timișorean Florin Medeleț, pentru care *idee* îi aducem în aceste rânduri un respectuos omagiu postum.

Descoperirile mai noi de tezaure dacice de argint au ridicat însă noi întrebări asupra acestor piese:

1. Se știe că argintul este foarte *ductil* și am observat, pe piesele

tezaurului de la *Săcălăsău*, j. Bihor, urmele loviturilor de ciocan. Deci erau lucrate (firește nu toate și nu toate piesele) prin *ciocănire*.

2. Nicolae Chidioșan a publicat inventarul unui *atelier* de lucrat podoabe de argint, descoperit în săpătura sa sistematică de la *Tășad*, j. Bihor, cărei descoperiri trebuie să-i atașăm și tezaurul de la *Drăgești*, j. Bihor din hotarul aceleiași sat.

3. Tezaurele, piesele lor de argint, erau *vindecătoare*, deoarece argintul oferă ionizare NEGATIVĂ și astfel fără să știe *sacerdoșii daci* le foloseau într-o manieră ce amintește de piesele de argint (*talere, boluri, căni, lingurițe*) din inventariul bisericilor creștine, din perioada paleocreștină până azi.

4. Piesele de argint ale tezaurelor dacice de argint se *deosebesc limpede* de piesele tezaurelor de argint din zona dunăreană, care sunt fastuoase, princiare și firește mai vechi decât cele dacice (la Băiceni tezaurul este de aur). D. Berciu le-a denumit tezaure *getice* (TRACOGETICE)¹, configurându-le menirea după descoperirea de la Agighiol. Ulterior colegii bulgari au pus în circulație științifică descoperirile de la *SVESTARÎ*, unde sub *tumuli* s-au descoperit morminte din lespezi de piatră – cu *dromos* și camere mortuare (unele cu picturi pe pereți – cariatide) și cu „capace – uși” ale interioarelor, glisante, de fapt mari *lespezi de calcar*, cioplite îndemânatic. Pare o altă lume.

Ne întrebăm dacă nu avem de-a face cu lumea *herodoteică* (de după amintirea lui Zalmoxis – Zamolsis), o lume din secolele IV-III B.C. Relativ diferită ca *gândire* de cea dacică, a tezaurelor dacice de argint (sec. I B.C.-I A.D.) O lume a unor comunități conduse de *elite singularizate* (princiare), cu imaginarul „mitologic” constituit din personaje și animale (o epifanie? cum îmi mărturisea colegul I. Glodariu, chiar la Svestari). Ne gândim la alți:

a) meșteri (ateliere);

b) comanditari;

c) proprietari. O lume diferită de lumea geto-dacică de mai târziu.

Cel puțin ca civilizație, cultură, gândire și *credință*. Rămâne să ne raliem părerii că sunt tezaure *fastuoase*, de altă natură, decât cele dacice, frecvente într-o lume, după ipoteza noastră *agrară* (agro-pastorală) nu bazată pe lupte, incursiuni, acțiuni militare (v. și tezaurul *imens*, tribal? de la Rogozen).

¹ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, *passim*.

B

În anul 2006 arheologii sârbi M. Jevtič, M. Lazič și M. Sladič au publicat tezaurul de piese de argint de la *Židovar* (Banatul sârbesc) cercetări efectuate sub egida Universității din Belgrad și a Muzeului de istorie din Vârșăț². A fost descoperit prin săpături *sistematice* în cunoscuta așezare (tell, oppidum) de la *Židovar*, cercetată cu ani în urmă de Branco Gavela (compus din *fibule cu arbaletă, lanțuri, pandantive*, o „caserolă”, „razoare” (pentru ras?) și mărgelile din chihlimbar. *Cutia* („*Small box for valuables*”) din argint cu ornamente FILIGRANATE este ornamentată, în *caboșoane*, cu cinci *rubine* și încă două (în piesa atașului).

Deci reflectând, pare-se indubitabil, cunoașterea stilului POLICROM de către SCORDISCI – meșterii scordisci (celți) de la *Židovar*. Pandantivele redau figuri sau animale stilizate.

Tezaurul dovedește *marea artă* a meșterilor celți (SCORDISCI) în prelucrarea argintului și *mai ales* ridică problema apariției – ca ipoteză – a stilului POLICROM în Europa cu mult înainte de întâlnirea dintre lumea europeană și cea estică. Se știa limpede – de pildă – că *granatele* (de proveniență indiană) călătoreau prin lumea sud-asiatică pentru a ajunge în Imperiul roman. Stilul POLICROM era considerat *tipic* (nu știm cât de vechi și sigur de ce proveniență) lumii germane vechi și hunilor (v. J. Werner).

În rândurile noastre ne vom referii însă numai la *lanțurile împletite* care apar și în tezaurele dacice. Pentru că subliniem apăsător între „lumea” *tezaurelor getice* fastuoase și lumea tezaurelor dacice sacerdotale se „interpune” (sec. IV-II B.C.) pătrunderea CELTICĂ în Europa estică și sud-estică, desigur și în *Dacia*.

1. Măestria meșterilor celți este dată, printre altele, de descoperirea de la *Ciumești* (publicată de M. Rusu), coiful cu pasăre ca panaș (vultur), asemănător cu înfățișarea de pe falera de la *Surcea*.

2. Descoperirile din Bihor (*torquesul* de la Diosig, sec. IV B.C.) și un *lanț de fier* (de fapt un lănișor de fier) descoperit într-o locuință celtică la Biharea sunt de natură să ridice problema de mai sus, aportul meșterilor celți la lucrarea pieselor din tezaurele dacice de argint și datarea lor mult mai târziu, în *altă lume* dacică decât cea din lumea

² M. Jevtič, M. Lazič, M. Sladič, *The Židovar Treasure*, Belgrad-Vârșat, 2006, *passim*, (cu precizarea „from the Settlement of SCORDISCI”).

descoperirilor fastuoase de tip *Agighiol* (sec. IV-III B.C.), cu un decalaj, dacă nu de secole, de decenii.

3. Aceeași întrebare o ridică *factura apotropaică?*, sacerdotală a tezaurelor dacice, compuse din piese „vestimentare” – de corp: *fibule, brățări simple sau spiralice* etc., toate *aniconice*, fără figuri umane sau animaliere (desigur sunt și excepții: placa de la *Cioara*, descoperirile de la *Bălănești, Surcea?, Herăstrău*) și mai recent tezaurul de la Lupu (j. Alba), publicat de I. Glodariu și V. Moga. Rămâne însă ca discuția să fie condusă mai atent de specialiștii care se vor ocupa în viitor de aceste *interferențe* concrete, pe teritoriul Daciei dintre celți și daci. Nu excludem, în nici un caz participarea meșterilor daci la realizarea pieselor de argint din cele 150 de tezaure din Dacia. Dăm exemplu tezaurul de la *Săcălășău-Bihor* unde baterea cu *ciocanul* a argintului este *neîndoielnică*.

C

În elegantul și masivul catalog **Die Daker. Archäologie in Rumänien** (Mainz, 1980) este publicat – și a făcut parte din expoziția de la *Roma, Köln, Paris*, un vas din Muzeul din Cluj, descoperit la Costești (datat în sec. I B.C.), Muzeul din Cluj, Inv. Nr. V 18.544, despre care se scrie:

„GRAPHITREICHER TON. VERDIKTER RAND, DURCH EINE BREITE EINSCHNÜRUNG ABGESETZ. KÖRPER VERZIERT MIT VERTIKALEN PARALLELEN SCHRAFFUREN, DIE UNTER DEM RAND BEGINNEN. IN *DER ANTIKE* ZERBROCHEN UND MIT *EISENKRAMPEN* WIEDERHERGESTELLT. SPUREN VON SEKUNDÄRBRAND”³. Un vas de același tip *celtic*, ornamentat cu striuri verticale a mai fost descoperit în așezarea de la *FETELE ALBE*, de H. Daicoviciu⁴.

Deosebirea dintre cele două vase („borcan”), de același tip este *esențială*. Primul (Inv. Nr. V 18.544), spart, ca și al doilea, în vechime, a fost *REPARAT*. S-au perforat 6 găuri, două câte două, și fragmentele au fost prinse cu trei *SCOABE DE FIER*. Caz unic, dar care indică, firește ipotetic, că vasul de la *Costești* (unde după opinia noastră au lucrat mulți *fierari* celți!), s-a spart, dar celții din munți, din munții dacilor, aveau nevoie de acest vas, firește, nu pentru orice îndelednicire, ci pentru o

³ **Die Daker. Archäologie in Rumänien**, Mainz, 1980, p. 172, No 206, *fără fotografie!*

⁴ **Ibidem**, p. 171, No 204.

anume practică, după noi SACRĂ, rituală. Acest lucru îl citim noi în vasul de la *Costești*. Și descoperirea ne-a dat de gândit la „el acasă” (la Paris), la Köln, la Cluj. Cum a fost posibil, un *banal* vas să fie reparat în *vechime*, cu *scoabe* de fier! Ulterior ne-am dat seama de următoarele:

1. Cercetând la Biharea mai multe ateliere CELTICE de modelat vase (cu sute de fragmente ceramice; la *Andrid* sunt 2-3 cioburi!), am găsit nu numai *cuptoarele* (cu grătar și două camere, de foc și de ars), *gropile de deservire* ci și gropile unde s-a mai păstrat *lut frământat*, vase *nearse* (numai uscate – fragmentar), grafit și *unelete de os* de tip *Manching* (Knochenstempeln) pentru ornamentarea *ceramicii* (inclusiv *stampare*). *Nu am descoperit nici un fragment de vas dacic.*

Este, după opinia noastră o explicație: celții au lucrat în paralel ceramica lor, dacii au lucrat pe a lor. Interferențe – ca și cu grecii, tracii, romanii, germanii-bastarni, mai apoi goții, au fost, dar sunt și cazuri unde acestea nu apar.

În orice caz la Costești celții nu lucrau ceramică, și-ar fi modelat un *nou* vas de lut. Cel reparat nu era unul obișnuit, dar ei țineau la specificul credinței lor, credem noi.

D

În lucrarea sa *Dacia. Un mileniu de istorie* C. Petolescu scrie limpede despre:

1. *Religia geților și*
2. *Religia dacilor.*⁵

Să înțelegem noi (?) că prima e în sec. IV-III, cu tezaure de tip Agighiol, religie „herodoteică” și a doua e religie (de tip sacerdotal, cu *echipamente apotropaice*, *taumaturgice*, de argint) diferite de primele. Nu este exclus dată fiind datarea diferită și *diferența*, DEOSEBIREA de formulă morfologică, limpede exprimată de natura pieselor componente⁶.

1. Încă I.I. Russu⁷ în **Limba traco-dacilor**, specifică deosebirea „lingvistică” între – DAVA și – PARA, pentru acestea din urmă, specifică „în *Dacia lipsesc*”, referindu-se la așezările *fortificate* dacice și la cele din Tracia și Moesia (v. totuși la sud de Dunăre – *CAPIDAVA*,

⁵ C. C. Petolescu, **Dacia. Un mileniu de istorie**, București, 2010, p. 59-69.

⁶ Cf și Vl. Georgiev, **Raporturile dintre limbile DACĂ, TRACĂ și FRIGIANĂ**, în *Studii Clasice*, II, 1960, p. 39-58.

⁷ I.I. Russu, **Limba traco-dacilor**, București, 1959, p. 73 s.v.

SUCIDAVA, SACIDAVA în Dobrogea).

Davele dacice sunt *locuri întărite*, dar nu numai militar și ele acoperă tot cuprinsul Daciei, de la Dunărea mijlocie (Chotin lângă Bratislava) până în „zona pruto-nistrană”, cazul *davelor* de la Bradu, Răcătău, Poiana; NB: Bâta Doamnei e altceva?). La Răcătău, pe înălțimea fortificată sunt *numeroase gropi*. Probabil pentru diferite ritualuri (agro-pastorale, temporale, familiale – funerare etc). În gropile de la Răcătău și din tot arealul dacic s-au descoperit numeroase *CEȘTI DACICE. Numeroase*. Ce păcat că V. Căpitanu nu a publicat monografia Răcătăului (v. Bradu – V. Ursache; Poiana – R. Vulpe, Silvia Teodor).

2. V. Vasiliev, I.Al. Aldea și H. Ciugudean, publicau în 1991⁸, de la Teleac (v. p. 235, pl 39/5), un vas, o ceașcă cu o toartă, la mijlocul peretelui, care era hallstatiană, era dacică timpurie, dar *nu* era dacică, ca cele din sec. II B.C.-V A.D. Suntem după venirea *sciților*, după primul val scitic, înainte de 450 B.C., dar ceașca *dacică sacră* (?) nu o găsim printre descoperiri. Cum e posibil să nu avem elemente mai vechi, de substrat în ceea ce privește acest tip de vas, atât de **CHARACTERISTIC DACIC**, modelaj (cu mâna, sunt rare cele la roată!), tipologie, stilistică și răspândite peste jumătate de mileniu în *întreg* arealul locuit de geto-daci până la paleocreștinism.

Alături de vasul-borcan ceașca conferă atribuirea **ETNICĂ** a unei descoperiri **DACILOR**. În ce ne privește afirmăm – și mulțumim și cu acest prilej lui P. Roman pentru această informație, cea mai *veche* (?) ceașcă dacică s-a descoperit în Insula Banului și datează (după P. Roman) în jumătatea secolului II B.C. Unde era „EA” până la această dată? Ce origine are? *Firește* geto-dacică! Sunt cu *zecile*, cu *sutele* în tot arealul descoperirilor dacice de la *Dunăre și Carpați*.

3. **IMPORTANTA** acestui vas (în aparență modest, cu una, două sau trei torți), lucrat cu **MÂNA**, alături de vasul-borcan, ornamentat cu striuri, linii în val, brâuri și brâuri alveolare, stilistică *identică* și în cazul *ceștii* dacice este dată, opinăm noi și de următoarele descoperiri:

a) În cimitirul de la *Lipița* (Lipicka Gorna) arheologul polonez M. Smiszko a descoperit *cești* dacice și *unele* urne „bastarne” (cu *chip de om*) în cimitirul cercetat și publicat în perioada interbelică. Am cercetat acest material în Muzeul de Istorie al orașului *Cracovia*, unde se

⁸ V. Vasiliev, I.Al. Aldea, H. Ciugudean, **Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României**, Cluj-Napoca, 1991, pl. 39/5.

păstrează inventarul.

b) Lângă lacul Neusiedl, în Austria, în grupul de descoperiri *quade* (ale partizanilor pro-romani) s-a găsit și o ceașcă dacică într-un mormânt, publicată de americanul St. Foltiny.

c) Cești dacice au fost descoperite și în așezările și necropolele de tip *Paraćin* (Serbia), cercetate de Draga A. Garașanin, și în marile centre cu ateliere de lucrat ceramică romană *standardizată* de la *Butovo*, *Hotnița* și *Pavlikene* (Bulgaria), cercetate și de B. Soultov. Acesta ne-a arătat fotografiile cu *cești dacice* din gropile acestor olari, care altfel lucrau pentru *piața romană*, ceștile erau pentru uzul lor propriu. N-am putut merge în Bulgaria (lângă Târnovo!) dar B. Soultov a venit la București și mi-a arătat fotografiile.

Și aceste comunități erau formate din daci *DEPORTAȚI* la sudul Dunării, în vremea lui *Augustus*, *Claudius* (?) și *Nero*, în vremea *CURĂȚENIILOR ETNICE* operate de romani între Dunăre și Tisa și la nord de Dunăre (Oltenia?, Muntenia, Moldova – Basarabia).

d) Ceștile își păstrează „*viața*” și în epoca romană, până târziu, când, considerăm noi, cei care *le lucrau*, *le foloseau* (ca vas *SACRU*), și le așezau în morminte, s-au *creștinat*. Amintim și că în epoca romană ceașca e prezentă *MEREU*, mai ales în cimitirele dacice de epocă romană (dar și în așezări și multe *castre*!), la Soporu, Obreja, Locusteni, la carpii de la Văleni și în „câmpul de gropi” de la *Biharea*.

Arheologul ieșean Ion Ioniță a publicat în anul 1995 un studiu de mare însemnătate, pentru problema ridicată de noi, pentru care îi aducem un *respectuos și sincer omagiu*: **ELEMENTE CREȘTINE ÎN PRACTICA RITURILOR DE ÎNMORMÂNTARE DIN MOLDOVA ÎN SECOLELE IV-V E.N.** (în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 253-262) unde se republică, printre altele *mormântul nr. 7 de la Barboși* (publicat anterior de S. Sanie și I.T. Dragomir), mormânt *CREȘTIN*, de inumație (cu fibulă de aur, având incizat pe arc numele *INNOCENS*), având printre piesele de inventar și o *CEAȘCĂ DACICĂ* (cf. și M-96 de la Târgșor – tot cu ceașcă dacică). În ceașcă s-au găsit *CĂRBUNI* de lemn ars (pe jumătate).

După secolul V A.D. nu mai cunoaștem alte descoperiri de cești dacice, se înmulțesc – și în Moldova – (Mihălășeni, Botoșani, în nordul îndepărtat) descoperirile *CREȘTINE*.

E

Generalizarea practicilor rituale? la care se foloseau *ceștile dacice* a însemnat cuprinderea *acestei credințe?* în toate comunitățile. Faptul că tezaurele sunt ascunse – SACERDOȚII sunt anihilați(?), SANCTUARELE distruse SISTEMATIC – afirmație I. Glodariu, nu a însemnat și anihilarea acestei credințe în rândul comunităților populare(?). Tradiția *se păstrează* în epoca romană și post romană. Abia creștinismul – credem noi – va duce la dispariția ceștii dacice, în speță a ritualurilor la care se foloseau de *daci*. Rămâne ca cercetările viitoare să aducă noi date în acest sens sau să infirme ipoteza noastră.

În încheiere, tot numai întrebări și numai ipotetic, ținem să adăugăm că va trebui operată o distincție – cele „două religii”, după C. Petolescu, *getică* și *dacică*. Prima „herodoteică – zalmoxiană”, cu prelungiri scolastico-livrești până în evul mediu și „până” în *Danemarca, Polonia și Suedia*, și cea *dacică* – „strabonică” a lui Deceneu, a unui popor (între Balcani și Carpații nordici) de *țărani* și *păstori*, care-și duceau credința sacră cu *ei* și o păstrau cu încăpățănare. Davele erau și *locuri sacre* (deci ACROPOLE), nu numai cetăți (la Răcătău așezarea se întinde pe o mare suprafață lângă înălțimea –davă), în statul lor un stat *TEOCRATIC* (Burebista – Decebal – Pieporus!) în care țărani își apărau cu înverșunarea *credința și identitatea* (v. Bodor András, sclavi *de natione DACA, de natione DACUS*), chiar și în inima imperiului Roma (ZIAI TIATI FIL(IAE) DACAE UXORI PIEPORI REGIS COISSTOBOCENSIS)⁹. Apoi, devenind CREȘTINI (latini – daco-romani) și apoi ROMÂNII au rămas până în secolele XIX-XX un popor credincios și harnic.

---

⁹ C.C. Petolescu, *op.cit.*, p. 297.

DOGMA, EREZIE ȘI MAGIE LA DUNĂREA DE JOS

Liliana Trofin

Dogma, heresy and magic to Lower Danube

Summary: Along centuries, the human communities living in the area of the Lower Danube incurred danger in various cultural and religious forms. Both the literary sources and the archeological discoveries plead in favour of Christianity co-existing with a series of creeds, practices and antique rituals. Similar to the Roman provinces, the theology of resurrection emphasizes the fact that immortality is the supreme gift God made to mankind. The funeral eschatology of the communities is built on the theme of man's death and his posthumous destiny, regarded as a coronet of creation. That is why the true *reward* and *punishment* are continued in the life to come. Although there are resemblances and differences between heresy and magic, both of them do not abandon the domain of theological speculations and turn into a social problem, generating confusion among the believers. Due to the fact that they create multiple similarities with heathenism the Church classified them as belonging to the illicit supernatural domain.

Keywords: dogma, heresy, magic, Christianity, Church, faith.

Cele mai vechi informații privind răspândirea creștinismului daco-roman evidențiază misiunea Sfântului Apostol Andrei în Scythia, prima regiune integrată în orizontul cultural roman¹. Această chestiune a constituit o preocupare constantă pentru istoriografia românească, fiind strâns legată de continuitatea și etnogeneza românilor². Nu doar izvoarele literare probează vechimea creștinismului românesc ci și numărul mare de martiri, care sunt liantul între epoca Revelației și cea a Tradiției. Izvoarele rețin numele unora dintre eroii credinței³: Melitina

---

¹ Cf. Virgil Lungu, *Misionarismul și începuturile creștinismului în Scythia Minor*, în *Pontica*, 25, 1992, p. 297.

² Ioan Mircea Ielciu, *Har și libertate în viziunea teologică a Sfântului Ioan Cassian*, tipărită cu binecuvântarea ÎPS Sale dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, Pitești, Editura Paralela 45, 2002, p. 17-31.

³ Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1976, *passim*; idem, *Christianitas daco-romana: florilegium studiorum*, Editura Academiei Române, 1994,

(Marcianopolis)⁴, veteranul Iulius din Durostorum (27 mai 228)⁵, Epictet și Astion (290, Halmyris)⁶, frații Pasicrate și Valentinian (24 aprilie 298, Durostorum)⁷, Nicandru, Marcian (8 iunie), Isihie (15 iunie) (Durostorum)⁸, frații Argaeus, Narcissus și Marcellinus (Tomis)⁹, Dasius (20 noiembrie 304, Axiopolis/Hinog, Cernavodă, jud. Constanța)¹⁰, Emilian, fiul prefectului Sabbatianus (18 iulie 362, Durostorum)¹¹ și alții. Însă prezența martirilor (Maximilian, Dada și Quintilian, satul Ozobia) și a lăcașelor de cult creștine (Telița, punctul „Amza”; prima jumătate a secolul IV) în mediul rural reprezintă o mare victorie a noii religii¹².

Analiza conținutului inscripțiilor cu caracter creștin din Scythia Minor indică preluarea unor texte, termeni și expresii din *Sfânta Scriptură*, în timp ce „formele” sau „apelativele” referitoare la „Fiul lui Dumnezeu” și la „Maica Domnului” au un substrat teologic profund, reflectând afinitatea Bisericii locale față de canoanele stabilite de sinoadele ecumenice de la Efes (431) și Calcedon (451)¹³. „Credința și nădejdea în înviere constituie doi piloni ai teologiei eshatologice a acestor inscripții”¹⁴, arată Ioan Mircea Ielciu. Însă deosebit de importante sunt cele descoperiri arheologice și epigrafice care pun într-o nouă

passim; Ene Branște, **Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi**, în vol. **De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină**, Galați, 1977, p. 34-62; Liliana Trofin, **Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII**, București, Editura Universității din București, 2005, p. 131-132 și *passim*.

⁴ ASS, septembrie, V, 29, în FHDR, II, 1970, pp. 718-719.

⁵ V.H. Baumann, **Mărturii ale prezenței religioase din zona Dunării de Jos în primele secole ale erei creștine**, în **Izvoarele creștinismului românesc**, volum apărut cu purtare de grijă și cu binecuvântarea Înalt Prea Sfinției Sale, Teodosie Arhiepiscop al Tomisului (Colecția: Dobrogea Creștină I), Constanța, 2003, p. 101.

⁶ Nestor Vornicescu, **Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi: „Pătimirea Sfinților Epictet și Astion” (de la cumpăna secolelor III-IV)**, Craiova, 1990, *passim*.

⁷ Idem, **Sfinți români și apărători ai legii strămoșești**, București, E.I.B.M.B.O.R., 1987, p. 133-134.

⁸ *Ibidem*, p. 138-140.

⁹ ASS, ian. I, 82, în FHDR, II, 1970, p. 704-705.

¹⁰ **Actele Martirice**, ediție I. Rămureanu, București, 1997, p. 237-250.

¹¹ *Ibidem*, p. 293-304.

¹² ASS, aprilie II, 8, în FHDR, II, 1970, p. 715, 717, 719; Virgil Lungu, *op. cit.*, p. 306-307 și *passim*.

¹³ Ioan Mircea Ielciu, *op.cit.*, p. 41.

¹⁴ *Ibidem*.

lumină știrile scriitorilor bisericești¹⁵. De pildă, vedem cum episcopi și monahi destoinici se implică în viața cetății, luând atitudine împotriva abuzurilor autorităților laice față de apărătorii dreptei credințe. Dacă Bretanion îl sfidează pe împăratul Valens, ocrotitorul ereziei ariene, riscând să-și piardă scaunul episcopal, libertatea și viața, Teotim I nu ezită să-l apere pe marele ierarh al Constantinopolului, Sfântul Ioan Gură de Aur, de acuzația de origenism¹⁶. În dispute de natură teologică a fost implicat și episcopul Valentinian, respectiv în problema **Celor Trei capitale**, problemă care a stârnit și interesul împăratului Iustinian¹⁷.

În cadrul Bisericii din Scythia Minor un rol important l-a avut monahismul, lucru evidențiat și de sursele vremii. Existența primului monah în Scythia este legată tot de epoca persecuțiilor. Este vorba de Astion de la Halmyris¹⁸. Însă din mediul monahal provin și o serie de faimoși teologi (Ioan Casian, Dionisie Exiguul, Ioan Maxențiu, Achile, Petru și alții)¹⁹, care „au contribuit prin scrierile lor la clarificarea și fixarea ortodoxiei credinței”²⁰, promovând în același timp spiritualitatea răsăriteană în spațiul apusean²¹.

Dar Biserica era agresată și din interior, prin influențele păgâne, iudaice sau eretice. Spre deosebire de vechea filosofie care proclama prăpastia dintre „lumea ideilor eterne” și cea materială, creștinismul venea cu speranța depășirii acestui obstacol de netrecut prin Iisus Hristos²². Evident că acest lucru a trezit interesul multor minți luminate ale epocii. Numai că lucrurile nu sunt însă atât de simple cum par la prima vedere. Adrian Niculcea este de părere că cei care primiseră botezul din rândul elitei intelectuale păgâne nu se puteau debarasa de vechile clișee și tipare de gândire deprinse la școlile filosofiei. Încercarea de a înțelege taina lui Hristos cu ajutorul platonismului, aristotelismului sau stoicismului a provocat confuzie, iritare și a favorizat apariția unor învățături eterodoxe²³. Pe de altă parte, soluțiile filosofilor legate de

¹⁵ **Ibidem**, p. 68 și *passim*.

¹⁶ **Ibidem**, p. 82-83, 94-96 și urm; **ASS**, ian. III, 235, în **FHDR**, II, 1970, pp. 706-709.

¹⁷ Ioan Mircea Ielciu, **op.cit.**, p. 102.

¹⁸ Nestor Vornicescu, **op.cit. loc.cit.**

¹⁹ Ioan Mircea Ielciu, **op.cit.**, p. 112.

²⁰ **Ibidem**.

²¹ **Ibidem**.

²² Adrian Niculcea, **Hristologiile eretice**, București, Editura Arhetip, 2002, p. 7-8.

²³ **Ibidem**, p. 8-9 și *passim*.

salvgardarea sufletului nu reușeau să-i împace pe toți, rămânând inaccesibile marii mase²⁴. Platonicienii, de pildă, sugerau că numai cunoașterea deplină a aritmeticii și geometriei facilitează mântuirea. Cu alte cuvinte, doar cei care atingeau performanțele lui Euclid și ale matematicienilor consacrați puteau să se apropie cu îndrăzneală de lumea ideilor. Această pretenție ridicolă i-a determinat pe unii intelectuali păgâni să adere la creștinism. Iustin Martirul și Filosoful este unul dintre ei²⁵.

Nu trebuie minimalizată însă capacitatea de revigorare a păgânismului. „Alături de scepticism, epicureism, sincretism și eclecticism cultural, au apărut, începând cu secolul I d.H., căutărilor în direcția unei religii a mântuirii”²⁶. Așa ia naștere gnosticismul, care încearcă să constituie „o filosofie religioasă, o teosofie care să îmbine elementele politeismului grec tradițional cu monoteismul, adică să armonizeze miturile grecești cu ideile creștine, dar și cu aspecte preluate din religiile Indiei, Babiloniei și Persiei”²⁷. Evident, reacțiile nu au întârziat să apară. Atât creștinii cât și păgânii au respins sistemele dualiste ale gnosticilor²⁸. „Prin pretenția ei de a oferi cunoașterea secretului nemuririi gnoza eretică a pus însă în mare pericol Biserica creștină”²⁹. Mai mult, prin preluarea metodei de învățare orală bazată pe **Scriptură** și a unui număr mare de termeni, concepte și practici creștine esențiale, ereticii atentau atât la puritatea morală a Bisericii cât și la unitatea ei³⁰.

La Dunărea de Jos sectele gnostice, grupurile iudeo-creștine și cultele orientale coexistă cu creștinismul, oferind fiecare soluții de salvare maselor de credincioși³¹. Cercetările arheologice întreprinse în

²⁴ **Ibidem**, p. 8.

²⁵ **Ibidem**.

²⁶ Loredana Cornelia Boșca, **Filosofie medievală**, București, Editura Fundației *România de Măine*, 2005, p. 43, <http://andreigabur.files.wordpress.com/2008/04/curs-filosofie-medievala.pdf>, accesat online 21.03.2014.

²⁷ **Ibidem**.

²⁸ **Ibidem**, p. 45; Everett Ferguson, **Backgrounds of Early Christianity**, Wm.B. Eerdmans Publishing, 2003, p. 312 și *passim*; Stuart George Hall, **Doctrine and Practice in the Early Church**, Wm.B. Eerdmans Publishing, 1992, p. 39-42; F.C. Burkitt, **Church and Gnosis: A Study of Christian Thought and Speculation in the Second Century: The Morse Lectures for 1931**, Cambridge University Press, 2012, p. 4-6; Philip Carrington, **The Early Christian Church: Volume 1, The First Christian Church**, Cambridge University Press, 2011, p. 245-248.

²⁹ Adrian Niculcea, *op.cit.*, p. 52.

³⁰ **Ibidem**, p. 52-53 și *passim*.

³¹ Virgil Lungu, *op.cit.*, *passim*; Nicolae Gudea, **Evreii în provinciile dacice**, în

ultimele decenii vin în sprijinul acestei afirmații. Atrag în mod special atenția foițele de aur (Orșova, jud. Mehedinți = Dierna) care conțin inscripții gnostice și semne magice asociate „numelui” și „simbolului Domnului Adonai”³², cutia pentru păstrat amulete (Pîrjoaia, azi Izvoarele, com. Lipnița)³³, gema gnostică de tip Abrasax (Garvăn/Dinogetia³⁴ etc. Dincolo de detalii, reținem că noile concepții eshatologice au determinat modificarea ritului funerar, reflectată în trecerea de la ritul incinerăției la cel al înhumației. Mărturii în acest sens sunt necropolele tomitane³⁵. Tipologia mormintelor suferă la rândul ei schimbări. La Tomis și Callatis apar mormintele *cu firidă și cameră de acces*, care au fost puse în relație cu prezența „unor grupuri etnice venite din Orient”, „purtători ai credințelor cu mistere”³⁶. Se pare că populația locală a receptat mesajul cultelor cu mistere, fapt sugerat de cavoul pictat de la Tomis, al cărui inventar conține un „cuțit curbat”, un „vas afumătoare lucrat la mână” și o „gemă gnostică ophită cu imaginea zeului Chnoubis”³⁷. Dar scenele ospățului funerar sunt expresia cea mai elecventă a credinței în nemurire, fiind marcate de un puternic simbolism³⁸. În opinia lui Virgil Lungu „Întreaga pictură ne situează nu numai la cumpăna a două perioade distincte, romană și romano-bizantină, dar și la hotarul dintre crepusculul păgânismului și zorii noii religii monoteiste. Pot fi însă decelate din întreaga pictură semnificații și conotații proprii fiecărei lumi în parte, iar paternitatea acestora poate fi revendicată în egală măsură de cele două religii. Totuși nu lipsesc cu desăvârșire elemente care ne-ar putea determina să atribuim cavoului caracter creștin: orientarea vest-est, creștinească, a scheletelor din

---

Ephemeris Napocensis, IX-X, 1999-200, p. 189-208 (în special p. 187 și urm), <http://www.institut.arheologie-istoriaarteicj.ro/Articole/eph-IX-X-09.pdf>, accesat online 21.03.2014.

³² *Ibidem*, p. 196-198.

³³ Vasile Culică, **Obiecte cu caracter creștin din epoca romano-bizantină găsite la Pîrjoaia- Dobrogea, Pontica**, 2 (1969), p. 359-363, <http://revistapontica.files.wordpress.com/2012/02/pontica-2-pag-355-371.pdf>, accesat online 21.03.2014.

³⁴ Nicolae Gudea, **Despre o gemă gnostică de la Garvăn/Dinogetia (Moesia Inferior)**, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, LV:4 (2010), p. 17-25, <http://www.studia.ubbcluj.ro/download/pdf/552.pdf>, accesat online 21.03.2014.

³⁵ Virgil Lungu, *op.cit.*, p. 300.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 300-301.

³⁸ *Ibidem*, p. 301.

interior și inexistența ofrandei funerare"³⁹.

În acest context aflat sub semnul sincretismului trebuie plasată și participarea unor creștini la sărbătorile păgânilor, care încă se mai celebră la Dunărea de Jos la începutul secolului al IV-lea. Avem în vedere, în acest sens, informațiile furnizate de autorul anonim al *actului martiric* al Sfântului Dasius⁴⁰.

Desigur, întâlnim și alte practici care scot în evidență religiozitatea localnicilor, respectiv depunerea ritualică a *conurilor de pin* în morminte și prezența unor pietre funerare, având redată *vița de vie* „ca simbol al biruinței asupra morții”⁴¹. Notăm și practica depunerii unor pietricele în mormintele de înhumăție. Cel puțin asta lasă să se înțeleagă cele opt pietricele (care încadrau una mai mare) plasate pe fundul unui vas. Descoperirea a fost făcută în necropola birituală de la Târgșor, dar există analogii și la Gherăseni (M.8). În acest caz cele nouă pietricele au fost depuse împreună cu boabe de miei. Chiar dacă semnificația acestei practici ne scapă, putem însă să constatăm că ea persistă până în epoca modernă⁴². Studiile etnografice „atestă” în Muntenia, un obicei legat de riturile destrigoire. Astfel, în cazul „unui mort lunatic și înziuat cu un frate al său viu”, vedem cum cei care se ocupau cu organizarea ceremonialului funerar au avut grijă să-i pună „miei și pietricele pe ochi, nas, gură și în urechi miei” pentru a-l împiedica să revină printre cei vii. Din inventarul funerar mai făceau parte o oală-borcan, un pahar cenușiu-negricios, așezat cu gura în jos, un schelet de ovină (având înfipt un cuțit între oase) și cărbuni depuși ritual. Creștinarea obiceiului apare în necropolele din Banat unde constatăm prezența tămâiei în locul meiului și a pietricelelor. Se pare că în jurul credințelor în strigoi gravita și practica depunerii defunctului în groapă cu fața în jos⁴³. Tot în această

³⁹ *Ibidem*, p. 302.

⁴⁰ *Martiriul Sfântului Dasius*, III, 2, în *Actele Martirice*, București, 1997, p. 247; Liliana Trofin, *op.cit.*, *passim*.

⁴¹ Virgil Lungu, *op.cit.*, p. 301.

⁴² Cf. Liliana Trofin, *op.cit.*, p. 217-218.

⁴³ Gh. Diaconu, *Așezarea și necropola de la Gherăseni-Buzău (Noi dovezi despre continuitatea populației autohtone de la Dunărea de Jos)*, în *SCIVA*, 28, 3, 1977, p. 436 și *passim*; St. Dumistrăcel, *Cuvântul românesc autohton gresie și semnificația magico-culturală a pietrei de ascuțit, în perspectivă etnoarheologică*, în *ArhMold*, 13, 1990, p. 235-236 și *passim*. *Glava 378 din Îndreptarea legii din 1652* menționează atât deshumarea așa-zisilor strigoi, cât și arderea lor. În opinia legiuitorului de vină ar fi slaba pregătire catehetică a celor care recurg la astfel de gesturi: „*nepriceperea*

necropolă, într-un mormânt de înhumăție (orientat vest-est, decubit dorsal, brațe pe lângă corp, ușor flexate din coate și cu palmele peste bazin) s-a descoperit o brățară din bronz cu capetele libere, lățite, ambele decorate cu o *crux decussata* incizate. Între falangele mâinii stângi și osul iliac era pus un cărbune⁴⁴.

Săpăturile arheologice au mai scos la iveală și alte vestigii care pledează în favoarea existenței unor credințe și practici a căror vechime se pierde în negura timpului („obolul lui Charon”, „setea” mortului, „ferestrele” sufletului etc)⁴⁵. Potrivit gândirii magice bazate pe inițiere, corespondențe secrete, analogii de forme și încadrări în mituri, unele obiecte care însoțesc defunctul poartă o încărcătură simbolică sacră. În atari condiții, interpretarea contextului funerar este dificilă. De vină sunt sursele literare extrem de lacunare care nu reușesc să surprindă esența universului spiritual al autohtonilor⁴⁶.

Din fericire, unii teologi simt nevoia să consemneze în lucrările lor cauza generică a apariției și perpetuării practicilor magice și a închinării la idoli. Subliniem faptul că aceste informații sunt cu adevărat valoroase pentru cunoașterea istoriei creștinismului românesc, deoarece aparțin unui teolog originar din Scythia Minor. Fin cunoscător al realităților timpului său, Sfântul Ioan Casian, căci despre el este vorba, nota la începutul secolului al V-lea că la originea tuturor credințelor magice se află încălcarea vechii cutume care interzicea căsătoria între urmașii lui Set și cei ai lui Cain⁴⁷.

localnicilor și orbia, de nu văd că iaste lucrul dracului” (Îndreptarea legii 1652, București, 1962, p. 352; cf. Liliana Trofin, op.cit, passim.

⁴⁴ *Cronica*, 1995, p. 48 (M 95); cf. Liliana Trofin, op.cit., p. 219, nota 1036.

⁴⁵ Liliana Trofin, op.cit., passim; Lucian din Samosata, *Scrieri alese*, ediția a doua, traducere și note de Radu Hîncu, *Cuvânt înainte* de Sanda Diamantescu, București, Editura Univers, 1983, passim.

⁴⁶ Liliana Trofin, op.cit., passim.

⁴⁷ *Ibidem*; despre „fiii lui Dumnezeu” și „fiicele oamenilor” – Constantin Oancea, *Oameni, îngeri sau zei? Recepția textului din Facere 6,1-4: între tradiție, logică și mit*, în *Anuarul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”*, Sibiu, 2004-2005, p. 5-21, <http://teologie.ulbsibiu.ro/wp-content/uploads/2013/10/Anuar2004-2005-TEOLOGIE-Sibiu.pdf>, accesat online 23.10.2014; Chrys C. Caragounis, *The Son of Man: Vision and Interpretation*, Mohr Siebeck, 1986, p. 56-60, 63; Elizabeth Clare Prophet, *Fallen Angels and the Orgins of Evil: Why Church Fathers Suppressed the Book of Enoch and Its Startling Revelations*, Summit University Press, 2000, p. 53-56 și passim; Sfântul Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești*, II, 21, 3-6, în volumul Sfântul Ioan Casian, *Scrieri alese*, PSB, 57, București, 1990, p. 447-448, [ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie RO/Ioan%20Casian%20-%20Scrieri.pdf](ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie_RO/Ioan%20Casian%20-%20Scrieri.pdf),

Mergând pe linia interpretării referatului biblic impusă de Sfinții Ioan Gură de Aur, Teodoret din Cyr și Chiril al Alexandriei, Ioan Casian spune că atât timp cât fiii lui Set au păstrat tradiția au fost numiți „*îngeri ai lui Dumnezeu*” sau „*fiii lui Dumnezeu*”. Au dat însă dovadă de slăbiciune și „*aprinși de dorul frumuseții*” fiicelor lui Cain le-au luat de soții. Din acel moment ei au alunecat treptat pe panta degradării morale și spirituale, deoarece acestea le-au insuflat „*răutatea părinților lor*”. Urmașii lor au ajuns să nu mai făcă diferența între bine și rău și au permis demonilor să le influențeze viața de zi cu zi și relația cu divinitatea⁴⁸. Mai grav, nu au mai folosit acea „*știință a întregii firi*” transmisă de Adam „*pentru cultul lui Dumnezeu și pentru foloasele vieții de obște*”, abătând-o „*spre lucruri lumești și vătămătoare*”. Așa a ajuns seminția lui Set să-și însușească „*cu îndrăzneală arta de a inspira griji și de a face rău, superstițiile și vrăjitoria, îndrumând și pe urmași să se închine la foc, la stihiiile și la duhurile văzduhului*”⁴⁹. Nici măcar potopul nu a pus capăt acestor practici, deoarece Ham a încălcat interdicția impusă de tatăl său Noe și „*a înscris științele criminale și păgânești pe pietre foarte tari și pe foi subțiri din diferite metale, care nu puteau fi stricate de ape*”. După trecerea potopului, cu aceeași grijă cu care o ascunsese, a transmis urmașilor *sămânța nelegiurii și a răutății veșnice*⁵⁰. Explicația oferită de Sfântul Ioan Casian reflectă învățătura Bisericii creștine transmisă pe calea tradiției, învățatură împărtășită se pare și de comunitățile creștine de la Dunărea de Jos (subl.n.).

Dar monahul originar din Scythia Minor a fost și un mare dușman al nestorianismului. El arată că „*pentru combaterea ereziei e de ajuns consensul tuturor, deoarece autoritatea întregului este o manifestare a adevărului indubitabil...*” (**De incarnatione Domini contra Nestorium** 1, 6)⁵¹. Aidoma altor Părinți ai Bisericii privește erzia ca pe o *boală* a

---

accesat online 21.03.2014; Constantin Oancea, *op. cit.*, pp. 13-14. Unii autori moderni vorbesc de reminiscențele unui mit antic răspândit în Orient, având ca temă centrală unirea oamenilor cu zeii („Homer, *Iliada* V,302 ș.u. și XII,23”; „Pliniu, *Naturalis Historiae*, VII,73 ș.u.”; „Virgil, *Aen.* XII,900”; „Platon, *Cratylus*, 33”) – cf. Constantin Oancea, *op.cit.*, p. 16-17 și nota 57.

⁴⁸ Sfântul Ioan Casian, *op.cit. loc.cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, II, 21, 6, p. 448.

⁵⁰ *Ibidem*, II, 21, 7, p. 448.

⁵¹ Cf. Ioan Moga, **Despre maladiile teologiei. Marginalii la o temă actuală**, în *Tabor*, nr. 5, aug. 2012, p. 20, nota 1, <http://www.tabor-revista.ro/pdf/11054.pdf>, accesat online 21.03.2014.

sufletului⁵². Nu trebuie să ne mire o astfel de atitudine după impunerea creștinismului ca religie oficială a Imperiului⁵³. Ioan Moga arată că „(...)spre deosebire de Părinții Capadocieni, abordarea ereziei ca „maladie” este înlocuită de Epifanie cu metafora „șarpelui veninos”, ea pierzându-și funcția terapeutic-dialogică, luând astfel forma unei prezentări sistematico-polemice a „șerpilor veninoși care sunt ereticii” și a „practicilor criminale” (...) cu care au otrăvit ei lumea. Perspectiva se schimbă: un om bolnav este asistat terapeutic, în vederea și în speranța vindecării, un șarpe veninos nu poate fi decât evitat sau nimicit”⁵⁴.

La Dunărea de Jos îi întâlnim pe adepții lui Audios, originar din Mesopotamia, despre care Epiphanius din Salamina ne informează că a întemeiat în țara goșilor mănăstiri, „în sânul cărora a înflorit regula călugărească, deprinderea de a trăi în feciorie și o asceză deosebit de severă”⁵⁵. Mai știm că din rândul audienilor s-au ridicat episcopii Uranios și Silvanus. Aceeași sursă mai spune că în timpul prigoanei regelui Hellenos „cei mai mulți audiani au fost alungați, ba chiar și creștini de-ai noștri care se aflau pe acolo...”⁵⁶. Deși stârnesc admirația lui Epiphanius⁵⁷, episcopul Salaminei, asemănările doctrinare cu erezia messaliană îi transformă pe urmașii sirianului Audios din simpli schismatici în eretici periculoși⁵⁸. Dar timpul necruțător se scurge peste

⁵² *Ibidem*.

⁵³ În noua ordine romană nu își mai găseau loc schisma, erezia, iudaismul și păgânismul. Mai mult, erezia este pusă pe picior de egalitate cu păgânismul și iudaismul, prin interzicerea căsătoriilor mixte (can. 10, 31 Laodiceea; can. 21 Cartagina –; can. 14 IV ec. etc) - Peter Brown, *Întemeierea creștinismului occidental - Triumf și diversitate, 200 - 1000 d. Hr.*, trad. rom. de Hans Neumann, Iași, Polirom, 2002, p. 44-46; I. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1993, *passim* (toate referințele se vor face la această ediție).

⁵⁴ Ioan Moga, *op.cit.*, p. 20-21; Sfântul Irineu îi numește pe eretici „lupi” îmbrăcați în blană de oaie - Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*, volumul I, traducere din limba engleză, introducere și note de pr.dr. Dorin Octavian Picioruș, *Teologie pentru astăzi*, București, 2007, p. 17, [ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie_RO/Irineu%20al%20Lyonului%20%20Contra%20ereziilor%201.pdf](http://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie_RO/Irineu%20al%20Lyonului%20%20Contra%20ereziilor%201.pdf), accesat online 18.10.2014.

⁵⁵ Epiphanius, *Despre schisma audienilor*, 14,5, în FHDR, II, 1970, p. 173; Liliana Trofin, *op.cit.*, p 169.

⁵⁶ Epiphanius, *Despre schisma audienilor*, 15, 2-4, p. 173, 175.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ „Dumnezeirea” are „mădulare trupești”, Dumnezeu nu este creatorul, căutau „câștig blestemat”, nu locuiau cu femeile și altele – Pentru detalii vezi Teodoret din Cyr,

ei și urmele lor se pierd undeva în zorii Evului Mediu. Nu același lucru putem spune și despre erezia messaliană⁵⁹, care rezistă și se „contopește” cu bogomilismul și pavlicianismul în spațiul bizantin⁶⁰. Nu se poate vorbi însă despre existența unor comunități eretice la nordul Dunării de Jos, deși Gerard, episcopul Cenadului, își exprimă îngrijorarea în lucrarea **Deliberatio** față de expansiunea mișcărilor religioase periculoase în teritoriile creștine, printre care se numără și cea a novațienilor („*Novatiani baptizatos rebaptizant, ut plerumque apud nos contingit*”)⁶¹. Deoarece erezia a dispărut în secolul VIII s-a presupus că Gerard s-a confruntat el însuși cu o asemenea situație în eparhia sa⁶². Nici arheologia nu face dovada unei prezențe sigure a elementelor bogomilice la Dunărea de Jos, deși unele indicii par să sugereze acest lucru⁶³.

Istoria bisericească, 10, în PSB, 44, București, 1995, p. 165; cf. Vasile Bîrzu, **Disputa messaliană – doctrină, istoric, influențe**, în *Revista Teologică*, nr. 1/2009, pp. 94-164, <http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=35&a=3544>, accesat online 21.03.2014.

⁵⁹ Manifestau simpatie față de doctrina dochetistă, negau eficacitatea tainelor în lupta cu demonii (doar rugăciunea „cea cu osârdie” putea să-i scoată din oameni), erau indiferenți față de comuniunea bisericească deși nu s-au desprins de ea, susțineau că suflul poate să vadă Sfânta Treime cu „ochii trupești”, nu puneau preț pe înfrânare și post, iar de munca manuală fugeau ca arși sub pretextul că îi distrăgea de la rugăciune și îi împiedica să aibă revelații profetice – Vasile Bîrzu, *op.cit. loc.cit.*; Teodoret din Cyr, **Istoria bisericească**, 11, p. 166-167.

⁶⁰ Vasile Bîrzu, *op.cit. loc.cit.*

⁶¹ Remus Mihai Feraru, **Legenda Sancti Gerhardi episcopi și Deliberatio supra hymnum trium puerorum: două izvoare fundamentale pentru istoria Banatului în prima jumătate a secolului al XI-lea**, în vol. **Filosofia Sfântului Gerard de Cenad în context cultural și biografic**, coordonator Claudiu Mesaroș, **Introducere** de Claudiu Mesaroș, **Cuvânt de salut** din partea Excelenței Sale Prea Sfințitul Martin Roos, Episcopul Diecezei Romano-Catolice de Timișoara, Jate Press Szeged, 2013, p. 134-157 (în special p. 154); vezi și **Can. 7 Laodiceea**.

⁶² Remus Mihai Feraru, *op.cit.*, p. 155.

⁶³ Silviu Oța aduce în discuție cazul unor morminte din Banat care au suferit intervenții: 1. „*Deranjări ale mâinii stângi*. Constau în amputarea mâinii de la cot, despizarea mâinii între palmă și cot, amputarea completă a unei mâini, dislocarea din coate sau din zona umerilor...”. 2. „*Deranjări ale mâinii drepte*...”. 3. „*Intervenții asupra palmei mâinii stângi sau drepte s-a constatat că au fost morminte la care una dintre palme a fost tăiată și depusă pe cel decedat sau lângă el*...”. 4. „*Intervenții în regiunea toracelui și a coloanei vertebrale* au fost considerate practici împotriva vampirismului, posteroare înmormântării. Există și excepții, la unele morminte găsindu-se jumătate din cutia toracică deplasată în lateral de coloana vertebrală (M.5 de la Voilovica-Humka Azotara). Nici unul dintre aceste morminte nu pare să fi fost obiectul jafului deoarece au avut inventar funerar...” – Pentru alte detalii vezi Silviu Oța, **Orizonturi funerare din**

În altă ordine de idei, documentele medievale evidențiază supraviețuirea unor structuri mitico-rituale și practici magice în spațiul societal românesc⁶⁴. Astfel, nu există dubii cu privire la originea romană a vrăjitoriei la noi, fapt întărit de termenii „*striga*” și „*Diana*”⁶⁵. Adjectivul „*deocheat*” (menționat într-un document slavon datat în anul 1463) face trimitere la străvechea credință în puterea magică a ochiului, considerat *poartă a sufletului* conform mentalului colectiv⁶⁶. Dar *deochiul* este o practică atestată încă din Antichitate. Amuletele falice descoperite la Porolissum, Alba Iulia, Romula sau Viminacium sunt mărturii elocvente în acest sens. Creștinii la rândul lor nu rămân indiferenți în fața pericolului și recurg la măsuri de protecție bizare. Sfântul Ioan Gură de Aur, de pildă, nu scapă prilejul să râdă de cunoscutul *benchi* pus pe fruntea copiilor de „doici” și de „crescătoare” pentru a-i apăra „de deochi, de vrăji și de pizmă”⁶⁷. De altfel, atestarea documentară a practicii în evul mediu denotă marea ei vitalitate.

Într-o lume care acceptă prezența lui Dumnezeu, miracolele sunt posibile, poveștile prind viață, imaginile, obiectele și ființele capătă o simbolică aparte, iar cuvintele o încărcătură magică și o tărie pe care doar omul religios le-o conferă. Din această perspectivă ar trebui să privim corespondența între canon și artă, evidențiind impactul imaginii vizuale asupra psihicului uman. Revelator este faptul că prescripțiile canonice sunt transpuse în plan iconografic, rezultând imagini care surprind consecințele negative ale păcatelor.

Nici o altă imagine, precum cea a iadului nu a fascinat și a terorizat

Banatul istoric (secolele X - XIV), Alba-Iulia, Editura Altip, 2008, p. 59-61, http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Biblioteca_Brukenthal/XXVIII/BB%20XXVIII.p df, accesat online 24.03.2014.

⁶⁴ Liliana Trofin, **Structuri mitico-religioase în credințele comunităților medievale**, în *Acta Bacoviensia*, VIII, Onești, Editura Magic Print, 2013, p. 9-18.

⁶⁵ Dimitrie Cantemir, **Descriptio Moldaviae**, traducere după originalul latin de Gh. Gușu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 340-343.

⁶⁶ Ioan Pop-Curșeu, **Magie și vrăjitorie în cultura română**, Polirom/MintRight Inc, 2013, *passim*.

⁶⁷ Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilia a XII-a despre I-a Epist. către Corint.**, apud Migne, *Encycl., théol.*, II, 879; cf. I.-Aurel Candrea, **Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică**, Casa Școalelor, București, 1944, p. 220, nota 1, http://biblioteca.citatepedia.ro/I_Aurel_Candrea/biblioteca.citatepedia.ro_I_Aurel_Candrea_Folclorul_medic_al_roman_comparat.pdf, accesat online 28.03.2014.

în același timp generații de credincioși⁶⁸. Creștinismul nu a rămas indiferent față de ideea de justiție și responsabilitate, care se extinde și în lumea cealaltă. Acest raport între justiția umană și cea divină evidențiază credința în nemurire și în învierea morților. Catabasele lui Ulise, Orfeu, Ur Nammu, Eneas și Iisus nu fac decât să pregătească lumea pentru judecata zeilor. Dar asimilarea patrimoniului păgân de către creștinism presupune riscuri, fiind necesare lămuriri suplimentare și acorduri cu dogma și morala. Odată însușit, imaginarul lumii de dincolo va fi folosit de Biserică împotriva celor care refuzau să păzească Legea lui Dumnezeu⁶⁹.

Oricât de mult ne-am dori, izvoarele nu ne permit să reconstituim tabloul muncilor păcătoșilor în iad, deși există elemente care pun în valoare credința în nemurire în epoca etnogenezei⁷⁰. Am arătat deja în alt context că viețuirea creștinilor și păgânilor în cadrul unor forme de habitat comune s-a reflectat și în domeniul funerar⁷¹. Necunoscută

⁶⁸ Raluca Betea, **Păcătoși și pedepse eterne. Iconografia Iadului în bisericile de lemn din comitatul Maramureș**, în *Memoria ethnologica* nr. 46-47, ianuarie - iunie 2013 (an XIII), p. 86-101 (în special p. 88), <http://www.memoria-ethnologica.ro/ro>, accesat online 19.10.2014.

⁶⁹ Jacques Le Goff, **Nașterea Purgatoriului**, vol. I, trad. rom., prefață și note de Maria Carпов, București, Editura Meridiane, 1995, *passim*.

⁷⁰ **Pătimirea sfinților Epictet și Astion** conține referiri vagi privitoare la moarte, pierderea sufletului, Judecata Domnului, răsplătirea celor drepti, cetatea lui Dumnezeu etc. - Nestor Vornicescu, **Una dintre primele scrieri...**, III, 29; IV, 35, 37, 39, p. 92-93, 98-101 și *passim*; vezi *rugăciunea* lui Sava Gotul înainte a morții - **Martiriul Sfântului Sava Gotul († 12 aprilie 372)**, VII, 3, în **Actele Martirice**, ed.cit., p. 320: „Zicând ei aceasta, el a strigat în bucuria Duhului Sfânt și a zis: «Binecuvântat ești, Doamne și preamărit este numele Tău, Iisuse, în veci amin, căci Atharid s-a străpuns pe sine însuși cu moarte veșnică și cu pierzare, iar pe mine mă trimite la viața cea pururea fiitoare, căci astfel ai binevoit întru servii Tăi, Doamne, Dumnezeul nostru»”; inscripțiile din secolele IV-VI pun în valoare concepția eshatologică creștină (**IGLR**, nr. 173: „**Crucea morții și a vieții**”) și sincretismul religios (inscripția lui Alexandru de la Ulmetum – **IGLR**, nr. 210: „Ἐνθα κατὰκιντε/ δ[ύ]ο ἄγαμοι πισ-/ τοῖ Ἀλέξανδρος / υἱὸς[ς] Ἀπαάδος/ καὶ Δόμνηςζή-/ σαντα ἔτη [...] / καὶ Ἀλεξανδρία/ ἐγγόνη αὐτοῦ, ζη- / σασ[α] ἔτη ἰς ἑθυγά-/τηρ Ἀσκληπιάδου / καὶ Ἀμμιάδος κατα- / λῆπι δὲ ἄρμαστων. / οὔτοι συνήστρη- / σαν ἐν τῇ ἐκβάσι/ώρα μιᾶ ἐνέταξαν/ τὴν στῆλλην οἱ / γονῆς αὐτῶν / τοῖς θεοσιμή-/ τοῖς τέκνοις / μνήμης χάριν.”); cf. Liliana Trofin, **Romanitate**, p. 266, nota 181 și *passim*.

⁷¹ Biserica nu acceptă coabitarea cu păgânismul și le atrage atenția creștinilor să nu urmeze datinile, obiceiurile și superstițiile celor care se închină la idoli. Erau interzise căsătoriile mixte, donațiile către păgâni, comuniunile cultice etc - **Can. 62, 65 V-VI Trulan; Can. 21, 22, 36, 60, 81 Cartagina; Can. 37 Laodiceea; Can. 64, 71 Ap.**

rămâne însă geografia funerară care poartă amprenta sincretismului magico-religios dominant timp de mai multe secole. Plecând de la premisa că urmașii romanității orientale credeau în existența unui loc al ispășirii⁷², putem bănuși că reprezentarea acestuia a fost adaptată continuu necesităților misionare și moral-duhovnicești ale Bisericii. Nu avem indicii că iadul și moartea au fost încadrate într-un context juridic, așa cum s-a întâmplat în Occident⁷³. Mai degrabă accentul a fost pus pe mântuire, fapt reflectat de compozițiile bizantine ale Judecării de Apoi⁷⁴. După apariția statelor românești, putem constata doar că la organizarea acestui spațiu au contribuit Sfânta Tradiție, teologia răsăriteană, iconografia bizantină, precum și unele motive puse în circulație de literatura populară⁷⁵ și arta medievală⁷⁶. Pe lângă respectarea canoanelor, meșterii zugrafi au dorit să-i impresioneze pe credincioși prin „redarea diversificată a imaginilor fantastice ale monștrilor, diavolilor, a morții” și „varietatea pedepselor” celor damnați. Nu poate fi pusă la îndoială intenția de a le provoca acestora reacții morale și sociale, utilizând un limbaj plastic accesibil⁷⁷. În accepțiunea Bisericii Răsăritene, ideile eretice venite din Occident erau mai periculoase decât contactele cu păgânii, deoarece prin subtilitatea mesajului atentau la mântuirea ortodocșilor⁷⁸. Relația pe care a dezvoltat-o cu islamul era însă diferită și complexă. Superioritatea doctrinară era evidentă, iar creștinii din țările cucerite au profitat de faptul că turcii erau mânați în expansiunea lor de interesul pentru bunuri materiale⁷⁹.

⁷² Apoc., 21, 8 (vezi **Biblia sau Sfânta Scriptură**, publicată de Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988).

⁷³ Jacques Le Goff, **op.cit. loc.cit.**

⁷⁴ Raluca Betea, **op.cit.**, p. 91 și *passim*.

⁷⁵ Vezi „Viața Sfântului Vasile cel Nou”, „Călătoria Maicii Domnului la iad”, „Apocalipsa Sfântului Ioan Bogoslovul”, „Apocalipsa Sfântului Pavel”, „Apocalipsa lui Petru”, „Moartea lui Avraam”, „Legenda lui Adam și Eva” etc - Nicolae Cartoian, **Cărțile populare în literatura românească**, volumul I, Editura Enciclopedică română, București, 1974, *passim*; https://ia600302.us.archive.org/4/items/CartilePopulareInLiteraturaRomanaVol.I/N.Cartojan_CartilePopulareVol.I.pdf, accesat online 23.10.2014; Andrei Oișteanu, **Imaginea evreului în cultura română**, Polirom/ MintRight Inc, 2012, *passim*.

⁷⁶ Vezi scena judecării de la Sucevița (fațada de nord) – cf. Nicolae Cartoian, **op.cit.**, p. 68, fig. 2.

⁷⁷ Raluca Betea, **op. cit.**, p. 92 și *passim*.

⁷⁸ Elisabeta Negrău, **Cultul suveranului sud-est european și cazul Țării Românești. O perspectivă artistică**, Iași, Editura Lumen, 2011, p. 98 și *passim*.

⁷⁹ **Ibidem**.

Într-o oarecare măsură, realitățile locale, armonizarea lor cu tradiția, diferențele de status social și conflictele etno-culturale se regăsesc în iconografia iadului în spațiul ortodox. De aceea nu greșesc cei care afirmă că „Iadul a reprezentat de multe ori un spațiu sortit «celorlalți», destinat pedepsirii dușmanilor colectivi sau individuali”⁸⁰. Printre locuitorii lui se numără la loc de cinste evreii, păgânii, ereticii, Iuda, Antichrist și alții⁸¹. În unele cazuri, imaginile terifiante se remarcă prin individualizarea păcătoșilor și „diferențierea pedepselor care li se aplică acestora”⁸². Situația este întâlnită și în arealul maramureșean⁸³. Profităm de context și amintim detaliile scenei înfricoșătoarei Judecăți de Apoi de la biserica Bogdan Vodă/Cuhea (1754), unde zugravii redau cu multă migală chinul celor care au simpatizat cu necuratul („striga”, „strigoiful”, „fermecătoarea”)⁸⁴ și nu s-au căit de păcate până la sfârșitul vieții⁸⁵.

În cele ce urmează, aducem în discuție o altă practică magică care a supraviețuit trecerii timpului: *luarea manei*. În **Pravila lui Coresi** (1570-1580) este indicată chiar și pedeapsa aplicată păcătoșilor⁸⁶, în timp ce

⁸⁰ Raluca Betea, *op.cit.*, p. 88.

⁸¹ Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, tipărită cu binecuvântarea ÎPS Nicolae, mitropolitul Banatului, București, Editura Sophia, 2000, *passim*, https://ia700700.us.archive.org/27/items/dionisieDinFurnaErminiaPicturiiBizantine/dionisieDinFurnaErminiaPicturiiBizant_ine.pdf, accesat online 27.10.2014.

⁸² Raluca Betea, *op.cit.*, p. 91 și *passim*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Ioan Pop-Curșeu, *op.cit. loc.cit.*; Raluca Betea, *op.cit.*, p. 92 și 96 (nota 51); vezi și **Pravila bisericească numită cea Mică**. Tipărită la anul 1640 în Mănăstirea Govora (după ediția din 1884 publicată de Academia Română), în volumul **Colecțiune de legiurile României vechi și cele noi câte s’au promulgat de la 1 ianuarie 1875 și până la finele anului 1885. Legi, procedure, regulamente, tratate, convențiuni, decrete, instrucțiuni, formularii, tarife, tablouri, statute, concesiuni, etc.**, vol. III, de Ioan Bujoreanu, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), *passim*, <http://remusmirceabirtz.files.wordpress.com/2013/08/pravilele-vasile-lupu-si-govora-editate-de-ioan-bujoreanu-1885.pdf>, accesat online 26.10.2014: „*Striga în 7 ai; și metanie 400 (...) Muiarea fermecătoare, sau omul să se pocăiască 3 ai, iară de va fi călugăr, sau călugăriță, să se pocăiască 5 ai (...) Preotul de va spune basne, sau se va ținea de farmece, sau de vrăji, și le va face vecinului seu, sau va face de va lua mai cu asupriciune, sau răpiri, acela să se pocăiască, iară de nu să se lase de leturghie*”.

⁸⁵ **Can. 65, 83 Vasile cel Mare; Can. 36 Laodiceea; Apoc., 22, 15; Dan Sandu, Vrăjitoria și practicile magice, forme suspecte de religiozitate**, în *Teologie și viață*, XIV(LXXX)/2004, nr. 1–6, pp. 63-75, http://www.teologiesiviata.ro/sites/default/files/articol/pdf/2012/06/10_vrajitoria_-_sandu.pdf, accesat online 27.10.2014.

⁸⁶ „*Cela ce ia mana, post 7 leat; închinăciuni: într-o zi 100*”. Iar în alt loc apare „*Cade-*

frescele unor biserici îngozesc privirile creștinilor temători, care văd cum femeile vinovate sunt „mulse” de demoni, „împunse de vaci” sau „supte de șerpi” (bisericele din Ieud-Deal - 1782, Rogoz - 1785, Poienile Izei - 1794, Libotin, 1811)⁸⁷. Este evident faptul că Biserica locală a căutat prin intermediul acestor reprezentări vizuale „să disciplineze” comportamentul nestatornic al iubitorilor de plăceri⁸⁸. Dar tentațiile sunt mari, ispitele se ivesc la tot pasul, iar enoriașii par să bată pasul pe loc.

Din timpul domniei lui Vasile Lupu s-a păstrat manualul destinat duhovnicilor intitulat **Șapte taine a Besearecii sau Pravila pre scurt aleasă** (1645). El are o **prefață** semnată de mitropolitul Varlaam și conține printre altele și câteva prescripții împotriva vrăjitorilor care practicau divinația cu ceară/plumb, legau cununiile, chemau și scoteau demonii, consultau cerul ori purtau „*la sine argare sau ierbi*”⁸⁹. Alături de vrăjitori sunt condamnați și cei care apelau la ei, fără să caute sprijinul Bisericii⁹⁰. De notat că neascultarea celor din urmă aduce în prim plan *pactul cu necuratul*, motiv devenit popular în lumea creștină, care s-a bucurat de atenția lui Dimitrie Cantemir⁹¹. Deoarece tămăduirea

---

se să fie popa măiastru ca un vraciu, care caută pocania și să o socotească să poarte greul unul cu alalt”. În continuare: „*Preotul, de va spune basne sau de va ținea de farmece sau de vrăji și le va face vecinului său... să se lase de leturghie. Cine va piarde ceva al lui și va chema vrăjitoarea de o va întreba, patru ani să se pocăiască... Cine poartă farmece și ierbi la grumazii lui are parte de slujirea bozilor... Cine cumpără ceva și o farmecă spre ferință... vrăjitori se chiamă. Preotul cele ce vrăjește sau merge la vrăjitoriu să se scoată*” – cf. Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**; vezi și **Pravila bisericască numită cea Mică**, ed.cit. **loc.cit.**: „*Muiarea vrăjitoare, sau bărbatul să se pocăiască de se va părăsi, iară de nu să se lase de creștinătate... Cine ia mana grâului, sau alt ceva dentr'acele, acesta iată scie lucrul dracului ori den vin, ori den pâine ori dentr'alt ce; de se va lăsa de aceste, să aibă pocanie 4 ai, metanii câte o 100*”.

⁸⁷ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

⁸⁸ Raluca Betea, **op.cit.**, p. 92.

⁸⁹ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

⁹⁰ **Ibidem**; **Can. 72 Vasile cel Mare**: „*Cel ce se dă pe sine vrăjitorilor sau unora ca acestora, acela încă se va canonisi cu timpul de penitență al ucigașilor*”; **Can. 24 Ancira**; **Can. 3 Grigorie de Nisa**.

⁹¹ Dimitrie Cantemir, **Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane**, traducere, studiu **introdutiv**, note și comentarii de Virgil Cândea, text rus îngrijit de Anca Irina Ionescu, în vol Dimitrie Cantemir, **Opere complete**, VIII, tomul II, ediție critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cândea, Editura Academiei Republicii Socialiste România, *passim*, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/25/Dimitrie_Cantemir_-_Opere_complete_Volumul_8_tomul_2_-_Sistemul_sau_%C3%AEntocmirea_religiei_Muhammedane.pdf, accesat online 24.03.2014; Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

bolnavilor depindea mai mult de noroc/soartă, de mila Domnului sau de îndemânarea „doctorilor” („doftorilor” – cei care aveau o diplomă în medicină sau erau profesori - **Pravila** lui Vasile Lupu; lat. „medicus”), „bărbierilor” și a „babelor”, în percepția populară termenul de „*vraci*” („*wratsch*”) a început să fie sinonim cu vrăjitor, descântător, om priceput în ale medicinei sau are „înțeles mistic de Dumnezeu”⁹².

În vechile scrieri nu doar vrăjitoria⁹³ era condamnată ci și erezia⁹⁴, al cărei temei era minciuna. Egalitatea pusă între erezie și minciună (cea din urmă având părinte pe însuși potrivnicul Domnului)⁹⁵ face ca pedeapsa aplicată ereticilor, indiferent de rang, să fie moartea (**Cartea românească de învățătură**, 1646)⁹⁶. Doar femeile erau închise până

⁹² Vezi termenul *vraci* care apare în **Psaltirea Scheiană** (1482), **Cartea de învățătură** a lui Coresi (1551), **Palia de la Orăștie** (1581-1582), **Cartea românească de învățătură** (1646) etc. În **Pravila** lui Matei Basarab (*glava* 38) legiuitorul recomandă călduros bolnavilor să-și pună nădejdea în Dumnezeu: „*Când bolnăvește cineva zice să aducă dohtorul; aduce-l ca să vază, să cunoasă ce'i cu boala, ce tot ne e nădejdea la Dumnezeu... Drept aceia și boalele toate nu le dreage nici le face să-l tămăduiască dohtoriile sau vrăciuirile, ci le socotim ca niște ajutorii firii omenești, și atunce nu ne nădăjduim pre dohtorie, ci ne lăsăm toată puterea la Dumnezeu...*”. Este respinsă însă asocierea creștinilor cu doctorii evrei sau căutarea lor (*glava* 11). Se pare că există și șarlatani, deoarece Cantemir simte nevoia să-i amintească în **Istoria hieroglifică** pe „adevărații doctori” care umblă cu o cutie vopsită, având în ea diverse leacuri. Și tot el ne relatează o întâmplare în **Vita Constantini Cantemyrii**, avându-l în prim plan pe Ieremia Cacavela, dascălul său, care reușește să-l vindece pe un turc nesociabil de febră (folosind „cretă pulverizată”, peste care face semnul sfintei cruci și spune „*in nomine patris et filii et spiritus sancti*”) – Pe larg vezi la Pompei Gh. Samarian, **Medicina și farmacia în trecutul românesc**, I (1382-1775), Călărași-Ialomița, Tipografia „Modernă”, 1935, *passim*, <http://dacoromanica.ro>, accesat online 18.10.2014; vezi și **Can. 11 V-VI Trulan**; **Can. 70 Ap.**

⁹³ **Deuteronom**, 18, 11; **Ieșire**, 22, 18-19; **I Regi** 28, 7-25 (Saul merge la vrăjitoarea din Endor); **Galateni**, 5, 20-21; **Apoc.**, 9, 21; 18, 23; *cf.* Dan Sandu, **op. cit. loc. cit.** Sfântul Macarie Egipteanul arată că „*două sunt ordinele demonilor: unul, care introduce plăcerile în trup și altul care însuflă rătăcirile în suflet. Acesta (din) urmă este greu de supus. Pe unii ca aceștia îi trimite satan vrăjitorilor, rătăciților, ereticilor și celor asemenea lor*” - Sfântul Macarie Egipteanul, **Scrieri**, în PSB, 34, București, 1992, p. 49-50.

⁹⁴ **Tit**, 3, 10-11 *cf.* Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, **op.cit., passim**.

⁹⁵ **Ioan**, 8, 44; Sfântul Ioan Casian, **Convorbiri duhovnesti**, II, 25, 1-5, p. 451-452; **Pravila bisericească numită cea Mică**, ed.cit, loc.cit: „*Mincinosul 6 luni, metanii 12*”.

⁹⁶ *Cf.* Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**; vezi și Adina Berciu-Drăghicescu, Liliana Trofin, **Impactul valorilor creștine asupra societății medievale românești**, București, Editura Universității din București, 2002, *passim*; **Carte românească de învățătură**, 1646, ediție critică, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961,

când renunțau la erezia lor⁹⁷. Manifestări intolerante sunt puține însă în spațiul românesc, în pofida unui cadru normativ cuprinzător. Izvoarele înregistrează prigoana dezlănțuită împotriva ereticilor de către Ștefan Rareș după apostazia fratelui său Iliăș. Scopul este evident: deturnarea atenției de la grava problemă cu care se confrunta familia domnitoare, prin utilizarea unui scenariu aplicat în lumea occidentală (expulzări, botezări silite etc)⁹⁸. Dar epopeea nu se sfârșește aici. Victimele lui Ștefan Rareș, armenii, devin victimele lui Alexandru Lăpușeanu, alături de protestanții unguri și sași. Azarie notează cu satisfacție în **Cronica** sa că „*Iarăși a văzut Alexandru zi slobodă, iarăși a fost singur stăpânitor al Țării Moldovei, iarăși au strălucit razele binefacerii ortodoxiei. Și s-a stins tăciunile cu fumul necredinței, a fugit iarna întunecată a luteranilor necurați și a înflorit primăvara – pricină a tuturor chipurilor de bucurii, adecă bună stare a bisericilor și în locul valurilor a zâmbit liniștea*”⁹⁹.

Spre deosebire de alte țări, evreii s-au bucurat de un regim mai tolerant în teritoriile extracarpatică¹⁰⁰. Deși există cazuri de căsătorii mixte, convertirea unui creștin la iudaism era aspru sancționată de **Pravila de la Govora**: „*Și oricine se va împreuna cu ovreii, și cu dînșii va chiti în credință, și acesta iarăși va veni cândva întru creștinătate, să aibă pocăință 9 ani (...), și după aceea să fie întru pocăință, și într-alt zecelea an să se împărtășească cu sfânta împărtășanie*”¹⁰¹. Chestiunea ereziei este tratată și de oamenii de cultură. Pentru Cantemir, de pildă, Muhammad era „*înșelatorul cel scîrnav, prorocul cel mincinos, sfîntul cel fățarnic, legiuitorul cel prea rău și pierzătorul de suflete*”, iar „*prorocirea lui mincinoasă*”, situându-se pe același palier cu Antihrist, Arie și Nestorie. Discursul teologic al principelui moldav conține un serios avertisment cu privire la prezența nedorită a ereticilor în cadrul

---

glava 20, 1-9, pp. 115-117 și *passim*, <http://tiparituriromanesti.files.wordpress.com/2011/10/carte-romaneasca-de-invataura-1646.pdf>, accesat online 28.03.2014.

⁹⁷ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

⁹⁸ „*Și ca să nu să văză ceva că este răsărit de la pravoslavie, toți eriticii din țara sa vrea, au să-i întoarcă, să fie la o lege, au să iasă din țară. Pre armeni, pre unii din bună voie, cu fâgăduințe umplându-i, pre alții cu sila i-au botezatu și i-au întorsu spre pravoslavie, mulți din țară au ieșitu la turci și la leși și printr-alte țări, vrîndu să-și fie legea sa. Cu aceasta vrîndu Ștefan vodă să astupe faptele frăține-său, de lucruri ce făciia, cu nevoiță siliia*” - **Ibidem.**

⁹⁹ **Ibidem.**

¹⁰⁰ **Ibidem**; Drăghicescu Adina, Trofin Liliana, **op.cit. loc.cit.**

¹⁰¹ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

corpului social¹⁰².

În Moldova și Valachia influențele post-bizantine se fac simțite, deși teritoriile lor sunt „în același timp în afara și în interiorul lumii islamice”¹⁰³. Nu întâlnim aici vânători de vrăjitoare și arderi pe rug, deși magia era practică la nivel popular¹⁰⁴. În plus, știm că deseori schimbări de domnie și rivalitățile politice s-au răsfrânt adesea și asupra femeilor¹⁰⁵. „*Ele sunt cu predilecție victime anonime, dar aceasta nu minimalizează gravitatea faptelor domnilor violatori. Abuzul acestora reprezenta însă nu doar o dovadă a apetitului sexual al acestor domni, ci și o modalitate de a-i pedepsi pe boierii și nobilii care nu se supuneau autorității domnești sau princiare. Astfel a procedat Aron vodă care „pre boieri pentru avere îi omora <și> giupânesele lor le silea”*¹⁰⁶. Abuzuri însă se întâmplă și în Transilvania. Și aici printre victime întâlnim femei de origine nobilă (spre exemplu, Anna Báthory este acuzată în 1613 de Gabriel Bethlen că practică magia neagră și întreține fără sfială relații incestuoase; Elisabetei Báthory, verișoara ei, i s-a intentat proces în 1610)¹⁰⁷. În afara proceselor cu substrat politic întâlnim și cazuri în zone multiculturale, cum este Clujul. Astfel, în 1565 au fost arse pe rug cinci femei (printre ele aflându-se și o moașă, Clara Boczi) acuzate de vrăjitorie¹⁰⁸. Alte victime sunt Ecaterina Zabo (15 mai 1584) și Ioan Sos

¹⁰² **Ibidem**; Dimitrie Cantemir, **op.cit.**, p. 21, 43 și *passim*.

¹⁰³ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

¹⁰⁴ Marco Bandini arată ce măsuri luau românii în caz de ciumă - „*Prope extimos pagos transivi versus Transylvaniam in quibus superstitiosissima gens Valachorum Priapos ad omnem aditum viarum erexit tali figura. Inngente(m) arborem quercinam populares exciderunt, cui humanam faciem pedes et manus fabrili opere effinxere, statua haec praestigiosa in manu dextra tenet sceptrum, vel arcum duabus sagittis intensum, in laeva frameam, qua vibrata ictum minari videtur*” - **Codex. Vizitarea generală a tuturor Bisericilor Catolice de rit roman din Provincia Moldova. 1646-1648**, ediție bilingvă, introducere, text latin stabilit, traducere, glosar: prof.univ.dr. Traian Diaconescu, Iași, Editura Presa Bună, 2006, p. 134-135.

¹⁰⁵ Georgeta Fodor, **Provocările vieții cotidiene. Repere privind viața femeilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania în secolele XV-XVII**, p. 13, în *Studia Universitatis „Petru Maior”: Historia*, 2010, vol. 10, p. 13-28 (în special p. 13), http://bcu.ulbsibiu.ro/digitale/periodice/Studia_Universitatis_Petru_Maior_10.pdf, accesat online 24.03.2014.

¹⁰⁶ **Ibidem**.

¹⁰⁷ Ioan Pop-Curșeu, **op.cit. loc.cit.**

¹⁰⁸ **Ibidem**.

(15 iunie 1584)¹⁰⁹. În orașul Dej (1723) încă mai există astfel de înscenări judiciare, victima fiind de această dată baroana Barbara de Szaniszlo, care contrar așteptărilor trece *proba apei* și este sprijinită la proces de șapte asesori. Dar trei ani mai târziu baroana a recidivat și a fost în cele din urmă arsă pe rug¹¹⁰.

Deși mai avem și alte exemple la îndemână, încheiem această scurtă prezentare a credințelor și practicilor magico-religioase întâlnite în cadrul așezărilor și necropolelor din arealul Dunării de Jos. Din cele relatate până acum reiese limpede că atracția credincioșilor față de „supranaturalul ilicit”¹¹¹ este mare, comparabilă cu cea a protopărinților Adam și Eva față de pomul paradisiac¹¹². Atenți mai mult la formă decât la esență, nerupând definitiv însă legăturile cu Logosul întrupat, ei căută răspunsuri la întrebările lor cotidiene și vor să restabilească în chip tainic relația cu strămoșii. Această *slujire la doi dumnezei*¹¹³, condamnată de altfel de Fiul lui Dumnezeu, aduce inevitabil în discuție problematica complexă a mântuirii, aflată într-o conexiune strânsă cu păcatul, momentul morții și destinul postum al sufletului. Credincioșii știu că structura lor materială și spirituală îi obligă să intre în comuniune veșnică cu Creatorul, iar acest lucru implică discernământ și responsabilitate¹¹⁴. Conștienți de asta, nu le mai rămâne decât șansa să redescopere la timp calea îngustă a mântuirii¹¹⁵.

---

¹⁰⁹ **Ibidem.**

¹¹⁰ **Ibidem.**

¹¹¹ **Ibidem.**

¹¹² Vezi **Facerea**, 3, 1-7.

¹¹³ **Luca** 16, 13; **Matei** 6, 24.

¹¹⁴ Sorin Cosma, **Ascetica**, Editura Marineasa, Timișoara, 2003, p. 11, ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie_RO/Sorin%20Cosma%20-%20Ascetica.pdf#page=9&zoom=auto,0,291, accesat online 24.03.2014.

¹¹⁵ **Matei**, 22, 14; **Luca** 13, 22-24.

TOPONIMUL ANTIC (H)ALMYRIS-SALMORUS

Mihail Zahariade*

The Place name (H)almyris-Salморus

Abstract: The archaeological site situated E of the nowadays Murighiol Commune, Tulcea County, bore a double name in Antiquity: *Almyris* (gr.) and *Salморus/Salморude* (lat.). It is recorded in a significant number of historical and geographical sources. If Salморus seems of Thracian origin, its doublet *Almyris* renders the local place name in Greek. The toponym was built on the same principle as *Halmydessos-Salmydessos*, with the same roots, as in our case. *Almyris-Salморus* as a place name consists in the joining of to Indo-European roots: *als* (Gr.)-*sal* (Thrac/Lat.) and *myris/morus* both referring to 'salty water', 'sea', highlighting the environment and geographic milieu in which it developed at least in the historical period (6th century B.C.-&th century A.D.)

Keywords: place name; salt; salty water; root; environment;

Situl cunoscut în mod current în literatura modernă de specialitate drept *Halmyris*, aflat azi în cadrul comunei Murighiol, județul Tulcea, la 2,5 km est de centrul satului cu același nume, este un toponim care a circulat în antichitate sub nume dublu: Gr. Ἀλμυρίς, Lat. *Salморus/Salморude*, dar ambele cu același înțeles¹.

Sursele literare și geografice care fac referire la Ἀλμυρίς, *Salморus* sunt următoarele:

ISM I 67 r. 65-70

Pârvan 1916, 556-558 no. 15; Pippidi 1964, 331-339=1988, 183-189; Oliver 1965, 146-149.

[...] *Descriptum* / [*et recognit*]um factum est com[m(entariis) Mani Laberi] / [*Maximi*] leg(ati) Aug(usti) p(ro) pr(aetore) permi[ttente Fabio

---

* Prof.dr., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.

¹ Identificarea sitului de la Murighiol cu anticul Halmyris la: Moisil 1909, p. 89; 1910, p. 93-94; Suceveanu, Zahariade 1987, p. 87-96; Suceveanu, Zahariade, Topoleanu, Poenaru-Bordea 2003, p. 79-82. Pentru aspectele arheologice vezi: Zahariade, Suceveanu, Opait, Opait, Topoleanu 1986, p. 97-106; Suceveanu, Zahariade, Topoleanu, Poenaru-Bordea 2003, p. 27-42; 43-79.

Pom]/[*peiano quae iam scrip*]ta sunt *Charagon*[*io Philo*]/[*palaestro cond*(*uctori pub*)]l(*ici portori ripae Thr*[*aciae postulanti*])/[*ut portor*]ium *sibi Halmyridi*[*s et Peuci daretur*][...].

„[...]Text reproduc și verificat după însemnările lui Manius Laberius Maximus, trimis imperial cu puteri pretoriene, cu îngaduința lui Fabius Pompeianus, scris și transmis lui Charagonius Philopalaestrus, concesionar al veniturilor vămii țărmului Thraciei, care cerea să i se plătească vama lacului Halmyris și a gurii Peuce[...]”.

ISM I 68 r. 64-70

Pârvan 1916, 558-593=AE1919, 10=SEG I 329=Charlesworth 1939, 35 no. 9=Dobó 1940, 180 no. 84; Pippidi 1962, 133-153; Smallwood 1967 no. 384; Pippidi 1958, 227-247=1962, 133-153; 1967, 349-386=SEG XIX 1109.

[...] *Fines Histrianorum hos esse con*[*stitui*..... *Pe*]/*ucem laccum Halmyridem a do*[*minio*.....]/ *Argamensium, inde iugo summo* [.....][...].

„Hotarele Histrienilor le-am statornicit precum urmează: [...]Peuce, lacul Halmyris începând cu teritoriul (?) [...] argamensilor de aici până la confluența [...]”

[...][*Descriptum*] / *et recognitum factum est comm*(*entariis*) *M*[*ani Laberi*] / *Maximi leg*(*ati Aug*(*usti p*(*ro pr*(*aetore*), *permitte*[*nte*...]/*Fabio Pompeiano. Quae iam era*<*nt*> *scri*[*pta*]/*Charagonio Phi*<*l*>*o*<*p*>*alaestro cond*[*uctori publici por*]/*tori ripae Thraciae, postulant*<*i*> *ut* [*portorium sibi Hal*]/*myridis et Peuci daretur*][...].

„[...]Text reproduc și verificat după însemnările lui Manius Laberius Maximus, trimis imperial cu puteri pretoriene, cu îngaduința lui Fabius Pompeianus, scris și transmis lui Charagonius Philopalaestrus, concesionar al veniturilor vămii țărmului Thraciei, care cerea să i se plătească vama lacului Halmyris și a gurii Peuce[...]”.

II. Plinius, *Naturalis Historia*

Ediție utilizată: **C. Plini Secundi Naturalis Historiae**, Vol. I. Libri I-VI Carol Mayhoff (ed.) Leipzig 1967.

IV 12 (24) 79: *primum ostium Peuces mox ipsa Peuce insula[...]; Ex eodem alveo et super Histropolim lacus gignitur LXIII passum ambitu, Halmyrin vocant [...].*

„[...]primul braț este al Peucei, numit așa din cauza insulei Peuce, de care e cel mai apropiat [...]; [...] Din albia sa, mai sus de Histropolis, se formează un lac cu o circumferință de șaizeci și trei de mii de pași, numit Halmyris[...]”

III. Scutum Durae Europi repertum

Ediții utilizate: Uhdén, 1932, 116-125; Cumont 1925, 1 – 15; Fouilles de Dura Europos 1926, 323-327; Mititelu 1943, 78-91; Zahariade 1975, 507-527; Rebuffat 1986, 85-105; Arnaud 1989, 373-387.

[.....]

TOMEA X^{ox} ΜΛΓΥ Τομέα μί (λια) λγ'

ΟΛΥΜΥΡΥΑ ΜΟΔ

I[C]ΤΡΟΠΟΤΓ ΜΜΔ ἰ[σ]τρος ποτ(αμὸς) μί(λια) μ'γ(ῆ)

ΧαΛγoc

ΔΑΝΟΥΒΙC ΠΟΤ Μ... Δάνουβις ποτ(αμὸς) [μί(λια)..]

ΧΡΛ?

[.....]

IV. Itinerarium Antonini

Ediție utilizată: **Itineraria Romana**. Vol. I, **Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense**, edidit Otto Cuntz, Teubner, Leipzig 1929 p. 32-33.

226. 1 Novioduno leg II

Herculea

m.p. XX

226. 2 Aegiso

m. p. XXIII

226. 3 Salsovia

m. p. XVII

226. 4 Salmorude

m.p.VIII

226. 5 Vallis Domitiana

m.p. XVII

VI. Acta Sanctorum

Ediție utilizată: **Acta Sanctorum. De SS Epicteto presb. Et Astione Monaho. Martyribus Almiridensibus in Scythia** tomus secundus Julii 8 (pp. 540-551) (Parisiis et Romae, 1867).

I 6 [9] [Col. 0542D]: [...] *ambo ab urbe egrediuntur: & descendentes navim, in Scytharum fines ingressi sunt, atque in Almiridensium civitatem devenerunt, ubi nullus erat, qui eos vel eorum patriam posset agnoscere [...]*.

[...] amândoi au ieșit din oraș și, urcându-se într-o corabie, au mers în ținuturile Sciților și au ajuns în cetatea almiridensilor unde nu exista nimeni care să-i poată recunoaște pe ei, sau patria lor [...].

II 8 [14] [Col. 0543D]: [...] *Cumque hoc miraculum cerneret Almiridensium multitudo, dedit gloriam Deo: & plus quam mille animæ in illa die crediderunt in Dominum Salvatorem[...]*.

[...] și pe când mulțimea de almiridensi privea această minune, dădea slavă lui Dumnezeu și mai mult de o mie de oameni în ziua aceea au crezut în Dumnezeu Mantuitorul [...]

III 12 [19] [Col. 0544D]: [...] *subito advenit Latronianus dux in Almiridensium civitatem [...]*.

[...] pe neașteptate a sosit în cetatea almiridensilor ducele provinciei, Latronianus [...]

III 16 [25] [Col. 0545F] [...] *Igitur cum in urbe Almiridensium sancti Martyres hæc tormenta pro Christi nomine tolerarent [...]*.

[...] în timp ce sfinții martiri răbdau în numele lui Hristos aceste chinuri [...]

III 16 [26] [Col. 0546A] [...] *navigare cæperunt, ut in Scytharum terram, atque in Almiridensium* [Col. 0546B] *civitatem devenirent [...]*.

[...] au început călătoria, ca să ajungă în țara sciților și în cetatea almiridensilor [...]

IV 27 [47] [Col. 0550F] [...] *Igitur cum quadragesima dormitionis eorum dies illuxisset, & Christi pontifex Euangelicus in urbem Almiridensium devenisset [...]*.

[...] După ce au trecut patruzeci de zile de ședere a lor în acel ținut și Euangelicus, episcopul lui Hristos a venit în cetatea almiridensilor [...].

IV 27 [49] [Col. 0551D] [...] *Pertulerunt autem martyrimum Sancti atque*

athletæ Christi, Epictetus presbyter & Astion monachus in Almiridensium civitate, octava die mensis Julii, temporibus Diocletiani tyranni, sub duce Latroniano[...].

[...] Au primit cununa de martiri sfinții și atleții lui Hristos în cetatea almiridensilor, preotul Epictet și monahul Astion, în a opta zi a lunii iulie, în timpul tiranului Dioclețian, sub comandantul militar al provinciei, Latronianus [...].

VII. Philostorgios, **Historia Ecclesiastica**

Ediție utilizată: Philostorgios, **Kirchengeschichte**, herausgegeben von Dr. Joseph Bidez, Leipzig 1913 (Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte).

X 6 [...] τὸν δὲ Εὐνόμιον ἐκ τῆς Χαλκηδόνος τὴν ταχίστην τοὺς ἀρπασαμένους ἐκπέμτει, καὶ πρὸς τὴν Ἀλμιρίδα φυγάδα ποιεῖν ἐγκελεύεται. Τὸ δὲ χωρίον τῆς ἐν Εὐρώπῃ Μυσίας ἐστίν, ἐν χώρᾳ τοῦ Ἰστρου διακεῖμενον. Ἄλλ ἢ μὲν Ἀλμυρίς κρυσταλλωθέντος τοῦ Ἰστρου ὑπὸ τῶν διαβάντων αὐτὸν βαρβάρων ἀλίσκεται [...]

[...] Cât privește pe Eunomios, (Theodosius) trimise oameni să-l ridice cât mai degrabă din Chalcedon și porunci să fie surghiunit la Halmyris. Acesta este un loc al Mysiei din Europa situat în ținutul Istrului. Dar Halmyris fu luat de barbari, care trecură Istrul, când acesta îngheță [...].

VIII. Notitia Dignitatum in partibus Orientis

Ediție utilizată: **Notitia Dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum**, edidit Otto Seeck, Berolini 1876.

XXXIX Dux Scythiae: 18. Cuneus equitum Arcadum, Talamonio

IX. Hierocles, **Synecdmus**

Ediție utilizată: **Le Synekdèmos d'Hierokles et l'opuscule géographique de Georges de Chypre**, texte, introduction, commentaire et cartes par Ernest Hönigmann, Bruxelles 1939. Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, Forma Imperii Byzantini fasc. 1.

636. 9: Σκυθίας ζ'. Ἐπαρχία Σκυθίας, ὑπὸ ἡγεμόνα πόλει ιε'

[.....]

637. 15: Ἀλμυρίς

X. Procopius, **De Aedificiis**

Ediție utilizată: Procopius, vol. 7: **On Buildings**, General Index (Loeb Classical Library, No. 343) (English and Greek Edition). Translated by H. B. Dewing 1940, Harvard University Press, Boston.

IV 7. 20: [...] καὶ ἄλλο δὲ φρούριον Σκυθίας ἐν ὑστάτῳ κεῖται, Ἄλμυρις ὄνομα, οὗ δὴ τὰ πολλὰ σαθρὰ· γεγονότα διαφανῶς ἀνοικοδομησάμενος διεσώσατο [...].

[...] La extremitatea Sciției se mai află și o altă fortăreață cu numele de Halmyris. A restaurat-o și, a reparat o mare parte care se dărâmase [...]

XI. **Notitiae Episcopatum**

Ediții utilizate: **Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae**. Texte critique, introduction et notes par Jean Darrouzès, Paris 1981; H. Gelzer, **Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum**, München, 1900; H. Gelzer, **Georgii Cyprii Descriptio orbis romani** Leipzig, 1890

Notitia 3. 40, 650: θ' ὁ Ἀλμυρίου

XII. Const. Porph. **De Thematibus**

Ediție utilizată: Constantine Porphyrogenitus, **De administrando Imperio**, Greek text edited by Gy. Moravcsik with English Translation by R. J. H. Jenkins, Budapest 1949.

[47] 1. 58-60. Ἐπαρχία Σκυθίας: [...] Ἀλμυρίς [...].

Textul hagiografic care relatează viața și faptele celor doi martiri creștini Epictet și Astion, **Acta SS II Julii 8**, p. 540-551 (nr. IV), este singura sursă de limbă latină care menționează varianta grecească sub forma *Almiris* cu conotații de ethnonim adjectivat (e.g., *Civitas Almiridensium*, *Almiridensium urbs*). Acest caz încalcă regula tradițională a mențiunii toponimului Ἀλμυρίς numai în limba greacă. Exista însă la acea dată, foarte probabil, o formă populară mult mai

circulată a toponimului în mediul lingvistic greco-latin local încă din secolul I d. Chr. dacă nu chiar anterior datorită existenței hidronimului *Halmyris lacus* înregistrat de altfel într-un document oficial bilingv, grecesc și latin, cu caracter economic și administrativ *Horothesia Laberii Maximi* din 25 octombrie 100² (nr. I și II).

Forma oficială a toponimului care a circulat în cancelaria Imperială de limba latină în secolele II-IV a fost însă *Salmorus/Salmorude*, termen încă în uz către sfârșitul secolului IV³ (nr. VIII). În secolul VI forma greacă a toponimului, Ἀλμυρίς, era deja vehiculată în mod frecvent în documente oficiale și semi oficiale ale cancelariei Imperiului romano-bizantin.

Numele Getic al locului nu este cunoscut în mod explicit. W. Tomaschek considera *Salmuris* printre toponimele trace⁴. N. Jokl⁵ discuta o serie de toponime daco-tracice și derivatele lor: *Dac. Σάλδη* (în Dacia), de unde ethn. Σαλδήνσιοι în comparație cu Σαλδοβυσσός (azi Glava Panega, Moesia Inferior, pe râul Isker, Bulgaria) și Σαλδοβυσσηνός, theoforic pentru zeul trac Asklepios⁶.

Pentru o origine tracă a rădăcinei *Salm* > *Salmorus*, D. Decev⁷ aduce argumentul solid Σαλμυδησ(σ)ός pe promontoriul Thynia (azi Midhia, Turcia), ca toponim trac (și probabil și hidronim), abundent menționat în sursele literare (Hdt **Hist.** IV 93; Aesch. **Prom.** 725; Soph. **Antig.** 969; Xen. **Anab.** VII 5 12; Strab. **Geogr.** VII 6 1; Diod Sic. **Bibl. Hist.** XXXVIII 2 ; Ptol. **Geogr.** III 3 11.3; Arr. **Perip. Pont. Eux.** 37; Apoll. Rhod. II 177; Steph Byz 106.1). Suid. s.v. afirmă clar: Θράκης Σαρμυδησός τόπος deși expresia poate fi, de asemenea, înțeleasă și ca 'un loc în Tracia'. I.I. Russu⁸ acceptă rădăcina *Sal* ca radical trac de la indoeuropeanul *Sal-m-* care compune unele toponime sau onomastice⁹. *Salmydessos* se transformă uneori în *Halmydessos* la Pomp. Mela, **De**

² Principale comentarii asupra documntului la: Pârvan 1916, p. 558-593=AE1919, 10; Pippidi 1958, p. 227-247=1962, 133-153; 1967, p. 349-386.

³ Pe lângă Halmyris ca hidronim, o coruptelă a toponimului (H)Almyris ca localitate Ολυμύρια apare în anii 238-240 pe o harta desenată pe scutul cohorței XX *Palmyrenorum sagittariorum* descoperit la Dura Europos, in Syria.

⁴ Tomaschek 1980², p. 99.

⁵ Jokl 1929, p. 291.

⁶ Decev 1976², p. 412-413.

⁷ Decev 1976², p. 412-413.

⁸ Russu 1967², p. 119.

⁹ Walde, Pokorný 1928, p. 78, 99; Bratu 1992, p. 106-107

Chor. II, 39 (*Halmydeson*) și **Plin. Nat Hist.** IV 45 (*Halmydesos*), ca două toponime care se referă la același loc Σαλμυδησσός > *Halmydessos*. Dar *Halmydessos* este de obicei asociabil cu Gr. ἄλμυρός. Σαλμυδησσός > Σαρμυδησσός este considerat de Tomaschek de asemenea de origine tracă și invocă o origine Cariană (Luwiană) ca Σαλμακίς lângă Halycarnassus (?) cu componenta σαλμυδ în care particula -υδ ca în e. g. σημύδα ‘mesteacan’¹⁰.

Cuvintele radacină *sal-ălç* au produs derivații similare ca în cazul nostru, în conformitate cu aceeași schemă: Σαλ-μυδησ (σ) ός-*Halmydessos* și *Sal-morus* > *Hal-myris/Al-miris* (Ἀλ-μυρίς).

Gr. ἄλç, Gen. ἄλός m. ‘sare’, f. ‘apă de mare’, Dat. Pl. ἄλασι; Pl. ἄλεç deasemenea ca Lat. *salēs*, ἄλιος ‘marinus’, ἀλιεύς ‘pescar’; Lat. *sāl*, *sālis* m., Lat târzie. *sale* n. ‘sare’; umbr. *salu* ‘sare’, ‘sărat’, poate și Lat. *insula* din ἡ ἐν ἀλὶ οὖσα¹¹. Ἄλç=*sal* sunt înrudite intrinsec în domeniului sării; ἄλμη ‘apă de mare’, ‘saramură’, ‘apă sărată’ ‘mare’, ‘apă de mare’ de unde ἄλμυρός ‘sare’, ‘sărat’ în Homer (**Od** II 123) și de unde referiri la gustul sărat amăru în Thuc. IV 26 și Xen. **Cyr.** 6. 2, 31. Lat. *sal*, *sale* ‘sare’ produce toate derivațiile: *Sal-acia*, *Sal-aria*, *sal-ariarius*, *sal-arium*, *sal-sus* etc¹².

Un alt caz este *Sal-sovia*, cetate aflată la 13,350 km de *Salmorus* în amonte pe Dunăre¹³ pentru care N. Jokl¹⁴ interpreta *sald-t-ov-ia*, în legătură cu *Sal-sugo* la Pliniu pentru ‘gustul sărat’, cu indoeuropeanul *dem*, ‘a construi’, ‘a îmbina’ în care *d-*, rădăcina, Nom. sg. n. *Sal-d-*, illyr. toponim *Saldæ* (Pannonia), trac. *Salsovia* (*sal-d-t-ou-*)¹⁵, dar în special referindu-se la ‘apa de mare’ (ἄλμη). Deoarece există un *Saldovissos* (Σαλδοβυσσός) asemănarea pare acceptabilă pentru construcția *Sald-t-ov* > *Salsovia* > *Salsovisos*-Σαλδοβυσσός, prin disimilare δ-δ > σ¹⁶.

Toponimul *Salmorus-Halmyris* este important, în special pentru geografia locului. În Homer, ἡ ἄλç are sensul de ‘mare’. *Sal-m-acidus* în

¹⁰ Tomaschek 1980², p. 78-79.

¹¹ Walde, Pokorny 1928, p. 452-453; Pokorny 1946-1959, p. 878.

¹² OLD, p. 1681-1682; Walde³ 1935-1954, p. 465-466.

¹³ Tab. Peut VII 4 o, 226 3; Rav Cosmogr IV 5 47; **Notita Dignitatum** XXXIX 26; IGLR nr. 271; Pârvan 1906, p. 63; Tocilescu mss. 1898, 5132, f. 95-96.

¹⁴ Jokl 1929, p. 292; vezi și Pokorny 1946-1959, p. 879; Decev 1976, p. 415; Duridanov 1985, p. 129.

¹⁵ Pokorny 1946-1959, p. 878-879; Russu 1967², p. 120; Bratu 1992, p. 106.

¹⁶ Cf. Decev 1976², p. 415.

Plinius (**Nat. Hist.** XXXI 36; Cf. Flor. **Epit.** II 20) este ‘sărat și acru’, un alt adjectiv compus însemnând ‘sărat și acru’, ‘sălciu’ la fel ca în ἄλμη, și ‘acidus’. Acesta se referă de obicei la la apa de mare. O altă variantă ar fi *Salmo* pentru *salimo*¹⁷ ‘somon’ pentru consum (*Salmo salar*) din familia salmonidelor (Plin. **Nat. Hist.** IX 68.) care trăiesc atât în apele maritime și fluviale, unde de multe ori migrează pentru a-și depune icrele.

Myris-Morus-muris ultima parte din toponimul *Salmorus-Halmyris*, este la rândul lui radical indoeuropean. *Marya*, dar și- *Mara* ‘mare, mlaștină’; sskr. *Mira* m. ‘ocean’, pentru *Mara*. - Lat. *Mari*; *Muria* pentru ‘lac sărat’; Lit. *Mare-s* pl. ksl. *morje* n. *Meer* - Goth. *Mari*-‘apă sărată’; din *Mari-saivs*, ‘mare’; ags. m. *Mere*, ahd. *Mari* m. n. ‘Mare’; cf.. afries. *Mar* m. ‘șanț’ și ahoUd. *Maere*. ‘mlaștină, iaz’, chiar de utilizare a mării pentru nhd. ‘mare amestecata cu pământ, mlaștină marină’¹⁸.

Cuvintele-radacină *sal-ἄλς* cât și *morus/myris/muris-μυρός* fac referire la sare, mare, și apă sărată. Există o îmbinare de două cuvinte care accentuează o realitate geografică și de mediu, locul de sare/sărătura + sărat / lac / mare.

Vecinătatea nemijlocită la acel moment a Mării Negre față de așezarea de la Halmyris precum și existența unui lac sărat de dimensiuni considerabile în secolele dinainte de Christos, ale cărui urme pot fi văzute și azi pe o întindere de apă de mult mai mici dimensiuni, toponim local cunoscut sub numele de „Lacul Sărat”, sunt cele două unități geografice care au marcat cel puțin în perioada istorică (sec. VI î.d.Chr.-sec VII d.Chr.), dacă nu și mai timpuriu situația economică și mediul ambient din preajma așezării de la Halmyris, azi Murighiol.

Abrevieri

¹⁷ OLD, p. 1682.

¹⁸ Walde, Pokorny 1928, p. 234-235; Walde³ 1935-1954, p. 33-34; Pokorny 1946-1959, p. 748.

SEG - *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Amsterdam.

IGLR - **Inscripțiile grecești și romane din secolele IV-XIII descoperite pe teritoriul României**, Em. Popescu ed., București 1976.

AE - *Année Epigraphique*, Paris.

Bibliografie

Arnaud 1989 - Arnaud, P. 1989, **Une deuxième lecture du „bouclier” de Doura-Europos**, Comptes-rendus des séances de l'année - Académie des inscriptions et belles-lettres, 133e année, N. 2, 1989, p. 373-389.

Bratu 1992 - Bratu, I 1992, **Lokale Orstnamen in den auf dem gebiet Rumäniens gefundenen Inschriften**, Bochum.

Charlesworth 1939 - Charlesworth, M.P. 1939, **Documents illustrating the reigns of Claudius and Nero**, Cambridge, p. 35-37.

Cumont 1925 - Cumont, F. 1925, **Fragment de bouclier portant une liste d'étapes**, *Syria* 6, p. 1-15.

Decev 1976 - Decev, D. 1976, **Die thrakische Sprachreste**, ed 2, Wien.

Dobó 1940 - Dobó, A. 1940, **Publicum Portorium Illyrici**, Budapest.

Duridanov 1985 - Duridanov, I. 1985, **Die Sprache der Thraker**, Neurid.

Cumont 1926 - Cumont, F. 1926, **Fouilles de Dura Europos**, Paris.

Jokl 1929- Jokl, N. 1929, **Thraker B: Sprache**, în: *Reallexikon der Vorgeschichte* (Herausgeber M. Ebert) XIII. Band, Berlin, p. 278-298.

Mititelu 1943 - Mititelu, I. 1943, **Itineraria romana. Le bouclier de Dura Europos**, *Buletinul Societății Numismatice Române* 22, p. 78-91.

Moisil 1909 - Moisil, C. 1909, **Cetăți romane la Dunărea de Jos pe brațul Sf. Gheorghe**, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 2 p. 85-92.

Moisil 1910 - Moisil, C. 1910, **Unde a fost vechiul Halmyris**, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 2, p. 93-94.

OLD - **Oxford Latin Dictionary**, Oxford 1968.

Oliver 1965 - Oliver, J.H. 1965, **Greek Roman Byzantine Studies**, *Dumbarton Oaks* VI, p. 146-149.

Pârvan 1906 - Pârvan, V. 1906, **Salsovia**, București.

Pârvan 1916 - Pârvan, V. 1916, **Histria IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915**, în: *ARMSI* II 38 p. 533-732.

Pippidi 1958 - Pippidi, D.M., 1958, **Das Stadtgebiet von Histria in römischer Zeit auf Grund der ὀρθοῦσα der Laberius Maximus (SEG, I, 329)**, *Dacia* N.S. 2, p. 227-247 = Pippidi, D.M., 1962, **Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit**, (*Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft*, 34) Berlin, p.133-153.

- Pippidi 1964 - Pippidi, D.M., 1964, **Un fragment inedit al hotărniciei lui Laberius Maximus**, *Studii Clasice* VI, p. 331-339 = Pippidi 1988 - Pippidi, D.M., 1988, în: **Studii de istorie și epigrafie**, București, p. 183-189.
- Pippidi 1967 - Pippidi, D.M., 1967, **Hotărnicia consularului Laberius Maximus**, în: **Contribuții la Istoria veche a României**, București, p. 349-385.
- Pokorny 1946-1959 - Pokorny, J. 1946-1959, **Indogermanisches etymologisches Wörterbuch**, Bern.
- Rebuffat 1986 - Rebuffat, R. 1986, **Le bouclier de Doura**, *Syria* 63, p. 85-105.
- Russu 1967² - Russu, I.I. 1967, **Limba traco-dacilor**, ed. 2, București.
- Suceveanu, Zahariade 1987 - Suceveanu, Al., Zahariade, M. 1987, **Du nom antique de la cité romaine tardive d'Independența**, *Dacia* N.S. 31, p. 87-96.
- Suceveanu, Zahariade, Topoleanu, Poenaru Bordea 2003 - Suceveanu, Al., Zahariade, M., Topoleanu, F., Poenaru-Bordea, Gh. 2003, **Halmyris I. Monografie arheologică**, Cluj-Napoca.
- Tocilescu mss. 1898, Manuscrise păstrate în fondul Bibliotecii Academiei Române, București.
- Tomaschek 1980² - Tomaschek, W. 1982, **Die alten Thraker**, ed. 2, Wien.
- Uhden, 1932 - Uhden, R. 1932, **Bemerkungen zu dem römischen Kartenfragment von Dura Europos**, *Hermès* LXVII, p. 116-125.
- Walde, Pokorny 1928- Walde, Ä., Pokorny, J. 1928, **Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen**, vol. I-III Berlin.
- Walde³ 1935-1954 - Walde, Ä. 1935-1954, **Lateinisches etimologisches Wörterbuch**, ed. 3-a, vol I-III, Berlin.
- Zahariade 1975 - Zahariade, M. 1975, **Noi considerații istorice asupra scutului de la Dura Europos**, *SCIVA* 26, p. 507-527.
- Zahariade, Suceveanu, Opaïț, Opaïț, Topoleanu 1986 - Zahariade, M., Suceveanu, Al., Opaïț, A., Opaïț, C., Topoleanu, F. 1986, **Early and late Roman fortification at Independența, Tulcea County**, *Dacia* N.S. 31, p. 97-106.

DIN NOU DESPRE TEZAURUL DE DENARI ROMANI DE LA BUDA*

Virgil Mihăilescu-Bîrliba

New data concerning the hoard of roman *denarii* from Buda

Summary: A hoard containing twenty-one Roman *denarii* was accidentally found in Buda (Vrancea County). There are eighteen Roman Republican *denarii* (129-32 B. C.) and three Imperial ones (29/27 BC – 2 BC/4 AD) This hoard has been discovered near a settlement of La Tène type. The hoard from Buda was found in the east of Dacia, on the lower course of the Hierasvs (Siret) river and its secondary branches. Other fourteen hoards of Roman Republican and early Roman Imperial *denarii* have also been found in the same area, having similar monetary structures and their most recent coins dated about in the same chronological sequence. In the same geographical area have also been identified the large fortified Dacians settlements (*davae*) from Galați – Barboși, Poiana, Cândești, Răcățău, Brad and Piatra Neamț – Bâtca Doamnei. All this information prove the economic and political power of Geto-Dacians living in this region in the 1st c. BC and the 1st c. AD as well as their complex relationships with Rome.

Keywords: tezaur, Buda, denari, Dacia, Valea Siretului.

Publicat relativ recent¹, tezaurul de la Buda (com. Corbița, jud. Vrancea) nu a reținut de la început întreaga atenție a cercetătorilor, inclusiv din partea editorilor. Ulterior, pe măsură ce unele dintre caracteristicile sale au devenit mai evidente, s-a impus necesitatea unei noi abordări a investigației.

Amintim rezumativ condițiile sale de descoperire: în anul 1995 (dată nesigură), cu prilejul săpării unei gropi pentru plantarea viței de vie, au fost recuperati 21 de denari romani, care au ajuns în Colecția Numismatică a Institutului de Arheologie Iași. Nu se știe dimensiunea exactă a depozitului monetar de la Buda, deoarece toate datele de pe

---

* Versiunea în limba engleză a articolului de față, intitulată **New data concerning the hoard of roman *denarii* from Buda**, a fost publicată în I. Piso, V. Rusu-Bolindeț, R. Varga, S. Mustață, E. Beu-Dachin, L. Ruscu (eds.), **Scripta classica. Radu Ardevan sexagenario dedicata**, Cluj-Napoca, Mega Publishing House, 2011, p. 475-480.

¹ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Eugen Nicolae și Costică Asăvoaie, **Descoperiri monetare din Moldova. III**, în *ArhMold*, 22, 1999 (2002), p. 219-224.

teren, dar și analiza numismatică indică nerecuperarea sa integrală.

Așa cum s-a precizat în timpul cercetării de la locul descoperirii, platoul unde s-a găsit tezaurul pare să fi făcut parte dintr-un vast ansamblu de tip La Tène, însă care ar putea fi bine cunoscut doar în cadrul unor campanii îndelungate de săpături arheologice. De la locul presupus al descoperirii, ca și de pe întreaga suprafață a monumentului au fost recoltate fragmente ceramice, care aparțin aceluiași orizont cultural menționat².

Pentru aprofundarea cercetării, socotim util să redăm mai jos succint catalogul monedelor găsite la Buda³.

1. AR. 3,79 g; →; 17 x 18 mm; slab conservată; pe avers, în spate, se află o incizie semilunară (. *Q. PILIPVS*. Crawford, 259/1, Roma, 129 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/38.

2. AR. 3,70 g; ↑; 18 x 19 mm; satisfăcător conservată. *Q. FABI LABEO*. Crawford, 273/1, Roma, 124 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/39.

3. AR. 3,60 g; ↘; 19 x 20 mm; foarte slab conservată și deformată prin lovire; pe avers, pe obrazul zeiței Roma, se află o contramarcă formată din trei linii scurte verticale ||| sau *ICI*. *M. TVLLI*. Crawford, 280/1, Roma, 120 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/40.

4. AR. 3,63 g; ✓; 19 x 20 mm; slab conservată; pe revers, deasupra, se află inciziile: *l'y. L. FOVRI L. F PHILI*. Crawford, 281, Roma, 119 a. Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/41.

5. AR. 3,67 g; ↘; 16 x 17 mm; foarte slab conservată. *M. CIPI M. F.* Crawford, 289/1, Roma, 115 sau 114 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/42.

6. AR. 3,69 g; ✓; 17 x 18,5 mm; foarte slab conservată, cu legendele aproape ilizibile; pe avers, în fața capului, se află o contramarcă semilunară: (; pe revers, sub quadrigă, se află o alta: *s. L. SENTI C. F.* Crawford, 325/1a, Roma, 101 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/43.

7. AR. 3,75 g; ✓; 17 x 19 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în spatele capului zeiței Roma, se află marca de control *H. D. SILANVS L. F.* Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/44.

8. AR. 3,67 g; ✓; 17 mm; slab conservată; pe avers, în spatele capului zeului Apollo, se află un topor *bipennis*, ca marcă de control. *L. PISO L. F. L. N FRVGI*. Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/45.

² *Ibidem*, p. 219-221 și fig. 1 și 2/1.

³ *Ibidem*, p. 224 și fig. 3-4.

9. AR. 3,80 g; ↓; 18 x 19 mm; foarte slab conservată. *M. CATO*. Crawford, 343/1a, Roma, 89 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/46.

10. AR. 3,80 g; ↑; 19 x 20 mm; foarte slab conservată; pe obrazul capului de bărbat de pe avers se află două contramărci semilunare: (,), pe gât, fiind o a treia: (; pe revers, sub quadrigă, se află o alta, de asemenea semilunară: (. *L. IVLI BVRSIO*. Crawford, 352/1a, var. (fără marca de control și atributul lui Mercur), Roma, 85 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/47.

11. AR. 3,91 g; ↗; 20 x 21 mm; slab conservată; pe avers, sub bărbia capului de bărbat, se află o contramarcă semilunară:); pe revers, deasupra zeiței Victoria, este marca de control CA, iar sub quadrigă se distinge contramarca s. *L. IVLI BVRSIO*. Crawford, 352/1c, Roma, 85 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/48.

12. AR (*serratus*). 3,87 g; ←; 19 x 20,5 mm; bine conservată; pe avers, în spatele capului lui Mercur, se află marca de control T. *C. MAMIL LIMETANVS C. F.* Crawford, 362/1, Roma, 82 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/49.

13. AR (*serratus*). 3,69 g; ↑; 18 x 19 mm; slab conservată. *A. POST A. F S. N ALBIN*. Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/50.

14. AR. (*serratus*). 3,47 g; ↘; 19 x 20 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în fața capului zeiței Venus se află contramărcile F și v1; tot pe avers, pe capul aceleiași zeități, sunt imprimate alte patru contramărci: II, ⊥, (și ⊙. *C. EGNATIVS CN. F CN. N MAXSVMVS*. Crawford, 391/1a, Roma, 75 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/51.

15. AR. 3,82 g; ↓; 18 x 19,5 mm; satisfăcător conservată; pe avers se află marca de control A. *L. CASSI LONGIN*. Crawford, 413/1, Roma, 63 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/52.

16. AR. 3,55 g; ↘; 17 x 20 mm; slab conservată și bătută acentrat pe revers; un fragment marginal este lipsă. *T. CARISIVS IIIIVIR*. Crawford, 464/5, Roma, 46 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/53.

17. AR. 3,88 g; ↘; 16 x 19 mm; satisfăcător conservată și bătută acentrat. *OCTAVIANVS*. Crawford, 540/2, monetărie mobilă, 36 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/54.

18. AR. 3,36 g; ↗; 17 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în fața capului lui Marcus Antonivs, se află inciziile: ^,) și |. *ANTONI*. Crawford, 543/1, monetărie mobilă cu M. Antonivs, 32 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/55.

19. AR. 3,78 g; →; 19 x 21 mm; bine conservată. *AVGVSTVS*. Giard, I, 61, Roma, 29 a. Chr.; RIC, I, 1984, 265a, Roma, c. 29-27 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/56.

20. AR (*fourré*). 2,50 g; ↗; 19,5 x 21,5 mm; slab conservată, cu fisuri și o exfoliere a peliculei de argint, care acoperea miezul de bronz (*pelliculati*). *AVGVSTVS*. Giard, 939, Pergam, 27 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/57.

21. AR. 3,73 g; ↙; 19 x 22 mm; bine conservată, dar bătută acentrat. *AVGVSTVS*. Giard, I, 1651, Lyon și ateliere auxiliare, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.; RIC, I, 1984, 207, 1A, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. (?) – 4 p.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/58.

Monedele tezaurului sunt dintr-un bun aliaj de argint, în afară de un exemplar cu miezul de bronz și îmbrăcat cu o peliculă de argint (nr. 20, *pelliculati*). Fără excepție, nominalul este constituit în totalitate din denari, chiar și în cazul piesei *plated (fourrée)*.

În cea mai mare parte, monedele depozitului au fost bătute la Roma (17 ex), la care se adaugă două exemplare provenind din *monetăriile mobile* ale lui Octavianvs (nr. 17) și Marcus Antonivs (nr. 18) și alte două emise la Pergam (nr. 20, *fourée*), respectiv, în Lvgdvnvm (nr. 21).

Trei dintre denarii găsiți la Buda sunt „dintiți” (nr. 12-14, *serrati*) și se datează în deceniile doi și trei ale secolului I a.Chr. Pe 8 dintre piese au fost imprimate diferite contramărci (nr. 1, 3-4, 6, 10-11, 14, 18); astfel de operațiuni au fost uneori repetate (nr. 10, 14, 18) sau executate pe ambele fețe ale monedelor (nr. 6, 10-11). Contramărcile atestă verificările numeroase la care au fost supuși denarii de la Buda, ceea ce le-a permis menținerea lor îndelungată în circulație⁴.

În limita emisunilor prezentate, tezaurul de la Buda, prin structura sa, poate fi încadrat în categoria celor de tip mixt: 6 denari de la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. (129-101 a.Chr.), 1 ex. din primul deceniu al secolului I a.Chr., 6 ex. din al doilea, 1 ex. din al treilea deceniu, 1 ex. din al patrulea deceniu al aceluiași secol, după care urmează, la fel ca și în alte cazuri, un *hiatus*, între 63 și 46 a.Chr., pentru ca șirul monedelor să continue cu 1 ex. din deceniul al șaselea, 2 ex. din deceniul al șaptelea, 2 ex. din deceniul al optulea și 1 ex., datat cu aproximație în anii 2 a.Chr. (?) – 4 p.Chr. Nucleul lotului recuperat se situează în intervalul 129-63 a.Chr. (15 ex.), ceea ce reflectă, în primul

⁴ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, Editura „Junimea”, 1990, p. 108 și urm.

rând, nerecuperarea integrală a tezaurului⁵.

Greutatea totală a denarilor din tezaur este de 76,71 g, cu o pondere medie de 3,6528 g. Cea mai ușoară monedă cântărește 2,50 g, iar cea mai grea este de 3,91 g. Denarii romani republicani (18 ex.) au greutatea de 66,71 g (cu extremele situate între 3,36 g și 3,91 g), cu o medie de 3,7155 g, care corespunde greutateii obișnuite a denarului roman republican din secolul I a.Chr.⁶ Cele trei monede imperiale timpurii cântăresc 10,01 g și au o greutate medie de 3,3366 g (cu limitele între 2,50 g și 3,78 g), apropiată de cea a denarului emis după reforma lui Nero⁷.

O altă problemă importantă este cea a reprezentativității tezaurului de la Buda. Cu alte cuvinte, lotul monetar găsit aici poate reflecta structura generală a întregului depozit? Răspunsul este afirmativ, așa cum s-a mai demonstrat și susținut⁸. De aceea, putem considera că structura loturilor separate întâmplător din masa unui tezaur monetar reflectă în mare măsură configurația întregului. Așa că, și în cazul tezaurului de la Buda, se poate aprecia că monedele recuperate reprezintă structura sa generală, inclusiv cu exemplarele pierdute sau încă nedescoperite.

În spațiul relativ apropiat cu cel al descoperirii de față, se pot menționa și alte depozite monetare asemănătoare, atât în ceea ce privește

⁵ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 93-113.

⁶ Friedrich Otto Hulstsch, *Griechische und römische Metrologie*, Berlin, 1882, p. 284-285, 310-311; Sture Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm, 1958, p. 48; Michael Hewson Crawford, *Roman Republican Coinage*, II, CUP, Cambridge, 1974, p. 594-595; idem, *La moneta in Grecia e a Roma*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1982, p. 101 și urm.; Andrzej Kunisz, *Recherches sur le monnayage et la circulation monétaire sous le règne d'Auguste*, Wrocław-Warzawa-Kraków-Gdańsk, Ossolineum, 1976, p. 44-54; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 93 și urm.

⁷ Sture Bolin, *op. cit.*, p. 87; Bucur Mitrea și Zoltán Székely, *Tezaurul monetar de la Fotoș și pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I î.e.n.*, în *Materiale*, 2, 1956, p. 674; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 73; Richard Duncan-Jones, *Money and government in the Roman Empire*, Cambridge, CUP, 1994, p. 219-229.

⁸ Bucur Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilor împotriva stăpânirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în *SCIV*, 4, 1953, 3-4, p. 614; Bucur Mitrea și Constantin S. Nicolaescu-Plopșor, *Monete din timpul republicii romane, descoperite la Ișalnița (Dolj)*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 585; Bucur Mitrea și Zoltán Székely, *op.cit.*, p. 674-676; Bucur Mitrea și Emilia Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică*, în *ArhMold*, 5, 1967, p. 86-88; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *O problemă de statistică numismatică*, în *MemAntiq*, 1, 1969, p. 121-148; Virgil Mihailescu-Bîrliba, Eugen Nicolae și Costică Asăvoaie, *op.cit.*, p. 229.

data finală (27 a.Chr.-14 p.Chr.), cât și în ceea ce privește structura: Bordești (încheiat în 16 a.Chr.), Conțești (încheiat în 14-12 a.Chr.), Cornii de Sus (încheiat în 25-22 sau 19-18 a.Chr.), Galați-Barboși (încheiat în 2 a.Chr.-14 p.Chr.), Odobești (încheiat în 2 a.Chr.-14 p.Chr.), Poiana/1928 (încheiat în 27-15 a.Chr.), Poiana/1938 (încheiat la Avgvstvs?), Poiana/1949 (2 a. Chr.-4 (?) p.Chr.), Poiana II/1950 (încheiat în 2 a.Chr.-4 (?) p.Chr.), Pârgărești (încheiat în 14-12 a.Chr.), Răcătău (încheiat în 8-6 a.Chr.), Sascut (încheiat în 27-20 a.Chr.), Scurta (încheiat în 20-16 a.Chr.) și Târgu Ocna (16 a.Chr.)⁹.

Găsite în mare parte incomplete, în afara unor contexte arheologice sigure, dar și alte considerente (cum sunt prezența monedelor *fouillée/plated coins*, a contramărcilor /*countermarks* și a falsurilor /*counterfeits*), ne-au determinat de mai mult timp să susținem că tezaurele din acest grup au fost mult mai târziu îngropate decât datele monedelor lor finale¹⁰. Cauzele pot fi găsite în consecințele unora dintre evenimente politice și militare din acest spațiu și în aceeași secvență cronologică, cum au fost expedițiile lui Tiberivs Plavtivs Silvanvs Aelianvs¹¹, sau financiare, în cazul politicilor monetare duse de către Avgvstvs și urmașii săi, ori a reformei monetare inițiate în timpul lui Nero¹². În ansamblul de mai sus, reforma monetară a lui Avgvstvs este de mare însemnătate. Ca și în cazul altor reforme monetare (Nero, Septimivs Severvs, Caracalla etc.)

⁹ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, **Un tezaur de denari romani găsiți la Piroboridava**, în vol. **În memoria lui Vasile Pârvan**, București, 1934, p. 126-133; Virgil Mihailescu-Bîrliba, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, București, Editura Academiei, 1980, p. 291-292, 294-296, 252-253; idem, **Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă**, p. 149-152, 154, 157-158; Bucur Mitrea, **Monedele descoperite în cetățuia geto-dacă de la Poiana**, în *ArhMold*, 34, 2011, p. 205-215; Tiberius D. Părpăuță, **Moneda în Dacia preromană (secolele IV a.Chr.-I p.Chr.)**, Iași, Editura Trinitas, 2006, p. 327, 338-339, 347, 366, 370, 379, 383, 395; Kris Lockyear, **Patterns and Process in Late Roman Republican Coin Hoards, 157-2 BC**, BAR International Series 1733, Oxford, 2007, p. 139-154, 282-283.

¹⁰ Virgil Mihailescu-Bîrliba, **op.cit.**, p. 41-42; Tiberius D. Părpăuță, **op.cit.**, 140; K. Lockyear, **op.cit.**, p. 139.

¹¹ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, **op.cit.**

¹² Paul Petit, **Le premier siècle de notre ère**, Paris, PUF, 1968, p. 12-15; Michael Hewson Crawford, **La moneta in Grecia e a Roma**, p. 145-147; Richard Duncan-Jones, **Money and government in the Roman Empire**, p. 11-12, 20-32; Andrew Burnett, **La numismatique romaine**, Paris, Editions Errance, 1988, p. 107-112; Frank Beyer, **Geldpolitik in der Römischen Kaiserzeit. Von der Währungsreform des Augustus bis Septimius Severus**, Wiesbaden, DUV, 1995, p. 61 și urm.

și de această dată s-au încheiat multe acumulări monetare, îngropate mai târziu în momente nu totdeauna pe deplin definite¹³. Oricum, insistăm asupra faptului că în tezaurul de la Buda se găsesc nouă monede cu bigă/quadrigă și trei *serratii* (TACITVS, V, 3: *serratos bigatosque*).

Grupul menționat de tezaure, la care se alătură și cel de la Buda, a fost identificat într-o zonă din răsăritul Daciei, bine delimitată geografic (vezi harta, B – tezaure), situată pe cursul inferior al anticului râu Hierasvs (Siret) și al afluenților săi¹⁴. Nu este lipsit de semnificație faptul că în același areal au fost găsite și cercetate marile așezări fortificate (*davae*) (vezi harta, A – așezările dacice) de la Galați-Barboși, Poiana, Cîndești, Răcătău, Brad și Piatra Neamț-Bâtca Doamnei¹⁵. Amploarea și bogăția vestigiilor, numeroasele importuri și obiectele prețioase apărute în aceste site-uri confirmă existența Răcătău, Brad și Piatra Neamț-Bâtca Doamnei¹⁶. Amploarea și bogăția vestigiilor, numeroasele importuri și obiectele prețioase apărute în aceste site-uri confirmă existența în această zonă a unei puternice formațiuni politice, care avea, cel mai probabil, relații stipendiare cu Imperiul Roman¹⁷.

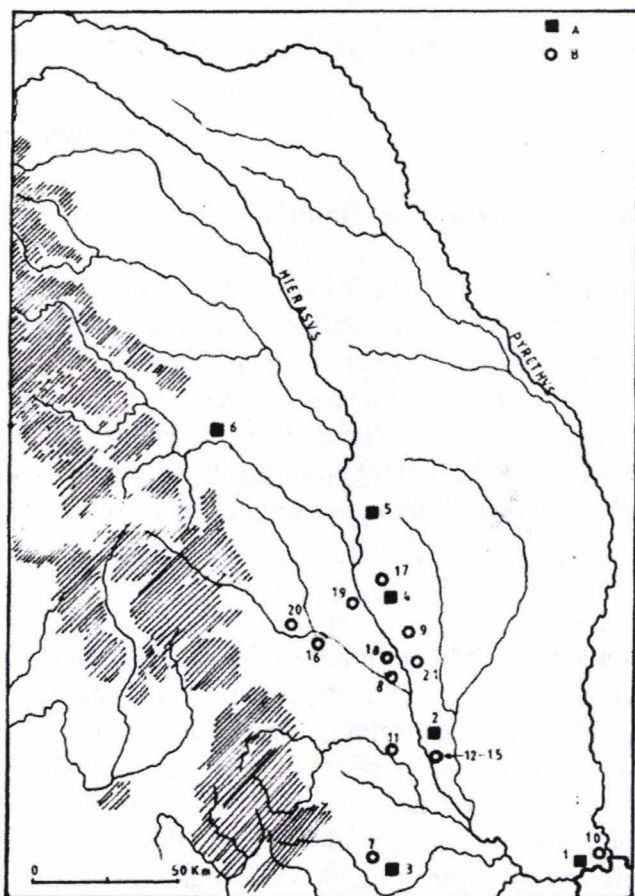
¹³ Andrzej Kunisz, *op.cit.*, p. 34-43, 78-79; 122-132; Michael Hewson Crawford, *Coinage and Money under the Roman Republic. Italy and the Mediterranean Economy*, London, Methuen & Co Ltd, 1985, p. 256-279; Andrew Burnett, *op.cit.*, p. 62-64.

¹⁴ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, p. 43 și 51; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, p. 112-113.

¹⁵ Nicolae Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, Editura Meridiane, 1969; Silviu Sanie, *Bîtca Doamnei* (s.v.), în *DIVR*, p. 94-95; idem, *Barboși* (s.v.), în *EAIVR*, I (A-C), p. 157-158; Alexandru Vulpe, Constantin Preda, Gheorghe Bichir, *Poiana* (s.v.), în *EAIVR*, III (M-Q), p. 334-336; Marilena Florescu, *Cîndești* (s.v.), în *DIVR*, p. 168-170; Hadrian Daicoviciu și Alexandru Vulpe, *Răcătău de Jos* (s.v.), în *DIVR*, p. 498; Alexandru Vulpe, *Petrodava* (s.v.), în *EAIVR*, III (M-Q), p. 308; Constantin Preda, *Bîtca Doamnei* (s.v.), în *EAIVR*, I (A-C), p. 186; Vasile Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica X, București, 1995.

¹⁶ Delia Moisil, Georges Depeyrot, *Les trésors de denier antérieure à Trajane en Roumanie*, Moneta, Wetteren, 2003.

¹⁷ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, 1980, p. 42-43; 68-74; 236-243.

Harta Daciei răsăritene. **A** – cetăți dacice (*davae*): 1, Galați-Barboși; 2, Poiana; 3, Cândești; 4, Răcătău; 5, Brad; 6, Piatra Neamț-Bâtca Doamnei. **B** – tezaure încheiate în perioada 29 a.Chr. (BC)-14 p.Chr. (AD): 7, Bordești; 8, Coțești; 9, Cornii de Sus; 10, Galați-Barboși; 11, Odobești; 12-15, Poiana; 16, Pârgărești; 17, Răcătău; 18, Sascut; 19, Scurta; 20, Târgu Ocna; 21, Buda.

Eastern Dacia map: **A** – Dacian fortified settlements (*davae*): 1, Galați-Barboși; 2, Poiana; 3, Cândești; 4, Răcătău; 5, Brad; 6, Piatra Neamț-Bâtca Doamnei. **B** – hoards closed between 29 BC-14 AD: 7, Bordești; 8, Coțești; 9, Cornii de Sus; 10, Galați-Barboși; 11, Odobești; 12-15, Poiana; 16, Pârgărești; 17, Răcătău; 18, Sascut; 19, Scurta; 20, Târgu Ocna; 21, Buda.

BIZANȚUL LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLUL AL VI-LEA

Alexandru Barnea

Le Byzance au Bas-Danube dans le VIe siècle

Résumé: L'auteur rappelle les voies de recherche et les repères les plus importants pour ce sujet. Il commence avec les sources littéraires en soulignant les autres aussi: épigraphiques, archéologiques, numismatiques et sigillographiques. Un regard historique abrégé et quelques conclusions ont le rôle de donner une image plus claire pour ce siècle si intéressant et si important pour l'histoire qui va suivre.

Mots clés: source littéraires, sources archéologiques, Byzance, Bas-Danube

1. Izvoare.

1.1 Izvoare literare. Pentru această epocă, izvorul cel mai bogat și mai important rămâne, desigur, Procopius din Cezareea, evident de interpretat și chiar de re-interpretat încă multă vreme de aici înainte. Pentru comparație, confruntare și adaos, vor trebui să rămână mereu în atenție, între alte surse de natură apropiată, Agathias, Hierocles, Ioan Malalas, Theophanes Confessor, Menander Protector, **Corpus Iuris Ciuilis**, **Notitiae Episcopatum**, **Acta Sanctorum** ș.a., nu puține la număr, deseori cu informații precise și extrem de importante. Printr-o anume restrângere de spațiu, am numit de fapt, cu autorii și textele de mai sus, în special sursele cuprinzând vremea considerată ca de excelență a secolului al VI-lea, anume aceea din anii domniei lui Iustinian și din jurul acesteia. De la caz la caz, celelalte, fără condiția exhaustivului, vor apărea în text sau în bibliografia finală a acestor rânduri.

1.2 Izvoare epigrafice. Inscripțiile care s-au transmis din epoca numită au fost adunate în câteva *corpora* și alte publicații, dintre care cele mai importante și obligatorii unui asemenea studiu sunt **IGLR**, **MPR** și **SSIB**.

1.3 Izvoare arheologice. După cca 125 de ani de cercetări (uneori chiar mai mult, dar, cu un caracter sistematic, de nu cu mult peste un secol, mai exact de la Grigore Tocilescu din 1882), există o documentație

foarte bogată, din care cea mai mare parte a fost publicată în lucrări specializate.

1.4. Izvoare numismatice și sfragistice. Cataloge, studii de specialitate numeroase și note deseori foarte precise adaugă, prin aceste domenii, un plus de informație inevitabil oricărei prezentări sau oricărui studiu din categoria de față.

2. O privire istorică abreviată. După o situație critică prelungită și datorată confruntărilor interne și externe la care în ultimă instanță s-au adăugat invaziile hunice împreună cu urmările lor, a venit o vreme de refacere și de stabilitate. Aceasta se întâmpla mai cu seamă și mai evident cu domnia lui Anastasius (491-518), a cărei experiență de funcționar conștiincios al curții bizantine a fost benefică în administrarea Imperiului. Pe plan financiar, Anastasius a perfecționat sistemul monetar inițiat de Constantin, încercând și reușind să dea monedei curente (*follis*-ul din bronz) o valoare stabilă, bazată pe aceea a aurului. Se stopau astfel fluctuațiile anterioare și se iniția un model atât de viabil încât, cu unele modificări, el s-a transmis prin practica bizantină până către epoca modernă și contemporană. Aceluiași Anastasius i se datorează reorganizarea sistemului de impozitare, unde măsura cu efectele cele mai importante a fost abolirea impozitului numit *auri lustralis collatio* (gr. *chrysárgyron*). Erau eliberate și încurajate astfel ceea ce convențional se numesc astăzi în istoriografie meșteșugurile și comerțul, compensația financiară găsindu-se atunci în impunerea *annona*-ei în bani și nu în natură (I. Malalas, 16, 394). Desigur, asemenea decizii îi împovărau cu deosebire pe agricultori, dar măsura efectului este mai curând indirect cunoscută. Ceea ce se constată însă mai clar, coroborând toate categoriile de surse notate mai sus, este un progres vizibil și destul de rapid al vieții urbane. Totodată există, desigur, inclusiv printr-o reprezentare cifrică, efectul benefic asupra veniturilor statului roman târziu de răsărit: se știe că, în anul în care părăsea lumea celor vii, Anastasius lăsa tezaurului imperial circa 102 tone de aur (Procopius, **Historia Arcana**, 19, 7). Folosul pentru urmași a fost foarte curând vizibil, mai ales dacă se adaugă faptul că, tot atunci, armata a fost reorganizată și s-au consolidat sistemele de apărare și de comunicație de la *limes* până în interior, inclusiv în zona capitalei nou create de Constantin (I. Malalas, 16, 409, 46-49). De o parte și de alta a Dunării de Jos, de la *Ratiaria* și *Abrittus* până la *Dinogetia* și *Histria* (cu date epigrafice incontestabile), și acestea

nu sunt decât câteva exemple, informația epigrafică și arheologică adăugată surselor literare adună pentru acest timp o cifră remarcabilă de centre pentru întreaga zonă balcanică, unde se va fi intervenit cu diverse reparații și zidiri de tot felul, de la incinte la construcțiile interioare. Iar la acestea, de la oraș la târg, burg sau *castellum*, există numeroase cazuri în care, chiar dacă nu toate la un loc, sunt atestate măcar una-două dintre aceste construcții: ziduri de incintă, basilici creștine cu anexele corespunzătoare atunci când sunt mai clar identificate, ateliere, prăvălii (ultimele două de cele mai multe ori combinate), tot mai multe locuințe în interiorul incintelor urbane sau ca și urbane ș.a. Se remarcă totodată un fel de explozie demografică și o prosperitate evidentă a mediului urban de multă vreme neîntâlnită în regiune, împreună cu un progres notabil al economiei monetare.

Pe de altă parte, violența unor atacuri barbare venite dinspre nordul Dunării de Jos, repetate la fiecare câțiva ani în timpul domniei lui Anastasius, a fost însoțită de măsuri defensive și economice de felul celor notate mai sus. S-a adăugat însă, cu efecte pozitive pentru Imperiu, controlul atent al grupurilor de nou-veniți, mai ales protobulgari, ca federați cu deosebire în dioceza Thraciei.

Acestor evenimente, repetate măcar în trei rânduri între anii 493 și 502, li s-a adăugat ceva mai târziu răscoala lui Vitalian din anii 513-515. Motivul ei inițial, de natură evident religioasă, avea să se estompeze prin antrenarea nemulțumirilor sociale, excesiv speculate de istoriografia marxistă și a epigonilor acesteia de până foarte de curând. Originar din *Zaldapa* (adică din sudul provinciei *Scythia*), acest șef vremelnic de revoltă a știut să folosească în favoarea sa atât prezența barbarilor așa-numiți „huni”, cât și situația categoriilor sociale atunci defavorizate, cu deosebire pe aceea a agricultorilor.

Cu Iustin I, motivația religioasă a revoltei susmenționate dispărea și, totodată, sursa inițială a conflictului anterior. Iar dacă ascensiunea lui Vitalian a fost oprită prin asasinarea lui din anul 520, faptul se datora deja rivalităților de la curtea împăratului de atunci. Cu sau fără implicarea în acest asasinat a lui Iustinian, așa cum a fost notată încă de Procopius (**Historia Arcana**, VI, 27), evenimentul i-a fost favorabil împăratului viitor. Până atunci însă, Iustin I a reușit consolidarea puterii Imperiului. La Dunărea de Jos, reușita i s-a datorat în mare măsură lui Germanus, nepotul său, în calitatea lui de atunci de comandant al trupelor din regiune (*magister militum per Thracias*). Acesta a rămas în istoria

vremii ca unul dintre cei mai destoinici și pricepuți generali, între altele prin victoria împotriva anșilor (Procopius, **De bellis**, VII, 40, 5-6).

Au urmat, după acest început furtunos al domniei lui Iustin, câțiva ani de liniște relativă, fapt confirmat ici-colo și pe cale arheologică. Tezaurul lăsat de Anastasius Imperiului a fost utilizat parcimonios de Iustin I, regim care n-a mai continuat de la venirea pe tronul Imperiului a vărului lui Germanus, Iustinian.

Desigur, așa cum deja s-a mai scris și se știe de la Procopius din Caesarea încoace, Iustinian a cheltuit imens din tezaurul adunat de Anastasius pentru întărirea prin zidiri a Imperiului. Nu întâmplător se numește **Despre zidiri** scrierea aceluiași Procopius dedicată epocii. Iar cu termenul din urmă, tot nu întâmplător, apare în istoriografie segmentul temporal dintre 527 și 565 cât a durat domnia împăratului, drept „epoca lui Iustinian”. În paranteză fie spus, se împlinesc, în 2015, 1450 de ani de finele domniei lui Iustinian. Or, dată fiind situația din acea vreme, agravată de atacuri noi și repetate, a limesului de la Dunărea de Jos, era de așteptat reacția întru continuarea consolidării acestui segment al frontierei romane. Așadar, demersurilor clar documentate în regiune datorate lui Anastasius și continuate de Iustin I, le-au urmat cele din timpul lui Iustinian, cu încă și mai mari eforturi financiare și cu efecte vizibile. Astfel de puneri în operă specifice au fost inițial favorizate, măcar pentru anii 530-533, de eficiența unui comandant de origine slavă, pe nume Chilbudios, pe atunci *magister militum per Thracias*. Destoinicia lui și, poate, unele împrejurări favorabile, au adus pentru un scurt răstimp regiunii un oarecare interval de pace.

După uciderea lui Chilbudios într-o incursiune a acestuia petrecută dincolo de *limes*, n-au încetat să se repete atacuri și invazii ale neamurilor de la nord de cursul inferior al Dunării. Cu Procopius (**Despre războaie**, VII, 14, 6) și alte surse demne de crezare ale vremii sau ulterioare, informațiile nu lipsesc în acest sens, aproape an de an. Iată câteva exemple: în anul 540, se înregistrează o invazie huno-bulgară cu distrugerii și jafuri până în Macedonia și Grecia continentală; prin anul 544, Iustinian încerca să stabilească niște grupări de anși la nord de delta Dunării, ca federați. Cam în aceeași vreme, grupări de anși și de sclavini erau semnalate ca fiind așezate vremelnic la *Adina* și *Ulmetum*; prin anii 550-551, sclavinii ajunși la sud de Dunăre erau alungați îndărăt de oștile romane. Un ansamblu întreg de acțiuni militare și diplomatice a încercat pe atunci și doar în parte a reușit să stăvilească presiunea barbară din ce

în ce mai numeroasă. Capitol unde ar fi de notat între altele măcar câteva măsuri mai speciale. Așadar, ar fi de enumerat aici: întărirea și repararea fortificațiilor de pe *limes* și din interiorul provinciilor, refacerea unor capete de pod spre a se dubla sistemul defensiv (ca la *Drobeta*, *Sucidava* (Celeiu), *Turris*, *Daphne*, *Barboși-Dinogetia*, *Aliobrix* ș.a.; asmuțirea unor grupări de barbari împotriva altora spre a li se slăbi forța militară, exercițiu uneori izbutit potrivit surselor; angajarea unor barbari în armata romană sau captarea lor în sistemul devenit deja tradițional de federați, în interiorul sau exteriorul mediului provincial etc.

S-a observat de altfel că descoperirile arheologice și epigrafice confirmă și completează lista deja cunoscută datorită surselor literare ale epocii și cu deosebire lui Procopius prin **De aedificiis**, în așa măsură încât afirmația istoricului antic târziu se arată pe drept întemeiată: „vrând să facă din Istru cea mai puternică apărare a noastră și a întregii Europe, împăratul a acoperit țărmlu fluviului cu întărituri dese, după cum vom arăta ceva mai încolo, și a așezat pretutindeni pe țărml străji și oșteni, pentru a opri cu strășnicie trecerea barbarilor din părțile acelea. [...] El făcu atât de dese întărituri în sate, încât fiecare ogor își are fortificația sa, ori se află în vecinătatea unui loc întărit” (Procopius, **De aedificiis**, IV, 33-35).

Într-adevăr, dezvoltarea urbană a vremii își regăsea pe atunci un apogeu, ca efect al celor mai sus notate, cu deosebire în timpul lui Iustinian. Atunci, în interiorul zidurilor de incintă din nou reparate și greu de străpuns de asediatori, clădirile cele mai impozante care dominau așezările urbane erau basilicile creștine deja monumentale în raport cu alte clădiri urbane. În aceeași măsură crescuse și importanța organizării ecleziastice în viața socială și nu numai, dar acest aspect poate reprezenta un capitol aparte de studiu.

Era un moment culminant pentru evoluția Imperiului, valabil inclusiv pentru aria sa balcanică, dar marcând totodată începutul unui declin tot mai evident. Condiții interne și externe favorizau pătrunderi noi și din ce în ce mai greu de stăvilit, cu atât mai mult cu cât ele nu se petreceau doar dintr-o direcție. Un șoc violent pentru regiune, deja notat de unele surse literare, a fost clar confirmat în Dobrogea printr-o serie de descoperiri arheologice din anii '60-90 ai secolului XX începând cu *Dinogetia* și datorate cercetărilor români. Este vorba despre invazia relatată de câțiva autori antici și care a intervenit după câțiva ani de liniște și prosperitate, anume aceea a kutrigurilor conduși de Zabergan din primăvara anului 559. Devastând în calea lor tot ce întâlneau după ce

au trecut Dunărea de Jos, abia după ce au ajuns sub zidurile Constantinopolei au putut fi respinși grație destoinicului general Belisarios. Informația arheologică acumulată după descoperirea stratului masiv de incendiu de la *Dinogetia* databil chiar în acel an, a înregistrat distrugerii contemporane la *Histria*, *Sacidava*, *Tropaeum Traiani*, *Capidava*, *Halmyris* ș.a. (ordinea este cea a descoperirilor). S-a petrecut atunci, potrivit observațiilor arheologice, distrugerea cea mai amplă provocată așezărilor urbane din regiune înaintea căderii limesului de la Dunărea de Jos. Iar dacă atunci, între cele cunoscute până acum, *Dinogetia* a avut cel mai mult de suferit, aceasta se datorează desigur faptului că era printre primele așezări fortificate de pe limes pe care invadatorii le-au întâlnit și care, prin poziția și rostul ei, va fi încercat să le reziste.

Ulterior, forța kutrigurilor întorși la nordul fluviului a fost practic anulată prin instigarea utigurilor împotriva lor, ambele neamuri înrudite nemaiprezentând un pericol. Aceasta a înlesnit însă creșterea puterii altor grupări învecinate, încă mai numeroase și mai puternice. Între ele, avarii și cele câteva grupări de neamuri slave, alternând cu sau fiind succedate de neamurile huno-bulgare, au reprezentat de aici înainte masa cea mai importantă de populații forțând aceleași porți.

Sub această presiune și cu intenția clară a Imperiului de a folosi unele împotriva altora o parte dintre forțele numite mai sus, un tratat încheiat cu avarii și plătit scump a funcționat în ultimii cinci ani ai domniei lui Iustinian. Refuzul lui Iustin al II-lea (565-578) de a mai plăti avarilor tributul anual a readus atacurile acestora în actualitate. Pacea și mai scumpă încheiată cu avarii de Tiberius al II-lea Constantin (578-582) îi angaja pe aceștia să apere de slavi limesul și totodată aria balcanică a Imperiului. Pentru un timp, tratatul a fost respectat cu supravegherea și sprijinul roman (mai ales naval fluvial, unde avarii nu aveau pricepere), în special în marșul avarilor conduși de Baian de la Apus la Răsărit. Numai că, după campania temporară favorabilă Imperiului în zonă, avarii au încălcat din nou înțelegerea și au trecut încă o dată la sudul Dunării, într-un jaf prelungit după asediul din anul 579-580 al orașului *Sirmium*. Situația a înlesnit prima pătrundere masivă a slavilor la sud de Dunăre, înainte ca aceștia să se așeze definitiv de o parte și de alta a munților Balcani, între Marea Neagră și Marea Adriatică. S-au succedat tratate noi cu alte violări ale acestora, ultimele datorate ca de obicei lipsei de respect și încredere pentru cuvântul scris a aceleiași părți. Situații de cele mai

multe ori inevitabile în istorie la întâlnirea între civilizații și mentalități mult diferite și greu de conciliat câtă vreme înțelegerea celuilalt nu funcționează, în lipsa unei comunicări normale și compatibile. Situații care se repetă, cum se vede, până în zilele noastre. Așadar, așa s-a întâmplat spre exemplu în anul 584, în timpul domniei lui Mauriciu Tiberiu (582-602), când tratatul încheiat mai înainte a fost violat de către barbari. Anii următori imediat, adică 586-587, sunt înregistrați atât de sursele literare cât și de cele arheologice pentru alte distrugerii ale orașelor din Scythia, Moesia Secunda și încă mai departe spre sud și sud-vest. *Tropaeum Traiani, Zaldapa, Durostorum, Marcianopolis* ș.a. s-au aflat atunci printre așezările încă urbane care au avut mult de suferit. Depopularea lor devenea de atunci înainte tot mai evidentă. Unele victorii militare ale romanilor pe câmpurile de luptă din regiune au fost mai curând vremelnice. Cu sau fără ele, barbarii veneau din nou, insistent și în număr mare, greu de stăvilit, în dioceza Thraciei. Pentru o vreme, pacea persană din anul 591 a putut aduce o concentrare superioară de forțe în zona periclitată de avari și de slavi, primii fiind opriți la Dunăre printr-un tratat nou, încheiat în anul 600. Momentele tot mai grave externe și interne binecunoscute care au urmat au dus la venirea pe tron a centurionului Phokas (602-610).

Istoriografia mai mult sau mai puțin contemporană notează anul acestei schimbări, adică anul 602, drept acela al căderii limesului Dunării de Jos. Tot aici s-ar situa, în timpul aceluiși Phokas, limita cronologică dintre Imperiul roman târziu și cel bizantin propriu-zis. Păstrând sau nu o anume *aurea mediocritas*, adică, potrivit marelui poet latin Horatius, „aurita cale de mijloc”, primul punct are suficiente motive să fie amendat. Astfel, o cronologie pe care am încercat-o și apoi am reluat-o cu modificările convenite în ultimele decenii, arată clar o abandonare cu diferențe de timp a centrelor fortificate de pe limesul jos-dunărean. Mai mult încă, există unele centre urbane de pe coasta de apus a Mării Negre și chiar de la Dunăre al căror abandon (parțial și temporar, cum s-a observat) datează abia din cursul secolului al VII-lea. Dintre exemplele mai clar documentate, *Tomis* și *Durostorum* sunt în orice caz de menționat.

3. În loc de concluzie. Istoria confruntărilor evocate mai sus și încheiate cu stabilirea slavilor în Balcani potrivit coordonatelor geografice menționate ceva mai înainte, cuprinde, inclusiv în încărcătura

sa bibliografică, un episod mult comentat în istoriografia românească și nu numai acolo. Se întâmpla acel episod prin anul 587, cuprins și el în evocarea de mai sus a evenimentelor dramatice ale vremii. Evenimentul s-a petrecut undeva, la poalele Balcanilor, pare-se mai curând spre sud. Acolo, aproape de un loc numit „Muntele Chel” (termenul latinesc notat atunci era *Calvomuntis*), se va fi întâmplat incidentul relatat asemănător și complementar de Theophylact Simocatta și de Theophanes Confessor. Cu privire la acea întâmplare există deja o bibliografie extrem de bogată și chiar contradictorie (n-ar fi decât două nume de amintit și nu sunt singurele: I. Barnea și P.Șt. Năsturel). Reiau pe scurt cele întâmplate atunci, potrivit celor două relatări. Așadar, aflați sub iminența unei confruntări cu inamicul avar, oștenii romani s-au speriat și au luat-o la fugă în direcția opusă marșului inițial când careva dintre ei a strigat: „*torna, torna*” sau chiar „*torna, torna, frater*”. Lăsându-i cititorului libertatea de a-și construi propriul raționament cu privire la acea situație, ar fi totuși de adăugat câteva date. Mai întâi, limba comenzilor militare strigate pe atunci era încă limba latină, așa cum evoluase ea la acea dată în general și în regiune în special. Apoi, nu trebuie uitat faptul că, în acei ani, de preferință, recrutarea oștenilor se făcea printre localnici. Or, potrivit lui Theophanes (p.257-258), limba îndemnului evocat ceva mai sus era cea „paternă”, adică locală, așa cum în românește spunem „maternă”. De reamintit în acest context toponimul latin târziu „*Calvomuntis*” amintit ceva mai înainte și în preajma căruia se întâmpla degringolada acelei părți a armatei romane.

Așadar, cum notam ceva mai sus, cititorul are acum date suficiente spre a-și formula, în cazul abia descris, nu doar părerea ci chiar concluzia proprie la obiect, cea mai apropiată de adevărul istoric. Drept pentru care, invitându-l să urmeze cât mai atent izvoarele, suntem convingși că va fi tot mai aproape de acesta.

Bibliografie sumară

- Al. Barnea, **Une province chrétienne sous Justinien: la Scythie Mineure**, în **Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae**, II, Citta del Vaticano/ Split, 1998, p. 807-822.
- Idem, **Voies de communication au Bas-Danube aux IV-e-VI-e s.**, în **Etudes byzantines et post-byzantines**, p. 29-42.
- I. Barnea, **Les monuments paléochrétiens de Roumanie**, Citta del Vaticano, 1977, abreviat, **MPR**.
- V. Beşevliev, **Spaetgriechische und spaetlateinische Inschriften aus Bulgarien**, Berlin, 1964, abreviat, **SSIB**.
- Fontes Historiae Daco-Romanae**, II, Bucureşti, 1971, abreviat, **FHDR**.
- Istoria Românilor**, vol. II, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, capitolele corespunzătoare.
- A.H.M. Jones, **The Later Roman Empire, 284-602**, I-III, Oxford, 1964.
- Al. Madgearu, **The Downfall of the Lower Danubian Late Roman Frontier**, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXVI, 1997, 3-4, p. 315-336.
- G. Ostrogorsky, **Histoire de l'Etat Byzantin**, Paris, 1956.
- Em. Popescu, **Inscripțiile grecești și latine de pe teritoriul României din sec. IV-XIII**, Bucureşti, 1976, abreviat, **IGLR**.
- E. Stein, **Histoire du Bas-Empire**, I-III, Bruges-Paris, 1949-1959.
- Al. Suceveanu, Al. Barnea, **La Dobroudja romaine**, Bucureşti, 1991.
- V. Velkov, **Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity**, Amsterdam, 1977.
- R. Vulpe, I. Barnea, **Din istoria Dobrogei**, II, Bucureşti, 1968.

VIAȚA CREȘTINĂ ÎN IMPERIUL BIZANTIN LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL VI-LEA, ÎN LUMINA RELATĂRILOR ISTORICULUI THEOPHILACT SIMOCATA

Constantin Leonte

**La Vie Chrétienne en l'Empire byzantin à la fin du siècle VIème,
dans la lumière des informations de l'historien Theophilat Simocata**

Résumé: Important historique byzantin, Théophilact Simocata a ouvert en détail les événements qui s'étaient passés pendant le règne de l'empereur Mauricius (582-602), l'un des souverains byzantins les plus capables d'après Justinien (527-565).

Théophilact Simocata a désiré à continuer l'activité de son prédécesseur Menander Protecteur, qui a écrit une **Histoire**, en informant sur les événements parmi les années 558-582; il continue aussi les historiques Procopius de Caesarea et Agathias, dans l'esprit d'une tradition en Bisant pour élaborer une histoire universelle continue où L'Empire Byzantin détient le rôle le plus signifiant, même unique.

De **L'Histoire** de Théophilact Simocata des nombreuses dates et informations proviennent à l'égard de Byzantin chrétien du fin de VIème siècle. Les références à la vie laïque sont unies harmoniquement avec celles sur le déroulement de la vie chrétienne. Son attention s'est dirigée spécialement vers les luttes de défenses conduites par les byzantins sur le front du Danube, luttes contre les barbares, spécialement contre les avars et les slaves. Ainsi, il nous a laissé des informations précieuses sur le S-E de l'Europe et sur quelques régions de notre pays parcourus tour à tour par les armées byzantines.

En même temps, Théophilact a souligné le rôle particulièrement important de L'Église par les hiérarchies et ses serviteurs pour la défense, la consolidation et aussi pour la mission apostolique de disperser de la croyance chrétienne.

Preliminarii

Pentru viața Bisericii creștine, literatura istorică bizantină constituie una din mărturiile cele mai alese și credibile.

Prin întemeierea în chip văzut a Bisericii lui Hristos și prin trimiterea harului Sfântului Duh peste Apostoli pentru propovăduirea

Evangeliei la toate neamurile, creștinismul a ieșit din granițele limitate ale unei singure națiuni (cea iudaică) și s-a îndreptat spre toate celelalte. Condușă de cele mai sfinte idealuri, Biserica a avut și misiunea de a chema toate popoarele la aceeași credință în Hristos „Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14,6). Cadrul politic și social pentru împlinirea acestei misiuni a devenit „cu adevărat favorabil” prin întemeierea de către Sfântul Constantin cel Mare (306-337) a primului Imperiu creștin (Imperiul bizantin)¹. Treptat a luat naștere un „nou popor, cel creștin”² a cărui caracteristică principală față de alte popoare din afara granițelor Imperiului, era credința în Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu întrupat.

Imperiul Bizantin și Biserica creștină aproape coincideau ca întindere. Imperiul forma cadrul geografic al Bisericii, tinzând să formeze un singur organism, cu forma Imperiului și duhul Bisericii, „Imperium christianum” a cărui misiune istorică „pax romana” devenea „pax christiana”.

Se poate afirma că viața creștină a pulsat cu deosebită vigoare și originalitate, datorită cadrului istoric în care s-a dezvoltat Biserica din cuprinsul Imperiului bizantin. Această viață în Hristos și cu Hristos este oglindită cu multă obiectivitate în întreaga literatură istorică bizantină, care „constituie una din expresiile cele mai importante a continuității spirituale a naturii grecești de la sfârșitul antichității și până în pragul epocii moderne”³, dar și a modului cum s-a consolidat Biserica lui Hristos în decursul timpului.

Între istoricii bizantini care ne-au lăsat mărturii și informații asupra vieții creștine din cuprinsul marelui Imperiu bizantin se numără și Theophilact Simocata.

I. Personalitatea lui Theophilact Simocata

I.1. Date biografice

Informațiile păstrate despre viața lui Theophilact Simocata sunt puține.

Originar din Egipt, membru al unei familii nobile, Theophilact a

¹ Prof.dr. Emilian Popescu, **Biserica și naționalitatea în Orientul ortodox**, în *Studii Teologice*, anul XLII (1990), nr. 5-6, p. 69.

² *Ibidem*, p. 70.

³ Drd. Adrian Gabor, **Constantin al-VII-lea Porfirogenetul, „De Administrando Imperia” și valoarea sa istorică**, în *Studii Teologice*, anul XLII (1990) nr. 5-6, p. 76.

fost rudă apropiată cu guvernatorul acestei importante provincii bizantine. A primit o educație aleasă pe temeiul literaturii clasicilor și a celor mai importante scrieri ale teologilor și scriitorilor bisericești, ale Sfinților Părinți. A dobândit și o experiență în domeniul juridic prin participarea la ședințele tribunalelor.

Datorită prestigiului dobândit a ajuns în capitala Imperiului, la Constantinopol, unde a îndeplinit funcția de consilier juridic. Mai apoi devine secretar imperial și guvernator al capitalei. Aceste câteva date biografice ne ajută să înțelegem că Theophilact Simocata a cunoscut îndeaproape realitățile timpului său, pe care le va reflecta în scrierile sale.

1.2. Opera istorică

Între scrierile lui Theophilact Simocata se numără o scurtă corespondență, destul de săracă în informații, și un mic tratat intitulat **Diferite probleme controversate de istorie naturală și soluțiile lor**.

Între anii 630-640 a redactat principala sa operă istorică, în care a înfățișat cu talent domnia împăratului Mauricius (582-602), unul dintre suveranii bizantini cei mai destoinici de după Justinian (527-565).

Theophilact Simocata a dorit să continue activitatea predecesorului său Menander Protector, care a scris o **Istorie**, informând despre evenimentele dintre anii 558-582, el continuă și pe Procopius de Caesarea și pe Agathias, în spiritul unei tradiții în Bizanț de a scrie o istorie universală neîntreruptă, unde Imperiul Bizantin deținea rolul cel mai de seamă, uneori unic.

Așadar, Theophilact avea o viziune largă și concepea istoria Imperiului Bizantin ca pe o istorie universală, deși nu folosește în titlu cuvintele „istorie universală”. În acest scop, Theophilact a căutat să se informeze cât mai temeinic consultând diferite acte oficiale din arhivele statului sau apelând la supraviețuitorii evenimentelor descrise, iar pentru războaiele cu perșii a citit cu atenție opera lui Ioannes Epiphaneus, care nu s-a păstrat până astăzi. Atenția lui s-a îndreptat în special spre luptele de apărare de pe frontul de la Dunăre împotriva avarilor și slavilor, spre înfruntările de pe fluviile Tigris și Eufrat cu Imperiul Persan și spre evenimentele mai importante petrecute în capitală. El ne-a dat știri prețioase despre S-E-ul Europei și despre câteva ținuturi din țara noastră, parcurse în mai multe rânduri de armatele bizantine, despre populațiile migratoare și despre unele regiuni puțin cunoscute pe atunci din India și China. Istoria este alcătuită din opt cărți, structurate pe capitole.

II. Relatări istorice cu privire la țara noastră

Theophilact Simocata ne-a lăsat indicații prețioase privitoare la strămoșii poporului român și la limba română veche. Este vorba despre atestarea primelor cuvinte considerate românești „torna, torna, frate” rostite de un ostaș din armata bizantină. În anul 586 armata bizantină condusă de Cometiulus, magister militum per Thraciam, cobora din munții Haemus (Stara Planina) și se îndrepta spre câmpia Traciei pentru a înfrunta pe avari.

La un moment dat, sarcina de pe un animal de povară al unui militar a căzut la pământ, iar alt militar, aflat mai în urmă i-a strigat în limba țării și l-a îndemnat să se întoarcă (pentru a o ridica): „torna, torna”, „întoarce-te, întoarce-te”.

Vorbele pronunțate au părut celorlalți ca fiind semnal de fugă înapoi, din cauza unui atac al dușmanilor și atunci toți s-au speriat și au luat-o la fugă strigând în gura mare: „torna, torna”. și oastea dușmană a luat-o la fugă crezând că este atacată de bizantini⁴.

Faptul că ostașii strigau „în limba țării”, sau „în limba părintească” dovedește că avem de-a face cu o populație românească în Sudul Dunării, din care s-au recrutat ostași pentru armata bizantină.

Cuvintele aparțin limbii latine populare, vorbită de această populație romanică din Peninsula Balcanică și constituie o dovadă prețioasă despre prezența autohtonilor în această zonă în epoca migrațiilor. Sunt cuvinte ale limbii străromâne⁵.

Theophilact ne-a lăsat relatate și alte mențiuni cu privire la țara noastră.

Vorbind de expedițiile armatei bizantine în nordul Dunării (în Muntenia) el relatează și despre prezența autohtonilor de aici, care se pun în slujba armatei bizantine în lupta împotriva triburilor slave, apoi despre numele unor râuri din ținuturile străromânilor.

Astfel, se relatează că împăratul Mauricius l-a trimis pe generalul Priscus la Dorostolon (Silistra) unde s-a întâlnit cu solii avarilor, arătând că nu vrea să se războiască cu ei, ci cu triburile slave. Acesta, în anul 582 a trecut Dunărea (Istru) contra sclavinilor conduși de Ardagast; în urma

⁴ Theophilact Simocata, **Istorie bizantină**, traducere, introducere, indice de H. Mihăescu, București, 1985, p. 6.

⁵ H. Mihăescu, în **Introducere**, la *op.cit.*, p. 7.

luptelor, armata acestuia a fost împrăștiată și Ardagast abia a izbutit să scape cu viață pe un cal neînșeuat. În nordul Dunării (pe teritoriul țării noastre) armata imperială a devastat regiunea locuită de slavi, și fiind călăuzită de un gepid **creștin**⁶, oastea a trecut peste un râu din câmpia Munteniei numit Ilivakia (Helibachia) și au înfruntat oastea unui trib slav condus de Musocius (Musokios)⁷. Râul Helibachia a fost identificat de cercetători cu Ialomița⁸.

În anul 593, Priscus a trecut din nou Dunărea la slavi, după pradă și ostatici. Împăratul le-a dat ordin să ierneze acolo, dar armata s-a împotrivit.

În locul lui Priscus a fost numit comandant Petru, fratele împăratului, sub care bizantinii vor fi înfrânți în 595, de slavii lui Piragast. În legătură cu aceste evenimente s-a descoperit la Șocariciu, județul Ialomița, un tezaur de monede bizantine, cele mai vechi datând din timpul lui Iustin II (565-578), iar cele mai noi din timpul lui Mauricius, din 594-595⁹.

În anul 602 armata bizantină condusă de același Petru, strategul Traciei, obține în nordul Dunării (în sudul Olteniei și Munteniei) unele succese împotriva avarilor și sclavinilor. Mauricius dăduse ordin ca armata să ierneze în Oltenia, unde se afla. Soldații, nemulțumiți, s-au răsculat, având în frunte pe centurionul Focas, un ofițer „pe jumătate barbar”, viitorul împărat al Imperiului bizantin (602-610)¹⁰.

Pe lângă râul Ialomița, un alt râu amintit de Theophilact este Paspirios¹¹ și se afla la o distanță de 30 parasange (180 km) de râul Helibachia (Ialomița). Numele râului a fost sesizat pentru prima dată de I.I. Nistor care îl identifică cu Ilfovlul, Neajlovul, Mostiștea sau Glavaciocul. H. Mihăescu îl identifică cu Siretul sau cu unul din brațele Dunării, la nord de trecătoarea Giurgeni-Vadul Oii. C. Cihodaru îl identifică cu Buzăul¹².

⁶ Theophilact Simocata, cf. H. Mihăescu, p. 129.

⁷ Drd. Marin Cojoc, **Împărați și înalți demnitari bizantini pe teritoriul Patriei noastre (sec IV – XII d Hr)**, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CVIII (1990), nr. 7-10, p. 128.

⁸ Drd. Adrian Gabor, **Populația autohtonă pe teritoriul nord-dunărean al României în sec. IV-VII, în lumina izvoarelor literare romano-bizantine**, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CVII (1989), nr. 5-6, p. 164.

⁹ **Ibidem.**

¹⁰ **Ibidem.**

¹¹ Theophilact Simocata, **op.cit.**, VI, 9, 6.

¹² Drd. Adrian Gabor, **Populația autohtonă....**, p. 164.

Theophilact face distincție clară între sclavinii barbari și localnici. Teritoriul în care a avut loc expediția bizantină este numit „getic”, iar războiul este considerat un „război getic”¹³.

Populația autohtonă din nordul Dunării, întâlnită de expedițiile bizantine despre care vorbește Theophilact Simocata, era creștină. În anul 535 Novella XI a lui Justinian, care decreta înființarea Arhiepiscopiei de Justiniana Prima, amintea de cele două episcopate în Banat, Latterata și Recidava.

Populația autohtonă era creștină. Biserica locală desfășura activitate misionară și de la ea trebuie să fi primit învățătura creștină acel gepid, care s-a oferit să-i ajute pe bizantini împotriva slavilor conduși de Musokios¹⁴.

III. Viața creștină în Imperiul bizantin în lumina relatărilor lui Theophilact Simocata

III.1. Viața creștină în ansamblul ei

Istoria bizantină a lui Theophilact începe cu domnia lui Mauricius și ajunge până la proclamarea ca împărat a lui Focas, deci perioada 582-602.

Din relatările sale se observă că începea o perioadă grea în istoria Imperiului datorită pierderii controlului politic de către Bizanț asupra unor mari zone, după așezarea slavilor, avarilor și bulgarilor în ele¹⁵.

„Organizarea bisericească cunoaște un regres în sensul că multe orașe, sedii ale episcopilor, din comunități rurale dispar, mai ales în zonele ocupate de populațiile nou venite...

Cu toate acestea viața creștină nu încetează în întregime, ea se repliază odată cu populația în zone mai ferite, urmând ca atunci când condițiile vor deveni mai favorabile să-și reia cursul, chiar dacă nu în formele de altădată”¹⁶.

„Efortul misionar” al Constantinopolului se îndreaptă acum spre popoarele barbare care atacau Imperiul. Unii dintre migratori trăiseră în

¹³ *Ibidem*, p.156 cf. *Istoria bizantină*, III 4, 7; VI 6, 14; VII, 2, 5.

¹⁴ Prof.dr. Emilian Popescu, *Recenzie la „Theophylactos Simokates Geschichte ubersetzt und erlantert von Peter Schreiner, Anton Hursermann, Stuttgart, 1985, 395 pag.*, în *Studii teologice*, anul XXXIX (1987), nr. 6, p. 119.

¹⁵ Prof.dr.Emilian Popescu, *Bizanțul și creștinarea Europei de Sud-est și de est*, în *Studii teologice*, anul XLII (1990), nr.1, p. 101.

¹⁶ *Ibidem*.

zonele controlate sau influențate de Bizanț, încât nu erau cu totul străini modului de viață creștin.

Semnificativ este un episod istorisit de Theophilact, datând din timpul războaielor bizantino-avare, din Nord-Vestul peninsulei Balcanice, la sfârșitul secolului al VI-lea. Armata generalului Priscus se afla în jurul cetății Tomis și în mare lipsă de alimente.

Apropiindu-se sărbătoarea Paștilor și „dintr-o purtare de grijă neobișnuită”, hanul avar a trimis soli la romani cu oferta de a pune capăt foametei. S-a încheiat un arministițiu de 5 zile, beligeranții au încetat să se mai teamă unii de alții. Hanul a trimis din belșug care de alimente romanilor înfometate. În schimb, generalul bizantin a dat avarilor „mirodenii din India, piper, frunză de dafin, scorțișoară și așa numitul cost. Barbarul a luat darurile romane, a gustat din mirodenii și s-a bucurat nespuse de mult. Cele două oști potrivnice se întâlneau în corturi și nici una nu se temea de cealaltă. După trecerea sărbătorilor, hanul a trimis soli și a cerut ca oștile să se despartă una de cealaltă și astfel barbarii s-au separat de romani”¹⁷.

Totuși, barbarii nu au păstrat aceeași înțelegere creștinească față de bizantini. Când Phillippiscus, soțul Gordiei, sora împăratului, ajunge comandant al armatei bizantine (Pretor Orientis, 14 august 583) dar se îmbolnăvește în timpul războiului cu perșii, barbarii au profitat de situație și au atacat cetatea Tiberiopolis (Monocarton). Dar nu au reușit să o cucerească. Atunci perșii au pătruns în periferiile cetății Martyropolis (Maiferkat) și au incendiat biserica închinată Sfântului Ioan Botezătorul („Sfântul Ioan”). Acolo era o așezare monahală „locuită de bărbați înțelepți și cu viață curată numiți monahi”¹⁸.

Din relatările lui Theophilact se deduce că viața creștină a continuat să se dezvolte în toate formele pe teritoriul Imperiului, în ciuda primejdiilor care se iviseră. Credința în Dumnezeu i-a ajutat pe bizantini să depășească toate aceste pericole.

La începutul domniei lui Mauricius, patriarh a fost Ioan al-IV-lea Postitorul („cel care ajunează”; 582-595 – 13 ani și 5 luni de păstorire). Lui i-a urmat Chiriac (595-606). Față de Ioan Postitorul, Mauricius a avut o evlavie deosebită, deoarece îi plăcea „pornire lui Ioan, aprinsă spre dreptate”¹⁹.

¹⁷ Theophilact Simocata, *op.cit.*, p. 147.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ *Ibidem*, p. 140.

Theophilact menționează că Mauricius, după moartea patriarhului dormea noaptea în patul de lemn al arhierelui, socotind că în felul acesta se va împărtași cu harul sfânt al dumnezeirii²⁰.

Patriarhul Ioan a fost cel care a rostit strălucitorul discurs la înscăunarea lui Mauricius, în numele împăratului Tiberius (+14 august 582), „dorindu-i o domnie integră, care va onora virtuțile și va înlătura nedreptatea, sfătuindu-l să conducă cu înțelepciune și cu dragoste față de oameni”²¹.

Tot Patriarhul Ioan Postitorul a oficiat Taina Cununii Împăratului Mauricius cu Constantina „a pus cununiile pe capetele împăraților și i-a făcut părtași sfințelor taine dumnezeiești cum e obiceiul celor care cinstesc această preasfântă și neprihănită credință”²². De la acest patriarh ne-au rămas 65 de canoane privind normele de drept bisericesc juridico-canonice, care reglementează viața creștinului. El a continuat tradiția canonică a Sfinților Părinți inclusiv a Sfântului Vasile cel Mare²³.

Dintre episcopii ortodocși, Theophilact vorbește cu admirație de Domițian arhiepiscop de Melitena, înrudit cu împăratul. Acesta i-a încredințat de multe ori cele mai de seamă treburi ale statului. Pe el ni-l descrie istoricul „plăcut la cuvânt, iute la treabă și cât se poate de priceput la sfaturi”²⁴. La întâlnirea pe care a avut-o cu Chosroes, Episcopul Meliteniei a fost însoțit de Grigorie, conducătorul scaunului episcopal din Antiohia (570-593). Cei doi ierarhi au încercat să-l atragă pe Chosroes la creștinism, Biserica jucând un rol activ în diplomația Bizanțului²⁵.

Mai este menționat și Simeon, deținătorul scaunului episcopal din Amida (oraș în Armenia) prezent la lupta dintre romani și perși, în 585²⁶.

Împăratul Mauricius a fost tolerant în problemele religioase și încerca să împiedice urmărirea monofiziților, condamnați încă din 451 la sinodul IV ecumenic. Acesta a trezit nemulțumirea creștinilor și a fost una din cauzele căderii sale de la domnie în 602. Atunci mulțimile din Constantinopol l-au trecut pe Mauricius în rândurile marcioniștilor „o

²⁰ *Ibidem*, p. 141.

²¹ *Ibidem*, p. 20-21.

²² *Ibidem*, p. 31.

²³ Dr. Nicodim Mișaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol II, Arad, 1934-1936, p. 205.

²⁴ Theophilact Simocata, *op.cit.*, p. 96.

²⁵ *Ibidem*, p. 97.

²⁶ *Ibidem*, p. 40.

erezie naivă și ridicolă prin habotnicia ei prostească”²⁷.

În tot cuprinsul Imperiului se restauraseră biserici și se înălțau altele noi. Și Mauricios a zidit în Cilicia un locaș de închinare în amintirea Sfântului Apostol Pavel care a vestit în toată lumea Evanghelia mântuitoare a Domnului Iisus Hristos²⁸.

În Imperiu se sărbătorea Paștile (Patimile Mântuitorului)²⁹, Crăciunul³⁰, Cincizecimea și sărbătorile locale, ale martirilor sau în amintirea sfinților. Duminica era consacrată exclusiv rugăciunii, meditației religioase și operelor de caritate.

Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (festum, dormitionis) numită și „a luării Sale la cer (festum assumptionis) a fost serbată în secolul al V-lea în Siria, iar la sfârșitul sec. al VI-lea a devenit generală și obligatorie prin dispozițiile împăratului Mauricius³¹.

Evlavia arătată icoanelor era foarte răspândită, unele fiind considerate nefăcute de mână omenească, dându-li-se o mare cinstire.

Este relatat că Philippiscus, în lupta cu perșii (dată în regiunea graniței Iranului de astăzi) a dat ordin să fie înălțată icoana Dumnezeului-Om (Iisus Hristos). „Mergea vorba și se mai spune și astăzi că ea a fost făcută prin puterea lui Dumnezeu și nu izvodită din mâinile unui pictor”³². Aceasta a sporit tăria sufletească a ostașilor bizantini care i-au învins pe perși.

În cartea a-III-a a **Istoriei**, Theophilact relatează că icoana „Dumnezeului în chip de om” (numită de romani „cea neizvodită de mână omenească”) a fost folosită și cu alt prilej. În primăvara anului 588, după sărbătoarea Patimilor Mântuitorului, Mauricius l-a numit comandant al armatei pe Priscus. Acesta nu a respectat un obicei vechi care avea loc la preluarea acestei demnități de conducător de oaste. Noul comandant, când era prezentat armatei, trebuia să coboare de pe cal și să înainteze prin mijlocul oștenilor, salutându-i. Acest obicei nu a fost respectat de Priscus, ceea ce a generat anarhie în armata bizantină: „mulțimile oștenilor au alergat la cortul comandantului; unii aruncau cu pietre, alții scoțând chiar săbiile din teacă”.

²⁷ *Ibidem*, p. 167.

²⁸ *Ibidem*, p. 173.

²⁹ *Ibidem*, p. 59.

³⁰ *Ibidem*, p. 16.

³¹ Nichifor Calist, *Istoria Bisericească*, XVII, 28, Migne, P.G., t. CXLVII, col. 292.

³² Theophilact Simocata, *op.cit.*, p. 40.

Atunci Priscus a dezvelit icoana lui Hristos „cea neizvodită de mână omenească” și a dat-o unui subaltern cu poruncă să o plimbe în jurul armatei, ca să liniștească spiritele prin sfiala față de cele sfinte”³³.

III.2. Cultul sfinților și al martirilor era dezvoltat în Imperiul bizantin

Astfel, Theophilact amintește de cinstirea deosebită ce se aducea la Perint (Heracleia) sfintei martire Gliceria, din trupul căreia curgea mir sfânt într-o cupă de bronz. Venind episcopul din Heracleia la Bizanț, a cumpărat o cupă de argint neștiind că în ea un oarecare Paulinus adunase sânge scurs din victimele jertfite forțelor demonice. Când a ajuns la Heracleia, episcopul a schimbat cupa de bronz de la moaștele martirei cu cupa de argint a înșelătorului, ca să se adune în ea mirul sfânt ce se scurgea din voința lui Dumnezeu. Dar „din acea clipă înainte – spune Theophilact – râul minunilor a încetat să curgă și izvorul harului divin a secat. Martira și-a vestejit puterile, și-a sistat harul și și-a retras darul”, timp de mai multe zile în șir. Toată cetatea, împreună cu episcopul s-a îndurerat pentru că biserica fusese lipsită de darul minunilor. Prin post și rugăciune locuitorii cetății încercau să abată mânia lui Dumnezeu și a obține bunăvoința Lui. În urma unei viziuni în vis, pentru episcopul cetății a devenit lămurită cauza celor întâmplare. El a înlăturat imediat cupa de argint a lui Paulinus și a pus-o la loc de cinste pe cea de bronz, nepătată de înșelăciunea idolească. „Și minunile s-au ivit iarși; curgea mirul sfânt, se revărsa harul, izvorau darurile, secau lacrimile..., era înfierată idolatria și sanctuarul își dobânda iar faima de altădată, deoarece Dumnezeu devine îndurător când ne rugăm la El cu evlavie”³⁴.

Episcopul a explicat patriarhului Ioan al Constantinopolului cele petrecute. La intervenția patriarhului, Mauricius a dat ordin ca vinovații să fie aspru pedepsiți. Din relatarea acestui fapt se deduce că idolatria era aspru pedepsită.

Alți sfinți martiri cinstiți și amintiți de Theophilact în **Istoria** sa sunt: martirul Alexandru, ce avea locaș sfânt închinat lui în orașul Anchialos (Pomorie) din Tracia³⁵, martirul Antonomus, a cărui biserică se afla la Propontida (30 km de Bizanț); în biserica acestui martir a scăpat

³³ *Ibidem*, p. 59-60.

³⁴ *Ibidem*, p. 32.

³⁵ *Ibidem*, p. 124.

cu viață însuși Mauricius înainte de a fi înlăturat ca împărat³⁶; sfânta martiră Eufemia din Calcedon, pentru care Mauricius a avut o mare venerație. Astfel, Theophilact relatează minunea ce a avut loc prin moaștele sfintei Eufemia, care l-a încredințat pe împărat de puterea lui Dumnezeu³⁷.

De asemenea, martirul Lupus, pentru care locuitorii din Novae (Tracia) aveau o mare venerație³⁸; Sfântul martir Sergius cinstit foarte mult de regele persan Chosroes. Acesta s-a rugat sfântului împreună cu soția sa Seirem (care era de neam roman și creștină) să aibă un urmaș. Rugăciunea i-a fost îndeplinită. Regele persan a trimis daruri (o cruce de aur, un sfânt potir, un disc și o cadelniță toate din aur, precum și o perdea cusută cu fire de aur) împreună cu o scrisoare de mulțumirea dusă la biserica Sfântului Sergius³⁹; Sfânta martiră Golinducha de origine persană (din Babilon) în timpul vieții ei a prorocit multe din cele ce aveau să se întâmple regelui Chosroe⁴⁰. Pe lângă cultul sfinților martiri, Theophilact amintește și de marea cinstire adusă Maicii Domnului și de săvârșirea Sfintei Taine a Euharistiei. Astfel, când Mauricius se pregătea de lupta cu avarii, el a așteptat să aibă un vis de la Dumnezeu (o vedenie) în ce privește cursul războiului. Pentru aceasta a dormit noaptea în biserica Sfânta Sofia. Neavând nici o viziune, împreună cu poporul a înălțat rugăciuni lui Dumnezeu, rămânând apoi, o zi întregă în biserica Maicii Domnului numită „Izvorul”, ce se afla în afara zidurilor cetății. Aici a asistat la săvârșirea Sfintelor Taine „împărtășindu-se din Cina Dumnezeului-Om”⁴¹.

Când cetatea Martyropolis a fost cucerită de perși, episcopul Domițian de Melitena a ținut o cuvântare plină de evlavie, în care a amintit de lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos „al cărui trofeu este crucea care alungă barbarii și adăpostește în casă romanii”⁴². În această cuvântare se observă și credința puternică în Persoanele Sfintei Treimi: Tatăl, Fiul și Sfântului Duh „Că toate trei sunt dumnezeire și li se cuvine slavă nesfârșită acum, înainte de încheierea veacurilor și în vecii

---

³⁶ *Ibidem*, p. 167.

³⁷ *Ibidem*, p. 173.

³⁸ *Ibidem*, p. 137.

³⁹ *Ibidem*, p. 116.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 114-115.

⁴¹ *Ibidem*, p. 118.

⁴² *Ibidem*, p. 101.

vecilor”⁴³. După această cuvântare, episcopul a săvârșit Sfânta Euharistie: „A adus jertfă pâinea, a sfințit vinul și a binecuvântat amestecul lor, făcându-l părtaș la Tainele Dumnezeului-Om”⁴⁴.

Theophilact menționează evlavia pe care o aveau bizantinii față de Sfânta Cruce. Când Mauricius a plecat la luptă împotriva avarilor, în fața oștirii era ținută „crucea de lemn a lui Hristos, înălțată sus, pe o lance de aur”⁴⁵.

De asemenea, în urma unei „vedenii” pe care a avut-o împăratul (că asupra sa năvălește, pe neașteptate, un mistreț), Mauricius își face semnul crucii și, specifică Theophilact, acesta e „obiceiul la creștini în împrejurări neobișnuite”⁴⁶.

*
*   *

Important istoric bizantin, Theophilact Simocata a descris amănunțit evenimentele care s-au succedat în timpul domniei împăratului Mauricius, față de care nu și-a ascuns admirația. Împăratul Mauricius a rămas în istoria Bizanțului ca un exponent de seamă al gloriei bizantine, dar și ca mărturisitor al credinței creștine. Viața creștină, sub toate aspectele ei, și-a continuat existența în timpul domniei acestui împărat, deosebit de tolerant în problemele religioase.

Din **Istoria** lui Theophilact Simocata ne provin numeroase date cu privire la Bizanțul creștin de la sfârșitul secolului al VI-lea. Referirile la viața laică din Imperiu sunt îmbinate armonios cu cele despre desfășurarea vieții creștine, arătând o credință puternică a bizantinilor în Iisus Hristos, Dumnezeul-Om. Bizantinii se confruntau cu numeroasele probleme ridicate de atacurile popoarelor barbare, în special ale avarilor și slavilor. Se poate constata cu ușurință că pentru bizantini credința în Dumnezeu a fost un puternic far călăuzitor și în același timp, o cale de întărire sufletească în fața primejdiilor. Ei își puneau nădejdea izbânzii la Dumnezeu. De aceea, când avarii au atacat cetatea Drizipera și au incendiat locașul sfânt al martirului Alexandru, scoțând sfintele moaște

⁴³ **Ibidem.**

⁴⁴ **Ibidem**, p. 101-102.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 119.

⁴⁶ **Ibidem.**

din sicriu, ei văd în moartea celor șapte băieți ai hanului avar, întâmplată în aceeași zi, pedeapsa lui Dumnezeu care nu i-a iertat pe profanatori⁴⁷.

Theophilact a subliniat rolul deosebit de important al Bisericii, prin ierarhii ei, în apărarea, consolidarea dar și în răspândirea credinței creștine.

Patriarhul Ioan Postitorul, o autoritate în ceea ce privește domeniul canonic-juridic al Bisericii, a făcut și numeroase încercări de misionarism între barbari. Theophilact a menționat că, împreună cu episcopul Domițian, a încercat să-l atragă pe regele persan Chosroes la creștinism⁴⁸.

În a II-a jumătate a secolului al VI-lea, datorită cadrului istoric în care s-a dezvoltat și consolidat Biserica din cuprinsul Imperiului bizantin, se poate afirma că viața creștină în Hristos și cu Hristos a cunoscut o deosebită vigoare și originalitate.

---

⁴⁷ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 97.

IONIȚĂ CALOIAN - PUNTE ÎNTRE RĂSĂRITUL ȘI APUSUL EUROPEI. SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

Ion Alexandru Mizgan

Ioniță Caloian - bridge between East and West Europe. Biographical sketch

Summary: In 1185, after almost two centuries of Byzantine domination over the Balkans, takes place the uprising of Romanians and Bulgarians in the Haemus Mountains, which will lay the foundations of the Tsardom of Târnovo, lead by the Romanian brothers Petru, Asan and Ioniță. In 1197, leader of the Târnovo state becomes *Ioniță Caloian (1197-1207)*, a prominent personality of the Balcanic Romanians of the time. He will try to assert the Romanian-Bulgarian State on an international level, through its acknowledgement by the Byzantine Empire, Papacy and the Hungarian Kingdom. In order to fulfill his goal, he will fight the Byzantines and Latin knights of the Fourth Crusade alike and will obtain, in exchange for the Church submission to the Holy See, Pope's Innocent III acknowledgement of the Romanian-Bulgarian state.

Keywords: Ioniță Caloian, Papacy, Târnovo, The Byzantine Empire, Latin knights

Românii balcanici

După aproape două secole de dominație bizantină asupra Balcanilor, în 1185, are loc răscoala românilor și bulgarilor din Munții Haemus, care se va concretiza prin formarea țaratului de la Târnovo, condus de frații români Petru, Asan și Ioniță¹. Această mișcare de eliberare de sub dominația bizantină a prins viață în urma crizei care afecta Imperiul bizantin la acea vreme. Bizantinii au început treptat să piardă teritoriile. Progresiva destrămarea a puterii bizantine de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea va aduce o schimbare în viața politică a sud-estului european. Populația din regiunea muntoasă a vechii Moesii și a Macedoniei era foarte amestecată din punct de vedere etnic, iar invaziile barbare au accentuat și mai mult această diversificare etnică. În urma apariției slavilor în Balcani și a cuceririi

---

¹ Stelian Brezeanu, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină. Studii de gândire politică medievală*, București, Editura Meronia, 2005, p. 35.

bulgare a lui Asparuh, populația romanică din provinciile dunărene a fost nevoită să-și părăsească vechea ei vatră și să se stabilească în mare parte în regiunile înalte din mijlocul Balcanilor. După o bună perioadă de absență a știrilor despre ei, vechii romanici apar în izvoarele din secolele X-XII sub numele de *vlahi* în cele bizantine și sub numele de *blaci* în cele ungurești². Bizantinologul român Stelian Brezeanu consideră că deși sursele dau informații relativ lămuritoare asupra originii, identității lingvistice și rolului lor în evenimentele din regiune, acestea nu au fost interpretate întotdeauna cu obiectivitate științifică de către savanții moderni³. Istoricul român arată că vlahii se autodefinesc *romani*, ca toți ceilalți neoromanici, și vorbesc o limbă neolatină, identică cu româna din Carpați. Vlahii sau românii din Haemus folosesc chiar același dialect cu românii nord-dunăreni⁴. Cele mai prețioase știri asupra lor sunt furnizate de Nicetas Choniates, care i-a cunoscut ca participant la expedițiile bizantine, în calitate de secretar al împăratului, și ca guvernator al temei Philippopolis, aflată în mijlocul populației românești⁵. Având în vedere acest aspect, trebuie să ținem cont de faptele relatate de el în ce privește răscoala românilor și a bulgarilor. Potrivit mărturiei istoricului bizantin, motivele declanșării revoltei au fost legate și de sporirea impozitelor puse de noul împărat, Isaac al II-lea, asupra românilor din Haemus, în vederea căsătoriei lui imperiale cu Margareta, fiica lui Bela al III-lea, în noiembrie 1185⁶. Mișcarea a fost generată așadar de Petru și Asan, doi frați români, care au solicitat împăratului din Bizanț o cerere de intrare în noua armată creată de Comneni. Refuzul brutal dat de membrii suitei lui Isaac al II-lea, provoacă revolta celor doi frați, care ridică la luptă pe românii din Moesia, la care se asociază și bulgarii din regiune la sfârșitul anului 1185. Pornită din Haemus, mișcarea cuprinde tema Paristrion și se

---

² Șerban Papacostea, *Limbă și identitate etnică în evul mediu românesc*, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 6.

³ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului bizantin*, București, Editura Meronia, 2007, p. 288.

⁴ Cu privire la originea dialectelor românești se vedea studiul cercetătorului Nicolae Saramandu intitulat *Originea dialectelor românești (pe baza surselor istorice)*, București, Editura Academiei Române, 2005.

⁵ A se vedea în acest sens textele traduse din opera lui Nicetas Choniates în limba română în *Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Scriitori bizantini (Sec. XI-XIV)*, editori: Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975 (FHDR), vol III, p. 242-373.

⁶ Nicetas Choniates, *Historia*, în FHDR, III, p. 253-255; Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p. 288.

extinde și în tema Bulgaria din Macedonia. După primele succese, Petru, cel mai în vârstă dintre frați, se proclamă țar⁷. Nicetas Choniates face referire la acest eveniment atunci când spune că românul și-a pus o coroană de aur pe cap și în picioare încălțăminte de culoare roșie⁸, ceea ce era doar în uzanța împăraților bizantini. Abia către mijlocul anului următor, în vara anului 1186, Isaac al II-lea întreprinde o expediție în Balcani pentru a înăbuși revolta. Expediția împăratului va obliga pe Petru și Asan să se refugieze la cumanii nord-dunăreni, în căutarea unui sprijin militar⁹. Cei doi conducători ai răscoalei antibizantine vor reveni cu sprijin cuman și vor continua opera eliberatoare zdrobind armata imperială condusă de cezarul Ioan Cantacuzino în toamna anului 1186. Abia după un an, în octombrie 1187, împăratul revine în fruntea armatei și oprește incursiunile româno-cumane la Lardeea. O altă campanie a lui Isaac al II-lea, de această dată vizând regiunea muntoasă a Sofiei, nu are rezultatele dorite, răsculații primind ajutor și din partea marelui jupan sârb Ștefan Nemanja în primăvara anului 1188. Cu această ocazie se pune capăt ostilităților dintre cele două părți printr-un acord, după ce conducătorii noului stat acceptă să trimită ca ostateci la Constantinopol pe Ioniță, fratele cel mai mic al celor două căpetenii și pe soția lui Asan. Prin acordul încheiat în anul 1188 Imperiul bizantin este nevoit să recunoască noua realitate politică din Balcani¹⁰.

După încheierea ostilităților cu bizantinii statul româno-bulgar se organizează fixându-și centrul puterii la Târnovo, în mijlocul munților Haemus. Anul următor, în iunie 1189, o solie româno-bulgară, face oferte de alianță lui Frederic Barbarossa, alături de sârbi, pentru cucerirea teritoriilor bizantine și de împărțire a acestora. Având în vedere ostilitatea româno-bulgarilor față de Bizanț, spre sfârșitul anului 1190, împăratul Isaac al II-lea, întreprinde o nouă expediție ce vizează chiar cucerirea capitalei statului româno-bulgar, dar în defileurile Balcanilor armata bizantină suferă o grea înfrângere. În ultima parte a domniei lui Isaac al II-lea Anghelos răsculații își vor extinde stăpânirea și în zonele de câmpie din Tracia și în Macedonia¹¹. Ultima expediție a împăratului este întreprinsă cu sprijin din partea socrului său, regele maghiar Bela al III-lea,

⁷ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p. 289.

⁸ Nichita Choniates, *op.cit.*, în *FHDR*, III, p. 257.

⁹ George Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1956, p. 428.

¹⁰ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p.289.

¹¹ *Ibidem*.

în martie 1195, dar în tabără Isaac al II-lea este detronat și orbit de fratele său Alexios, care preia coroana imperială¹². După detronarea lui Isaac al II-lea relațiile Imperiului bizantin cu Regatul ungar s-au răcit, Ungaria ocupând orașele Belgrad și Branicevo¹³. Noul împărat, cunoscut în istorie sub numele de Alexios al III-lea Anghelos (1195-1203), nu va continua campania împotriva româno-bulgarilor, ci va încerca să ajungă la o înțelegere cu aceștia. Tratatul purtat cu Petru și Asan în mai 1195, au eșuat din cauza pretențiilor prea mari ale româno-bulgarilor. Asan, ajuns pe tron în locul fratelui său, organizează la începutul anului 1196 o ofensivă împotriva bizantinilor în provincia Strymon, din Macedonia meridională. Acțiunea lui este încununată de succes și cu luarea ca ostatec a sebastocratorului Isaac Comnenul, care era ginerele împăratului. Învins pe câmpul de luptă, Alexios al III-lea Anghelos încearcă să se răzbune în alt mod pe adversarii săi. Asan este asasinat de o rudă, Ivancu, care se refugiază la Constantinopol. Acesta va lua în căsătorie pe o nepoată a împăratului și va primi misiunea de a apăra cetatea Philippopolis în fața atacurilor venite din partea românilor și cumanilor¹⁴. Un an mai târziu, Petru, revenit la tron după moartea lui Asan, cade și el victimă unui complot iar în fruntea statului din Târnovo ajunge **Ioniță Caloian (1197-1207)**, o personalitate marcantă a românilor balcanici.

Caracterul româno-bulgar a Statului Asăneștilor este dovedit și de corespondența lui Ioniță Caloian cu papalitatea care-l avea în frunte atunci pe Inocențiu al III-lea. În actul intitulat **Instrument prin care regele Bulgariei și al Vlahiei își supune autoritatea sa bisericii romane**, se specifică că procedul este justificat prin pilda monarhilor de altădată „*împărații Bulgarilor și Vlahilor, Simeon, Petru și Samuel*”¹⁵. Istoricul român Eugen Stănescu consideră că nu avem de a face cu o formulă oarecare, folosită la întâmplare. Acest fapt reiese foarte limpede dintr-un răspuns adresat papei de către Ioniță Caloian în care el afirmă că el urma: „*obiceiul înaintașilor mei, împăraților Bulgarilor și Vlahilor, Simeon, Petru și Samuel...*”¹⁶. De aici se poate deduce că la începutul veacului al

¹² Emanoil Băbuș, **Bizanțul. Istorie și spiritualitate**, București, 2010, p.387.

¹³ Alexandru Madgearu, **Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII**, Târgoviște, 2007, p. 137.

¹⁴ Stelian Brezeanu **Istoria Imperiului...**, p. 290.

¹⁵ Eugen Stănescu, **Premisele Răscoalei Asăneștilor. Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII**, în volumul **Răscoala și Statul Asăneștilor**, București, 1989, p. 14.

¹⁶ **Ibidem**.

XIII-lea, cancelaria statului restaurat, considerat ca Imperiu al vlahilor și bulgarilor astfel reconstituit, se baza pe o continuitate cu ceea ce fusese odinioară imperiul țarilor pomeniți. Participarea românilor sud-dunăreni la întemeierea și cârmuirea statului în faza sa inițială se reflectă cu stăruință în modul de a exprima o anumită unitate continuă. Cancelaria de la Târnovo nu ezita să afirme caracterul binațional al imperiului prin titlurile suveranului și totodată să le transfere întregului trecut istoric. În acest caz era vorba și de un program de propagandă politică conceput pentru a face evidentă unitatea celor două popoare, atât în ce privește lupta comună contra dominanței bizantine, cât și fundamentul politic al Statului Asăneștilor¹⁷.

Calitatea lui Ioniță Caloian de „*împărat al întregii Bulgariei și Vlahii*” nu îi aparținea în exclusivitate, pentru că înaintașii lui au deținut-o și ei, la fel cum arhiepiscopul primat de Târnovo era „*arhiepiscop al întregii Bulgariei și Vlahii*”. Caracterul româno-bulgar al imperiului era evident. Nicetas Choniates nu se arată surprins de acțiunile comune ale românilor și bulgarilor îndreptate împotriva bizantinilor, întrucât cunoștea alianțele din trecut dintre români și bulgari, care nu erau o apariție pentru prima oară¹⁸. Scriitorul bizantin *Kekaumenos*, când prezintă răscoala din Thesalia din anul 1066, îi arată pe români și bulgari acționând în strânsă legătură. Acesta este motivul pentru care participarea românească la evenimentele de la sfârșitul veacului al XII-lea nu-i putea surprinde pe contemporanii bizantini. Istoricul George Murnu arată că nu de puține ori, destinul istoric i-a unit pe românii balcanici (macedo-români) și pe bulgari în aceeași luptă¹⁹. La cumpăna veacurilor X-XI, țarul Samuel, în încercarea lui de a întemeia un imperiu balcanic, a mutat, se pare, o parte din populația Larisei, colonizând-o în Bulgaria, așezând în locul ei bulgari, care au trăit în bună vecinătate cu populația românească locală²⁰. Tradiția unei alianțe vechi, consemnată în legătură cu evenimentele de la sfârșitul veacului al XII-lea, când declinul bizantin

¹⁷ *Ibidem*, p.15.

¹⁸ *Ibidem*, p.16; *Kekaumenos* expune amănunțit răscoala din Thesalia din 1066 în cadrul căruia românii sud-dunăreni sunt prezentați constant ca instigatori, organizatori și colaboratori cu bulgarii. În diferite momente ale evenimentelor din 1066 sunt menționați ca acționând împreună.

¹⁹ George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984, p.160-164.

²⁰ Eugen Stănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor...*, p.17.

era evident, pune încă o dată în lumină locul și rolul românilor sud-dunăreni în istoria balcanică a acelor vremuri. Restaurarea statală sub forma sa inițială, româno-bulgară, a contribuit la accelerarea procesului de fărâmițare feudală, fără de care nu putem înțelege semnificația istorică a evenimentelor din 1204-1205, când cruciații apuseni au pus capăt existenței statului bizantin unitar. Odată cu dezvoltarea unei noi realități politice în Balcani, se înregistrează prezența și a altor formațiuni politice românești sud-balcanice, în regiunile dintre Haemus și Marea Egee²¹. Între istoricii care contestă originea română a familiei Asăneștilor, cât și caracterul etnic româno-bulgar a Imperiului Asăneștilor, se numără și istoricul bulgar Vasil Gjuzev²². Același istoric bulgar a afirmat, în mai multe lucrări ale sale, că numărul românilor din cuprinsul țaratului bulgar era neînsemnat în acea perioadă²³. Menționăm că afirmațiile istoricului bulgar mai sus pomenit intră în contradicție cu cercetările reputatului istoric american, Robert Lee Wolff, de la mijlocul veacului trecut²⁴. De altfel, în marea lor majoritate, istoricii bulgari neagă existența elementului românesc în componența Imperiului, precum și originea românească a Asăneștilor.

Ioniță Caloian și cruciații latini

Răsculați împotriva Imperiului bizantin, româno-bulgarii doreau să obțină o recunoaștere internațională a puterii și a statului lor. O primă tentativă în acest sens îi aparține lui Petru Asan, în timpul celei de a treia cruciade, în vremea în care împăratul german Frederic I Barbarossa și cavalerii săi traversau Balcanii îndreptându-se spre Constantinopol. Împăratul german însă a preferat să rămână de partea basileului bizantin, nu să sprijine un adversar provincial împotriva Bizanțului²⁵. Rivalitățile dintre căpeteniile româno-bulgare vor duce la asasinarea lui Asan în anul 1196²⁶ și

²¹ *Ibidem*, p.22.

²² Vasil Gjuzev, *Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (9-14 Jh.)*, în *Bulgarian Historical Review*, Sofia, 1, 1977, p.44, apud Ioan Marin Mălinaș, *Regeste și Registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a sec. al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo*, Oradea, 2000.

²³ Ioan Marin Mălinaș, *op.cit.*, p.25.

²⁴ Robert Lee Wolff, *The Second Bulgarian Empire. Its origin an History to 1204*, în *SPECULUM*. vol. XXIV, nr.2, Cambridge, Massachusets, 1949, p.167-206.

²⁵ Ovidiu Pecican, *Troia, Veneția, Roma*, București, EuroPress Group, 2007, vol. I, p. 47.

²⁶ Vasile V. Muntean, *Bizantinologie*, II, Timișoara, Editura Învierea, 2000, p. 26.

a lui Petru, în 1197²⁷ de către o partidă probizantină. A urmat la tron Ioniță Caloian (1197-1207), care în epoca Angelilor a fost un adversar redutabil al Bizanțului²⁸. De altfel bizantinii prin împăratul Mihail al III-lea au fost nevoiți să încheie un acord cu Ioniță Caloian, în anul 1201, prin care Bizanțul recunoștea formațiunea politică a româno-bulgarilor²⁹.

Când cruciații occidentali băteau la zidurile Constantinopolului, în timpul celei de-a patra cruciade, Ioniță Caloian nu a ezitat să-și ofere serviciile cavalerilor occidentali împotriva Bizanțului. Ioniță Caloian va trimite o ambasadă cavalerilor occidentali în vederea închegării unei alianțe împotriva Constantinopolului, în schimbul recunoașterii legitimității Imperiului româno-bulgar pe care îl conducea. Ioniță se angaja să fie vasalul latinilor și să le ofere un ajutor militar consistent ce însuma aproximativ 100.000 de ostași³⁰. Robert de Clari în **Cronica** sa dedicată celei de-a patra cruciade prezintă în următorii termeni intervenția lui Ioniță Caloian pe lângă cavalerii latini: *„Pe când oastea franceză era așa de săracă precum v-am zis mai-nainte, și pe când își dregeau cu înverșunare corăbiile și mașinăriile pentru a da atacul, s-a întâmplat că Ioan Vlahul (Ioniță Caloian n.n) le-a trimis veste baronilor de seamă de la oaste că, dacă vroiau să-l încoroneze ca rege ca să fie domn al ținutului său, Vlahia, [va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea, și va veni în ajutorul lor să-i ajute să ia Constantinopolul, împreună cu o sută de mii de oșteni. Iară Vlahia este un ținut sub stăpânirea împăratului (din Constantinopol n.n); și acest Ioan era un slujbaş de-al împăratului, care păzea o herghelie a împăratului; așa că dacă împăratul cerea șazeci de cai ori o sută, acesta Ioan i-i trimitea, și venea la curte în fiecare an pân-a nu se strica cu cei de la curte. Așa că într-o zi a venit și un scopit, unul din ușarii împăratului, i-a făcut o ocară, căci l-a lovit cu o curea peste față, pricină pentru care tare a fost obidit. Și din pricina ocării ce i s-a făcut, Ioan a plecat înciudat de la curte și s-a întors în Vlahia. Iară Vlahia este un*

²⁷Nicolae Șerban Tanașoca, **Bizanțul și românii**, București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 91.

²⁸A.A. Vasiliev, **History of the Byzantine Empire**, Madison, University of Wisconsin Press, 1952; Ediția românească: A.A. Vasiliev, **Istoria Imperiului bizantin**, traducere de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 483.

²⁹Vasile V. Muntean, **op.cit.**, p. 26.

³⁰Ovidiu Pecican, **op.cit.**, p. 47.

*ținut tare ferit, care este închis de munți din toate părțile, așa încât nu poți să intri ori să ieși de acolo decât numai printr-o trecătoare. Când a ajuns Ioan în Vlahia, atunci a început a se da bine pe lângă oamenii de seamă din Vlahia, ca unul care era bogat și care avea oarecare putere; și a prins a fâgădui și a dărui în stânga și în dreapta, până ce toți cei din țară i s-au supus, până ce a ajuns domnul lor. Când a ajuns domnul lor, s-a întors către cumani și atâta s-a străduit că, ce-a făcut, ce-a dres, a ajuns prietenul lor și erau gata cu toții să-l ajute și era ca și domnul lor. Iară Cumania este un ținut care se învecinează cu ținutul Vlahiei. (...) Pe acești cumani îi avea Ioan Vlahul de-ajutor și venea în fiecare an să prade ținutul împăratului, chiar până la Constantinopol, și împăratul nu avea atâta putere ca să se apere de ei. Când baronii din oaste a aflat ce le vestea Ioan Vlahul, au spus că vor chibzui; și, după ce au chibzuit, proastă hotărâre au luat că au răspuns că puțin le pasă lor de el ori de ajutorul lui și să afle că îl vor asupra și-i vor face rău de v-or putea; mai apoi cu vârf și îndesat i-a pus el să plătească pentru vorbele acestea. Mare durere și mare prăpăd a fost! Iară după ce a dat greș cu ei, atunci și-a cerut coroana de la Roma și papa i-a trimis un cardinal să-l încoroneze. Și așa a fost încoronat rege”³¹. Despre Ioniță Caloian ne istorisește un alt izvor important al celei de a patra cruciade, care aparține lui Geoffroy de Villehardouin. Acesta în cronica sa dedicată cruciadei a patra vorbește despre puterea și bogăția lui Ioniță Caloian³². Despre Ioniță Caloian amintesc și unele din cronicile venețiene scrise de umaniștii venețieni în secolele următoare cruciadei a patra. Recent cercetătorul român Marin Șerban a publicat un studiu despre cronica umanistului venețian Paulus Rhamnusius (1532-1600) intitulată **De bello Constantinopolitano**³³, care face referire și la Statul Asăneștilor³⁴.*

³¹ Robert de Clari, **Cei care au cucerit Constantinopolul**, Ediție de Tatiana-Ana Fluieraru și Ovidiu Pecican, traducere de Tatiana-Ana Fluieraru, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 119-122.

³² Geoffroy de Villehardouin, **Cucerirea Constantinopolului**, traducere și note de Tatiana Ana Fluieraru, ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Pecican, Cluj, Editura Limes, 2002, p. 167.

³³ Manuscrisul scris în latină în secolul al XVI-lea (1573) se află la Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția inventariat ca Lat. X 79 (=3077) sub titlul **Pauli Rhamnusii. De Alexii Isaaci filii Reductione et Bello Constantinopolitano Libri VI. Ecerpti ex Gallicis Commentariis Gottofredi Villarduini Eq. Franci Campaniae Marescalli**. Îl vom cita de acum înainte **De bello Constantinopolitano**.

Această cronică reprezintă traducerea în italiană a **Cronicii** lui Villehardouin cu privire la Cruciada a Patra, care a fost inițial tradusă de tatăl său Giovanni Battista Ramusio în latină, și împărțită apoi în șase cărți de către Paolo Ramusio în traducere italiană³⁵. În cartea a patra sunt prezentate confruntările dintre Ioniță Caloian și împăratul de la Niceea, Teodor I Lascaris, precum și bătălia de la Adrianopol din 1205. Ioniță Caloian apare în **Cronica** lui Ramusio ca un personaj care inspiră teamă sau spaimă. Această imagine este oarecum justificată dacă ținem cont că la acea vreme relațiile dintre apuseni și Asănești erau bazate exclusiv pe conflicte sângeroase, pe jafuri și răpiri. Astfel Ioniță este prezentat ca „dușmanul lui Dumnezeu și al oamenilor”³⁶, „turbulent”³⁷, „înșelător”³⁸ etc. Asemenea apelative cu privire la Ioniță Caloian lipsesc din cronica lui Villehardouin. Viziunea lui Ramusio se aseamănă cu cea a lui Nicetas Choniates. Deducem de aici faptul că Ioniță Caloian avea calități reale de războinic temut de dușmanii săi.

Un izvor cu totul deosebit în ce privește istoria Asăneștilor este **Historia** lui Nicetas Choniates³⁹. Valoarea **Istoriei** lui Nicetas Choniates ca izvor al poporului român a fost apreciată de mulți dintre istoricii noștri⁴⁰. În lucrarea sa istoricul bizantin prezintă amănunțit aspecte din răscoala Asăneștilor și întemeierea Imperiului româno-bulgar, punând în lumină rolul capital jucat în aceste evenimente de către români. Mărturiile lui sunt cu atât mai importante cu cât el a participat în mod direct la expedițiile militare din Balcani ale împăratului Isaac al II-lea Anghelos, în calitatea lui de secretar imperial. Cu privire la Ioniță Caloian istoricul bizantin ne oferă informații despre campania acestuia din anii 1201-1202 împotriva Imperiului bizantin în urma căreia acesta cucerește orașele Constanteia și Varna⁴¹.

³⁴ Marin Șerban, **A humanist vision regarding the Fourth Crusade and the State of the Assenides. The Chronicle of Paul Ramusio (Paulus Rhamnusius)**, în *ANNUARIO*, Istituto romeno di cultura e ricerca umanistica, anno 2 (2000), a cura di Șerban Marin, Ion Bulei, Venezia, 2000, p. 51-121.

³⁵ Biblioteca Nazionale Marciana, MSS. IT. 139 (=8324).

³⁶ **De Bello Constantinopolitano**, 213v.

³⁷ **Ibidem**, 92r.

³⁸ **Ibidem**, 210r.

³⁹ Lucrarea lui Choniates a fost tipărită sub titlul :*Nicetae Choniatae, Historia*, Bonn, 1835.

⁴⁰ Amintim aici pe Gheorge I. Brătianu, Nicolae Iorga, Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, Stelian Brezeanu etc.

⁴¹ Nichita Choniates, **Despre Alexie Anghelos**, III, 7, cf **FHDR**, III, p.309-311.

Revenind la confruntările dintre latini și româno-bulgari trebuie să spunem că acestea se vor accentua pe măsura în care noii stăpâni ai Constantinopolului vor efectua primele expediții în provinciile Imperiului bizantin. Istoricul Ioan Aurel Pop remarca, într-o recentă lucrare, că devierea cruciadei a patra spre Constantinopol va genera alte „devieri”, care s-au extins pe teritorii vaste din Europa Răsăriteană⁴². Statul latin întemeiat în Bizanț va complica situația în Balcani. Cruciații latini reacționând insultător la propunerile amicale ale lui Caloian, pe care latinii nu-l puteau considera egalul împăratului latin, ci cel mult un sclav în raport cu stăpânul său, l-au amenințat pe Ioniță cu cucerirea teritoriului său și cu supunerea necondiționată⁴³. Bizantinologul A.A. Vasiliev arată că, după provocarea făcută țarului româno-bulgar, latinii au iritat în același timp populația greacă din Tracia și Macedonia, insultând credințele și riturile religioase ale grecilor⁴⁴. În această situație bizantinii vor duce tratative secrete cu regele Ioniță Caloian în vederea declanșării unei insurecții în Balcani împotriva latinilor. Se presupune că patriarhul de Constantinopol Ioan Kamaterus, care se afla la Curtea lui Caloian, a jucat un rol important în realizarea acestei alianțe⁴⁵. Insurecția româno-bulgară și bizantină, care a izbucnit în Balcani, i-a obligat pe cruciații latini să recheme în continentul european trupele trimise în Asia Mică pentru a lupta contra lui Teodor Lascaris. În bătălia de la Adrianopol din 15 aprilie 1205, Ioniță Caloian, sprijinit de cumani⁴⁶, le-a pricinuit cruciaților o înfrângere decisivă. Așadar în prima mare confruntare cu Imperiul latin ca și în cea dintâi încercare de putere cu Bizanțul, Statul Asăneștilor a fost sprijinit hotărâtor de forța cumană⁴⁷. În această bătălie a pierit floarea cavaleriei occidentale și împăratul Balduin însuși a fost luat prizonier de româno-bulgari⁴⁸. La scurt timp Balduin a fost executat.

---

⁴² Ioan Aurel Pop, **Din mâinile valahilor schismatici. Români și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)**, București, 2011, p.71.

⁴³ Nicetas Choniates, **Historia** (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), 808-809.

⁴⁴ A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p.483.

⁴⁵ Amănunte asupra acestei alianțe ne oferă istoricul bulgar V.N. Zlatarski, în lucrarea **The Greek-Bulgarian Alliance in Year 1204-1205**, apud A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 483.

⁴⁶ În lupta de la Adrianopol Ioniță a avut și un important cotingent de cumani a căror rol a fost hotărâtor după cum ne informează cei doi cronicari apuseni, Villehardouin (160-162, 194) și Robert de Clari (105-106).

⁴⁷ Șerban Papacostea, **Români în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol**, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 20.

⁴⁸ A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 483-484.

Dogele Veneției Enrico Dandolo cu armata rămasă s-a întors la Constantinopol, unde a și murit la scurt timp, fiind înmormântat cu solemnitate în biserica Sfânta Sofia. Imperiul latin se afla în grea cumpănă dar va fi salvat de Henric, fratele lui Balduin⁴⁹. Înfrângerea de la Adrianopol i-a pus pe cruciați într-o situație disperată. Pentru Imperiul latin era o lovitură care, chiar la începutul existenței sale politice, i-a compromis complet viitorul. Istoricul H. Gelzer considera că prin eșecul din fața Adrianopolului dominația francilor asupra Romaniei s-a sfârșit⁵⁰. A.A. Vasiliev și F.I. Uspenski consideră că soarta latinilor se afla în acel moment în mâinile româno-bulgarilor⁵¹. Bătălia de la Adrianopol a avut o mare importanță pentru țaratul lui Ioniță Caloian și pentru bizantinii din cadrul imperiului de la Niceea. Bizantinologul A.A. Vasiliev consideră că existau circumstanțele realizării idealului lui Ioniță Caloian de a întemeia în Balcani pe locul regatului latin un imperiu cu capitala în Constantinopol⁵². Ambițiosul vis al lui Ioniță Caloian nu s-a putut realiza pentru că în scurt timp acordul româno-bulgarilor cu bizantinii a fost denunțat de grecii care vedeau în împăratul de la Niceea un potențial eliberator al Constantinopolului de sub latini. Ioniță va porni un război nimicitor împotriva celor care se opuneau ascendenței sale, război căruia îi va cădea în cele din urmă chiar el victimă. Campania lui Caloian din Tracia și Macedonia s-a sfârșit pentru el cu asasinarea lui în timpul asediului Tesalonicului în anul 1207. Astfel țarul româno-bulgar Ioniță Caloian nu a reușit să profite de pe urma situației favorabile din urma victoriei de la Adrianopol⁵³. Bătălia de la Adrianopol a domolit dominația latinilor și a salvat Imperiul de la Niceea care a reușit să se reorganizeze și să-l proclame ca împărat pe Teodor Lascaris, care a fost încoronat ca împărat de patriarhul Mihail Autoreianos în 1208⁵⁴. Cu toate acestea Papa Inocențiu al III-lea va proclama esențială păstrarea

---

⁴⁹ **The Cambridge Medieval History**, Planned by J.B. Bury, edited by J.R. Tanner, C.W. Previte – Orton, Z.N. Brooke, VI, „Victory of the Papacy”, Cambridge at the University Press, 1936, p. 424.

⁵⁰ H. Gelzer, **Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte**, Munchen, 1897, p. 1042, apud A. A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 485.

⁵¹ F.I. Uspenski, **Second Bulgarian Kingdom**, p. 250 (în limba rusă), apud A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 484.

⁵² A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 484-485.

⁵³ *Ibidem*, p. 485.

⁵⁴ *Ibidem*.

Constantinopolului în mâinile latinilor, în vederea realizării cruciadei care viza eliberarea Ierusalimului. Papa Inocențiu îndemna în luna mai a anului 1205, atât pe clericii cât și pe laicii Bisericii romane din Franța, să contribuie la consolidarea puterii latinilor în Constantinopol⁵⁵. Observăm că încă de la începutul existenței sale Imperiul latin a fost serios amenințat cu dispariția din cauza conflictului cu Statul Asăneștilor, care se străduia să recupereze din mâinile latinilor teritoriile pierdute de Imperiul bizantin⁵⁶. Moartea lui Ioniță Caloian în fața Tesalonicului pe care îl asedia nu a pus capăt amenințării venite din partea româno-cumano-bulgară pentru Imperiul latin.

Ioniță Caloian între Noua și Vechea Romă

Înțelegerea dintre bizantini și Imperiul Asăneștilor din anii 1201-1202 prin care bizantinii recunoșteau existența dinastiei Asanide, a fost zdruncinată prin apariția latinilor la Constantinopol. Ioniță Caloian a încercat să se adapteze noului context politico-militar îndreptându-și armata spre Constantinopol, după convorbirile infructuoase cu latinii. La urcarea sa pe tron Ioniță se proclamă „*imperator Bulgarorum et Blachorum*” și se adresează Bizanțului pentru recunoașterea acestui titlu. Pentru că Constantinopolul îi refuză cererea se adresează Romei, care prin papa Inocențiu al III-lea, în urma unei corespondențe pe durata a mai multor ani cu Ioniță, îi va refuza titlul de „*imperator*”, dar îi va recunoaște titulatura de „*rex Bulgarorum et Blachorum*”, după ce Ioniță va accepta unirea religioasă cu Roma⁵⁷. Solicitați de populația Adrianopolului răzvrătită împotriva asupririi venețiene, românii și bulgarii lui Ioniță Caloian, sprijiniți de aproximativ 14.000 de cumani, au început lupta cu cruciații latini ai lui Balduin I pe care i-au biruit la 14 aprilie 1205 însuși împăratul căzând în mâinile lui Ioniță Caloian⁵⁸.

Odată cu urcarea lui Ioniță pe tronul de la Târnovo, în 1197, situația politică pe plan extern a statului româno-bulgar se schimbă în mod substanțial, cel mai tânăr dintre asănești remarcându-se prin

---

⁵⁵ A. Luchaire, **Inocent III: La Question d' Orient**, Paris, 1907, p. 169. A se vedea și Scrisoarea lui Inocențiu al III-lea adresată clericilor francezi în Migne, PL. CCXVII, col. 292-294.

⁵⁶ Șerban Papacostea, **Românii în secolul al XIII-lea...**, p. 18.

⁵⁷ Stelian Brezeanu, **Imperiu universal și monarhie națională...**, p. 35.

⁵⁸ Vasile V. Muntean, **op.cit.**, p. 41.

calitățile sale de mare strateg, în războaiele pe care le-a purtat împotriva bizantinilor sau a cavalerilor latini, dovedindu-se un excelent conducător politic și un abil diplomat. Încă de la începutul domniei sale Ioniță și-a dat seama că împăratul Bizanțului Alexios al III-lea nu i-ar recunoaște deplina independență a noului stat, așa că s-a adresat scaunului papal, cerând recunoașterea sa ca împărat al românilor și bulgarilor în schimbul unirii cu Biserica Romei⁵⁹. Tratativile cu Papalitatea au durat mai mulți ani așa încât Ioniță a fost încoronat abia după cucerirea Constantinopolului de către cavalerii cruciadei a patra. În corespondența dintre Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian s-a vorbit și s-a adus ca argument al acceptării unirii religioase cu Roma originea romană a românilor: „*Nos autem audito, quod de nobili urbis Rome prosapia progenitores tui originem traxerint et tu ab eis et sanguinis generositatem contraxeris et sincere devotionis affectum, quem ad apostolicam sedem geris quasi hereditario iure, iam pridem te proposuimus litteris et nuntiis visitare*”⁶⁰. În istoriografia românească Samuil Micu este cel dintâi istoric care pune în valoare importanța corespondenței dintre papa Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian în ce privește ideea romanității românilor⁶¹. Papalitatea prin Inocențiu al III-lea recunoaște și consfințește împărăția românilor și a bulgarilor în 1204, în urma acceptării unirii religioase cu Roma⁶², dar, așa cum am arătat, numai ca *regat* al acestora. Aceasta pentru a stăvili pretențiile imperiale și expansioniste ale suveranului de la Târnovo⁶³. Ioniță Caloian a fost încoronat la 8 noiembrie 1204, cu diadema regală trimisă de papa Inocențiu al III-lea. Cu această ocazie Ioniță primește și dreptul de a bate monedă proprie⁶⁴.

Ioniță Caloian (1197-1207) va încerca, alături de ierarhul Vasile I

⁵⁹ Octavian Iliescu, **Dreptul monetar în statul vlaho-bulgar al primilor Asănești (1187-1218)**, în vol. **Răscoala și Statul Asăneștilor**, București, 1989, p. 110.

⁶⁰ Migne P.L., CCXIV, col 825-826: „Noi însă, auzind că înaintașii tăi își trăgeau originea din nobilul neam al Romei și tu ai moștenit de la ei atât noblețea sângelui cât și sentimentul devotamentului sincer pe care-l porți față de Scaunul Apostolic, așa zicând cu drept de moștenire, de mult ne-am propus să te cercetăm prin scrisoare și trimiși”.

⁶¹ Samuil Micu, **Scurtă cunoștință a istoriei românilor**, București, 1963, p. 106-108.

⁶² A se vedea textul Hrisovului sau al Manifestului de unire trimis de Ioniță Caloian papei Inocențiu al III-lea. Hrisovul în lucrarea lui Ioan Marin Mălinaș **Regestre și Registre...**, p. 133-136.

⁶³ Nicolae Șerban Tanașoca, **Bizanțul și românii...**, p. 92.

⁶⁴ Octavian Iliescu, **art.cit.**, p. 110.

(1186-1232), să depună eforturi pentru a crea un cadru politic și bisericesc internațional care să justifice dreptul la existență și recunoaștere internațională a Statului Asăneștilor⁶⁵ atât din partea puterilor politice cât și din partea Papalității⁶⁶. Corespondența între Ioniță Caloian și Papalitate s-a derulat pe o perioadă de cinci ani (1200-1205). Între 1197-1199 au avut loc trei încercări fără succes ale împăratului Ioniță Caloian de a trimite soli la papii Celestin al III-lea (1191-1198) și Inocențiu al III-lea (1198-1216)⁶⁷. Așa cum am arătat din decembrie 1199/ianuarie 1200 avem prima scrisoare a papei către Ioniță Caloian și trimiterea celui dintâi legat pontifical la Târnovo, în persoana grecului Dominic de Brindisi⁶⁸. În vara anului 1200 Ioniță Caloian răspunde papei și confirmă venirea lui Dominic și explică întârzierea cu care răspunde Scaunului Apostolic. În schimbul supunerii bisericești față de Roma Ioniță cere papei coroana de împărat⁶⁹.

Trebuie să menționăm faptul că Ioniță Caloian a avut de înfruntat în încercarea lui de a se apropia de Roma ostilitatea Regatului Ungariei, a dogelui Venetiei, a bizantinilor și nu în ultimul rând a Imperiului latin de Constantinopol. În 27 noiembrie 1202 papa îi comunică lui Ioniță Caloian și lui Vasile I decizia de a trimite la Târnovo pe cel de-al doilea legat în persoana călugărului cistercian Ioan de Casamari. Papa a încercat să-și impună punctul său de vedere privitor la latinizarea Bisericii româno-bulgare, acțiune care urma să înceapă prin interzicerea hirotoniilor în ritul ortodox. Legatul papal Ioan de Casamari trebuia să rezolve acest lucru în sensul că episcopii din Regatul Ungariei să preia sarcina administrării tuturor hirotoniilor în diacon, preot și arhieru din eparhiile de pe cuprinsul Imperiului Asăneștilor⁷⁰. Tot în anul 1202 papa îi cere lui Vasile I să recunoască primatul Scaunului Apostolic al Romei

---

⁶⁵ Sever Dumitrașcu, **Petru și Asan**, în volumul **Români de peste hotare**, Oradea, Editura „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 47.

⁶⁶ Efortul lui Ioniță Caloian și Vasile în vederea recunoașterii statului Asăneștilor de către Papalitate a fost redat într-o expunere amănunțită de către istoricul român Ioan Marin Mălinaș în lucrarea **Regeste și Registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a sec. al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo**, Oradea, 2000, 264 p.

⁶⁷ Ioan Marin Mălinaș, *op.cit.*, p. 29.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 30.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 31.

în fața legatului papal Ioan de Casamari⁷¹.

În vara anului 1203 are loc schimbul de solii dintre Roma și Târnovo, respectiv solia papei Inocențiu III și cea a regelui Ioniță Caloian. În timp ce Vasile I, împreună cu preotul Constantin, încearcă să treacă prin portul Durazzo⁷², în Albania, spre Roma, în același timp de la Roma spre Târnovo era pe drum prin Regatul Ungariei legatul papal Ioan de Casamari⁷³. Ioniță Caloian în scrisoarea pe care Vasile I intenționa să o ducă la Roma, cere Papei cărja de Patriarh pentru fidelul său ierarh Vasile I. Cu un an înainte Ioniță Caloian a cerut Papei numai coroana imperială pentru sine⁷⁴. În septembrie 1203 va fi semnat de către Ioniță hrisovul de unire cu Biserica Romei, iar în 25 februarie 1204 papa Inocențiu III l-a numit pe Ioniță Caloian rege al Bulgarilor și Vlahilor, încoronarea urmând să aibă loc la Târnovo în data de 8 noiembrie 1204⁷⁵. Tot începând cu luna februarie 1204 papa îl numește pe Vasile I primat al Bulgarilor și Vlahilor, întronizarea urmând să aibă loc pe 7 noiembrie 1204⁷⁶. După întronizarea sa Vasile I îl va încorona rege al Bulgariei și Vlahiei pe Ioniță Caloian în 8 noiembrie 1204 conform rânduielii ortodoxe primind din partea cardinalului Leon coroana trimisă de papă⁷⁷. În ce privește conceptul eclesiologic al lui Inocențiu III trebuie să spunem că acesta considera Biserica Romei, identificată cu Petru și cu urmașii lui, ca „*mater omnium ecclesiarum*”, iar „*cathedra Petri*” o considera izvorul întregului drept bisericesc. Conform acestor teze el ridică Biserica Romană deasupra întregii creștinătăți. Altfel spus Inocențiu III subordona întreaga creștinătate Bisericii Romane. Deciziile Conciliului Lateran IV din 1215, sunt o expresie clară a conceptului său eclesiologic și despre primat. Mergând pe această linie de identificare a întregii creștinătăți cu Biserica Romană, se poate explica și decizia acestuia de creare a unui sistem propriu roman. Istoricul român catolic Ioan Marin Mălinaș considera că: „*Pentarhia necanonică și privată a lui*

⁷¹ **Ibidem**.

⁷² Bizantinii și venețienii au încercat să-l împiedice pe Vasile I să ajungă la Roma încercând să-l arunce în mare. Acesta însă a reușit să scape din capcană.

⁷³ Ioan Marin Mălinaș, **op.cit.**, p. 32.

⁷⁴ **Ibidem**.

⁷⁵ **Ibidem**, p. 33.

⁷⁶ Cardinalul Leon, trimisul papei, l-a uns cu Sfântul Mir la întronizare pe Vasile I primind și un pallium nou de această ocazie.

⁷⁷ Ioan Marin Mălinaș, **op.cit.**, p.34.

*Inocențiu III a durat totuși, mai bine de șapte secole, până în anul 1964, când a fost suprimată de către papa Paul al VI-lea, menținându-și în mod neîntrerupt șirul de patriarhi titulari de rit latin: Papa, adică episcopul Romei, după care urma Constantinopolul, Alexandria, Antiohia și Ierusalim*⁷⁸. Acești „patriarhi” din pentarhia privată de rit latin, creație a lui Inocențiu al III-lea, după 1261 și în secolele ce au urmat, în realitate, nu erau decât episcopi sau arhierii titulari și simpli funcționari în Curia Romană⁷⁹. Dacă comparăm atitudinea lui Inocențiu față de bizantini cu cea manifestată față de româno-bulgari observăm că față de cei din urmă s-a arătat mai tolerant sau îngăduitor. Deși Inocențiu al III-lea avea față de Biserica Ortodoxă o atitudine intolerantă, încercând latinizarea creștinilor din Constantinopol, totuși în problema româno-bulgară a avut o atitudine îngăduitoare și tolerantă în vederea atingerii idealului de supunere bisericească. Papa spera ca prin această unire să redobândească și Illirycul luat de bizantini în 733. Papa spera de asemenea ca mai apoi să impună în Biserica româno-bulgarilor și ritul latin⁸⁰. Papa Inocențiu III îi va cere lui Ioniță să-l elibereze din captivitate pe Balduin I⁸¹, dar Ioniță îi răspunde papei că este imposibil pentru că Balduin a murit între timp. Victoriile lui Ioniță Caloian în Tracia au dus la încheierea unor relații diplomatice între Imperiul de Niceea și Henric, împăratul latin de Constantinopol. Această alianță va zădărnici planul lui Ioniță de a pune mâna pe Constantinopol. În 1205-1206 Ioniță cucerește orașul Filipopole și îi pedepsește aspru pe locuitori pentru că s-au pus sub autoritatea lui Alexie Aspietes, ex-gubernator al orașului Serrai⁸².

În primăvara anului 1207 în înțelegere cu Teodor al Niceei, Ioniță a reînceput expediția contra Adrianopolului. În toamna anului 1207 va ajunge sub zidurile Tesalonicului, dar este asasinat, probabil de complotiștii nepoatei de soră, la 8 octombrie.

---

⁷⁸ *Ibidem*, p. 72-73.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 73.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 73-74.

⁸¹ Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea...*, p. 24.

⁸² Vasile V. Muntean, *op.cit.*, p. 41.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂTULUI PRIMAR ROMÂNESC ÎN EPOCA MODERNĂ

Nichita Adăniloie

The priest contribution to the development of the Romanian primary education in modern era

Summary: In this article the author shows that the priests were the only teachers in the rural world, because there were no teachers in the Romanian Countries qualified to train children in villages in the early modern era. Either on its own initiative or ordained by the authorities, they had a big role in the development of primary education. Moreover, the first village schools were established near churches and monasteries. Even after the establishment of normal schools and nationalization of primary school, priests often have substituted the teachers. They occupied vacancies continuing the educational process in Romanian villages.

Keywords: teachers, priests, village school, church, education.

Precum se știe, biserica a reprezentat în evul mediu un scut al neamului nostru, al păstrării și propășirii românismului, iar în epoca modernă, alături de școală, ea a contribuit eficient la conștientizarea poporului, la întărirea simțului de solidaritate națională și de rezistență în fața opresiunii străine. Dovezi peremptorii avem în acest sens până la 1918, în provinciile românești subjugate de Austro-Ungaria și Rusia. De altfel, biserica și școala au constituit pârghii de nădejde în lupta națiunii noastre pentru înfăptuirea, organizarea și consolidarea României moderne, implicit pentru făurirea Marii Uniri de la 1918.

S-a evidențiat într-o consfătuire, organizată de Societatea de Științe Istorice, că multe biserici și mănăstiri au fost adevărate focare de cultură românească de-a lungul secolelor. Consider că ar trebui subliniat și rolul preoțimii în dezvoltarea învățământului românesc, mai ales a celui primar. Este cunoscut faptul că, până în pragul epocii moderne, nu existau clădiri speciale (localuri) pentru școlile sătești. Puținele școli ce s-au înfiripat, în această ramură a învățământului, au fost organizate din inițiativa preoților, pe lângă unele biserici. Cursurile se țineau în pridvoarele bisericilor ori în chiliile alăturate.

Documentele atestă în anul 1802 o școală la mănăstirea Motru; în 1803 o școală pe lângă biserica din Furduiești, jud. Vlașca, și, tot atunci, o școală pe lângă biserica Poiana, jud. Ialomița¹. Călugării de la Tismana – rezultă din documente – au înființat o școală la mănăstirea lor și o alta la Crețulești². Din inițiativa unor preoți s-a înființat o școală la Peretu, jud. Teleorman, și alta la biserica din Chițorani, jud. Prahova³. Alte școli au mai fost înființate – în primele decenii ale sec. al XIX-lea – la Dărăști, jud. Vlașca, Șuta și Odorești, jud. Dâmbovița, Banovița, jud. Mehedinți, Benești, jud. Vâlcea, Conțești, jud. Muscel, Greci, Agiești și Tărtășești, jud. Ilfov, Valea Scheilor, Fulga, Mărgineni și Slănic, jud. Prahova, Nișcov și Tohani, jud. Buzău.⁴ Este adevărat că aceste școli au luat ființă din inițiativa și cu contribuția masivă a proprietarilor de moșii, dar învățătorii lor s-au recrutat, în majoritate, tot din rândurile preoților și ale cântăreților de la bisericile respective.

Datorită ritmului tot mai alert de dezvoltare, societatea românească a simțit nevoia de a crea școli primare care să dea, într-un timp relativ scurt, un minim de cunoștințe și anumite norme de conviețuire socială, necesare fiecărui tânăr. Dacă în trecut se considera că oamenii nu pot trăi fără biserică, treptat se afirmă, cu tot mai multă convingere, că ei nu pot trăi nici fără școală. Spre deosebire de alte perioade istorice, în epoca modernă învățământul, devenind o sarcină publică, a fost etatizat și prin stipulațiile Regulamentului organic. Interesul statului era ca învățământul să se dezvolte și să răspundă cât mai bine cerințelor vieții sociale. În orașele reședință de județ s-au putut înființa, îndată după intrarea în vigoare a Regulamentului organic, școli primare, numite și „școli naționale” sau „începătoare”.

La sate însă condițiile sunt vitrege – lipsa de localuri, de învățători și de săteni înstăriți – înființarea școlilor publice a întârziat un deceniu în Muntenia, iar în Moldova aproape trei decenii. Pentru a nu trenea prea mult lucrurile, legiuitorii din București s-au gândit să apeleze tot la preoți și cântăreții de la bisericile sătești – singurii care știau ceva carte în

---

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), **Manuscris 47**, f. 99, 122, 140 și 170.

² **Ibidem**, f. 135.

³ **Ibidem**, ms. 103, f. 19-20.

⁴ **Ibidem**, f. 77, 149, 155, 159, 270. Vezi și Gh. Pârnuță, **Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească**, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 223-227.

mediul rural – pentru a suplini lipsa cadrelor didactice. Din aceste considerente, în **Legea pentru seminarii, protopopi și preoți**, adoptate de Obșteasca Adunare la 11 aprilie 1834, s-a prevăzut, în articolul 8, ca „în fieșcare sat să se ție pe lângă preot și un cântăreț, care va fi dator să învețe copiii satului carte și cântări”, primind, drept plată, două kile de bucate (circa 800 ocale) din magaziile de rezervă și câte 2 lei pe an de la fiecare enoriaș⁵. Probabil, dându-și seama de slaba pregătire a cântăreților, Eforia școalelor elaborând, în noiembrie 1834, proiectul **Regulamentului pentru învățăturile în seminare** introduce în textul acestuia un articol final prin care precizează: „Din preoții fieșcăruia sat care vor ieși din seminare cel mai tânăr va fi dator a ținea în satul său școală pentru citire, scriere și patru lucrări ale aritmeticei. Într-această școală toți locuitorii își vor trimite copii, având a plăti fieșcare părinte de copil 6 lei pe an”⁶. Din păcate, Adunarea obștească a refuzat să aprobe acest articol din proiectul Eforiei. A rămas numai prevederea art. 8 din legea din aprilie 1834, pentru organizarea seminariilor, și aceasta va constitui temeiul legal pentru instituirea, în 1838, a învățământului public la sate⁷.

În ianuarie 1838, Departamentul din lăuntru al Țării Românești, prin adresa către Eforia școalelor și Ocârmuirea județelor, arătând că art. 8 din legea pentru seminarii, protopopi și preoți n-a fost „încă pusă în aplicare”, le cerea să ia măsuri pentru înființarea școalelor „prin toate satele” unde copiii locuitorilor să poată învăța carte. Ocârmuirea urma să se înțeleagă cu proprietarii din județ pentru găsirea unor case potrivite sau construirea unor localuri de școală, iar Eforia să se ocupe de recrutarea și pregătirea dascălilor. Se menționa că „învățătura copiilor de prin sate se va urma numai pe vreme de iarnă, adică de la 1 noiembrie până pe la sfârșitul lui martie, ca în lunile cealalte să se îndeletnicească la lucrarea pământului aducând ajutor părinților lor”⁸.

Pentru recrutarea și prepararea candidaților de învățători rurali, Eforia a apelat la profesorii școlilor naționale de la reședința județelor, cerându-le să găsească, prin sate, nu numai cântăreți bisericești, ci și „feciori de popă, tineri săteni, sau alții”, care să accepte, în condițiile

⁵ G.D. Iscriu, **Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea sec. al XIX-lea**, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 23.

⁶ V.A. Urechia, **Istoria școalelor de la 1800-1864**, tom IV, București, 1901, p. 377.

⁷ G.D. Iscriu, **op.cit.**, p. 24.

⁸ V.A. Urechia, **op.cit.**, vol II, p. 1-2.

date, să urmeze cursuri începătoare de pregătire, în timpul verii, în capitala județelor, iar în toamnă să poată deschide școli în satele lor. Din documente rezultă că un număr mare de candidați de învățători, selecționați din sate pentru a se prepara la școlile primare de la reședința județelor erau fii de preoți. Astfel, în județul Teleorman, printre candidați, 26 erau fii de preoți și 3 fii de diaconi, în Argeș 46 erau fii de preoți și 6 fii de diaconi, în Mehedinți 37 erau fii de preoți și 2 fii de diaconi, în Romanați 31 erau fii de preoți și 7 de diaconi⁹.

Programul întocmit de Eforie pentru școlile satești cuprindea: cetirea după table (e vorba de tablele lancasteriene), scrierea, catehismul legii creștinești, aritmetica elementară, lucrarea pământului și economia casei. La acestea s-a adăugat, în anul următor, cântările bisericești, pentru care candidații de învățători necunoscători trebuiau să plătească fie un preot, fie un cântăreț să-i prepare¹⁰.

Întrucât în multe sate nu s-au găsit candidați pentru a se prepara să devină învățători, rolul lor a fost în bună parte suplinit tot de preoți, deși nici ei nu se prea împăcau cu metoda lancasteriană. Școlile publice satești, înființate în toamna anului 1838, în pofida tuturor greutăților, prin strădania lui Petrache Poenaru și a altor oameni de cultură ai vremii, s-au răspândit în toate județele Țării Românești, numărul lor ajungând în 1848 la 2236¹¹. Orânduirea reacționară, instaurată după înăbușirea revoluției pașoptiste, a ordonat închiderea acestor școli, considerându-le periculoase.

Abia în toamna anului 1857 se vor redeschide 471 de școli satești în Muntenia, iar până la Unirea din 1859, numărul lor va spori la 1011. Și de data aceasta lipsa unor dascăli calificați a făcut ca numeroși preoți să îndeplinească și rolul de învățători ai copiilor din sate.

În Moldova, deși n-au lipsit preocupările, guvernul n-a înființat nici înainte, nici după revoluția pașoptistă școli rurale publice. În 1851, din inițiativa lui M. Kogălniceanu, s-a întocmit un Așezământ pentru reorganizarea învățaturilor publice care nu s-a pus în aplicare, din lipsă de fonduri. În decembrie 1855, la insistențele lui Gh. Asachi, directorul Departamentului instrucțiunii, s-a aprobat înființarea, la Iași, a Școlii

⁹ A.N.I.C., **fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**, dos. 3386/1840, f. 125; dos. 3388/1840, f. 409; dos. 3394/1940, f. 464.

¹⁰ V.A. Urechia, **op.cit.**, vol II, p. 4.

¹¹ **Ibidem**, p. 6-10.

normale sau „prepandarale” de la Trei Ierarhi, pentru pregătirea învățătorilor sătești. La înscriere, în școala normală, erau preferați tineri absolvenți ai cursului inferior de seminar ori de gimnaziu. În virtutea acestei prevederi, școala „prepandarală” de la Trei Ierarhi va avea ca elevi și pe Ion Creangă și pe vărul acestuia, Zaharia Gâtlan (Simionescu); ambii absolviseră mai înainte seminarul de la Socola și ambii vor deveni dascăli excelenți. Prima promoție ieșită de la Trei Ierarhi a putut deschide, în toamna 1858, cele dintâi școli sătești publice din Moldova, finanțate de stat, în localitățile mai populate¹². Câțiva normaliști din promoțiile următoare au fost numiți în județele din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail și Bolgrad, revenite la Moldova prin hotărârile tratatului de la Paris din 1856. Aici, în orașul Ismail s-a înființat la 1857 și o școală catihetică, transformată apoi în seminar, care a dat numeroși preoți și învățători pentru satele din sudul Basarabiei¹³.

În 1861, prefectul de Cahul, I. Ciucă, a propus Ministerului ca învățători la școlile rurale din județ să fie numiți preoții satelor respective, care sunt „bărbați eminenti în desăvârșirea învățaturii și în moralitatea conduitei”. Prin această măsură – aprecia prefectul – s-ar diminua cheltuielile Ministerului, nemaivând de întreținut un număr mare de școli sătești¹⁴. În anii următori, pe măsură ce s-au înființat școli sătești în această zonă a crescut și numărul preoților și seminariștilor care au îndeplinit funcția de învățători. La 1877 peste 30% din învățătorii basarabeni erau recrutați din rândurile seminariștilor ori a preoților în funcție. După 1878, odată cu reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia, școlile românești au fost desființate, iar limba română înlăturată chiar și din biserică.

Legea instrucțiunii din 1864 stabilea că „tinerii care au terminat cursurile seminarului de gradul I, sau 4 clase din seminarul de gradul II, au dreptul de a fi numiți fără vreun alt examen preoți”, ori „învățători la școlile sătești”. Totodată, această lege prevedea că „învățătura religioasă se va da copiilor, pe cât se va putea, de către preotul comunei”¹⁵. Pe baza legii instrucțiunii, ministrul N. Crețulescu, într-o circulară către revizorii

¹² Idem, *Istoria școlilor sătești în România*, p. 20-25.

¹³ A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos. 933/1857, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 142/1861, f. 36 și 49.

¹⁵ *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor, 1864-1901*, București, 1901, p. 13 și 22.

școlari din Moldova, le cerea acestora ca la numirea învățătorilor, din lipsă de absolvenți ai școlii normale din Iași, să „prefere pe preotul, diaconul ori dascălul bisericii comunei, dacă vor fi făcut studiile în seminar sau cel puțin într-o școală catihetică cu note bune”¹⁶.

Conformându-se circularei ministeriale, revizorii școlari au desfășurat o activitate intensă în toamna anului 1864 și în anul următor, pentru a înființa cât mai multe școli sătești și a numi în fruntea lor persoane corespunzătoare. De pildă, revizorul județului Suceava și Neamț raporta Ministerului, la 29 octombrie 1864, că parcurgând județele din circumscripția încredințată, a aflat în multe locuri „case gata pentru școli” și „învățători demni dintre preoții comunelor”. Revizorul, ținând seama de insistența locuitorilor de a li se înființa cât mai repede școli, a propus să examineze personal „pe candidații găsiți dintre parohi pentru a fi învățători chiar în comunele lor” și să-i instaleze provizoriu¹⁷. În urma aprobării acestei măsuri de urgență de către Minister, revizorul a putut înființa în timp de jumătate de an peste 100 de școli rurale în cele două județe. Și în județele Bacău, Botoșani, Roman, Vaslui și Fălciu s-au înființat în anul 1865 numeroase școli sătești în fruntea cărora au fost numiți, în proporție de circa 50% preoții locali ori absolvenții de seminar¹⁸.

Pe măsură ce școlile normale, înființate între anii 1867-1870 la București, Ploiești, Craiova, Focșani și Bârlad au început să dea primele promoții de absolvenți, numărul învățătorilor recrutați dintre preoți și seminariști s-a tot diminuat treptat, ajungând în iunie 1875 la 21%. În martie 1872, hotărându-se de către guvernul conservator o reducere a bugetului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, ministrul de resort, a decis desființarea școlilor normale întreținute de stat și anularea subvențiilor alocate celor patru școli ale Societății pentru învățătura poporului român, motivând că, în viitor, preoții sătești „vor fi și învățători rurali”. Dar în urma insistențelor lui P. Poenaru, C. Esarcu, Al. Odobescu, Carol Davila, N. Ionescu și mai ales a pledoariei lui Titu Maiorescu în fața deputaților, această măsură a fost revocată, Camera acceptând reintroducerea în buget a alocațiilor pentru școlile normale. Totuși, pentru rectificarea bugetului, Ch. Tell a hotărât ca numărul

---

¹⁶ *Ibidem*, p. 1365-1366.

¹⁷ A.N.I.C., **fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**, dos. 422/1864, f. 356.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 526/1875, f. 6, 216; dos. 679/1865, f. 5-7.

școlilor rurale să fie redus cu 250, iar cele 2000 rămase să fie împărțite în două categorii: școli de gradul I și școli de gradul II. La cele 400 școli de gradul I – unde salariul era 50 lei pe lună – urmau să fie încadrați normalişti, și, în limita locurilor, seminariștii; iar la cele 1600 școli de gradul II – unde leafa lunară era de 30 lei – trebuiau încadrați învățătorii cu pregătire inferioară (câteva clase gimnaziale ori cursul primar)¹⁹.

La 1 septembrie 1877, guvernul liberal a majorat retribuiția învățătorilor, sporind-o la 80 lei pe lună pentru cei din școlile de gradul I și la 50 lei pe lună pentru cei încadrați la școlile de gradul II. Revizorii erau obligați, de astă dată, ca la școlile de gradul I să încadreze normaliştii, iar la cele de gradul II, seminariștii sau alți învățători cu clase gimnaziale și numai la „neajungere cei cu clasele primare, alegând însă din cei mai buni, apți și devotați acestei cariere”²⁰. Această măsură, oarecum discriminatorie, a atras protestele multor preoți și seminariști, care au ținut să atragă atenția Ministerului că și seminariștii pot să devină învățători la fel de buni ca normaliştii, dacă au experiență, pregătire, „voință tare” și metodă adecvată înțelegerii sufletului elevului. Dăm un singur exemplu. Astfel, la 22 august 1877, într-o petiție către ministrul Instrucțiunii și Cultelor, Gh. Lateș din Rădășeni se plânge că de 19 ani funcționează neîntrerupt „ca învățător model de gradul I”, iar acum se vede redus la gradul II pe considerentul că are studii seminariale și nu normale. El arată că și-a îndeplinit cu exactitate datoria, făcând „ca instrucțiunea să progreseze” în timpul servit și toate rapoartele revizorilor confirmă acest lucru. Deși preot – accentuează Lateș - „ocupând funcțiunea de învățător, am căutat a mă devota numai acestei cariere și nu am voit a ocupa nicio parohie, care s-ar fi putut a mă sustrage de la exercițiul funcției de învățător”. Completându-și mereu cunoștințele pe parcursul celor 19 ani de practică a găsit metodele cele mai bune prin care să formeze din elevi „oameni folositori societății”²¹. Nu i s-a făcut însă dreptate, deși a revenit și cu alte petiții.

După 1877, numărul seminariștilor din învățământul primar a scăzut mereu, ajungând – în unele județe – la un procent de circa 10% la începutul secolului XX. Atât ei cât și preoții în funcție serveau însă în numeroase cazuri ca suplinitori temporari ai învățătorilor. Când un

¹⁹ *Ibidem*, dos. 1562/1872, f. 15-19.

²⁰ *Ibidem*, dos. 3516/1877, f. 314.

²¹ *Ibidem*, dos. 3448/1877, f. 61-72.

normalist era repartizat la o școală dintr-un sat de munte ori dintr-o comună retrasă și, neconvenindu-i locul, se transfera în altă parte, atunci postul se scotea la concurs și, până la ocuparea lui, spre a nu se închide școala, preotul din localitate era rugat de revizor să suplinească pe învățătorul respectiv. Aceste supliniri durau uneori între trei luni și un an, când învățătorul, după numire, își avea de făcut stagiul militar.

În perioada neutralității și a primului război mondial, când peste 50% din învățători au fost concentrați, iar în 1916 mobilizați, tot preoții au fost aceia care s-au străduit să ducă mai departe făclia luminoasă a științei de carte în școlile primare sătești. Mulți preoți, înțelegând dificultățile financiare ale guvernului, odată cu intrarea armatei în acțiune, au dat declarații că vor suplini în mod gratuit pe învățătorii mobilizați din satele lor²². Este, totodată, de subliniat că în acele vremi tulburi, un număr relativ mare de preoți, dorind să rămână definitiv în învățământ, au dat un fel de examene de diferență mai ales din domeniul pedagogiei, în anii 1915 și 1916, la școlile normale din Iași, Bârlad și Câmpulung și, obținând diploma de capacitate, au cerut Ministerului numire provizorie la catedrele vacante, fiind „absolvenți normaliști”²³. Prin zelul depus de acești preoți, alături de dascălii nemobilizați din cauza vârstei înaintate, școlile rurale au putut funcționa și în anii de restriște ai primului război mondial, îmbogățind patrimoniul învățământului și culturii românești.

---

²² **Ibidem**, dos. 40/1916, f. 110.

²³ **Ibidem**, dos. 1566/1915, f. 20-30; dos. 1296/1916, f. 22-23.

CĂSĂTORIA PRINȚULUI CAROL I AL ROMÂNIEI ÎN DIPLOMAȚIA SFÂNTULUI SCAUN*

Anton Coșa

Prințul Carol I al României și prințesa Elisabeta

Le mariage du Prince Carol I de Roumanie dans la diplomatie du Saint Siège

Résumé: Dans l'année 2014, nous nous souvenons de la première monarque constitutionnel de la Roumanie (Charles I) commémorant le 175e anniversaire de la naissance (1839) et le 100e anniversaire de sa mort (1914).

Dans les relations entre la Roumanie et le Saint-Siège, la stratégie matrimoniale „du premier monarque constitutionnel de la Roumanie” occupent une place spéciale, toutes les tentatives du mariage surveillés attentivement, étant donné que Charles Ier était un fidèle catholique, son éventuel mariage impliquant des procédures canoniques évidentes.

Charles I et sa famille ont négocié chaque fois avec les différentes

---

* Comunicare prezentată la Simpozionul Național „Vasile Pârvan”, Bacău, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, 2-3 octombrie 2014.

maisons princières européennes.

Après une série de projets qui ont échoué (pour diverses raisons) à l'été 1867 décrit la possibilité du mariage entre le prince Charles I et la princesse Elisabeth de Wied.

Le mariage a eu lieu le 3 Novembre 1869 à la résidence de la famille de Wied (Neuwied). Puis, le jeune couple a quitté pour la Roumanie.

Mots clés: Charles I de Roumanie, le Saint-Siège, mariage, diplomatie

În anul 2014 ne reamintim de primul monarh constituțional al României (Carol I) cu prilejul împlinirii a 175 de ani de la naștere (1839) și a 100 de ani de la moarte (1914). Prin urmare, acest articol se dorește un modest omagiu adus acestei personalități care a dus România pe calea modernizării, așezând-o astfel printre țările Europei civilizate.

În relațiile dintre statul român și Sfântul Scaun¹, strategia matrimonială „a primului monarh constituțional al României”² a ocupat un loc aparte, toate tentativele de căsătorie fiind urmărite cu atenție, în condițiile în care Carol I era un credincios catolic³, eventuala sa căsătorie implicând evidente proceduri canonice.

De fiecare dată au fost duse tratative, de către Carol I și familia sa, cu diverse case princiare europene. Despre aceste „negocieri matrimoniale”⁴ nu s-a aflat prea mult în epocă, pe de o parte din cauza discreției regelui, pe de altă parte din cauza secretului⁵ în care, conform uzanțelor, erau duse tratativele cu familiile candidatelor.

---

¹ Anton Coșa, **Relațiile diplomatice dintre Sfântul Scaun și România (1866-1884)**, în volumul: **Corneliu Mihail Lungu, arhivist, istoric, profesor la 70 de ani**, ediție îngrijită de Vilică Munteanu și Ioan Lăcătușu, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2013, p. 335-364.

² Vasile Docea, **Proiectele matrimoniale ale principelui Carol I al României**, în *Arhiva Genealogică*, IV(IX), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 271.

³ I. Dumitriu-Snagov, **Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1850-1866**, vol. 48, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1982, p. 225.

⁴ Bogata corespondență între prințul Carol și tatăl său arată o multitudine de detalii din perioada „căutărilor” încheiate în momentul deciziei în favoarea prințesei Elisabeta de Wied (Arhivele Naționale București, Fond **Casa Regală. Inventar**, apud I. Dumitriu-Snagov, **Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1866-1914**, vol. 57, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1989, p. 63).

⁵ Informațiile documentare „cu referire directă la această temă – scrisori, telegrame, dări de seamă, protocoale – s-au păstrat, de atunci și până astăzi, într-un fond personal de arhivă” (Arhivele Naționale București, Fond **Regele Carol I. Personale**, dos. I/7; I/8; I/9; I/10; I/11; I/12, apud Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 272).

Aceste demersuri matrimoniale au căpătat o importanță deosebită în condițiile în care „în epocă, atât o serie de oameni politici români și străini, cât și domnitorul însuși și familia sa din Germania percepeau căsătoria acestuia drept indispensabilă pentru consolidarea dinastiei și, prin aceasta, a statului român. O dinastie solidă ar fi urmat să garanteze stabilitatea internă în cadrele noului regim politic al monarhiei constituționale și să ofere țării prestigiu extern”⁶.

Din perspectiva Sfântului Scaun, prevederea înscrisă în Constituția din 1866 (art. 82⁷), conform căreia „principele urma să-și boteze copiii în religia **dominantă** a statului român, cea ortodoxă”⁸, a îngreunat mult lucrurile, constituind „o serioasă piedică în împlinirea unor proiecte de căsătorie”⁹ ale lui Carol I, mai ales prin faptul că excludea practic, de la bun început, orice eventuală „partidă catolică”¹⁰. Biserica Romano-Catolică a fost de altfel, îndeajuns de intransigentă, interzicând celebrarea cununiei religioase în „astfel de condiții”¹¹.

Remarcăm aici faptul că însuși principele Carol I transmisese, prin intermediul lui Lascăr Catargiu, la 26 iunie 1866, „când au început dezbaterile referitoare la domn”¹² dorința conform căreia „copiii care vor moșteni tronul să se crească în religiuena noastră”¹³ (adică ortodoxă, confesiunea „majorității românilor”¹⁴). De ce să fi făcut principele această propunere? Nu putem ști cu certitudine ce anume l-a îndemnat pe Carol I la o atare hotărâre. Putem intui însă că ea a fost făcută, pe de o parte „pentru a-și câștiga simpatii în țară”¹⁵ (fiind un nou mijloc de a strânge legăturile dintre familia regală și poporul român¹⁶), pe de altă parte „pentru a atrage bunăvoința Rusiei”¹⁷. De altfel, „spre acest din

⁶ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 272.

⁷ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 62.

⁸ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 280.

⁹ *Ibidem*, p. 281.

¹⁰ *Ibidem*, p. 280.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Cf. *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunei și Legei electorale din România*, publicate de Alexandru Pancovici, București, 1883, p. 1-17, apud Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 280.

¹⁴ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.* 1982, p. 226.

¹⁵ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 281.

¹⁶ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.* 1982, p. 226.

¹⁷ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 281.

urmă scop era îndrumat cu insistență și de către sfătuitoarii săi din Germania, principele Karl Anton și Bismarck”¹⁸.

Adăugăm aici că înscrierea în Constituție a paragrafului respectiv a fost receptată în unele cercuri apropiate Sfântului Scaun tocmai în acest sens, al orientării spre Rusia. Astfel, într-o scrisoare datată Roma, 28 decembrie 1866, către Katharina de Hohenzollern (cea de-a doua soție a bunicului patern al lui Carol), cardinalul Giovanni Battista Pitra¹⁹, care făcuse o călătorie prin România²⁰, își exprima convingerea că „introducerea în Constituția României a paragrafelor referitoare la dominația religiei ortodoxe și la botezul ortodox al moștenitorului tronului s-ar fi făcut ca urmare a presiunii exercitate de unii deputați, unelte ale Rusiei”²¹.

Intervenția Rusiei în planurile de căsătorie ale lui Carol I a devenit și mai evidentă în momentul în care, la sfârșitul anului 1866, începe să-și facă loc (la propunerea²² mării ducese Elena, văduva marelui duce Mihail Pavlovici, fratele fostului țar Nicolae I) ideea căsătoriei cu „prințesa Eugenia de Leuchtenberg, o nepoată de soră a țarului Alexandru al II-lea și rudă apropiată a casei regale prusiene”²³. Remarcăm aici faptul că în condițiile în care însăși „pețitoarea”, marea ducesă rusă, era o mătușă prin alianță cu „candidata”, având origini germane, fiind născută prințesă de Württemberg, proiectul era sprijinit nu doar de Rusia ci și de Germania.

Curtea imperială rusă agreea căsătoria, sperând că principele Carol I „va cere mâna persoanei cunoscute și că aceasta se va întâmpla cât de curând, căci numai astfel va exista în Petersburg sprijin pentru tânărul stat, așa cum este cel acordat acum Greciei”²⁴.

Insistența Rusiei era mai mult decât fermă, fiind dublată și de opoziția tranșantă față de posibilele influențe occidentale în plan matrimonial. Astfel, dintr-o scrisoare trimisă la 27 iulie 1867 de

---

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Albert Battandier, *Le Cardinal Jean-Baptist Pitra*, Paris, 1893; I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1982, p. 137.

²⁰ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 281.

²¹ Arhivele Naționale București, Fond **Regele Carol I. Personale**, dos. I/9, f. 7, apud Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 281.

²² Vasile Docea, **Carol I și monarhia constituțională. Interpretări istorice**, Timișoara, Presa Universitară Română, 2001, p. 57

²³ *Idem*, *loc.cit.*, p. 281.

²⁴ *Idem*, *op.cit.*, p. 59.

generalul Rauch către principele Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen (tatăl viitorului rege Carol I) se menționa printre altele: „Dacă, însă, printr-o altă alianță, vor fi deschise porțile pentru influența Franței sau Austriei, există hotărârea de a se trece pe poziții adverse”²⁵.

Regele Prusiei (Wilhelm I) dorea alianța, la fel și Bismarck, pentru că „această căsătorie ar fi însemnat o ocazie în plus de a îndepărta și mai mult Franța de Rusia”²⁶. Firește, Franța se opunea, împăratul Napoleon al III-lea susținând că „este de preferat în România o prințesă latină”²⁷.

Sfântul Scaun a urmărit cu atenție acest proiect de căsătorie a lui Carol I cu Eugenia de Leuchtenberg, în condițiile în care avea informații că „Rusia va îngreuna, ba chiar va zădărnici consolidarea în România a unei dinastii străine de confesiune catolică”²⁸. În cele din urmă, proiectul acesta va eșua, Eugenia logodindu-se (la începutul lunii decembrie 1867) cu Alexandru de Oldenburg²⁹, logodnă urmată la scurt timp de căsătoria celor doi.

Menținerea clauzei constituționale referitoare la botezul ortodox al urmașilor lui Carol I a zădărnicit inițial și un proiect italian cu prințesa Margareta de Genova, o nepoată de frate a regelui Vittorio Emanuele al II-lea³⁰, în condițiile în care se credea că „nici un preot catolic nu va binecuvânta această uniune”³¹.

Ulterior, acest proiect matrimonial italian va eșua și datorită retragerii sprijinului Prusiei care nu dorea atragerea aversiunii Rusiei (deloc dispuse, cum am văzut mai sus, a tolera eventuala căsătorie a lui Carol I cu o prințesă catolică). Logodna dintre Margareta și vărul ei, prințul Umberto, moștenitorul tronului Italiei, a pus capăt proiectului³², la începutul lunii februarie 1868, nunta³³ celor doi având loc în primăvara aceluiași an, la 22 aprilie.

După o serie de alte proiecte eșuate (din diferite motive), în vara

²⁵ **Ibidem**.

²⁶ **Idem, loc.cit.**, p. 282.

²⁷ **Ibidem**.

²⁸ **Ibidem**.

²⁹ **Ibidem**, p. 284.

³⁰ August Franzen, Remigius Bäumer, **Istoria papilor**, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1996, p. 375.

³¹ Vasile Docea, **loc.cit.**, p. 285.

³² **Ibidem**, p. 287.

³³ **Idem, op.cit.**, p. 67.

anului 1867 s-a conturat posibilitatea căsătoriei prințului Carol I cu prințesa Elisabeta de Wied³⁴.

Era o alegere interesantă atât din punct de vedere etnic (Elisabeta de Wied³⁵ având, ca și Carol I³⁶, strămoși germani în ascendență directă) cât și din perspectiva religiei³⁷, viitoarea soție a suveranului României nefiind nici ortodoxă, nici catolică, ci de confesiune evanghelică. Atât ea cât și familia ei au acceptat clauza constituțională a botezului ortodox al moștenitorilor³⁸, hotărând în același timp și încheierea unei căsătorii mixte.

Carol I a sperat o vreme în obținerea dispensei de căsătorie³⁹ („*in matrimonio mixtae communionis*”⁴⁰) de la Papa Pius al IX-lea, încercând chiar suprimarea obstacolelor din calea Sfântului Scaun în raport cu Biserica Ortodoxă, în acest sens suveranul român nevăzând „mari diferențe între catolici și ortodocși”⁴¹, oferind în același timp și o soluție de reciprocitate, dând exemplul cetățenilor ortodocși români care-și dăduseră votul lor, de acceptare a lui ca suveran, fără rezerva dogmei.

Obstacolele canonice în calea căsătoriei lui Carol I vor rămâne însă, în condițiile păstrării clauzei constituționale cu privire la botezul moștenitorilor tronului în religia ortodoxă. Atât suveranul României cât și Suveranul Pontif vor fi consecvenți, menținându-și punctele de vedere afirmate, primul păstrând clauza, cel de al doilea fiind de acord doar cu o căsătorie care comporta angajamentul⁴² ca toți copiii rezultați în urma

³⁴ Idem, *loc.cit.*, p. 293; I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 63.

³⁵ Otto Baron Dungern, **Înrudirile Principelui Vilhelm de Wied**, în *Arhiva Genealogică* (ediție anastatică), II, 1-12, 2007, p. 181-186.

³⁶ Sever Zotta, **Augusta Familie Regală a României și alți Augusti Suverani și Principi ai Europei Descendenți din Basarabi**, în *Arhiva Genealogică* (ediție anastatică), I, 1-12, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2005, p. 17-38; idem, **Cei 64 strămoși ai A.S.R. Principele Carol**, în *Arhiva Genealogică* (ediție anastatică), II, 1-12, 2007, p. 1-31; Otto Baron Dungern, **Strămoșii greci, bulgari și albanezi ai A.S.R. Principele Carol al României**, în *Arhiva Genealogică* (ediție anastatică), II, 1-12, 2007, p. 53-58; Mihai Sorin Rădulescu, **Despre ascendența franceză a dinastiei regale a României**, în *Arhiva Genealogică*, VI (IX), 3-4, 1997, p. 259-270.

³⁷ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 63.

³⁸ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 295.

³⁹ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 62 respectiv p. 243-244.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 261.

⁴¹ *Ibidem*, p. 25 respectiv p. 62.

⁴² *Ibidem*, p. 63.

acesteia să fie botezați⁴³ în religia catolică.

Intransigența Sfântului Scaun în privința căsătoriei lui Carol I trebuie să o privim și din perspectiva lucrărilor **Conciliului Vatican I** (1869-1870)⁴⁴, unde discutarea problemelor legate de dogme era, în mod firesc, prezentă. O „derogare” de la apărarea normelor canonice era, cu atât mai mult, de neconceput.

În cele din urmă, semnarea „contractului matrimonial și dubla ceremonie religioasă, catolică și protestantă, s-au petrecut la Neuwied, la reședința familiei de Wied, în 3 noiembrie 1869. Apoi, tânăra pereche a plecat spre România”⁴⁵.

Ceremonia⁴⁶ catolică a fost celebrată⁴⁷ de către Dr. Kayser, preotul militar al garnizoanei din Düsseldorf (deși, la 26 octombrie 1869, Sfântul Scaun luase decizia⁴⁸ interzicerii oficierei căsătoriei), iar cea protestantă de către pastorul Lohmann.

Dr. Kayser, deși nu fusese autorizat pentru a oficia această căsătorie, știind, de asemenea, că dispensa de căsătorie fusese refuzată de către Papa Pius al IX-lea pentru că condiția botezului copiilor în religia catolică nu fusese acceptată de către Carol I, a cedat în cele din urmă „insistențelor familiei Hohenzollern”⁴⁹ și a venit de la Düsseldorf (Dieceza de Cologne) la Neuwied (Dieceza de Trèves) pentru a oficia „in ritu catholico”⁵⁰ căsătoria mixtă a prințului Carol (catolic) cu prințesa Elisabeta (protestantă), chiar cu condiția ca urmașii lor, respectiv copiii rezultați din această căsătorie, să fie botezați în ritul ortodox.

La 30 noiembrie 1869 Carol I îl anunță printr-o scrisoare oficială⁵¹ pe Suveranul Pontif (Papa Pius al IX-lea) de căsătoria cu prințesa Elisabeta de Wied și cere binecuvântarea apostolică.

La 15 ianuarie 1870, într-o scrisoare⁵² emisă la Roma, trimisă de

⁴³ *Ibidem*, p. 243-244.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁵ Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 295.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ În urma acceptării oficierei căsătoriei, preotul catolic Dr. Kayzer a fost suspendat din funcție (Vasile Docea, *loc.cit.*, p. 295).

⁴⁸ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 257.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 263.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 258.

⁵² *Ibidem*, p. 261-263.

Mons. Antonio Joseph Pluym⁵³ către Cardinalul Giovanni Simeoni⁵⁴ se relatează condițiile ne-canonice și desfășurarea căsătoriei mixte a „prințului Carol de România”⁵⁵. În acest document este dezvăluit și contextul în care preotul catolic Dr. Kayzer a oficiat căsătoria. Deși ceremonia catolică celebrată de prelatul catolic era ne-canonică, totuși, în viziunea Sfântului Scaun validitatea căsătoriei încheiate în fața prelatului protestant era recunoscută în virtutea unei **Breve**⁵⁶ pontificale anterioare (a Papei Pius al VIII-lea⁵⁷) ce decisese (pentru provinciile Rhénane, din care făcea parte și Dieceza de Trèves), printre altele, că acele căsătorii mixte contractate în fața unui preot protestant sunt valide⁵⁸.

Prin urmare, în cazul de față, validitatea căsătoriei (încheiate și în fața pastorului protestant) nu a fost nici un moment pusă sub semnul întrebării⁵⁹ de către Sfântul Scaun. Putem afirma aici că a fost o „rezolvare” cu adevărat „diplomatică” a acestei situații. Oricum, atitudinea Sfântului Scaun în această privință a fost una cât se poate de normală, în conformitate cu normele canonice, iar tăria de caracter a prințului Carol a permis în timp păstrarea unui echilibru⁶⁰ de ambele părți.

---

⁵³ Administratorul Apostolic al Vicariatului Patriarhal de la Constantinopol (I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 257).

⁵⁴ Prefectul Sacrei Congregații de Propaganda Fide (I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 263).

⁵⁵ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 261-263.

⁵⁶ În anul 1830, Papa Pius al VIII-lea „a trimis un **Breve** arhiepiscopului de Köln și episcopilor de Trier, Múnster și Paderborn în care hotăra că aceste căsătorii (mixte n.n.) vor beneficia de binecuvântarea bisericească numai dacă se promite educarea catolică a copiilor. Papa îi îndemna pe episcopi să-și continue eforturile pentru evitarea căsătoriilor mixte. În cazul în care orice îndemn se va dovedi inutil, pentru a evita un rău mai mare, preotul va asista doar pasiv la încheierea căsătoriei, va înregistra actul de căsătorie în registrul său, dar se va abține de la orice ceremonie religioasă sau de la o aparentă aprobare” (August Franzen, Remigius Bäumer, *op.cit.*, p. 368-369).

⁵⁷ I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 261-263.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 263.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 64.

AVATARURILE COBELIGERANȚEI ROMÂNNO-RUSE DIN ANII 1877-1878. REFLECȚII JURNALISTICE*

Dumitru Vitcu

The difficulties of Russo-Romanian cooperation during the war of 1877-1878 in journalistic reflections

Summary: The Eastern Question, with its climax in the second part of the nineteenth century, the Russo-Turkish War of 1877-1878, refocused attention of the public and political opinion from abroad on one of the most unquiet area of the world, namely Balkans, justly characterized either „the powder keg of Europe”, or „a laboratory of history”. The geographical position, political aims and the international juridical status did not allow to Romania to stay out of the conflict.

The Romanian political goal of winning the national state independence, following a realistic evaluation of the general European conditions and the proper unsuccessful diplomatic initiatives to gain neutrality in the Balkan crisis, was to be redirected towards a close cooperation with Russia. The Romanian disposition to follow this road, in spite of old anti-Russian feelings, was a significant and a radical political option, underlined by the numerous war correspondents in their illustrative and comprehensible writings (narratives, notes or correspondences) sent to many European or American newspapers.

Pact with Russia at the outset of the war in April 1877 enabled Danubian Romanians to dodge the full costs of armed conflict. A declaration of independence and battlefield exploits filled Romanians with glorious self-esteem, but the peacemaking process involved serious difficult issues for them, who confronted losing southern Bessarabia, amending their constitution, naturalizing some indigenous Jews, and finally purchasing proper railroads from a German company.

However, on the whole, the result of the war for Romania was a major success, given circumstances which could not be mastered in their unpredictable change. Regarding Russia, whose contribution in marking the historical moment which signified the first step on the way to the Great Romania by including Dobrudja in the frontiers of the Romanian national state, it managed in style of

---

* Studiul, având titlu și cuprins cvasiasemănătoare, a mai fost publicat în vol II din **Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului**, Conferința științifică internațională, Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă», Chișinău, 2010, p. 388-417.

a great power recognized by Berlin Congress (1878) the evolution of the military and diplomatic event circumscribed to the conflict, to impose itself as a decisional factor in the continental „balance of powers”.

Keywords: The Eastern Question, Russo-Turkish War, Romania, war correspondents

Războiul ruso-turc din anii 1877-1878 nu a ocolit, precum se știe, spațiul românesc, ale cărui rol și însemnătate în aritmetica noilor împrejurări au sporit considerabil față de precedenta ediție a crizei orientale (1853-1856). Atitudinea intransigentă a cabinetului turc în privința introducerii și aplicării reformelor recomandate de marile puteri prin protocolul de la Londra¹, încheiat la finele lui martie 1877, după eșecul conferinței diplomatice de la Constantinopol² și după parafarea înțelegerii secrete de la Budapesta între Austro-Ungaria și Rusia³, a eliminat orice speranță de pacificare a conflictului din orientul european. Respingerea documentului, motivată ca imixtiune în afacerile interne ale Imperiului, a fost urmată imediat de ordinul de mobilizare generală decretat de țarul Alexandru II, care s-a și grăbit să plece la Chișinău, unde se afla cartierul general al comandamentului suprem. Prin stăruitoare inițiative și manevre diplomatice, Rusia își asigurase din start „lovitura de imagine”, apărând în ochii lumii ca mandatară a Europei⁴ în iminenta înfruntare cu Poarta Otomană pentru apărarea nepăstuitelor popoare creștine din Balcani.

Față de evoluția galopantă a evenimentelor și confruntată cu refuzul sistematic al cabinetelor europene de a-i oferi necesarele garanții privind neutralitatea teritoriului (cum obținuse, bunăoară, Belgia, din partea Angliei, în ajunul războiului franco-prusac din 1870), România rămânea expusă a redeveni teatru de război, câtă vreme în această zonă

¹ Barbara Jelavich, **Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878**, Cambridge & New York, Cambridge University Press, 1984, p.255.

² Vasile Maciu, **România și conferința de la Constantinopol din decembrie 1876 - ianuarie 1877**, în *Analele Universității București. Istorie*, nr. 11 (1962), p.165-184.

³ Frederick Kellogg, **The Road to Romanian Independence**, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 1995, p.146-147; Emil Diaconescu, **Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la Budapesta (1877)**, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorie*, s. III, București, 1943.

⁴ H. Hauser, **Histoire diplomatique de l'Europe**, Paris, 1929, p. 141; N. Corivan, **Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 62-63.

cele două împărții erau lipsite de un hotar terestru comun, iar Rusia nu dispunea de o flotă capabilă să-i transporte trupele, pe Marea Neagră, până în Bulgaria⁵. Prin urmare, lipsa alternativei, conștientizată și de opinia publică românească⁶, a grăbit asumarea deciziei de către factorii politici ai momentului, prin semnarea convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, document ce reglementa doar tranzitul armatelor țariste prin România, spre Balcani, în speranța iluzorie a conservării mult doritei neutralități⁷.

Răspunzând, prin canalul diplomatic la dispoziție, nedumeririi ministrului austro-ungar de externe, G. Andrassy, care nu părea destul de convins că râvnita sau pretinsa neutralitate ar fi fost compatibilă cu permiterea tranzitării rușilor prin România, M. Kogălniceanu (în calitatea-i oficială de co-semnatar al documentului) preciza că nu era vorba de o alianță ofensivă sau defensivă cu partenerul secret al Austro-Ungariei, că obiectul urmărit de români viza exclusiv „menținerea administrației naționale” și salvarea populației de „povara unei ocupații dușmănoase”⁸ și că „armata rusă nu face decât să treacă prin țara noastră, trecere pe care noi nu o putem împiedica, <fiind> implicit admisă de Europa”⁹. Apelul său la sprijinul puterilor garante de a opri Turcia să invadeze România după parafarea înțelegerii cu rușii, cu toate că a avut un larg ecou în mediile publice și politice internaționale, a întâlnit puține atitudini binevoitoare și în nici un caz oficiale. Presa europeană, bunăoară, și-a exprimat dezacordul față de gestul autorităților politice de la București, cărora le recomanda să respecte tratatele internaționale¹⁰, cu

⁵ *** **România în războiul de independență, 1877-1878**, coord. Ion Coman și Constantin C. Giurescu, București, Editura Militară, 1977, p. 79.

⁶ Pentru sugestive trimiteri la cele mai reprezentative organe de presă, vezi Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner, **Bucureștiul și epopoea independenței, 1877-1878**, București, Editura Academiei, 1978, p. 68 și urm.

⁷ Barbara Jelavich, **Diplomatic problems of an autonomous state: Romanian decisions on War and Independence, 1877**, în *Southeastern Europe*, 5, no. 1 (1978), p. 26-35.

⁸ Pe lângă convenția româno-rusă de bază, în patru articole, din 4/16 aprilie, a fost elaborată, semnată și apoi votată concomitent de Parlament o convenție specială alcătuită din 26 de articole, reglementând toate detaliile aferente de ordin tehnico-administrativ și de comunicație, precum și procedurile convenite pe temeiul obligațiilor reciproce asumate de părți. Pentru ambele documente, vezi Mihail Kogălniceanu, **Documente diplomatice**, ediție de George Macovescu, București, 1972, p. 143-151.

⁹ **Ibidem**, p. 154-155.

¹⁰ Richard Burks, **Roumania and the Balkan Crises of 1875-1878**, în *Journal of Central European Affairs*, no.2, (July 1942), p. 129, n. 50.

trimitere expresă la cel din 1856, chiar dacă prea puține dintre prevederile sale mai supraviețuiseră între timp neîncălcate.

Aparenta bunăvoință a diplomației franceze – de care se legau cele mai multe, dacă nu și mai consistente, speranțe ale guvernului român – a dispărut subit în fața interesului major al acesteia de a căuta și cultiva prietenia celui mai filoturc garant, Anglia, pentru care „Principatul Moldo-Valahiei” (în expresia subsecretarului de stat Burke) încă era considerat ca făcând parte integrantă din Imperiul Otoman, iar „o neutralitate specială a României nu este garantată prin nici un tratat”¹¹.

Ceea ce interesa însă mai mult autoritățile politice românești, în acele momente, era neîndoielnic poziția Turciei, pentru că amplasarea trupelor sale pe întreg malul bulgăresc al Dunării și, îndeosebi, la Vidin, cumulată cu pregătirile specifice unei invazii transdunărene, generase o mare și justificată neliniște nu doar în capitală, ci și în țară. Știri de ultimă oră veneau dinspre Rusciuk, informând despre suplimentarea efectivelor garnizoanei (ajunsă la 180.000 oameni), dinspre Șumla, unde se afla Abdul Kerim pașa cu 40.000 de oameni, ca și dinspre diverse alte puncte ce adăposteau cete de bașbuzuci și cerchezi, care, în așteptarea ordinului de luptă, începuseră deja de a face incursiuni de pradă în satele de pe malul stâng al Dunării¹².

Amenințărilor explicite din partea Porții, care acuza România, după semnarea convenției de 4/16 aprilie, de infidelitate, de insubordonare și de nerespectare a propriului statut reglementat prin tratatele internaționale, li s-a răspuns la București atât prin acțiuni practice, în temeiul decretului de mobilizare generală a armatei din 6/18 aprilie¹³, cât și prin continuarea eforturilor diplomatice, menite a explica propria conduită politică prin recurs la atitudinea rezervată sau ostilă a garanților.

¹¹ I.C. Brătianu, **Discursuri. Scrieri. Acte și documente**, vol. II, partea a 2-a, București, 1912, p. 586.

¹² Nicolae Corivan, **op.cit.**, p. 76.

¹³ Conform prevederilor decretului, erau mobilizate „armata permanentă și cea teritorială, cu rezervele lor”; milițiile se constituiau, după nevoi, în „corpuri active spre a lua parte la această mobilizare”; în sfârșit, gărzile orășenești trebuiau ca „pe timpul concentrării trupelor să facă serviciile prevăzute de lege” (cf. **România în războiul de independență**, p. 90). Concomitent cu mobilizarea, armata română a început operațiunea de acoperire strategică a liniei Dunării pentru a preveni o invazie turcească în zonele considerate cele mai amenințate: Calafat, Turnu Măgurele, Oltenița, Călărași și Barboși (cf. General R. Rosetti, **Partea luată de armata română în războiul din 1877-1878**, București, 1926, p. 33).

„Trecerea Prutului de către ruși – afirma răspicat ministrul român de externe, în cuprinsul instrucțiunilor transmise gerantului agenției diplomatice din Constantinopol, la 10/22 aprilie – nu poate autoriza Turcia să treacă Dunărea pentru a ne cotropi țara, deoarece intrarea rușilor a avut loc cu asentimentul mai mult sau mai puțin tacit al puterilor și România nu putea face, ea singură, ce n-a făcut întreaga Europă pentru a se împotrivi trecerii rușilor”¹⁴. Reamintind, cu o zi mai devreme, obligațiile morale ale aceleiași Europe față de națiunea română amenințată cu iminența invaziei otomane, Kogălniceanu stăruia în efortul de a convinge cabinetele că o cooperare armată cu rușii era (cel puțin în acel moment) exclusă, că orașul București urma a fi ocolit de trupele țariste, că administrația națională avea să fie respectată de acestea și că, în consecință, țara nu dorea un război cu Turcia, dar, avertiza el, „nu vom putea rămâne cu brațele încrucișate atunci când turcii vor intra în România ca să ne distrugă orașele și satele”¹⁵.

Temerile, agitațiile și incertitudinile generate de reacțiile, intrigile ori insinuările cercurilor politico-diplomatice europene, asociate cu obiectivele și cu acțiunile practice în teren urmate de cele două împărății vrăjmașe ce încadrau și geografic România, au dimensionat dramatismul stărilor de spirit în zonă și au polarizat instantaneu atenția mediilor de informare din întreaga lume, transformând Bucureștii într-un veritabil turn de observație al iminentelor desfășurări de forțe în noua ediție a crizei orientale¹⁶.

Experiența deja acumulată și invocată uneori de jurnaliștii care fuseseră prezenți în preajma sau în mijlocul trupelor combatante în urmă cu mai bine de două decenii, în vremea războiului Crimeii, constituia un important atu, deopotrivă, pentru optimizarea propriei poziționări în raport cu mișcarea trupelor (desigur, în măsura îngăduită de autoritățile de resort), ca și pentru mai buna înțelegere a rațiunilor sau argumentelor politice, a strategiilor și acțiunilor militare circumscrise conflictului balcanic, fiind astfel asigurate consistența și temeinicia reportajelor transmise cu regularitate de pe front, inclusiv a comentariilor prilejuite de acestea în redacțiile marilor cotidiane din Europa și America. Unul dintre acestea, de pildă, apărut în prestigiosul *The New York Times* imediat după

¹⁴ M. Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 160.

¹⁵ *Ibidem*, p. 157.

¹⁶ Pentru detalii, vezi Dumitru Vitcu, *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război (1877-1878)*, Iași, Editura Junimea, 2005, p. 13-54.

ce țarul ordonase trupelor sale să treacă Prutul¹⁷, a apreciat fără ezitare și perfect îndreptățit evenimentul ca o autentică invazie, confirmată astfel și de reacția imediată a oficialităților românești. Judecată în perspectivă istorică, cu trimiteri exprese la avantajele dobândite în urma campaniei balcanice din anii 1828-1829, dar și la pierderile ulterioare vădite în statutu-i defavorizant pe Dunăre și Marea Neagră (consecință a tratatului de la Paris din 1856), acțiunea Rusiei era pusă în ecuație cu potențialele modificări ale hărții politice din zonă, cu posibila metamorfozare a României în Regat loial Împărăției creștine și chiar cu foarte serioase implicații europene¹⁸.

Cât despre avantajele strategice pe care atragerea României în conflict le-ar fi putut asigura Rusiei, acestea decurgeau, în opinia altui analist de la aceeași redacție, pe de o parte, din particularitățile geografice ale țării, privită de la Petersburg ca o „neînsemnată enclavă latină într-un <viitor> Imperiu slav, ce se va întinde din Muntenegru până la Marea Neagră și Bosfor”¹⁹ și, pe de alta, din bogatele și variatele ei resurse, favorizante deopotrivă mișcărilor de trupe și planurilor tactice preconizate. Opinia se întemeia pe observațiile anterioare ale unui „călător atent” la detaliile specifice unei iminente campanii antiotomane, din perspectiva mobilității armelor, a mijloacelor și căilor de acces spre inima Semilunii. Câteva indicii precum: mai marea densitate a căilor ferate în partea apuseană a Bulgariei, decât în cea răsăriteană; precaritatea dispozitivelor de apărare de pe malul drept al Dunării; absența unor puternice fortificații între marele fluviu și Balcani; distanța relativ mică între cele două linii de apărare existente și mulțimea trecătorilor sau potecilor transmontane cu care geniștii ruși, se spunea, erau deplin familiarizați, ar fi constituit, în aceeași opinie, suficiente argumente pentru autoritățile țariste să opteze pentru fixarea principalei lor baze de operațiuni în vestul țării, cu atât mai mult cu cât asemenea manevră era facilitată de utilizarea intensivă a căii ferate Galați-Vârciorova, via București²⁰. E de observat, totuși, că dacă primul și

¹⁷ Pătrunderea trupelor ruse pe teritoriul României în noaptea de 11/23 aprilie 1877, fără știința autorităților de la București, s-a făcut concomitent prin trei puncte: Bestimac (județul Cahul), Tabacul (Bolgrad) și Ungheni (Iași). Cf. **România în războiul de independență**, p. 98.

¹⁸ **Where will the War end?**, în *The New York Times* (în continuare, *NYT*), 26 aprilie 1877, p. 4, col. I.

¹⁹ **Roumania's position**, în *NYT*, 27 aprilie 1877, p. 1, col. VII.

²⁰ **Ibidem**.

ultimul dintre reperele citate s-au dovedit și realiste, celelalte aveau să fie contrazise de evoluția ulterioară a evenimentelor.

În privința resurselor, comentatorul valorifica informațiile furnizate de consulul englez la București, care, în cuprinsul rapoartelor sale transmise Foreign-Office-lui, notând și „foarte puternicul sentiment de neîncredere al unei mari părți a localnicilor față de ruși”²¹, evidenția capacitatea reală a țării de a furniza proviziile necesare unor mari efective pentru o campanie de durată, dovedindu-se astfel, în egală măsură, un potențial valoros aliat pentru țară și un temut adversar pentru sultan.

Asemene fapte sau evenimente, îndeobște consacrate, constituie elementele de cadru referențial pentru toți observatorii și corespondenții de presă străini prezenți în zona frontului, dar informațiile, comentariile sau opiniile exprimate poartă invariabil pecetea propriei percepții, individualizându-le demersul în profitul multiplicării nuanțelor și, prin aceasta, al extinderii orizontului cognitiv. Bunăoară, din culisele diplomatice accesate, un corespondent de război difuza știrea „semioficială”, însoțind informațiile de natură „cazonă”, cum că „Austria își va retrage obiecțiile privind participarea României la acțiunile ofensive din Balcani, dar că și Serbia e liberă să o facă oricând dorește, cu condiția ca insurgenții din Bosnia și Herțegovina să nu primească ajutor și ca operațiunile militare să fie limitate pe direcția frontierelor răsăriteană și sudică, respectiv pe văile Timocului și Moraviei”²². Informații și comentarii speculative dădeau ca iminente astfel de acțiuni în zonă, concomitente cu o mișcare generală a grecilor din Tracia, Macedonia, Epir și Tessalia, înlesnită de presupusa alianță sârbo-greco-românească, având ca reper organizarea detașamentelor de voluntari greci și facilitățile acordate acestora în România. În opinia sa, mișcarea de eliberare a popoarelor din Balcani „ia repede asemenea proporții, încât, dacă diplomația va eșua în a-i găsi soluția potrivită, în următoarele șase săptămâni conflagrația se va generaliza și nu va putea fi potolită

²¹ Consulul englez era contrazis însă, atât de M. Hassenkapf, autorul jurnalului de război întocmit atunci din însărcinarea marelui duce Nicolae, publicat la Petersburg în 1908, cât și de Vsevolod Krestovski, corespondent de război al ziarului *Právitelstvenii vestnik* din Petersburg, care, în expresii apropiate, consemnaseră „atitudinea foarte prietenoasă și cordială față de ruși” a populației românești, confirmată de „toți comandanții trupelor, precum și de ofițerii noștri din marele stat major care au executat recunoașterea malurilor Dunării” (cf. **România în războiul de independență**, p. 104-105).

²² **The Russian plans reviewed**, în *NYT*, 6 septembrie 1877, p. 1, col. V.

decât, fie prin exterminarea elementului creștin, fie prin dezmembrarea Imperiului Otoman”²³.

Deși logică, previziunea s-a dovedit pripită, pentru că, în pofida atestării unor preocupări paralele de pacificare pe cale politico-diplomatică a conflictului, războiul ruso-turc declanșat în vară avea să continue și peste termenul vehiculat jurnalistic până la începutul anului următor, fără ca epilogul acestuia să fi validat vreuna din alternative. Cât privește implicarea și participarea efectivă a României în conflict, fără a mai stărui asupra împrejurărilor sau evenimentelor deja binecunoscute, se cuvin reținute câteva opinii sau aprecieri neutre, menite a diminua controversesele și a nuanța atitudinii ilustrând avatarurile unei cooperări îndelung sperată de autoritățile de la București și târziu acceptată de partea rusă, cu efectele militare și politico-diplomatice aferente.

Urmând unor anevoioase și sterile tratative între comandamentele militare și politice rus și român, de pe pozițiile exprimate de părți încă din primăvară, continuate în aceeași notă și după începerea campaniei²⁴, reglementarea marilor probleme implicate de cooperarea celor două armate la sud de Dunăre a devenit posibilă târziu, abia la 6/18 august 1877, când, sub presiunea repetatelor deziluzii țariste pe front²⁵, a avut loc la Gorni Studen întâlnirea dintre primul ministru român și ministrul său de război, pe de o parte, cu Alexandru II și marele duce Nicolae, pe de alta. Prin strădanii și concesii oarecum reciproce, a rezultat o înțelegere – *fără să fi fost semnată o convenție oficială* (subl.ns. D.V.)²⁶ – ce stipula ca trupele române să acționeze sub comandament național și să aibă un

²³ **Ibidem**, col. VI. Într-o conversație cu diplomatul englez Wellesley, la 27 iulie, țarul Alexandru II declara solemn obiectivul său în război: „Nici o anexare de teritorii, ci simpla dorință de-a avea libertate de acțiune în Marea Neagră și, înainte de toate de a face un adevăr din programul de îmbunătățire al raselor creștine din Orient” (N. Corivan, **op.cit.**, p.125).

²⁴ N. Iorga, **Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit**, București, 1927, p. 124-129.

²⁵ Postul ofițer în armata otomană, istoricul englez William V. Herbert, în a sa lucrare consacrată apărării Plevnei, nota: „cooperarea activă a României, până atunci respinsă cu dispreț, a fost acceptată acum cu aviditate” (**The Defence of Plevna, 1877, written by one who took part on it**, London, Longmans Green and Co., 1895, p. 208).

²⁶ „Partida diplomatică era pierdută – scria N. Iorga – și se putea găsi o singură scuză, slăbită acum prin evenimente: frica de ofensiva turcească” (**op.cit.**, p. 130). La aceeași primejdie, discolpantă, făcea trimitere și Carol I în ale sale memorii: „Acum nu mai sunt la mijloc interese curat rusești, ci sunt și românești; țara e amenințată de un mare pericol în caz când turcii biruitori izbutesc să arunce pe ruși îndărăt peste Dunăre” (cf. Richard V. Burks, **op.cit.**, p. 133).

sector de operații distinct; în schimb, se angajau ca majoritatea unităților românești dizlocate peste Dunăre să ocupe de îndată poziții la aripa dreaptă a armatei ruse concentrată în zona Plevnei și să participe la acțiunile ofensive preconizate de comandamentul țarist împotriva lui Osman pașa.

Trecând peste detaliile, altminteri cunoscute, ale acelei înțelegeri, cu toate dezvoltările și implicațiile provocate, deopotrivă, pe front, ca și în țară²⁷, sunt de reținut câteva repere spațiale și temporale asupra cărora a fost focalizată atenția corespondenților de război, în cuprinsul reportajelor realizate și transmise de ei redacțiilor ziarelor reprezentate. Astfel, în urma unor atente recunoașteri geostrategice efectuate pe ambele maluri ale Dunării, s-a decis ca trecerea unităților operative românești peste fluviu să aibă loc în zona Siliștioara-Măgura, utilizându-se în acest scop podul de vase construit de pontonierii, geniștii și marinarii cuprinși în formațiunile desemnate expres de Marele cartier general. Începând din ziua de 12/24 august și continuând până la 21 august/2 septembrie, întregul efectiv al trupelor operative românești intrase în zona frontului²⁸. Concomitent, Marele cartier general s-a deplasat succesiv, pe măsură ce diviziile românești se apropiiau de Plevna, de pe malul stâng al fluviului, de la Corabia, pe cel drept, la Poradim, unde, în ziua de 22 august/3 septembrie, a avut loc controversatul consiliu de război româno-rus, cu participarea comandantului „suprem” al Armatei de vest, Carol I, a șefului de stat major, generalul Zotov și a altor generali.

Atunci și acolo au fost dezbătute detaliile cooperării celor două armate în zonă, după un plan acceptat în principiu de Carol I în cursul întrevederii avută cu țarul Alexandru II și marele duce Nicolae, la Gorni Studen, în zilele de 16/28 și 17/29 august²⁹, dar care plan generase rezerve serioase în rândul clasei politice românești și nu doar în sânul opoziției conservatoare. Însuși ministrul de externe, M. Kogălniceanu, delimitându-se de orice răspundere, îi scria primului ministru Brătianu, la 23 august/4 septembrie: „Toată lumea nu vede lucrurile ca noi. Numirea principelui de comandant al trupelor rusești a făcut un foarte rău efect înlăuntrul, ca și în străinătate. La Viena sunt dezolați”³⁰. Tot el,

²⁷ **România în războiul de independență**, p. 167 și urm.

²⁸ General Radu Rosetti, *op.cit.*, p. 41.

²⁹ *** **Cronica participării armatei române în războiul pentru independență națională**, p. 199-200.

³⁰ N. Iorga, *op.cit.*, p. 133.

deplângând lipsa de comunicare între domn și cabinet³¹, răspundea în aceeași notă agentului diplomatic trimis în capitala Imperiului Austro-Ungar, Ion Bălăceanu: „Poate ai dreptate în aprecierile cu privire la comanda armatei rusești luată de Alteța Sa. Poate sunt și eu de aceeași părere. Dar măsura a fost luată subit în întrevederea prințului cu împăratul, la cartierul general, fără ca guvernul să aibă termen ca să aprobe. După câte știu, s-a admis pentru a se evita complicații și mai mari. Acum, când lucrul e făcut, datoria noastră este să atenuăm sensul”³².

Așadar, asumarea circumstanțială de către Carol I a conducerii operațiunilor ofensive ruso-române la Plevna, întemeiată mai mult pe orgoliu decât pe experiență în arta războiului, generase, pe lângă satisfacțiile inerente subînțelese (mult exacerbate în cuprinsul unor abordări istoriografice partizanale) și rezerve sau neliniști chiar în rândul apropiaților colaboratori, care, spre lauda lor, nu au dezavuat viciul de procedură, ci au acceptat, respectat și susținut termenii unei înțelegeri ad-hoc, lipsită de suport juridic. Premisele cooperării militare și așa nu se arătau prea favorabile trupelor române, în condițiile în care corespondenții de presă semnalau disensiuni serioase la nivelul Marelui cartier general al armatei imperiale, mai întâi între șeful statului major, generalul A.A. Nepokoicițki, și marele duce Nicolae. Primul ar fi dorit să impună evacuarea localităților Târnovo și Gabrova, pe motivul prea marei izolări de grosul trupelor și a primejdiei potențiale generată de prelungirea campaniei pe timpul iernii, soluție respinsă de marele duce; în al doilea rând, se vorbea tot mai insistent de sciziunea existentă între cancelarul Gorceakov și marele cartier general, unde influența generalului Ignatiev ar fi fost tot mai evidentă; în sfârșit, era vehiculată ideea retragerii, pe motive de sănătate, a lui Nicolae de la comanda supremă a armatei ruse, ba chiar și a abdicării țarului Alexandru II din aceleași motive, extinse în cazul său și asupra sănătății mentale³³.

Or, tocmai cei doi ceruseră și susținuseră – e drept, constrânși de evoluția evenimentelor pe frontul balcanic – participarea trupelor române la operațiuni, trupe a căror implicare era privită în cel mai fericit caz cu

³¹ Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*, p. 330.

³² N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I (1866-1880)*, 1923, p. 235.

³³ *The Army along the Danube*, în *NYT*, 11 septembrie 1877, p. 2, col. IV.

rezerve, dacă nu cu dispreț și desconsiderare, de comandanții militari ai armatei imperiale³⁴, ca și de opinia publică rusească, înrâurită de aroganța acestora. „Vă pot asigura – consemna un colaborator al ziarului *Golos*, în numărul său din 28 august, text reprodus în traducere și în ziarul românesc *Timpul* – că, dacă românii vor fi lăsați la propriile puteri, două sau trei batalioane de nizami, ajutați de câțiva cerchezi, i-ar pune la goană spre Nicopol și abia dacă ar putea cineva să parvie, la podul Șiștovului, a opri pe această armată fugară. [...] Numele de turc inspiră soldaților români teroare”³⁵.

Cum au fost întâmpinați și tratați ostașii români de către aliații lor în Balcani, încă din primele zile ale cooperării, stau mărturie și relatările corespondenților americani de război aflați la fața locului sau în preajmă. Evidențiind, în coloanele unui amplu reportaj realizat la 29 august, între altele, îngrijorarea, chiar depresia principelui Carol cu prilejul angajării armatei române într-o campanie „fără știința sau înțelegerea clară a termenilor și a raporturilor cu comandanții imperiali, care zilnic oferă probe proaspete ale unei nefirești aroganțe”, jurnalistul exemplifica prin cazul colonelului Anghelescu, comandantul diviziei IV, trecută prima în dreapta Dunării. Acesta, ca de altfel și ceilalți ofițeri români, nota el, „sunt tratați cu o politețe abia mimată și, deși li se cere să respecte cu strictețe toate ordinele, nu sunt niciodată consultați sau chiar informați în privința detaliilor ori obiectivelor operațiunilor la care urmează să ia parte. Situația este și mai gravă în rândul trupeii: până acum, soldații români au fost obișnuiți cu regulamentele disciplinare mai blajine ale propriilor ofițeri, îndeajuns de suficiente pentru acești oameni a căror principală caracteristică este supunerea și respectul autorității. Dar, toate acestea s-au schimbat aici: rușii îi privesc pe aliații lor cu nedesimulat dispreț, iar loviturile de cnut le sunt aplicate pentru cele mai neînsemnate contravenții, din voința și plăcerea oficialilor moscoviți [...] Într-o țară în care folosirea biciului a fost abolită de 20 de ani, o asemenea pedeapsă aplicată unor virtuali oameni liberi provoacă multă exasperare și

³⁴ Însuși ministrul de război al Rusiei, generalul D.A. Miliutin, îngrijorat de urmările nefericite ale hatărului făcut lui Carol I de către țar și marele duce, nota că „o parte însemnată a armatei ruse și importante obiective strategice au fost încreditate unuia care e lipsit total de experiența acțiunilor militare” și care „are în anturaj doar persoane orgolioase doritoare să joace un rol istoric” (cf. Frederick Kellogg, *The road to Roumanian Independence*, p. 174).

³⁵ N. Iorga, *Războiul pentru independența României...*, p. 130.

reclamații, deopotrivă din partea soldaților și ofițerilor diviziei IV, împotriva brutalității foștilor lor prieteni”³⁶. Orice intervenție împotriva unei asemenea desconsiderări, din partea principelui Carol – el însuși calificat, printr-un decret al sultanului, „rebel și trădător al suzeranului său” – nu putea sfârși, în viziunea corespondentului, decât cu noi umilințe.

Opinia îi este întărită și prin documentele oficiale deja cunoscute. După ce divizia IV română acceptase, nu fără insistență, să treacă Dunărea și să preia de la generalul Stolîpin serviciul de garnizoană în Nicopol, acesta din urmă își avertiza superiorii că „trupele române nu vor constitui decât o povară în plus, nefiind de nici un folos”. Împărtășindu-i punctul de vedere, generalul Zotov îl informa pe șeful marelui stat major al armatei imperiale, generalul Nepokoicițki, în aceleași împrejurări: „Stolîpin apreciază că comandantul diviziei române [...] și ceilalți comandanți superiori sunt oameni cu totul incapabili, care nu se pricep în problemele militare. Întrucât această divizie are o situație independentă specială și la executarea operațiilor militare trebuie să se conducă în exclusivitate după indicațiile comandanților ei nemijlociți, în loc de folos, în cazul lipsei de experiență și al incapacității acestora, ea poate aduce doar prejudicii cauzei. Dacă ar apărea posibilitatea ca la divizia română să fie afectat un ofițer de-al nostru din marele stat major, acest lucru ar fi extrem de util și de dorit”³⁷.

Într-o măsură, asemenea gesturi sau atitudini sunt de înțeles. Capacitățile militare angajate (cu efectivele și tehnica de luptă aferente), amploarea operațiunilor antiotomane, experiența războinică a corpului ofițeresc și a combatanților, dintre care unii luaseră parte activă și la campania din Crimeea și, nu în ultimul rând, statutul imperial al Rusiei constituiau, toate laolaltă și fiecare în parte, atribute de mare putere, incomparabile și incompatibile cu ideea visatelor sau pretinselor echivalențe ale micilor aliați ocazionali. Mai greu de înțeles, nu însă și de acceptat, le-a fost autorităților politice și, îndeosebi, militare românești nerespectarea de către ruși a unor ordine sau angajamente ferme, asumate de propriul comandament în momentele cele mai critice ale campaniei, privitoare la obiectivele concrete ale cooperării în Balcani. Asemenea frustrări, perfect justificate și justificabile, nu aveau să diminueze însă

³⁶ **Roumania led to the slaughter**, în *NYT*, 17 septembrie 1877, p. 1, col. I-IV.

³⁷ **România în războiul de independență...**, p. 152-153, n. 60.

capacitatea de mobilizare și de luptă a armatei române după stăruitoarea ei chemare la „botezul focului” în fața Plevnei. „Cât de critică a putut fi și pozițiunea de atunci a oastei rusești – scria, la nici două decenii de la consumarea evenimentelor, Ludovic Lakos – se învederează de ajuns din faptul că până aici nici nu voiau să conceadă că armata română să treacă dincolo peste Dunăre, cu atât mai puțin ca să primească cooperarea ei; și iată acum, puternicul și înfricoșatul mare domnitor (sic!) Alexandru II și mărețul său comandant suprem, în urma luptelor pierdute, lipsiți de toate speranțele lor, se întâmplă că pășesc cam umiliți înaintea modestului principe Carol și înaintea trupei sale de o mână de oameni ca să le ceară ajutor. Cunoscând mândria fără seamăn a colosului de la nord, nici o umbră de îndoială nu mai încapă că dânsul a recurs la ajutorul micului principat român numai împins de cea mai mare nevoie și sub presiunea silei”³⁸.

Reacția paradoxală a rușilor față de neînsemnații dar necesarii viitori aliați s-a dovedit o generoasă sursă de observații sau comentarii și pentru un corespondent de presă american revenit la București în vremea negocierilor bilaterale vizând cooperarea militară în sudul Dunării: „Armata română – nota el, când efectivele acesteia își începuseră deja marșul către obiectivele prestabilite din Balcani – atât de disprețuită și batjocorită de către ruși până acum câteva săptămâni, este pe cale să joace un rol activ în marea dramă, numai dacă marele duce va consimți la independența ei de acțiune, sub comanda propriului ei comandant suprem, prințul Carol. Dacă nu, trupele se vor retrage de pe malul drept pe cel stâng, unde își vor menține stricta defensivă ca gărzi de frontieră, iar suveranul (sic!) se va întoarce la București, refuzând a mai coopera cu rușii”³⁹. Cum marele duce și țarul au acceptat cererile formulate de încă vasalul Carol I, mai puțin sugestia acestuia ca atacul comun asupra Plevnei (fiind a treia încercare pentru ruși) să se amâne „până la sosirea forțelor îndestulătoare”, trupele române n-au mai fost întoarse din drum, ci și-au continuat marșul în condiții extrem de grele, până la linia de operații reconfigurată acestora de pe valea Iskerului, pe cea a Vidinului, adică în imediata vecinătate a fortificațiilor lui Osman pașă⁴⁰.

Despre starea de spirit a trupelor, reper reluat cu anume predilecție

³⁸ Ludovic Lakos, *Reamintiri despre Turcia (1875, 1876, 1877)*, București, 1896, p. 144.

³⁹ *At the rear of the Russians*, în *NYT*, 7 septembrie 1877, p. 1, col. V.

⁴⁰ *România în războiul de independență...*, p. 180.

din luna august, în cuprinsul reportajelor transmise din zona frontului, opiniile diferă nu doar de la o zi la alta, în funcție de evenimentele transgresate, ci și de la o unitate la alta, de la simplul ostaș, la ofițer sau comandant și, desigur, de la un receptor (jurnalist) la altul. Imaginea aproape idilică a „viteazului român” în ținuta-i de paradă – înalt și frumos, cu părul lung, despicat în cărare, cu pantaloni strânși pe picior și tunică, plăcute ochiului, cu cizme fercheșe prevăzute cu piteni și alte accesorii atrăgătoare⁴¹ – și a nerăbdării de a se angaja cât mai curând în luptă, constatată în urmă cu două luni⁴², cedează locul altora mai prozaice, inspirate, fie de dificultățile economico-financiare tot mai resimțite și mai acutizate în țară⁴³, fie de realitățile ori numai de închipuirile vieții de campanie.

Dacă pentru căpitanul Mihail Dimitrescu, bunăoară, marșul istovitor către linia frontului nu afectase moralul ostașilor din subordine⁴⁴, în schimb pentru corespondentul american aflat în mijlocul unor trupe care tocmai se pregăteau de plecare în aceeași direcție, percepția era alta: „Ofițerii români sunt în general resemnați și pregătiți pentru orice – scria el, la 20 august. Sunt deplin conștienți de faptul că nu au a se aștepta la milă din partea inamicului dacă vor cădea vii în mâinile acestuia. Toți cei care au ceva de lăsat în urmă-le și-au făcut deja testamentul, iar majoritatea și-a procurat otravă spre a scăpa, prin moarte, de crudul martiraj la care, știu prea bine, vor fi supuși de vor fi luați prizonieri. Putem fi siguri că ei vor lupta vitejește, dar fără entuziasm și cu acel curaj pe care doar disperarea și-l inspiră”⁴⁵.

O asemenea stare de spirit, împărtășită diferențiat, putea fi motivată ori cel puțin influențată de știrile vehiculate prin presă sau prin viu grai despre ororile săvârșite de turci în localitățile cu populație nemusulmană, recuperate de mâna rușilor după respingerea acestora la pasul Șipka, în ziua de 31 iulie. Faptele oribile ale acelor „răzbunători ai Islamului”, doar spicuite de jurnalist dintr-o relatare mai amplă ce-i fusese făcută de un martor ocular și cunoscute într-o formă sau alta și de cei care urmau să-i înfrunte, nu-i vor fi lăsat indiferenți pe aceștia, îndemnându-i probabil

⁴¹ **Troubles of a correspondent**, în *NYT*, 17 august 1877, p. 1, col. III.

⁴² **Waiting the order to advance**, în *NYT*, 17 iunie 1877, p. 1, col. I.

⁴³ **The Russian plans reviewed**, în *NYT*, 6 septembrie 1877, p. 1, col. VI.

⁴⁴ Mihail Dimitrescu, **Amintiri și episoade din răzbelul pentru independență**, București, 1893, p. 41.

⁴⁵ **At the rear of the Russians**, în *NYT*, 7 septembrie 1877, p. 1, col. VI.

spre precauții de asemenea natură. În plus, mai nota jurnalistul, moralul trupei putea fi afectat și de intrigile țesute în plan local împotriva generalului chirurg Carol Davila, ale cărui virtuți profesionale și însușiri organizatorice le elogia fără rezerve: „Rareori în America și niciodată în Europa am putut să văd o mai bună funcționare a serviciului sanitar, a cărui pregătire până la cele mai mici detalii atinge perfecțiunea”. Cu toate acestea, ca etnic francez, ar fi fost invidiat, chiar contestat, de medicii și voluntarii români care activau în cadrul Crucii Roșii, obișnuiți să sfideze rigorile pretinse de autoritatea instituțională⁴⁶.

Mai aproape de linia frontului, secvențele reportericești ilustrează situații de-a dreptul dramatice, sesizate și în organizarea serviciilor de intendență ale armatei, cu impact direct asupra sănătății și moralului trupei, implicat asupra capacității ei de luptă. Citând mărturia unui medic român aflat în trecere prin Șiștov, dinspre Balcani spre București, unul dintre corespondenți sublinia „starea jalnică” a armatei române, care, vreme de o săptămână, ar fi consumat doar mămăligă, lipsită fiind de alimente și medicamente, că tifosul și dezinteria făceau ravagii în rândul trupei, că zilnic puteau fi văzute care transportând cadavre peste Dunăre, la Turnu Măgurele, iar un mare număr de alte cadavre și stârvuri erau purtate de afluenți spre vărsare, provocând mirosuri pestilențiale. Mai grav i se părea faptul că rezervele de apă potabilă deveniseră insuficiente după ce rușii, ca și bulgarii, otrăviseră fântânile din calea turcilor, cu efecte însă asupra românilor. Ofițerii nu-și mai primiseră solda de 10 săptămâni, fiind flămânzi, slăbiți și descurajați⁴⁷.

Nici în tabăra rusească situația nu va fi fost mai bună, chiar dacă, se spunea, informațiile privitoare la pierderile înregistrate de imperiali, după dezastrul de la Rahova din 31 iulie, erau foarte atent cenzurate, iar accesul corespondenților de război la ofițerii de stat major, adică la sursele primare de informare, era condiționat de obediența „profesională” față de gazde. Cu toate acestea, știrile continuau a se scurge către presă, punând în lumină erorile tactice săvârșite de ruși, constrânși mai peste tot a părăsi pozițiile înaintate și a bate în retragere, după ce estimările generalului Ignatiev în privința efectivelor otomane și a calității comandanților lor se dovediseră false. Înfrângerile succesive de la Plevna, Lovcea, Jeni-Zagra, Eski-Zagra ș.a. cu impact direct asupra

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Situation of the invading Army*, în *NYT*, 12 septembrie 1877, p. 5, col. I.

bulgarilor (rămași să suporte infidelitatea față de foștii stăpâni) și cu urmări potențiale asupra românilor, dacă retragerea avea să continue și peste Dunăre, ilustreau în opinia cronicarului rezultatul firesc, dezastruos, al unei campanii care, de la începutul ei, „nu a fost nimic altceva decât o lungă succesiune de erori cauzate de ignoranță, nechibzuință și îngâmfare”⁴⁸. Iar maniera în care „Sfânta Rusie” își protejase până atunci coreligionarii bulgari – alături de care participase la jefuirea și distrugerea satelor musulmane, oferind astfel pretexte legitime pentru represalii și mai sângeroase din partea turcilor – era apreciată ca o gravă abatere de la legile nescrise dar respectate (de popoarele civilizate) ale războiului: „Întreg Orientul – sublinia el, vădit impresionat de ororile săvârșite de bandele de bașbuzuci împotriva creștinilor părăsiți de trupele imperiale în retragere – răsună de strigăte de indignare și Rusia, numai Rusia, trebuie să-și asume înfricoșătoarea responsabilitate pentru asemenea scene de carnagiu, în fața istoriei și a lui Dumnezeu”⁴⁹.

Priveliștea naturală deprimantă ce i se înfățișa jurnalistului străbătând teritoriul bulgar între Șiștov și Nicopol la sfârșitul lunii august își avea un corespondent pe măsură în imaginea unei tabere rusești organizată ca spital de campanie, în fapt un „vast stabiliment sanitar în care zac în paturile lor, gemând de durere, între 40.000 și 50.000 de soldați”. Puțini dintre aceștia, credea el, aveau șansa de a părăsi pământul Bulgariei, din pricina molimelor, a căldurii și setei, dar și a mirosurilor insuportabile degajate de cadavrele neîngropate⁵⁰. Cum libertatea de mișcare în zonă, ca și accesul la informații îi fuseseră strict limitate din rațiuni mărturisite de un oficial rus, cu aparentă cordialitate – „cea mai mică indiscreție chiar și neintenționată sau cea mai ne semnificativă remarcă poate răsturna planurile noastre ori le poate dezvălui dușmanului” – corespondentul nu scapă prilejul creionării portretului moral, generalizat, al apărătorilor „cauzei sfinte”, cu subînțeleasă trimitere către factorii decizionali.

Recunoscând cu onestitate că personal avusese parte de un tratament foarte curtenitor din partea gazdelor sale ocazionale, declara ritos că „nimeni, niciodată, nu le va părăsi compania fără convingerea fermă că au de a face cu cei mai falși oameni din lume, în orice chestiune

---

⁴⁸ *Ibidem*, col. II.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Roumania led to slaughter*, în *NYT*, 17 septembrie 1877, p. I, col. II.

oficială. Dacă în viața socială de zi cu zi nimeni nu este atât de fermecător, manierat și afabil, în schimb, în intimitate, masca de civilizație dispăre, iar domnul rafinat devine o brută. Veracitatea nu-i caracterizează, iar în momentele de agitație greu poți diferenția comportamentul unui bașbuzuc musulman de al unui cazac creștin”. Își ilustra afirmația prin relatarea întâmplării petrecute undeva lângă Iași, cu câteva zile mai înainte, având ca „erou” un ostaș din unitățile gărzii imperiale ce se îndreptau către front. Excesele bahice ale acestuia se încheiaseră cu câteva crime săvârșite în rândul localnicilor, faptă care, deși sancționată de curtea marțială prin pedeapsa capitală, constituia, în opinia jurnalistului, un persistent semnal de alarmă și temeinic motiv de insecuritate pentru „valahi”⁵¹.

Între timp, pe fondul confruntărilor încă sporadice dar nu mai puțin sângeroase dintre turci și ruși, cu intensitate sporită focalizând atenția în pasul Șipka, se desfășurau ultimele preparative în vederea efectuării unui nou atac, al treilea, la care aveau să participe și românii, împotriva Plevnei. Transferul marelui cartier general al armatei ruse de la Gorni-Studen la Bulgăreni, la numai 20 mile depărtare de celebrele fortificații otomane, constituia un bun indiciu pentru observatori⁵². Premisele cooperării, convenite la Gorni-Studen și percepute ca „un compromis între aroganța rusească și vanitatea românească”, au fost înfățișate cititorilor ziarului *The New York Times* drept „alianța dintre un pitic cu un uriaș”⁵³. În cadrul acesteia, principelui Carol I i se recunoștea doar calitatea de lider nominal al trupelor din aripa dreaptă a frontului și responsabilitatea oricărui potențial eșec, dar nu și dreptul de a fi consultat în luarea deciziilor⁵⁴. De aceea, propunerea sa ca declanșarea noii acțiuni ofensive la Plevna să fie amânată până la sosirea trupelor suplimentare chemate din Rusia, agreată de unii generali ruși, a și fost ignorată de înaltul comandament al armatei țariste, la cererea insistență a lui P.D. Zotov, care a

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *From Plevna to the river Lom*, în *NYT*, 8 septembrie 1877, p. 1, col. II.

⁵³ Pentru detalii, vezi: Dumitru Vitcu, *Les dilemmes, les controverses et les consequences d'une alliance politique conjecturale: les relations roumaino-russes des années 1877-1878*, în *Codrul Cosminului*, serie nouă, nr. 14 (24), Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, 2008, p. 77-118; idem, *Cooperation and conflict: The Romanian-Russian relations during the Oriental Crisis (1875-1878)*, în *Valahian Journal of Historical Studies*, no. 11/ Summer 2009, Valahia University of Târgoviște, 2009, p. 79-114.

⁵⁴ *Russian aims and intentions*, în *NYT*, 17 septembrie 1877, p. 1, col. V.

decis să nu mai întârzie atacul pe considerentul (fals) că armata otomană ar fi fost incapabilă atunci de o reacție pe măsură.

Potrivit datelor omologate în istoriografia războiului, efectivele armatei de vest concentrată în fața Plevnei cuprindeau 38.000 de ostași români și 52.100 militari ruși, adică un total de 90.100 de oameni⁵⁵, contrapus unei forțe defensive estimată la 50.000 de luptători turci⁵⁶. Urmând pregătirilor de artilerie începute de aliați în ziua de 26 august/7 septembrie și continuate cu intensitate sporită pe parcursul celorlalte trei⁵⁷, sângeroasele bătălii de la Plevna din 30 august/11 septembrie și 31 august/12 septembrie – în pofida eroismului și a faptelor de vitejie dovedite de combatanții români, alături de cei ruși, ilustrate deopotrivă în memorialistica și presa vremii⁵⁸ – au sfârșit printr-un adevărat dezastru pentru atacatori. Cucerirea redutei Grivița de către ostașii români, oricât de apreciat și de elogiat va fi fost singurul succes important al bătăliei, reclamase, se știe, un preț mult prea scump plătit în vieți omenești.

Consiliul de război convocat imediat de țarul Alexandru II în ziua de 1/13 septembrie, consiliu la finalul căruia a participat și Carol I, respingând ideea retragerii aliaților la est de râul Osma (eventual chiar peste Dunăre), a decis apoi menținerea fermă a pozițiilor ocupate până atunci și adoptarea strategiei convenite pentru a realiza încercuirea completă a armatei otomane concentrată în Plevna. A doua zi au și fost stabilite dispozitivele comune de luptă, semnificând debutul unei noi etape de încercuire și asediere a Plevnei, programată a se încheia până la finele lunii noiembrie. Pe parcursul acestei etape, trupele române au contribuit din plin la organizarea și executarea lucrărilor de fortificații destinate împresurării zonei, la interceptarea și supravegherea căilor de comunicație spre sau dinspre Plevna pentru a bloca aprovizionarea lui Osman pașa cu trupe, armament și hrană (inclusiv furaje), la asigurarea legăturilor permanente cu unitățile armatei țariste și, nu în ultimul rând, la toate acțiunile de atac circumscrise atingerii obiectivului final⁵⁹.

Căderea Plevnei, la 28 noiembrie/ 10 decembrie 1877, echivalând cu „un mare dezastru pentru turci, pentru că au pierdut cea mai bună din

⁵⁵ **România în războiul de independență**, p. 188-189.

⁵⁶ **Ibidem**, p. 185; vezi și William V. Herbert, **op.cit.**, cap. X.

⁵⁷ T.C. Văcărescu, **Luptele românilor în rezelul din 1877-1878**, București, 1887, p. 341.

⁵⁸ Vezi **Independența României. Bibliografie**, coord. Ștefan Pascu ș.a., București, 1979, p. 26-51.

⁵⁹ Pe larg, în **România în războiul de independență**, p. 238 și urm.

armatele lor și poate pe cel mai bun general”⁶⁰, a exercitat o înrăurire decisivă asupra operațiunilor ulterioare și, desigur, asupra deznodământului conflictului. Apreciindu-i urmările, din perspectivă globală, unul dintre cei mai buni monografi contemporani ai războiului mai observa: „căderea Plevnei avea să facă disponibili 150.000 de oameni, reținuți până atunci în jurul fortăreței, și a dat un nou impuls operațiilor”, marcând „sfârșitul rezistenței serioase a armatelor turce”⁶¹. E vorba însă doar de începutul sfârșitului, pentru că și după această dată, chiar dacă au fost semnalate disponibilități din partea Porții pentru negocierea încetării ostilităților⁶², luptele au continuat, în reprize și cu intensități variabile pe alte fronturi, acoperind întregul teatru de operațiuni din Balcani, în conformitate cu noile obiective și responsabilități stabilite de înaltul comandament al armatei ruse. Oricum, se intra în ceea ce F.V. Greene aprecia ca fiind a treia și ultima fază a campaniei din Balcani⁶³, finalizată prin semnarea, la 19/31 ianuarie 1878, a armistițiului de la Adrianopol, care a precedat încheierea păcii de la San Stefano, la 19 februarie/3 martie același an. Această etapă a războiului, consumată în condițiile grele ale iernii și ale unor severe restricții impuse de autorități noncombatanților însoțitori din cele două tabere, nu a mai fost însă urmărită la fața locului de corespondenții speciali de presă ai marilor cotidiane ale lumii.

Din perspectivă românească, căderea Plevnei semnifica și încetarea participării armatei române la acțiunile ofensive transbalcanice, pentru că, în cursul lunilor decembrie 1877-ianuarie 1878, în vreme ce forțele ruse ale generalilor I.V.Gurko și Radețki declanșaseră operațiunile concertate peste munți, pe direcțiile Sofia-Filipopol-Adrianopol și, respectiv, Șipka-Adrianopol-Constantinopol, cele conjunctural aliate, înfruntând vitregia unei ierni neobișnuit de grele, au fost angajate doar în operațiunile din nord-vestul Bulgariei, încheiate abia la 11/23 februarie 1878 prin cucerirea fortărețelor turcești de la Belogradcik și Vidin⁶⁴.

⁶⁰ F.V.Greene, **Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey in 1877-1878**, New York, D. Appleton & Co., 1879, p.321.

⁶¹ Amédée Le Faure, **Histoire de la guerre d'Orient (1877-1878)**, tom I, Paris, 1878, p. 229.

⁶² Cf. G. Clément, **Campagne turco-russe de 1877-1878**, éd. Henri Charles-Lavauzelle, Paris, p. 519.

⁶³ F.V. Greene, **Campaign notes in Turkey, 1877-1878**, în *The North American Review*, vol. 128, no. CCLXVI, Boston, January 1879, p. 465 și urm.

⁶⁴ **România în războiul de independență**, p. 334-336.

Semnarea armistițiului, urmată de încheierea păcii ruso-turce de la San Stefano și implicit de amestecul puterilor europene în revizuirea condițiilor impuse de Rusia, spre soluționarea comună a conflictului în cadrul congresului de la Berlin din vara aceluiași an⁶⁵, au constituit apoi tot atâtea surse pentru subiecte sau teme de analiză și comentarii politice⁶⁶, găzduite și vehiculate de presa internațională a timpului. În coloanele ei nu vom mai regăsi însă obișnuitele până atunci reportaje elaborate și transmise de la fața locului de gazetarii, care, călăuziți în proporții variabile de pasiune, interes ori spirit de aventură, dar și de jertfă și ilustrând specia consacrată prin sintagma *correspondent de război*⁶⁷, au asigurat, neîndoielnic, mai multă atractivitate ziarelor reprezentate, au trezit și promovat apetitul cercurilor largi ale opiniei publice pentru cunoașterea unei zone de contact între lumea creștină și cea musulmană, au focalizat atenția factorilor politici pe problematica gravă și complexă a raporturilor dintre marii și micii actori ai „chestiunii orientale” (cu referire specială la relațiile româno-ruse) și, nu în ultimul rând, au contribuit din plin la compatibilizarea jurnalismului cu literatura istorică de factură documentară.

---

⁶⁵ G. Hanautaux, *Le Congrès de Berlin*, în *Revue des deux mondes*, tom 47, Paris, 1908, p.241 și urm.; Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin (!878)*, București, Editura „Mica Valahie”, 2005, p. 49-75.

⁶⁶ Frederick Kellogg, *op.cit.*, p.182-197.

⁶⁷ Lucy Maynard Salmon, *The Newspaper and the Historian*, New York, Octagon Books, 1976, p. 196.

ASPECTE ALE CONTRIBUȚIEI EVREILOR SIONIȘTI DIN ROMÂNIA LA CONSTITUIREA STATULUI ISRAEL

Jeny Ghioc

The aspects of the contribution of Zionism in Romania of the fondation of the Israel State

Abstract: Inside of the Jewish Community in Romania bt the end of 19th century, it registrate a strong attraction of the principles af Zionism and primary objective: the fondation of a Jewish State. With 16 years before the Congress of Basel, in Focsani, was holding the first Congress of Zionist, wich has boosted jewish to emigration in Palestina. 22 families of Moinesti Hebr pioneers of the colonization of Palestine, funding the first colonial base of Rosh Pina. After the Second World War, Romanian Zionists activities contributed by the establishment of Israel and its development.

Keywords: Jewish Community, Zionism, Romanian jewish, Israel, emigration

Evreii din România și-au adus o contribuție remarcabilă la constituirea statului Israel, interesul pentru realizarea acestuia regăsindu-se în cadrul comunităților evreiești încă din secolul al XVIII, influențat fiind într-o mare măsură și de curentul religios al hasidismului¹. Expediția condusă de către marele rabin Haim Thierer din Cernăuți a grupat sute de adepți hasidimi ai rabinului, „emigrarea pe jos a evreilor români” constituind aspectul cel mai original și mai dramatic al marilor emigrări din Europa, cu prilejul căreia a luat naștere o întregă literatură de specialitate alcătuită din poezii, povestiri, cântece.

În România, ideea emigrării spre Palestina în alte scopuri decât cele religioase a apărut la sfârșitul secolului XIX, comunitatea evreiască din Moinești remarcându-se în acest scop. În cadrul acesteia, pe la 1875 o

---

¹ Hasidismul, a fost un curent inovator al gândirii și vieții comunității evreiești de la sfârșitul sec XVIII, adepții acestui curent considerau că Dumnezeu se regăsește în orice lucru și poate fi atins prin orice act autentic. Pentru acest subiect a se vedea : Moshe Idel, **Hasidism între extaz și magie**, trad. Any Florea, București, Editura Hasefer, 2001; Dabu Napoleon, **Hasidismul. Între peisajul panoramic și cauzele interreligioase**, București, Editura Hasefer, 2005.

societate, „Ishub Eretz Israel”, își propunea să desfășoare activități care să aibă ca finalitate pregătirea pentru emigrarea în Palestina. Odată ajunși în acest teritoriu, declanșând începutul colonizării organizate, cele 22 de familii de coloniști evrei moineșteni vor pune bazele așezării Rosh Pina².

Un eveniment important din istoria sionismului românesc l-a constituit organizarea primului congres al tuturor Uniunilor Sioniste din România pentru colonizarea în Eretz Israel, care s-a desfășurat la Focșani între 30-31 decembrie 1881. Numărul participanților a fost impresionant, 56 de delegați, reprezentanți ai 33 de organizații locale (aceste organizații reprezentau aproximativ 70.000 de activiști, o treime din evreii din România), doi redactori, trei reporteri de la ziare diferite precum și oaspeți de seamă. Acest congres, primul de acest gen desfășurat cu 16 ani înaintea Congresului de la Basel din 1897, a avut o mare influență asupra evreilor din România, desfășurarea sa impulsionând pozitiv mișcarea sionistă în ansamblul ei. Personalități marcante ale Comunității Evreiești s-au aflat în fruntea acestui eveniment extraordinar. Astfel calitatea de Președinte al Congresului îi revenea lui Smuel Pineles din Galați, persoană activă care milita intens pentru colonizarea Palestinei. Ca secretar al Congresului a fost ales David Rintzler, care a compus pentru Hertzfel invitația în limba ebraică de participare la Congres. Rabinului orașului Focșani, Moshe Halevy Goldring i s-a oferit funcția de președinte de onoare. La deschiderea Congresului, a fost intonat pentru prima oară imnul **Hatikva**, imn intonat în orașul Rishon Le Zion în 1883, care ulterior devine imnul statului Israel. Congresul a hotărât că singura soluție pentru rezolvarea problemei evreiești din România, o reprezintă emigrarea în Palestina, colonizarea agricolă a acestui teritoriu, crearea unei vieți noi evreiești. Eveniment important în istoria populației evreiești din România, ecourile Congresului de la Focșani au scos în evidență preocuparea evreimii române pentru rezolvarea problemelor populației evreiești, maturitatea politică la care a ajuns elita evreiască, dorința acesteia de a se pune bazele unui stat al evreilor, prin emigrarea în Palestina. Orașul Focșani nu a fost ales întâmplător ca loc de desfășurare a Congresului, pentru români acesta reprezenta „orașul unirii”, unire la care și-a adus aportul întreaga populație românească. Poporul evreu, având ca model acțiunile unioniste desfășurate de români,

² Informații preluate de pe http://www.goisrael.com/Tourism_Eng/Tourist%20Information/Discover%20Israel/Cities/Pages/Rosh-pina.aspx

tenacitatea și spiritul de sacrificiu al acestora, trebuia să lupte la rândul său pentru constituirea statului Israel, pe același teritoriu pe care înaintașii lor au format un stat monoteist. Constituirea unui stat evreiesc era îmbrățișată în 1886 și de către Dimitrie Sturza, care declara într-un interviu la *New York Herald* că, ideea creării unui stat pentru evrei este excepțională. În vederea realizării acestui deziderat s-au constituit pretutindeni societăți sioniste. Societatea sionistă Rimon, fondată la Focșani în 1889 își anunța încă de la început obiectivul fundamental, acela de a înființa în Palestina o așezare agricolă și una industrială, pentru a impulsiona emigrarea spre acel teritoriu și a determina dezvoltarea sa³. Tot la Focșani s-au pus bazele unei biblioteci publice sioniste „Peretz Smolenskin”, pentru a facilita accesul la informație și totodată pentru a răspândi în rândul maselor ideile sioniste. Importanța orașului Focșani în cadrul mișcării sioniste este dovedită și de desfășurarea în 1902 a unui nou congres, care propunea ca obiectiv fundamental pentru sioniștii evrei din România, întărirea și răspândirea „ideii naționale și activității pentru Alyia în Israel”⁴. Și orașul Galați a fost la rândul său un centru sionist important, ceea ce a determinat organizarea în 1898 a unei Conferințe sioniste, a cărei concluzie finală a fost necesitatea achiziționării unor terenuri agricole în Palestina, pentru a se clădi „căminul național în Eretz”⁵.

Evenimentele și activitățile desfășurate în cadrul societăților sioniste, precum și obiectivele acestora au fost întes mediatizate și susținute de presa de specialitate. O primă publicație sionistă, *Zion*, cu impact puternic, apărea la Brăila în 1897 și a avut 12 numere. Noua publicație *Ahawat Zion*, apărută în limbile idiș și română, continuă misiunea publicației *Zion*, bucurându-se la rândul său de un real succes în rândul cititorilor.

Publicații sioniste apar în mai toate orașele mari din țară. *Vocea Sionului* de la Ploiești, *Răsăritul*, cu o colecție de peste 100 de numere de la Iași, ambele apărute în 1899, precum și *Anuarul Răsăritului*, pot fi considerate pe bună dreptate ca cea mai de seamă expresie publicistică a sionismului românesc de la încrucișarea celor două veacuri⁶. Subliniem

³Theodor Loewenstein, *Istoria Sionismului*, vol. I. *Istoria mișcării și organizației sioniste*, București, Editura Biblioteca Hehalut, 1945, p. 230.

⁴ *Ibidem*, p. 233.

⁵ *Ibidem*, p. 234.

⁶ *Ibidem*, p. 237.

faptul că spre deosebire de unele organizații sioniste europene, care se pronunțau pentru colonizări și în altă parte decât în Palestina, sioniștii români se pronunțau doar pentru colonizarea în Palestina. *Viitorul*, prima gazetă sionistă din București (octombrie 1899), *Dorul Sionului* (23 decembrie 1899), *Tribuna Israelită* (ianuarie-martie 1899), precum și alte gazete care au apărut în aceeași perioadă în țară, toate au avut ca principal scop, cultivarea dragostei pentru Sion, în vederea fondării unui stat al evreilor în Țara Sfântă.

Între anii 1945-1947, organizațiile sioniste din România și-au extins aria de influență, și-au conturat programe care cuprindeau obiective majore precum: abrogarea legilor rasiale, egalitatea în drepturi, judecarea crimelor de război, repararea daunelor economice și morale. Pe lângă acestea existau și obiective proprii precum: pregătirea pentru restratificare, pregătirea pentru aliya, considerată a fi soluția majoră la problema evreiască⁷. Apar partide noi ale sionismului general: Partidul Sionist-Democrat (1945); „Haoved Haționi” (1946); Partidul „Oved” (1947), precum și partide socialiste noi („Mișmar”; „B’nei Aavoda”; „Ahdud Haavoda”). Alături de acestea au funcționat multe grupări cvasi-sioniste.

La rândul lor personalitățile sioniste române au contribuit prin lucrările publicate, prin acțiunile desfășurate, la impulsivarea emigrării spre Palestina la educarea tineretului evreiesc, îndeosebi în perioada de la mijlocul secolului XX. Menționăm în cele ce urmează, doar câțiva iluștri reprezentanți ai sionismului românesc care după desfășurarea acțiunilor sioniste în România, după arestarea și eliberarea lor au avut o remarcabilă contribuție la dezvoltarea statului Israel.

Samuel Pineles s-a remarcat ca unul dintre conducătorii mișcării sioniste din România. Împreună cu dr. Karpel Lippe, a întemeiat la Iași gruparea „Ișuvu Eretz Israel” (Reașezarea Țării Israel), apoi gruparea „Hovevei Țion” (Iubitorii Sionului). Prin mijlocirea sa, emigranții evrei (olimii) din Moldova (Moinești, Galați), care au înființat în Palestina așezările agricole Zikhron Yaakov și Roș Pina, au putut beneficia de fonduri puse la dispoziție de către baronul Edmond de Rothschild din Franța. Odată cu lansarea programului sionismului politic al lui Theodor Herzl, Pineles a devenit un adept ferm al noii mișcări care promova ideea înființării unui stat evreiesc în Palestina, participând la toate Congresele

⁷ Federația Comunităților Evreiești din România. (coord. Harz Kuller), **Contribuția Evreilor din România la cultură și civilizație**, p. 170.

acestei mișcări. În România a făcut parte din mai multe instituții sioniste, din Comitetul Executiv al Organizației Sioniste, fiind unul dintre fondatorii organizației „Trustul Evreiesc de Așezare”. A fost promotorul unor conferințe, dezbateri, rubrici permanente în revista *Opinia evreiască*. A decedat în 1928, ulterior osemintele i-au fost duse în Israel și reînhumate, pe muntele Herzl (Har Hatikaron) din Ierusalim, în 1965. În memoria sa ca semn al recunoașterii meritelor sale în cadrul mișcării sioniste, numele său a fost dat orașului Givat Shmuel, din Israel și unor străzi din Ierusalim și Tel Aviv⁸.

O altă personalitate marcantă a sionismului românesc, profesorul Levy Rahmani, arestat în 1953, adus în fața unui tribunal mlitar, condamnat la 3 ani de închisoare, ajunge în Israel în 1960. De-a lungul timpului aici a fost conferențiar universitar, psiholog principal al spitalului „Hartzfeld”, autorul unor importante lucrări în domeniul psihologiei.

Pinhas Pitic Zilberman-Naor (1918-1973) a studiat dreptul la București, a fost membru în conducerea ziarului „Renașterea” din Focșani, vechi activist sionist, a participat la salvarea copiilor din Transnistria. A fost arestat în vara 1950 și condamnat la 5 ani închisoare pentru activitate sionistă. Torturat în închisoare, ajunge în Israel în 1961, fiind activ în Partidul Liberal Independent. Și-a completat studiile obținând titlu de doctor.

Lazăr Rubin, inginer de profesie, ajunge în 1970 în Israel. A lucrat la rafinăriile din Haifa și Ashdod, fiind unul dintre inginerii care au contribuit la realizarea acestora. Membru în Uniunea Inginerilor din Israel, S.U.A. și Anglia, membru al Academiei de Științe din New York, a afirmat întodeauna cu demnitate că este evreu român.

Zivi Ben Dov (n. 1932) a emigrat în Israel în 1947, singur la vârsta de 15 ani în cadrul mișcării sioniste de tineret „Gordonia”. În 1950 s-a înrolat în armata israeliană unde a rămas 22 de ani. În 1973 s-a încadrat în viața civilă, angajându-se într-o funcție de răspundere la Aeroportul Internațional Ben-Gurion din Tel Aviv. Este directorul general al organizației A.M.I.R. care are ca scop înființarea unui muzeu al evreimii române, lucrând totodată ca voluntar o zi pe săptămână la spitalul „Siba-Tel Hashomer”, în folosul comunității.

Alături de aceștia îi mai menționăm pe Elyakrim Badian (1925-2000),

⁸ *Realitatea Evreiască*, Nr. 251 (1051), 13 aprilie-5mai 2006.

un militant activ în Mișcarea Sionistă din România, de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. A plecat din România în 1947 cu scopul de a emigra în Palestina. A fost internat, într-un lagăr de imigranți ilegali în Cipru și eliberat apoi în 1949. Ajuns în Israel, a studiat la Universitatea Politehnică din orașul Haifa, apoi a urmat un masterat în Administrația Afacerilor, la Universitatea din Tel Aviv. În perioada studenției, a fost membru al Prezidiului Uniunii Studenților Sioniști „Hashmonai”. Înscris în Partidul Liberal a fost ales membru al Consiliului Național din cadrul acestuia, în anul 1964. A reprezentat Partidul Liberal în Consiliul Municipal al orașului Haifa (1965-1969, 1972-1978). Între anii 1977-1981, Elyakim Badian a fost deputat în Knesset-ul statului Israel din partea Partidului Likud. În această calitate a fost membru în Comisia Economică, Comisia pentru Muncă și Bunăstare și Comisia Controlului de Stat⁹.

Baruch Kamin (1914-1988), un alt reprezentant de seamă a mișcării sioniste din România, s-a născut în Cetatea Albă din Basarabia, a fost unul din liderii Mișcării de Tineret „Gordonia” din România. A emigrat în Palestina în 1939. A fost membru al kibbutz-ului Nir Am între 1939-1944. În anul 1944 a fost parașutat în România împreună cu Dov Berger. Ambii vorbeau perfect limba română, au fost conduși de către Yitzhak Artzi la sediul Executiviei Sioniste Ilegale. S-au ocupat în cadrul acesteia de organizarea mișcării sioniste de tineret și strângerea de informații în folosul forțelor aliate. S-au ocupat și cu organizarea emigrării evreilor legale și ilegale, un număr de 60.000 de evrei fiind scoși din România de către agenții palestinieni parașutați¹⁰. Ulterior, a fost trimis emisar în Cehoslovacia și Austria (1948-1949) și mai târziu în S.U.A. (1964-1965). În perioada decembrie 1953-iulie 1955, a deținut funcția de deputat în Knesset-ul statului Israel, fiind ales pe listele Partidului Muncii. În această calitate a făcut parte din Comitetul pentru Locuințe și din Comitetul pentru Afaceri Interne. Între 1956-1964, a deținut funcția de Secretar al Consiliului Muncitorilor din Herziliya. Ulterior a fost numit director al Departamentului Cultural din Histadrut (Confederația Generală a Muncii din Israel). În anul 1969, a părăsit Partidul M.A.P.A.I. și s-a alăturat liberalilor independenți, pentru ca în anul 1981 să revină în

⁹ C.V. lui Elyakim (Gustav) Badian în http://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_inc

¹⁰ Baruch Kamin, **Parașutare și Evadare. Împreună cu evreii din România în timpul Holocaustului și după**, 1987, p. 32.

cadru Partidului Muncii¹¹. Din funcțiile pe care le-a deținut, a militat constant pentru dezvoltarea relațiilor dintre Israel și România, pentru asigurarea libertăților religioase și a emigrării evreilor.

Alături de aceștia, evreii originari din România, oameni de rând au adus un remarcabil sprijin la constituirea și dezvoltarea Israelului, înființând așezări agricole și ieșivoturi pe Valea Iordanului, la Tveria, Hebron, Ierusalim, Safed, precum și kibutzuri, moshavuri, orașe. Rosh Pina, Zihron Yakov, Rishon Le Zion, Petah Tikva, sunt doar câteva dintre acestea.

---

¹¹ C.V. al lui Baruch Kamin, în http://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_inc

PROPAGANDA EXTERNĂ UNGARĂ CONTRA TRATATULUI DE PACE DE LA TRIANON (1923-1924)

Alin Spânu

Hungarian foreign propaganda against the Treaty of Trianon (1923-1924)

Summary: At the end of the First World War the multinational empires split into independent states. Hungary has not been reconciled with the loss of some territories that didn't belong to it and acted subversively to get them back.

One of the main goals of Hungary was Transylvania, so that the Governments from Budapest used various methods and means to influence the Great Powers into thinking that getting this territory back is necessary.

Key words: Hungary, propaganda, revisionism, Trianon, Romania

La finalul Primului Război Mondial imperiile multinaționale s-au destrămat, iar în locul lor au apărut statele naționale. Imperiul austro-ungar s-a redus la două state mici – Austria și Ungaria –, în timp ce restul naționalităților dominate au ales, conform principiului autodeterminării, formarea unor state sau întregirea componentei etnice. Dintr-o națiune dominantă, arogantă și discriminatorie la adresa minorităților din zona sa de imperiu, Ungaria a suferit un șoc atunci când s-a văzut redusă la granițele etnice. În plus, importante părți din populația ungară au rămas în ținuturile care au revenit altor state vecine, devenind minoritari și confruntându-se cu probleme inerente de adaptare la noul statut.

Guvernele de la Budapesta au făcut eforturi deosebite să convingă marile puteri de „necesitatea” păstrării integrității teritoriale a Ungariei, o integritate dominantă și asupritoare asupra naționalităților, așa cum s-a demonstrat începând din 1868. Eșecul suferit la Conferința de Pace de la Paris a condus la inițierea unor acțiuni subversive (de la publicații revizioniste la acțiuni teroriste) în țară, în statele vecine și în rândul marilor puteri, cu scopul de a prezenta neadevăruri asupra situației maghiarilor, iar acumularea acestora să conducă la modificarea Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920). Toate acțiunile subversive ungare desfășurate de Budapesta în România și în străinătate au fost atent supravegheate de serviciile de informații românești, care au informat, au

acționat și au propus măsuri de combatere a acestui flagel, extrem de nociv pe termen lung.

În Marea Britanie propaganda pentru revizuirea Tratatului de la Trianon s-a realizat pe un teren întins, încât Scotus Viator (pseudonimul lui Robert William Seton-Watson¹), mare scriitor și prieten al României, indignat de afirmațiile ungare a scris mai multe articole în diferite ziare din Europa. La 3 aprilie 1923 cotidianul *Prager Presse* din capitala Praga a publicat un articol semnat de Scotus Viator, în care, printre altele, s-a arătat că „propaganda ungurească își dă toată silința să discrediteze Cehoslovacia, România și Iugoslavia prin mijloace demne de toate dezaprobarea”. Britanicul a criticat metodele întrebuintate de Uniunea ungarofilă de la Oxford și a demonstrat că împărțirea Ungariei nu a fost decât „un represaliu justificat pentru politica brutală practică de unguri față de foștii locuitori ai Ungariei de altă naționalitate”. Istoricul a demonstrat, de asemenea, că propaganda ungară tinde să arunce din nou Europa Centrală în tulburări și să reînvie pe continent regimul reacționar extremist pe care Marele Război l-a distrus.

La finalul anului 1922 Ungaria a intensificat propaganda în teritoriile pierdute, îndemnând pe conaționali din România să se opună fățiș ordinelor și măsurilor inițiate de administrația de la București. Conform unor date obținute de serviciile de informații românești în decembrie 1922, planul a vizat pregătirea unei insurecții care să izbucnească în februarie 1923 în zona de frontieră (Satu-Mare, Carei, Oradea, Arad ș.a.), iar populația răsculată să ceară un plebiscit pentru acea regiune. Măsurile ferme de ordine luate de autoritățile civile și militare au împiedicat izbucnirea insurecției.

Între 1917 și 1920 cotidianul *New York Times* a susținut cauza României „cu toată puterea”, însă ulterior a făcut loc în paginile sale unor articole ungare extrem de critice la adresa Bucureștiului. La 13 noiembrie 1922 suplimentul literar al cotidianului a publicat un articol semnat de

---

¹ Robert William Seton-Watson (n. 20 august 1879, Londra – d. 25 iulie 1951, Skye, Scoția) activist politic, istoric, a susținut emanciparea și formarea statelor naționale în Balcani. A scris, între altele: **Racial problems in Hungary**, 1908; **The Rise of Nationality in the Balkans**, 1917; **A History of The Romanians**, 1934. Pentru mai multe detalii, a se consulta: Radu Racovițan, **R.W. Seton-Watson și revizionismul ungar propagandistic parțial (1927-1932)**, în volumul *Studii Universitatis Cibiniensis. Series Historica II* (redactor-șef Lucian Giura), Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005, p. 261-270.

Fitzhugh Minnigerode despre atmosfera budapestană, unde exista o neîmpăcată ură contra României, enunțând mai multe neadevăruri, între care și faptul că trupele române au jefuit întreaga Ungarie. Peste două săptămâni, la 26 noiembrie 1922, a apărut articolul **Pentru ce urăște Ungaria**, autor Nicolas Poysl, care conține, de asemenea, neadevăruri și minciuni la adresa României. Un alt ziar acaparator de propaganda ungară în SUA a fost *The Times Magazine*, care la începutul anului 1923 a publicat articolul **Înverșunata ură a Ungariei**. Această ură ar fi motivată, în opinia autorului, de ocuparea unui teritoriu cu 2.000.000 de unguri de către România, care nu avea nici un drept legal. De asemenea, armata română „nu a câștigat nicio biruință pe câmpul de luptă și a jefuit în mod laș o națiune care nu se putea apăra”. Căpitanul James K. Pedlow, care a fost timp de 2 ani și jumătate membru al Crucii Roșii americane pentru ajutorarea populației ungare, a sosit la Budapesta în luna martie 1923 cu un transport cu 40.000 de colete de alimente. Destul de repede acesta a fost câștigat de propaganda ungară și a promis că va susține cauza Budapestei în SUA. A avut întâlniri cu regentul Horthy, cu primul-ministru Istvan Bethlen² și i s-a încredințat o sumă mare de bani pentru susținerea propagandei. Ulterior, în amintirea acestei acțiuni, căpitanului Pedlow i s-a ridicat un bust la Budapesta.

La începutul anului 1923 ungurii din Marea Britanie împreună cu studenții de la Universitatea din Oxford au fondat „Liga pentru dreptul autodeterminării ungarilor” și „Muzeul pedagogic unguresc”, condus de Sandor Hidasy, consilier ministerial, care a cerut editurilor britanice să utilizeze în lucrările publicate denumirea ungară a orașelor, inclusiv în teritoriile pierdute prin Tratatul de la Trianon. Conform unei analize a serviciilor de informații românești, acest muzeu a fost „izvorul cel mai mare de broșuri și publicații, care s-au răspândit în toate școlile din Anglia”. Studenții unguri erau trimiși în Marea Britanie cu burse de stat pentru a urma studiile, dar și pentru a susține cauza țării lor. În 1923 s-au constituit într-o uniune și au editat o revistă în limba engleză, *The Hungarian Nation*, condusă de Alexandru Kristics și V. Huszar. Ulterior, au adunat material și au organizat la Londra o expoziție etnografică care

---

² Conte Istvan Bethlen de Bethlen (n. 8 octombrie 1874, Gornești-Mureș - d. 5 octombrie 1946, Moscova) a fost premier în perioada 14 aprilie 1921 – 24 august 1931. Pentru mai multe detalii, a se consulta: Ignac Romsics, **Istvan Bethlen: A Great Conservative Statesman of Hungary, 1874-1946**, East European Monographs, Columbia University Press, 1995.

să demonstreze unitatea spațiului ungar antebelic.

Succesul nu s-a lăsat așteptat și, la 24 mai 1923, în Parlamentul de la Londra deputatul laburist Noel Edward baron Noel-Buxton³ a avut o intervenție în care a declarat că 34% dintre locuitorii Transilvaniei sunt unguri, iar aceștia „au o cultură mai înaintată decât dominatorii lor”. Totodată, România a semnat tratatul privind drepturile minorităților fiind forțată de marile puteri, dar nu respectă prevederile acestuia. La mijlocul lunii noiembrie 1923 catolicii unguri din Transilvania au înaintat un memoriu către episcopul englez Ronald Erskine Ramsay⁴, cu multe pretense nedreptăți suferite de cler și școlile confesionale, dar și cu mențiunea că ministrul Cultelor de la București⁵ nu vrea să-l primească în audiență pe episcopul Majlath⁶, care dorește prezentarea faptelor din memoriu.

Pe aceeași linie, contele Albert Apponyi⁷ a efectuat un turneu de propagandă în SUA în toamna anului 1923, ocazie cu care a susținut conferințe în care a relevat suferințele poporului ungar și nedreptățile suferite prin Tratatul de la Trianon.

La începutul lunii mai 1923 premierul ungar Istvan Bethlen a efectuat o vizită la Roma, la invitația omologului său, ocazie cu care s-a discutat, între altele, și de apărarea intereselor comune în fața pericolului slav. În acest sens cotidianul *Idea Nazionale* a publicat un editorial în care a accentuat necesitatea ajutorării politice și economice a Ungariei. Acesta a fost un semnal pentru propaganda revizionistă, care a demarat

³ Noel Edward Noel-Buxton (n. 9 ianuarie 1869-d. 12 septembrie 1948), primul baron Noel-Buxton, a fost ministrul agriculturii și pescuitului în guvernul Ramsay MacDonald (22 ianuarie-3 noiembrie 1924).

⁴ Ronald Erskine Ramsay (n. 4 noiembrie 1882-d. 26 martie 1954) a fost capelan în Primul Război Mondial, secretar clerical la British Board of Finance și episcop de Malmesbury și Swindon (1927-1946).

⁵ În perioada de referință la conducerea Ministerului Cultelor s-au aflat Constantin Banu (19 ianuarie-30 octombrie 1923) și Alexandru Lapedatu (30 octombrie 1923-29 martie 1926).

⁶ Gustav Karoly Majlath (n. 24 septembrie 1864, Bakoca-d. 18 martie 1940, Alba-Iulia) a devenit diacon și preot (1887), locțiitor de episcop în Transilvania, episcop de Martyropolis și episcop de Transilvania (1897), episcop de Alba-Iulia și arhiepiscop de Soteropolis (1938), apoi episcop emerit de Alba-Iulia (1940).

⁷ Albert Apponyi, conte de Nagyapponyi (n. 29 mai 1846, Viena-d. 7 martie 1933, Geneva) a deținut funcția de ministru al Învățământului din Ungaria în perioadele 1906-1910 și 1917-1918. În 1907 a inițiat o lege a învățământului care șicana școlile confesionale minoritare. Prin aplicarea legii 600 de sate românești din Transilvania au rămas fără școli, iar până în 1917 au fost închise 3000 de instituții de învățământ.

acțiuni deschise, uneori înlesnite de autoritățile italiene. O lună mai târziu Uniunea studenților italieni „Corda Fratres” din Roma a efectuat o vizită în Ungaria, la omologii de la Universitatea din Budapesta. Studenții unguri au oferit un banchet la clubul „Patria”, la care au luat parte și prințul Castagneto⁸, ministrul plenipotențiar al Italiei la Budapesta și Istvan Janos, președintele studenților unguri. Au luat cuvântul dr. Istvan Antal, care a mulțumit prințului Castagneto pentru serviciile aduse maghiarimii, cavalerul Filippo Schipani (student italian), care a relevat legătura între națiunea ungară și cea italiană și Adriano Polacco (președintele studenților din Roma), care a vorbit despre interesul ambelor țări de a avea strânse legături de prietenie.

Finalul anului 1923 a adus o nouă temă revizionistă, larg răspândită atât în țară, dar mai ales în străinătate: Ungaria nu recunoaște prevederile de la Trianon cu România, Iugoslavia și Cehoslovacia deoarece tratatul a fost semnat „numai forțați de Marile Puteri și împrejurările nefavorabile în care se găseau”.

În cursul anului 1924 profesorii Carol Horvath, Bela Horvath și Iuliu Teller, cu autorizația Ministerului Instrucțiunii din Budapesta, au elaborat un manual de geografie pentru clasa I. Manualul conținea hărți cu Ungaria de până în 1918, iar întreg conținutul „este un neadevăr și o ponegrire a neamului românesc”. Printre altele, în volum se menționează: „Cei mai vechi locuitori ai Ardealului sunt ungurii, urmează apoi sașii, un popor bogat, curat și de ordine. Mult mai târziu decât aceștia au emigrat în Ardeal valahii. Aceștia nu se prea pricep la agricultură, ocupația lor principală fiind și astăzi păstoritul. Cultivă porumb din care gătesc mâncarea lor națională: mămăliga. Nicăieri nu aflăm atâția țigani ca în Ardeal, iar aceștia se contopesc cu valahii care locuiesc în colibe...”.

La începutul anului 1924 Uniunea de propagandă ungară și francezul Jean de Bonnefon⁹ au inițiat un ciclu de conferințe în statele vest-europene în care s-a discutat exclusiv despre soarta nemeritată a poporului ungar. Primele conferințe au avut loc în Franța, la Nisa, Anvers, Bordeaux și Marsilia, apoi la Wiesbaden (Germania). Între cei

---

⁸ Gaetano Caracciolo, prinț de Castagneto (n. 16 ianuarie 1879, Napoli – d. 12 decembrie 1923, Budapesta).

⁹ Jean de Bonnefon (n. 1866, Aurillac - d. 1928, Paris) a fost un jurnalist și scriitor francez care a abordat subiecte legate de Germania, fapt pentru care a fost expulzat, în 1887, prin decret imperial. A publicat multe lucrări, între care și **Voyage d'exploration en Hongrie inconnue**, Paris, 1922.

cooptați ca vorbitori s-au numărat generalul Charles de Tournadre¹⁰ și căpitanul Magne, fost membru al Comisiei de ajutor interaliat, care a stat mai multe luni în Ungaria. Generalul de Tournadre cunoștea situația din România deoarece la finalul primei conflagrații militare, în primăvara-vara anului 1918, a fost șeful comisiei de delimitare a frontierei între România, Serbia și Ungaria. Activitatea sa a fost una subiectivă, în care cei defavorizați au fost românii. Conform unui punct de vedere din epocă „linia asta de demarcare a fost trasată într-un spirit foarte larg de părtinire față de sârbi din partea generalului francez și într-un spirit de rezervă rece și nepărtinire față de delegatul român. [...] Generalul francez a mers până acolo încât, chiar și după trasarea liniei demarcaționale stabilite prin procese-verbale și semnate de toți trei în regulă, a dorit să modifice acest traseu cu de la sine putere, dac-ar fi să considerăm ceea ce se zice: ar fi vorba de favorizarea unui magnat ungar care avea o moșie în vecinătatea punctului unde a modificat el traseul”¹¹.

Propagandiștii și misionarii unguri din Franța au descoperit că nora fostului premier George Clemenceau¹² este Ida Michnay¹³, născută în comuna Galanta (lângă Pojun). Munca de influență a început și după o perioadă de „infuzie” cu argumente pro-ungare aceasta a declarat: „Puteți fi siguri că, întrucât socrul meu va deveni din nou prim-ministru, nu va face politică anti-ungurească”.

În luna ianuarie 1924 Partidul Laburist a venit la putere în Marea

¹⁰ Charles Louis Joseph de Tournadre (n. 21 iunie 1860, Aix-em-Provence – d. 24 decembrie 1930, Marsilia) a absolvit Școala Militară de Ofițeri de la Saint-Cyr (1883), a luat parte la Primul Război Mondial fiind, pentru scurtă vreme, luat prizonier de germani. În perioada mai-august 1919 a fost șeful zonei de ocupație franceză din Banat. A publicat **Au pays des fourbes: impressions de captivite**, Paris, Librairie Plon, Plon-Nourrit et C-ie Imprimeurs-editeurs, 1919.

¹¹ Radu Cosmin, **Românii la Budapesta** vol. II, **În capitala lui Bella Kuhn**, București, Editura Librăriei Stănculescu, f.a., p. 368.

¹² George Clemenceau (n. 28 septembrie 1841, Vendee – d. 26 martie 1929, Paris) a fost un politician important al Franței în perioada premergătoare, în timpul și după Primul Război Mondial. A deținut funcția de prim-ministru în perioadele 25 octombrie 1906-20 iulie 1909 și 16 noiembrie 1917-18 ianuarie 1920.

¹³ Ida Michnay (n. 9 mai 1882, Magyarorszag, Ungaria – d. 7 mai 1983, La Reorthe, Franța) s-a căsătorit cu Michel William Benjamin Clemenceau (n. 24 noiembrie 1873, La Reorthe – d. 4 martie 1964, Moret-sur-Loing), care a lucrat în Ungaria în perioada 1894-1905. Din căsătorie au rezultat doi băieți: George (n. 25 martie 1902, Magyarorszag – d. 31 mai 1976, Neuilly-sur-Seine) și Pierre (n. 2 iunie 1904, Magyarorszag – d. 1995).

Britanie, iar Ramsay MacDonald¹⁴ a devenit prim-ministru. Imediat după instalare doi socialiști unguri, Gyula Peidl¹⁵ și Ernő Garami¹⁶, au solicitat o audiență în care au expus în mod detaliat situația din Ungaria, faptul că magnații și nobilii nu au „strop de democrație și dreptate” în ideile și acțiunile lor. În pofida unor promisiuni, guvernul laburist n-a intervenit pentru ameliorarea socialiștilor unguri, mai ales a liderilor, care se găseau în exil de mai mulți ani. Una din cauzele acestei neintervenții rezidă tocmai în succesul propagandei revizioniste ungare, implicit și contra inamicilor politici interni, care a găsit un ecou favorabil în Marea Britanie. La 14 februarie 1924 lordul Charles Parmoor¹⁷, ministru în guvernul McDonald, a declarat că, deși este membru al Partidului Laburist, adică socialist, nu va uita totuși Ungaria și poporul ungar, care merită o soartă mai bună. Ulterior, premierul ungar, contele Istvan Bethlen, a efectuat o vizită în Marea Britanie (aprilie 1924), iar la întoarcere a răspuns presei naționale la întrebările privind obiectivele urmărite. Printre altele, acesta a declarat că „succesul obținut cu ocazia vizitei mele la Londra este a se mulțumi acțiunii prestate de către ministrul Ungariei, contele Lajos Szapary¹⁸ și a soției sale, care este intimă prietenă a soției ministrului de finanțe britanic, Philip Snowden¹⁹.

---

¹⁴ Ramsay MacDonald (n. 12 octombrie 1866, Lossiemouth – d. 9 noiembrie 1937, Oceanul Atlantic) a fost liderul Partidului Laburist (1922-1931) și prim-ministru în două rânduri (22 ianuarie-4 noiembrie 1924 și 5 iunie 1929-7 iunie 1935).

¹⁵ Gyula Peidl (n. 1873, Razvad – d. 1943, Budapesta) lider sindical, politician social-democrat, prim-ministru (1-6 august 1919), în exil (1919-1921) și liderul opoziției social-democrate în Parlamentul de la Budapesta (1922-1931).

¹⁶ Ernő Garami (n. 13 decembrie 1876-d. 28 mai 1935) membru al Partidului Social-Democrat (din 1898), redactor al publicației *Népszava* (1905-1918), ministrul Comerțului (31 octombrie 1918-21 martie 1919) și ministrul Justiției (1-6 august 1919). A emigrat în Elveția (1919), a scos revista *Jövö* la Viena (1919-1923) și, revenit la Budapesta, publicația *Népszava* (din 1929).

¹⁷ Charles Alfred Cripps, 1st baron Parmoor (n. 3 octombrie 1852-d. 30 iunie 1941) a deținut funcția de lord president of the Council (22 ianuarie-3 noiembrie 1924 și 7 iunie 1929-24 august 1931) și președinte al Camerei Lorzilor (7 iunie 1929-24 august 1931).

¹⁸ Contele Lajos Szapary (n. 16 mai 1864-d. 12 octombrie 1939), a activat în diplomația austro-ungară în perioadele 1888-1893 și 1897-1904, iar apoi, după 1918, în slujba Ungariei, fiind reprezentantul diplomatic al Budapestei la Londra (1922-1924).

¹⁹ Philip Snowden, 1st viscount Snowden (n. 18 iulie 1854, Cowling – d. 15 mai 1937, Eden Lodge, Tilford) a fost membru al Parlamentului în perioada 1906-1924 și ministru de finanțe (22 ianuarie-3 noiembrie 1924 și 7 iunie 1927-5 noiembrie 1931). A fost înnobilit viconte Snowden of Ickorshaw (1931), fiind numit apoi lord Privy Seal (1931-1932).

În urma trecutului și a legăturilor sale de rudenie, contesa este foarte bine introdusă în cercurile politice engleze unde are o influență considerabilă. Numai acestei propagande i se poate mulțumi ținuta binevoitoare a Angliei față de Ungaria și atitudinea ostilă față de Mica Antantă, în special față de ministrul de externe al Cehoslovaciei, Beneș, care în urma unor tratative neizbutite a trebuit să intervină la Praga pentru a plăti anticipat Londrei anuițăile împrumutului. Tot la Londra s-au pus la cale de către emisari unguri protestele și amenințările ruse contra „ratificării tratatului de pace de către Italia referitor la alipirea Basarabiei la România”.

Tratatul de amiciție semnat între Ungaria și Turcia în martie 1924 a prevăzut la articolul 1 că cele două state vor avea legături politice strânse și o prietenie „tot mai mare și mai durabilă între cele două popoare care au aceeași obârșie și aceleași interese de apărare”. În aceeași lună Liga Națiunilor a trimis la Budapesta o comisie pentru a se informa asupra unui împrumut de refacere solicitat și a avizat favorabil un credit de 250.000.000 coroane aur. Președintele delegației, sir Henry Strakoch²⁰, un britanic originar din fostul imperiu austro-ungar, a informat personal pe regentul Miklos Horthy de acest fapt, iar delegatul italian Briandini a declarat cotidianului *8 Orai Ujsag* că programul de salvare a Ungariei a reușit pe deplin.

La Centrul de propagandă pentru statele nordice din Stockholm jurnalistul Pierre Bochmann a susținut la Hotelul Anglais o conferință, la 13 mai 1924, despre Istoria și evoluția orașelor din Ungaria, dar în acest areal au fost incluse și unele municipii din teritoriile pierdute prin tratatul de la Trianon. Conferința, la care au luat parte numeroase personalități suedeze și diplomații acreditați de Budapesta, a fost urmată de un concert al unui taraf de țigani unguri, apoi a continuat cu un banchet și toasturi. La aceeași dată Societatea Literară Ungară din Paris a organizat o serată în sala Cameleon, unde d-na. Lilly Poher-Bexheft a conferențiat despre epoca clasică a poeziei ungare, iar A. Regnier despre poezia modernă maghiară. În aceeași lună episcopul Istvan Uzdoczy-Zadravetz²¹, un

²⁰ Sir Henry Strakoch (n. 9 mai 1871, Hohenau, Austria – d. 30 octombrie 1943, Londra) a fost un bancher de origine austriacă, devenit cetățean britanic în 1907 și înnobilit în 1921. A fost președintele revistei *The Economist* (1929-1943).

²¹ Istvan Uzdoczy-Zadravetz (n. 20 iunie 1884, Csaktornya – d. 13 noiembrie 1965) a fost episcopul militar al Ungariei și episcop de Dometiopolis (1920-1926), după care s-a retras. Pentru mai multe detalii, a se consulta: Bodo Bela, **Father Zadravec and the**

intim al regentului, a plecat în SUA (mai 1924), la invitația cardinalului primat Patrick Hayes²² din New York, pentru a vizita credincioșii din coloniile ungurești și a susține slujbe și predici în interesul ideii naționale.

O societate de excursioniști unguri condusă de Almasy Laszlo²³ și contele Hoyos Miksa²⁴ au vizitat Bulgaria în luna iunie 1924. Aceștia au fost bine primiți de toate autoritățile, inclusiv de regele Boris al III-lea, cu care s-au întâlnit la castelul Carske-Bistrica. Tot atunci circa 500 de pelerini unguri, între care prințul Albrecht de Habsburg-Lorena, duce de Teschen²⁵ și mai mulți parlamentari, conduși de fostul mitropolit primat Janos Csernoch²⁶ și contele Jozsef Somssich²⁷, ministru plenipotențiar la

---

Failure of Right Radicalism in Hungary, 1919-1923, în *East European Quartely*, vol. 40, nr. 3 (septembrie 2006).

²² Cardinal Patrick Joseph Hayes (n. 20 noiembrie 1867, Five Points, New York – d. 4 septembrie 1938, New York) a fost episcop vicar al armatei SUA (1917-1938) și arhiepiscop de New York (1919-1938).

²³ Laszlo Ede Almasy de Zsady et Torokszenmiklos (n. 22 august 1895, Borostyanko – d. 22 martie 1951 Salzburg) a fost un pilot, explorator și militar. A urmat studii la Eastbourne (Marea Britanie), a luptat ca pilot în armata austro-ungară în Primul Război Mondial, apoi a devenit reprezentantul firmei Steyr Automobile în Szombathely (1921). A fost primul automobilist care a efectuat traseul Egipt-Sudan de-a lungul Nilului (1926), apoi a explorat Africa de Est (1929). Împreună cu sir Robert Clayton East-Clayton a explorat cu automobilul și avionul diferite părți din Africa. În perioada celui de-Al Doilea Război Mondial a fost atașat pe lângă generalul Erwin Rommel, comandantul Afrika Korps, în calitate de expert.

²⁴ Hoyos Miksa, conte Hoyos și baron Stichsenstein (n. 20 noiembrie 1874, Pozsony/Bratislava – d. 20 iulie 1956, Budapesta) a urmat Facultatea de Drept din Graz, a înființat și condus fabrica de mașini din Kaposvar (1906), președinte al Asociației Economice din județul Somogy, președinte-fondator al Asociației de asigurare a agricultorilor și silvicultorilor, președinte-fondator al Băncii și Casei de Economii Dunantul, președinte al Camerei Naționale de Agricultură (1927).

²⁵ Albrecht de Habsburg-Lorena, duce de Teschen (n. 24 iulie 1897, Baden – d. 23 iulie 1955, Buenos Aires) a fost căsătorit de trei ori: cu Irene Dora Lebach (1930-1937), Katalin Bocksay de Felső-Banya (1938-1951) și Lydia Strausz-Dorner (din 1951).

²⁶ Janos Csernoch (n. 18 iunie 1852, Szokolcza – d. 25 iulie 1927) a fost hirotonit preot de Esztergom (18 noiembrie 1874), a obținut doctoratul în teologie (2 iunie 1876), a fost ales episcop de Csanad (19 februarie 1908), arhiepiscop de Kalocsa (8 martie 1911), arhiepiscop de Esztergom (13 decembrie 1912), cardinal primat al Ungariei (25 mai 1914) și cardinal de Sant Eusebio (8 septembrie 1914). Din 1901 a fost ales deputat în Parlamentul de la Budapesta reprezentând minoritatea slovacă.

²⁷ Contele Jozsef Somssich de Saard (n. 9 decembrie 1864, Graz – d. 22 ianuarie 1941, Budapesta) a fost ministru de externe al Ungariei (11 septembrie 1919-15 martie 1920), după care a fost numit ministru plenipotențiar la Roma.

Roma, au plecat la Vatican. Punctul culminant al vizitei a fost întâlnirea cu Papa Pius al XI-lea, care i-a primit în audiență și i-a binecuvântat.

Profesorul dr. Adorian Diveky²⁸ de la Catedra de limbă ungară din cadrul Universității din Varșovia a susținut o conferință, la 6 iunie 1924, cu titlul **Legăturile politice între Ungaria și Polonia**, în care a îndemnat liderii celor două state să uite incidentele neplăcute din trecut, să strângă legăturile de prietenie și să lupte împreună, căci „au de apărut aceleași interese politice și religioase”.

Prin străduința propagandei ungare Uniunea studenților francezi a invitat la Paris un grup de omologi unguri. Aceștia, în număr de 30, au părăsit Budapesta la 14 iulie 1924 sub conducerea profesorului Imre Huzly și a președintelui Secției externe a Ligii studenților universitari, Endre Jankovich-Besan²⁹. Scopul acestui schimb de experiență a fost de a convinge studenții și presa din Franța că Ungaria merită o soartă mai bună decât aceea stabilită la Trianon.

În luna octombrie 1924 un grup de parlamentari și economiști unguri au vizitat Italia pentru a studia viața industrial-comercială și a strânge legăturile politice bilaterale. Grupul parlamentar a fost condus de Laszlo Almasy³⁰, unul din liderii Partidului Unității, care a fost însoțit de contele Pignotelli. Delegația a vizitat Trieste, Milano, Torino, Firenze și alte orașe, unde li s-a făcut o primire entuziastă și „peste așteptările lor”. Cu ocazia discursurilor și toasturilor susținute la banchete gazdele și oaspeții s-au lăudat reciproc relevând interesele comune și lupta ce

²⁸ Diveky Adorian (n. 17 august 1880, Alsokubin – d. 25 mai 1965, Budapesta) lingvist și istoric literar, a obținut doctoratul (1905), apoi a urmat studii la Facultatea de Istorie a Universității din Cracovia. A devenit lector de limbă ungară la Universitatea din Varșovia (1917), șeful Catedrei de istorie a Ungariei (1929) și directorul Institutului Cultural ungar din Varșovia (1934). A lăsat o bogată biografie, între care: **Unguri și polonezi în secolul al XIX-lea**, Varșovia, 1919; **Aspectele istorice ale relațiilor polono-ungare**, Cracovia, 1923; **Reanexarea orașului Szepes în 1770, pus gaj Poloniei în secolul al XVI-lea**, Budapesta, 1929.

²⁹ Endre Jankovich-Besan de Priber (n. 24 septembrie 1884, Suhopolje – d. 13 februarie 1936, Budapesta).

³⁰ Laszlo Almasy (n. 27 iulie 1869, Jaszbereny – d. 12 martie 1936, Budapesta) a fost jurist, militar și politician. A făcut parte din membri fondatori ai Partidului Național al Muncii (1905), a devenit membru în Dieta ungară (din 1910) și a luptat în Primul Război Mondial. În 1921 a participat la înființarea Partidului Unității (lider contele Istvan Bethlen), care a și câștigat alegerile din 1922. Almasy a făcut parte din Adunarea Națională (din 1922) și a fost ales președintele partidului (1927-1929).

trebuie desfășurată contra „valurilor cotropitoare ale slavismului”. La Torino au vizitat casa în care a locuit liderul revoluționar de la 1848, Lajos Kossuth, iar oaspeții, vizibil entuziasmați, au cântat imnul Ungariei în prezența a mii de italieni. La Roma și Vatican delegații au fost primiți în audiență de premierul Mussolini, respectiv de Papa Pius al XI-lea, fiind foarte mulțumiți de rezultatele întâlnirilor. Prima reacție pozitivă a venit din partea presei din peninsulă, care a îndemnat industriașii și comercianții din Ungaria „să-și îndrepte privirile” spre Italia, adică să-și desfacă mărfurile în condiții avantajoase.

În Elveția jurnalistul Paul Guiton³¹ a publicat în mai multe ziare, în octombrie 1924, articole în care a afirmat că Tratatul de la Trianon a adus „hotărâri nedrepte” față de Ungaria și că interesul Europei față de marea slavă este „de a crea o Ungarie mare și puternică”. În aceeași lună, la inițiativa lordului Thomas Newton³², s-a format la Londra clubul „Prietenii Ungariei”, ai cărei membri au fost atrași din clasa politică britanică, iar cei mai mulți înscriși proveneau din Camera Lorzilor. Printre membrii marcanți s-au numărat Ellis Ashmead-Bartlett³³ (parlamentar conservator), căpitanul Elliot, secretarul general al Ministerului Justiției în cabinetul Stanley Baldwin (mai 1923-ianuarie 1924 și noiembrie 1924-iunie 1929) și colonelul Josiah Wedgwood³⁴ (parlamentar laburist).

---

³¹ Paul Guiton (n. 1882-d. 1944) a fost un specialist în limba italiană, pe care a predat-o în La Mure, Grenoble și Gap puis Annecy (1920-1942).

³² Thomas Legh, 2nd Baron Newton (n. 18 martie 1857-d. 21 martie 1942), conservator, membru în Parlament (1886-1898), paymaster general (iunie 1915-august 1916) și asistent al subsecretarului de stat pentru afaceri externe (decembrie 1916-decembrie 1919).

³³ Ellis Ashmead-Bartlett (n. 11 februarie 1881-d. 4 mai 1931, Lisabona) a fost fiul unui parlamentar conservator ales între 1880 și 1902 și a fost unul dintre primii corespondenți de război. A participat la războiul ruso-japonez (1904-1905), la Primul Război Mondial (1914-1918) și a luptat contra bolșevicilor din Ungaria (1919), după care a vizitat România, Polonia și Austria. A fost ales în Parlament din partea Partidului Conservator (1924-1926). A publicat **The Tragedy of Central Europe**, London, Thornton Butterworth, 1923.

³⁴ Josiah Wedgwood, 1st baron Wedgwood (n. 16 martie 1872, Barlaston – d. 26 iulie 1943, Londra) a fost membru al Partidului Liberal, apoi al Partidului Laburist, fiind ales membru al Parlamentului între 1906 și 1942. A participat la al doilea război anglo-bur (1899-1902), la Primul Război Mondial (în Franța-1914, în Dardanele și Africa de Est-1915, în Mesopotamia-1916, în Siberia-1918) și a vizitat Ungaria (1920). Din 1924 a devenit membru în Consiliul Privat, iar în martie 1929 a fost ales președintele Camerei Comunelor. În 1942 a demisionat din Parlament, fiind înnobilitat baron Wedgwood.

Pictorul Jenő György³⁵ a finalizat în noiembrie 1924 un tablou intitulat „Ungaria mutilată”, acesta fiind reprodus în mii de exemplare și distribuit în toată lumea în scop de propagandă revizionistă.

În cursul anului 1924 între Ungaria și URSS s-a încheiat un acord comercial și economic, dar a fost semnată și o convenție secretă care prevedea ca, în cazul unui conflict sovieto-român, Budapesta să declanșeze o acțiune teroristă în Transilvania pentru a slăbi armata română. În cazul unei victorii militare a URSS, care urmărea recucerirea Basarabiei, aceasta se angaja să lupte în continuare pentru ca Ungaria să primească „cu orice preț” Transilvania.

În perioada următoare, pe măsură ce efectele Primului Război Mondial erau încet, dar sigur, remediate, mai ales din punct de vedere economico-financiar, Ungaria va aloca resurse din ce în ce mai mari pentru a-și promova punctele de vedere, unele departe de realitate, cu scopul de a modifica sentința de la Trianon. Noi acțiuni subversive la adresa statelor vecine, dezinformări în afara granițelor, plângeri și memorii adresate marilor puteri și organizațiilor internaționale, toate vor fi parte a unui arsenal extrem de bine articulat și cu același scop. Serviciile de informații românești, într-un mod profesionist, au monitorizat întreaga paletă de mijloace și metode îndreptate contra statului național unitar român, iar rezultatele, analizele și propunerile de contracarare/anihilare au fost înaintate beneficiarilor legali pentru a dispune măsurile de rigoare.

---

³⁵ Jenő György (n. 2 noiembrie 1885, Nagykörös – d. 26 iulie 1980, Gödöllő) a fost pictor, sculptor, tapiter, poet și dramaturg. A urmat studii de design industrial (1905-1909), a fondat Federația Spirituală a Artiștilor și revista *Torța* (1924). A vernisat expoziții personale și de grup, în țară și străinătate, fiind recompensat cu numeroase premii și distincții.

STABILIZAREA MONETARĂ ȘI ÎMPRUMUTURILE EXTERNE DIN ANII CRIZEI ECONOMICE 1929-1933*

Ion Agrigoroaiei

La stabilisation de la monnaie et les emprunts extérieurs des années de la crise économique 1929-1933

Résumé: L'opération de stabilisation de la monnaie nationale intervint dans une situation défavorable, celle du déclenchement de la crise économique. La loi pour la stabilisation de la monnaie du 7 février 1929 consacrait la dépréciation considérable qu'avait subie la monnaie nationale dans les années 1917-1918 et dans l'après-guerre. L'opération se réalisa par un emprunt extérieur, dont le titulaire était La Caisse Autonome des Monopoles, qui obtenait par là le droit d'exploiter tous les monopoles de l'Etat: tabac, sel, allumettes, explosifs, etc. L'emprunt de stabilisation (plus de 100 millions \$) fut accompagné, en 1930, par celui des „téléphones” (8 millions \$), par emprunt „de développement” de 1931 (plus de 51 millions \$) garanti, tout comme pour l'emprunt de stabilisation, par les revenus donnés en concession à la Caisse Autonome des Monopoles de l'Etat.

Mots clés: stabilisation de la monnaie, Emprunt extérieur, concession, le Plan de Genève.

Operația de stabilizare a leului a intervenit într-o situație nefavorabilă, imposibil de prevăzut în perioada anterioară, atunci când s-au purtat tratative cu străinătatea în acest sens. „În anul 1929, dificultățile economice determinate de începutul crizei mondiale se abat asupra României. O epocă de grave deficite bugetare se anunță. În aceste momente, guvernul purcede la stabilizarea, de mult concepută, a leului. În urma unor împrumuturi externe și a unui acord al băncilor de emisiune străine cu Banca Națională, se pun la dispoziția guvernului credite pentru susținerea operațiunilor de stabilizare. Aceste operațiuni intervin așadar, într-un moment foarte puțin prielnic. Sforțările depuse de către factorii guvernanți de a preîntâmpina criza cu urmările ei nefaste au fost zadarnice”¹.

---

* Subcapitol din volumul **România interbelică. Unificare și evoluție economică**, în curs de apariție la Casa Editorială Demiurg Plus.

¹ V.I. Feraru, **Finanțele statului. Perioada 1928-1942**, în **Enciclopedia României**, vol. IV, p. 779.

După încercările nereușite de a readuce leul la ceea ce fusese înainte de război, guvernul liberal din 1927-1928 a trecut la o politică mai realistă, de recunoaștere oficială a deprecierei leului și a necesității stabilizării monetare cu sprijinul direct al unor importante cercuri financiare, instituții bancare din străinătate. Dacă din 1922 nu se mai contractaseră împrumuturi externe semnificative, se aprecia acum că acestea erau absolut necesare. Bazele operațiunii au fost puse de guvernul Brătianu. În iulie 1928, parlamentul a votat două legi: legea privitoare la contractarea unui împrumut extern de cel mult 250.000.000 \$ în vederea stabilizării monetare și înzestrării economice a țării și legea „pregătitoare a stabilizării monetare”, prin autorizarea Băncii Naționale a României de a se împrumuta, în caz de nevoie, la bănci de emisiune străine². Guvernul a elaborat un program de stabilizare a leului, alcătuit pe baza recomandărilor făcute de experții recomandați de Banca Franței, în frunte cu Charles Rist, prim-viceguvernator al Băncii Franței, și Gaston Jèze, specialist în probleme financiare. Se considera că pentru asigurarea reușitei reformei era necesară îndeplinirea unor condiții generale (consolidarea internă, restabilirea încrederii străinătății) și a unor condiții specifice țării noastre: funcționarea normală a Băncii Naționale (rambursarea datoriei statului la bancă, interzicerea acordării statului de împrumuturi pe termen lung, formarea unei rezerve metalice suficiente pentru restabilirea convertibilității leului ș.a.), crearea unui fond de rulment al tezaurului, care să dispenseze Ministerul Finanțelor de a mai solicita împrumuturi de la banca de emisiune. Bancherii străini, care s-au arătat dispuși să colaboreze la operațiunea de stabilizare, au insistat în direcția reglementării datoriei externe a României și a renunțării de către statul român la „politica prin noi înșine”.

Reglementarea datoriei externe s-a făcut prin mai multe acorduri și convenții încheiate în 1928 cu creditorii străini, prin care rentele române au fost revalorizate, adăugându-se la valoarea lor în nominală încă o sumă corespunzătoare gradului de depreciere a valutei respective. În urma acestei revalorizări a vechii datorii externe a statului, România a plătit într-o perioadă de 12 luni, peste suma datorată efectiv, o majorare de 3.387.000.000 lei tip 1929. Prin acordul de reglementare a datoriei de război față de Franța, România a recunoscut, pentru materialele primite în

---

² Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, București, 1967, p. 324-325.

anii războiului, datoria de 961.551.212 franci aur, din care, scăzându-se creanțele românești față de Franța, rămânea o datorie netă de 525.000.000 de franci aur, plătitibilă în 62 de ani. S-a încheiat un acord cu reprezentanți din Franța, Belgia și Elveția ai deținătorilor de titluri de rentă antebelică în România și o convenție între statul român și Banca J.H. Schroeder & Co. din Londra, în legătură cu plata titlurilor și cupoanelor scăzute la anumite titluri de rentă românească emise în 1913. Litigiile financiare cu Germania au făcut obiectul unei convenții încheiate la 10 noiembrie 1928. În schimbul sumei de 75.500.000 de mărci germane (reprezentând la cursul din 1929 circa 3 mild. lei hârtie), statul român renunța la creanțe în valoare de 2.650.000.000 lei aur, reprezentând valoarea biletelor Băncii Generale Române (1.450.000.000 lei aur), depozitul Băncii Naționale existent la Reichsbank (450.000.000 lei aur), drepturile României provenind din executarea anticipată a clauzelor tratatelor de la București (750.000.000 lei aur) și se obliga să reia plata cuponului la titluri de rentă în valoare de 636.000.000 lei aur, aflate în posesia bancherilor germani³.

În ce privește „restabilirea încrederii străinătății” și renunțarea la politica „prin noi înșine” (mai concret, modificarea regimului instituit de legea minelor din 1924), formarea guvernului Iuliu Maniu, la 10 noiembrie 1928, a oferit garanțiile necesare continuării tratatelor și înfăptuirii stabilizării monetare.

La 2 februarie 1929 a fost semnat la Paris contractul împrumutului

---

³ *Ibidem*, p. 326 și urm. Din punct de vedere financiar, guvernul a făcut, în anul 1928, eforturi deosebite pentru a se ajunge la stabilizarea monetară. „Anul tratatelor stabilizării legale a leului nu este plin decât de cele mai mari dificultăți, deficit economic, deficit bugetar, piedici nenumărate în calea tratatelor pentru stabilizare, căci s-a impus României - *sine qua non* - să tranșeze litigiile cu Germania, la care România se supune, suportând sacrificii și de astă dată, căci, în loc de a fi văzut trecut în creditul ei rentele antebelice române deținute de germani, i se impune renunțarea lor și nu numai atât, dar chiar revalorizarea lor aur. În afară de aceasta, contra biletului Băncii Generale, emis de germani în teritoriul român vremelnic ocupat de ei și contra tuturor despăgubirilor cuvenite Băncii Naționale a României și statului român, pe care Comisiunea Reparațiilor le lăsase a fi tranșate direct de la stat la stat, România se vede din nou forțată să renunțe la toate drepturile ei și primește o sumă derizorie de circa 3 miliarde hârtie; Banca Națională renunță la drepturile ei în favoarea statului, numai pentru a se termina odată și a se vedea înfăptuită stabilizarea legală, bază solidă pentru dezvoltarea economică și financiară în viitor” (Gh.M. Dobrovici, **Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1923**, București, 1934, p. 661-662).

de stabilizare (cu câteva zile mai înainte i se aducea la cunoștință lui Ch. Rist numirea sa în calitate de consilier tehnic la B.N.R.), în valoare totală nominală de 100.740.758 \$ (16.842.343.626 lei), rambursabil în decurs de 30 de ani, acordat de un grup de băncii străine (între care suma cea mai mare a revenit băncii franceze Banque de Paris et des Pays-Bas) și, cu o cotă mică, de patru bănci românești. Titular al împrumuturilor a fost Casa Autonomă a Monopolurilor statului (C.A.M.), înființată în acest scop, din fosta Regie a Monopolurilor Statului. Obligațiunile împrumutului pentru o dobândă nominală de 7% anual; dobânda reală era de 8,98%. Suma încasată efectiv de stat a fost de circa 14.446.000.000 lei. Produsul net al împrumutului avea următoarea destinație: a) stabilizarea leului (10.000.000 \$ Băncii Naționale, 15.000.000 \$ instituțiilor de credit - bănci populare, cooperative, Societatea Națională de Credit Industrial; b) fond de rulment (11.000.000 \$ Tezaurul, 9.000.000 \$ Căile Ferate); c) investiții (cel puțin 35.000.000 \$ refacerii rețelei C.F.R., precum și alte lucrări publice productive)⁴.

Prin legea din 7 februarie 1929, se crea „Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României”, instituție independentă, cu deplină personalitate juridică și autonomie financiară, „având scopul de a exploata monopoluri, de a face toate operațiunile comerciale și financiare (îndeosebi de a emite și acorda împrumuturi) în interesul stabilizării monetaie și dezvoltării economice a statului...”⁵. Statul transfera Casei dreptul exclusiv de a exploata toate monopolurile care erau atunci exploatare de Regia Monopolurilor Statului, precum și toate bunurile deținute sau întrebuințate atunci de Regie, pentru o sumă de 300 mil. \$ în schimbul plății redevențelor anuale prevăzute de **Convenția** încheiată cu statul român⁶. Casa era autorizată să contracteze împrumutul de stabilizare și dezvoltare, să emită și să vândă obligațiuni.

În aceeași Convenție se preciza că statul concesiona C.A.M. dreptul

⁴ Gh.M. Dobrovici, *op.cit.*, p. 683; I. Tutuc; **Datoria publică**, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 805-806; **Contribuții la istoria capitolului istoria în România de la sfârșitul primului război mondial până la ieșirea din criza economică din 1929-1933**. Redactori responsabili: Costin Murgescu, N. N. Constantinescu, București, 1960, p. 450-453; Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 348-350. În ce privește valoarea totală a împrumutului, în unele din aceste lucrări, cifra este de 100.733.000 \$ = 16.841.272.936 lei.

⁵ **Lege privitoare la crearea Casei Autonome a Monopolurilor din 7 februarie 1929**, în C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XVII, 1929, p. 129.

⁶ Vezi art. 4-6 din **Convenția Statului cu Casa Autonom, anexa B a legii (Ibidem, p. 137)**.

exclusiv „de a exploata toate monopolurile statului și de a primi și de a se folosi de toate veniturile și beneficiile care provin din ele, anume: monopolurile tutunului, al sării, al chibritului, al explozibilelor de orice fel cu întrebuințare comercială, al hârtiei de țigări și al cărților de joc. [...] Concesiunea cuprinde dreptul exclusiv în România de a produce, a fabrica, a cumpăra, vinde și negocia diferitele articole care fac obiectul ziselor monopoluri”.⁷ O sumă de 30.000.000 \$ din împrumutul de stabilizare o reprezenta participarea trustului Svenska Tändsticks Actiebolaget din Stockholm (STAB), care primea în schimb de la C.A.M. exploatarea monopolului chibriturilor în România, pentru o perioadă de 30 de ani⁸.

La 7 februarie 1929 a fost adoptată **legea pentru stabilizarea monetară**⁹ și **Programul guvernului român pentru stabilizarea monetară și dezvoltarea economică**¹⁰. Legea pentru stabilizarea monetară definește leul ca fiind o greutate în aur de 32,258 ori mai mică decât leul stabilit prin legea monetară din 1890. S-a consacrat astfel deprecierea considerabilă pe care o suferise moneda națională în 1917-1918 și în anii de după război. S-a preferat să se țină seama de cursul de fapt al leului, care se menținuse aproape neschimbat o bună bucată de timp, reflectând într-o anumită măsură realitățile vieții economice. Legea nu se mai referea la monedele de aur și argint, consfințind, în mod tacit, dispariția acestora din circulația bănească. Monometalismul aur din 1929 nu mai era cel vechi, autentic.

Față de reforma stabilizării din Franța, care servise ca model, legea din 7 februarie nu a adoptat convertibilitatea în lingouri de aur (ca în cazul francului), ci etalonul aur-devize¹¹.

Programul guvernului... cuprindea un ansamblu de măsuri menite să dea un caracter definitiv stabilizării leului și să înlesnească dezvoltarea economică a țării. Capitoarele componente se refereau la **stabilizarea monetară și Banca Națională a României, Bugetul și Trezoreria, Căile Ferate și împrumutul**, iar anexele conțineau: Convenția între statul român și Banca Națională referitoare la modificarea statutului băncii, noul statut, precum și legea de creare a C.A.M.

⁷ *Ibidem*, p. 136.

⁸ Convenția Casei Autonome cu STAB-ul, anexa C a legii (*Ibidem*, p. 139-143).

⁹ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁰ *Ibidem*, p. 94-143.

¹¹ Costin Kirîțescu, *op.cit.*, p. 330-334.

Într-o analiză referitoare la situația financiară de la finele anului 1929, se aprecia că anul agricol bun (față de cel anterior, slab), dar mai cu seamă sporirea impozitelor din intervalul decembrie 1928-iulie 1929 „au dat roadele așteptate, astfel că stabilirea monetară este pe deplin asigurată prin menținerea unui raport favorabil între stocul de acoperire și angajamentele Băncii Naționale”. Se preciza în continuare că „grija consilierul tehnic (Ch. Rist - n. ns.) și a statului pentru menținerea unui raport favorabil între stocul de acoperire și angajamentele Băncii Naționale trădează mai mult marile dificultăți ale stabilizării decât bunul ei mers”. Noua și importanta sporire a sarcinilor fiscale, „așa cum a fost făcută cu aprobarea și poate chiar după îndemnul consilierului tehnic, nu credem să corespundă nevoilor vieții noastre economice. Dar consilierul tehnic avea un rol bine determinat în stabilizarea monetară și el trebuia să ajungă la acest scop. Efectele noii recolte și măsurile financiare asigură stabilizarea monetară”¹².

După concesionarea monopolului chibriturilor pe 30 de ani, a urmat concesiunea, pe 20 de ani, a telefoanelor. **Legea pentru dezvoltarea și perfecționarea serviciului telefonic român** (4 iulie 1930) autoriza Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, Ministerul de Finanțe și Direcția Generală a Regiei Autonome P.T.T. să încheie cu societatea International Telephone and Telegraph Corporation, cu sediul la New York, un contract și o convenție, prin care, în scopul dezvoltării și perfecționării serviciului telefonic, societatea americană acorda statului român un împrumut în valoare totală de 8 mil. \$¹³. Concesionarea a fost criticată ca urmare a preluării instalațiilor tehnice la un preț prea mic, pentru cota de numai 10% din beneficii acordată statului român și, pe alt plan, pentru posibilitățile de atingere a suveranității naționale¹⁴. Au fost mai puțin reținute realizările importante, de modernizare a telefoanelor din România, înregistrate în urma acestei concesionări.

Adâncirea crizei cu consecințe grave pentru finanțele țării a

¹² Gh.M. Dobrovici, *op.cit.*, p. 743-744.

¹³ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVIII, 1930, p. 538-553.

¹⁴ Este de menționat că legea prevedea, între altele: „Nu fac parte din acest contract serviciile telefonice ale Ministerului Armatei, ale Marelui Stat Major, ale Ministerului de Interne, Siguranței Generale a Statului și ale Regiei Autonome C.F.R. sau a altor societăți de cale ferată particulare sau întreprinderi particulare și de stat, unde serviciul telefonic intern, adică pentru uz propriu, a fost deja instalat în conformitate cu regulamentul Regiei Autonome P.T.T.” (*Ibidem*, p. 539).

determinat guvernul să poarte tratative cu consorțiul de bănci care acordase împrumutul de stabilizare, în vederea realizării, în februarie-martie 1931, a „împrumutului de dezvoltare”, considerat drept a doua tranșă a împrumutului din 1929¹⁵. Valoarea nominală maximă a împrumutului preconizată de lege era de 1.325.000.000 franci, sumă echivalentă cu 51.754.500 \$ sau 8.678.564 500 lei. Ca și împrumutul din 1929, acest împrumut a fost garantat cu veniturile concesionate Casei Autonome a Monopolurilor; dobânda nominală era acum de 7,5%, iar cea reală de 10,235%. În **Programul de dezvoltare economică și financiară din 1931**, care însoțea legea, se prevedea destinația împrumutului: participarea statului la capitalul Creditului Agricol Ipotecar al României (200 mil. franci); investiții căi ferate (250 mil. franci); drumuri (220 mil.); fond de rulment al tezaurului (220 mil. franci); agricultură și alte investiții productive, suma rămasă disponibilă și cel mult 200 mil. franci¹⁶.

În aceeași zi cu legea care autoriza C.A.M. să contracteze „împrumutul de dezvoltare”, s-a adoptat **Legea privitoare la crearea Societății de Credit Agricol Ipotecar al României și anexele reprezentând Actul constitutiv și Statutele Societății**¹⁷. Capitalul Societății a fost acoperit din suma preconizată și tranșa a doua a împrumutului de stabilizare și din suma cu care a subscris statul român, în total 330.000.000 lei aur¹⁸. Noua instituție avea drept scop de a distribui împrumuturi ipotecare producătorilor agricoli cu peste 15 ha în proprietate și sindicatelor agricole. Creditele se acordau în numerar, pe termene de 10 până la 30 de ani, cu dobânzi moderate, de 11-12% pe an. Creditul Agricol Ipotecar a devenit cea mai importantă instituție de credit pe termen lung pentru proprietățile mijlocii și mari. Dar, în anii crizei, când chestiunea conversiunii datoriilor agricole era la ordinea zilei, banca a plasat o cotă redusă din fondurile sale, tocmai din cauza nesiguranței în care se aflau creditele. Pe de altă parte, agricultorii erau rezervați în contractarea unor noi obligații, în așteptarea unei soluții eficiente pentru depășirea dificultăților cu care se confruntau¹⁹.

¹⁵ Lege autorizând Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României de a proceda la emisiunea unei a doua manșe de obligațiuni privilegiate din 18 martie 1931, în C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. XIX, 1931, p. 200-208; Gh. Dobrovici, *op.cit.*, p. 817-819.

¹⁶ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XIX, 1931, p. 207.

¹⁷ *Ibidem*, p. 200-227.

¹⁸ *Ibidem*, p. 209.

¹⁹ D. Șandru, *Creditul agricol în România (1918-1944)*, București, 1985, p. 62-63.

O parte din sumele obținute în contul împrumuturilor contractate în anii crizei au rămas în străinătate. După anumite calcule, din cele aproape 7 mild. lei realizate efectiv în baza „împrumutului de dezvoltare”, n-au intrat în țară decât circa 3,8 mild. lei. Restul a fost folosit pentru rambursarea împrumutului de 8 mil. \$ al statului, pentru comenzi de materiale, pentru finanțarea contractului de drumuri cu trustul Svenska Vägaktiebolaget²⁰.

În cadrul tratativelor de la Paris referitoare la contractarea „împrumutului de dezvoltare”, partea franceză a pus problema prelungirii activității consilierului tehnic, al cărui mandat fusese fixat, în februarie 1929, la trei ani. Reprezentanții Băncii Naționale a României s-au opus categoric. Presiunile au crescut, conturându-se pericolul unui conflict cu creditorii străini. S-a ajuns, în cele din urmă, la un compromis, în sensul că Roger Auboin, reprezentantul creditorilor, a continuat să funcționeze și după 7 februarie 1932 la B.N.R., însă nu în calitate de *consilier* tehnic, ci de *expert* tehnic, cu un mandat mai restrâns. Banca s-a prelevat de faptul că în urma crizei bancare din 1931 și a celorlalte efecte ale crizei economice mondiale, măsurile prevăzute în programul de stabilizare în 1929 erau caduce. „Numai ca urmare a acestei noi situații de fapt, care pune sub semnul întrebării justificarea controlului creditorilor străini, Banca Națională s-a putut emancipa de tutela consilierului”²¹.

Între condițiile puse de capitalul străin în vederea acordării împrumutului de stabilizare fusese și aceea a revizuirii legislației economice elaborate în anii guvernărilor P.N.L., expresie a politicii „prin noi înșine”. La scurt timp după primirea primei tranșe a împrumutului, în a doua jumătate a lunii martie a fost depus în Parlament proiectul noii legi a minelor, care să înlăture regimul minier stabilit de legea din iulie 1924. **Legea pentru exploatarea minelor** din 28 martie 1929 menținea, prin art. 1, proprietatea statului asupra principalelor bogății ale subsolului, dar înlătura vechile dispoziții referitoare la încurajarea capitalului autohton. În concordanță cu politica „porților deschise” promovată de guvernul P.N.Ț., noua lege prevedea, la art. 30: „Concesiunile se pot acorda **societăților de orice fel, române și străine (subl.n.s.)**, care îndeplinesc formele cerute de legile române, precum și

²⁰ Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 369. Societatea suedeză, care a preluat o tranșă a acestui împrumut, a obținut concesiunea construirii a 730 km de șosea, cu prețul de 3,2 miliarde de lei, apreciat de opoziția din Parlament fiind ca prea ridicat (*Ibidem*, p. 371-372).

²¹ *Ibidem*, p. 365-366.

persoanelor juridice, de orice fel”.²² Acest tratament de egalitate a fost, se înțelege, primit favorabil și salutat de către reprezentanții marilor trusturi petroliere²³.

Pe fondul instabilității guvernamentale generate, în special, de criza economică²⁴, sursele politice conducătoare au fost nevoite să adopte măsuri menite să limiteze, pe cât posibil, deficitele bugetare. Sporirea impozitelor și a taxelor, reducerea personalului și a salariilor și alte astfel de măsuri au afectat serios nivelul de trai al unor largi categorii sociale, conducând la acțiuni de protest, puternice în câteva momente. La scurt timp după formarea primului guvern al P.N.Ț., s-a trecut la mărirea impozitelor pe anumite venituri, pe acte și fapte juridice, pe cifra de afaceri, la mărirea taxei pe consumația de zahăr, a taxelor asupra clădirilor, a impozitelor pe spectacole, s-a stabilit un impozit special pe automobile etc. Anumite măsuri îi vizau pe funcționarii publici, pe pensionari, intelectuali etc. Statutul funcționarilor publici a fost adesea încălcat prin pensionările forțate. În 1930 s-a constituit așa-numitul „cadru auxiliar”, în care au fost trecuți numeroși funcționari, scoși din slujbe și plătiți cu jumătate de salariu. Pe linia aceleași politici se înscrie decizia ca de la 1 noiembrie 1930 cei care ocupau mai multe funcții să primească un singur salariu²⁵.

„Curbele de sacrificiu” au prevăzut reducerea substanțială a salariilor. Prima „curbă de sacrificiu”, pusă în aplicare la 1 ianuarie 1931 (cu puțin timp înainte de contractarea „împrumutului de dezvoltare”) prevedea reducerea cu 10-25% a salariilor funcționarilor statului, precum

---

²² Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 71 din 28 martie 1929; C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. XVII, 1929, p. 282 și urm.

²³ Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, 1998, p. 226-227. Motivul principal care a determinat guvernul României să propună modificarea fundamentală a legii din 1924 l-a constituit presiunea acestor trusturi, a lui Royal Dutch-Shell în mod special.

²⁴ Din noiembrie 1928 și până în noiembrie 1933, s-a aflat la putere P.N.Ț., cu excepția unui an de guvernare a „Uniunii Naționale”: guvernul Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 - 7 iunie 1930); Gheorghe Gh. Mironescu (7-12 iunie 1930); Iuliu Maniu (13 iunie-8 octombrie 1930); Gh.Gh. Mironescu (10 octombrie 1930-4 aprilie 1931); Nicolae Iorga (18 aprilie 1931-31 mai 1932); Alexandru Vaida-Voevod (6 iunie-10 august 1932); Al. Vaida-Voevod (11 august-17 octombrie 1932); Iuliu Maniu (20 octombrie 1932-12 ianuarie 1933); Al. Vaida-Voevod (14 ianuarie-9 noiembrie 1933).

²⁵ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999, p. 196.

și ale celor plătiți din bugetele caselor autonome și ale regiilor publice comerciale; s-a sistat acordarea de gradații, iar avansările nu mai erau însoțite de sporul corespunzător de salariu. Profitând de această lege, mulți patroni au aplicat „curbe de sacrificiu” și în întreprinderile particulare.²⁶ Reducerea vertiginoasă a resurselor bugetare a determinat guvernul să aplice, de la 1 ianuarie 1932, cea de a doua „curbă de sacrificiu”, prin care se introducea un impozit suplimentar de 15% asupra salariilor. De asemenea, au fost introduse noi taxe, precum un timbru special pe pâine, taxe pe produsele petroliere, pe acte juridice ș.a. Guvernul nu a putut asigura plata regulată a salariilor învățătorilor, profesorilor și ofițerilor, situație care a generat o stare generală de îngrijorare și numeroase nemulțumiri.²⁷

Hotărârea de a se introduce, de la 1 ianuarie 1933, cea de-a treia „curbă de sacrificiu” pe salarii și pensii, prin care acestea erau diminuate cu 10-12%, a generat amplificarea tensiunilor sociale, mai ales că indicele salariului nominal reprezenta numai 63% față de nivelul anului 1929²⁸. Această „curbă de sacrificiu” va fi inclusă în ceea ce s-a numit „acordul de colaborare tehnică” cu Societatea Națiunilor sau „Planul de la Geneva”. Încă la sfârșitul anului 1932, guvernul s-a adresat Societății Națiunilor, solicitându-i sprijinul în vederea redresării financiare a României. La 28 ianuarie 1933, ministrul Industriei și al Comerțului, Ion Lugoșianu, a semnat „Planul de la Geneva”, prin care guvernul român se angaja să ia „toate măsurile posibile pentru a restaura echilibrul bugetar și a efectua o reformă financiară întinsă, cuprinzând și un plan pentru reglementarea plății restanțelor”. Se prevedea un regim de severe economii, prin aplicarea celei de a treia „curbe de sacrificiu”, reduceri de personal, sporirea impozitelor indirecte ș.a. Consiliul Societății Națiunilor se angaja să organizeze, prin comitetul său financiar, o colaborare tehnică cu guvernul român în vederea stabilirii programului

²⁶ M. Mușat, I. Ardeleanu, **România după Marea Unire**, vol. II, partea I, 1918-1933, p. 889.

²⁷ N. Iorga va scrie, în demisia înaintată regelui: „În fața greutăților bugetare (subl.ns., I.A.), pe care nu văd cum le-ar putea rezolva deplin și imediat un guvern care nu se reazimă pe un puternic partid, rog pe Majestatea Voastră să primească demisia cabinetului pe care am avut un an de zile și mai bine dureroasa sarcină de a-l prezida” (cf. I. Scurtu, Gh. Buzatu, **op.cit.**, p. 243). Se recunoștea deschis eșecul încercării lui Carol al II-lea de a conduce atunci țara cu un guvern în afara partidelor.

²⁸ I. Mamina, I. Scurtu, **Guverne și guvernanți (1916-1938)**, București, 1996, p. 99.

său de însănătoșire economico-financiară și aplicării lui. Același Consiliu urma să recomande, iar guvernul român să numească, pe o perioadă de patru bugete (1 aprilie 1933-1 aprilie 1937), trei experți, cu largi atribuții în stabilirea prevederilor bugetare, a modului de încasare a impozitelor, în pregătirea și executarea bugetelor lunare. În același timp, guvernul român se declara de acord cu numirea unui consilier financiar, care să coordoneze lucrările experților și să asigure colaborarea tehnică cu Societatea Națională.

„Planul de la Geneva” a fost criticat de partidele din opoziție și chiar de o parte a național-țărăniștilor, pentru acceptarea controlului străin care aducea atingere suveranității naționale. Cu toate acestea, „planul” a fost adoptat în Parlament (aprilie 1933), dar, ținând seama de reacțiile stârnite în rândurile opiniei publice, guvernul Vaida a tergiversat depunerea în termen a instrumentelor de ratificare la Secretariatul Societății Națiunilor²⁹.

S-a apreciat că „Planul de la Geneva” a constituit punctul culminant al politicii „porților deschise”, promovate de național-țărăniști. În perioada imediat următoare au fost adoptate măsuri care reflectau o anumită modificare a acestei politici: în martie 1933 a fost votată **legea protecționismului vamal**, în aprilie - **legea pentru încurajarea industriei naționale**³⁰. De altfel, Partidul Național-Țărănesc, ajuns la guvernare, și-a modificat, *în politica aplicată*, unele poziții exprimate în anii anteriori față de încurajarea „artificială” a industriilor „de seră”, „întreținute” de la bugetul statului. Astfel, la 2 august 1929 fusese promulgată **legea pentru construcția de locomotive și vagoane în țară**, prin care Regia Autonomă a C.F.R. era autorizată să încheie cu Uzinele

²⁹ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op.cit.*, p. 257-258. „Din fericire pentru țară - va scrie M. Manoilescu - acordul de la Geneva își pierde zi de zi pe toți susținătorii afară de autorul lui, Madgearu (ministrul Finanțelor - n.n.s.), până când, sub presiunea opiniei publice, s-a renunțat la ratificarea lui. De altfel, era și un *non sens* să se mai persiste în a aștepta salvarea economică a țării de la combinațiile lumii capitaliste occidentale” (Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. II, București, 1993, p. 344). La 12 octombrie 1933, delegatul României la Societatea Națiunilor a comunicat că circumstanțele de ordin intern nu-i permit să dea curs numirii noului consilier financiar, prevăzut prin acordul din 28 ianuarie 1933. La 18 mai 1934, guvernul liberal va anunța că renunță la „planul de la Geneva”, care de fapt nu se aplicase.

³⁰ Articolul unic al legii prelungea cu un an anumite prevederi ale legii pentru încurajarea industriei naționale din 14 februarie 1912, cu modificările din septembrie 1919, septembrie 1921 și martie 1922 (C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. XXI, 1933, p. 434).

de Fier și Domeniile Reșița, Fabrica N. Malaxa, cu fabricile Astra, Unio și Romloc contracte în valoare de 1.150.000.000 lei anual pentru achiziționarea de locomotive și vagoane numai de la aceste întreprinderi³¹. Chiar dacă prevederile ei nu au prins viață, merită a fi menționată în același sens **legea pentru construirea canalului Argeș-București-Dunăre și electrificarea liniei ferate București-Brașov** din 3 august 1929. În aplicarea unor dispoziții ale legii urma să se țină seama și de prevederile legii energiei și ale legii regimului și apelor, adoptate în anii guvernării liberale din 1922-1926³².

La 9 iunie 1933 au fost luate noi măsuri „în vederea apărării intereselor vitale, economice, financiare și monetare ale țării”. Pe lângă banca de emisiune a fost instituit un „Comitet superior pentru devize și import”, cu sarcina de a stabili atât normele de satisfacere a nevoilor țării de mărfuri de import, cât și căile de stimulare a exportului, a celui de produse agricole în special³³.

La 18 februarie 1933 a fost semnat la Paris un acord, prin care se proceda la suspendarea temporară a unei părți din datoria publică externă a României, iar la 15 august, guvernul suspenda transferul cuponului împrumutului de stat în străinătate, fapt care a stârnit nemulțumirea cercurilor financiare occidentale. La începutul lunii septembrie 1933, ministrul de Finanțe, Virgil Madgearu, a întocmit un **Memorandum**, în care analiza situația financiară a României și se pronunța pentru reducerea datoriei publice externe în raport cu capacitatea reală de plată a țării. După mai multe intervenții diplomatice, tratativele cu străinătatea s-au reluat și s-a ajuns, la 26 octombrie 1933, la încheierea unui acord potrivit căruia deținătorii de rente ale împrumuturilor făcute direct de stat trebuiau să primească în semestrul al II-lea al aceluia an 25%, iar

³¹ C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. XVII, 1929, p. 905.

³² Ministerele Comunicațiilor și Industriei și Comerțului concesionau inginerului D. Leonida, cu grupul său compus din bănci engleze și asociații lor, construirea canalului Argeș-București-Dunăre, cu două părți: „Un canal industrial de la punctul Buda, de unde râul Argeș va fi deviat în întindere de 17 km până la București, având aici o cădere și producând în uzinele hidroelectrice, ce se vor construi în Valea Plângerii, cca 40-50 milioane kw-ore anual, și o cale navigabilă de la București la Dunăre, pe care se vor construi două sau mai multe uzine electrice, producând de asemenea cca 40 milioane kw-ore” (Art. 1). Același grup concesionar se obliga „a efectua electrificarea liniei București-Brașov pe baza planurilor și devizelor aprobate de C.F.R.” (*Ibidem*, p. 1.030-1.032).

³³ Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 409.

deținătorii de rente al C.A.M. 50% din ratele stabilite inițial³⁴. Adoptarea unei astfel de măsuri, în anul 1933, vădind o schimbare de atitudine a guvernului în colaborarea cu capitalul străin, poate fi pusă în legătură și cu depășirea momentului de vârf al crizei economice, cu apariția unor semne ale relansării.

În România, ca și în alte țări, criza economică a condus la scăderea veniturilor celei mai mari părți a populației, situație în care nemulțumirile s-au exprimat sub diferite forme, în diferite momente. Dincolo de exagerările des întâlnite în literatura problemei de până în 1990, este de consemnat existența tensiunilor sociale din acei ani și de dimensionat corect amploarea lor. Cauzele trebuie căutate în interior, în înrăutățirea condițiilor de muncă și de trai. Astfel, motivul imediat al declanșării mișcărilor greviste de către petroliști și ceferiști la începutul anului 1933 l-a constituit anunțarea celei de a treia „curbe de sacrificiu”³⁵. În același timp, Internaționala a III-a a urmărit cu multă atenție starea de spirit din țara noastră, a încercat în repetate rânduri să „pescuiască în ape tulburi”, cu scopul destabilizării regimului de la București. Partidul Comunist din România a constituit în fond (chiar dacă nu toți membrii și susținătorii lui au înțeles acest lucru) un instrument în îndeplinirea obiectivelor stabilite la Moscova. În acest fel se explică măsurile energice adoptate de un guvern sau altul; s-a ajuns, însă, la incidente ce puteau fi evitate, la acțiuni în forță dovedind un exces de zel care s-a soldat cu morți și răniți.

La scurt timp după reprimarea, la mijlocul lunii februarie, a mișcării greviste de la Atelierele „Grivița”, guvernul Al. Vaida-Voevod a mai fost atacat în legătură cu „afacerea Skoda”, care a stârnit un adevărat scandal în epocă.³⁶ În martie 1933, a ieșit la iveală faptul că, în martie 1930, se semnase cu societatea respectivă un contract pentru cumpărarea de armament la un preț mai mare decât cel livrat altor state; în același timp, semnarea contractului aducea prejudicii industriei de armament din România. Acceptarea acestor prețuri mari a acreditat ideea încasării unor comisioane consistente, chiar de către unii factori politici români. Intervenția ministrului Justiției, care a încercat să oprească anchetarea reprezentantului Skodei la București, găsit apoi vinovat și condamnat la

³⁴ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 979-980; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op.cit.*, p. 257-258.

³⁵ Pentru desfășurarea acestor mișcări, vezi I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op.cit.*, p. 259-262.

³⁶ *Ibidem*, p. 263-264.

închisoare pentru „deținere fără drept a unor acte interesând apărarea națională”, a stârnit reacții violente în Parlament și în presă³⁷.

Pe lângă măsurile de austeritate, în anii crizei au fost adoptate măsuri menite să atenueze povara datoriilor și impozitelor: suspendarea vânzării silite din lumea satului, inițiativa legilor de conversiune a datoriilor agricole, încercarea de a distribui împrumuturi avantajoase unor producători agricoli ș.a. Continuarea operei începute în primul deceniu postbelic, referitoare la reglementarea raporturilor și condițiilor de muncă, la asigurările sociale și acordarea ajutorului de șomaj, urmărea să completeze legislația modernă din acest domeniu și, nu în ultimul rând, protecția factorilor de muncă.

În octombrie 1932 s-a procedat la reducerea datoriilor din restanțele la plata impozitelor³⁸, reducerea substanțială a impozitului agricol, reducerea celui pe clădiri, a impozitului profesional, la suprimarea impozitului pe cifra de afaceri pentru micii meseriași³⁹. Se mai observă că anumite măsuri au vizat o repartitie a impozitelor ținând seama și de natura cheltuielilor și a veniturilor. Printr-o **lege asupra impozitului pe lux și cifra de afaceri** (31 decembrie 1932), produsele de

³⁷ M. Manoilescu nota în **Memoriile sale**: „La aceeași epocă (cu mișcarea grevistă de la „Grivița” și procesul de la Craiova - n.n.s.) izbucnește faimoasa afacere Skoda. Nu mă voi ocupa aici de acest lung și penibil episod, care ar merita să fie studiat în el însuși de către istoricul politicianismului românesc, dar voi rezuma în câteva cuvinte observațiile mele din această tristă afacere: 1. Statul prieten și aliat, Cehoslovacia, în loc să ne ajute prietenește la înarmarea noastră, oferindu-ne armament în condiții corecte de preț [...], ne-a lăsat pe mâna Skodei (capital ceho-francez !), ca să ne exploateze ca pe niște imigranți sud-americani în căutare disperată de arme. 2. Reprezentantul Skodei, Seletzki, ofițer invalid de o drăcească abilitate, a încheiat niște contracte oneroase, cu prețuri mult mai mari decât cele concesionate Iugoslaviei. 3. Totuși, scandalul Skoda, cu anchete parlamentare, proces la Consiliul de Război etc., n-ar fi luat proporții dacă Malaxa - interesat să devină fabricant și furnizor de armament - n-ar fi influențat Palatul, ca să elimine sau să reducă pe calea acestui scandal, pe cel mai periculos rival al său, Skoda...”. (**op.cit.**, p. 347).

³⁸ **Lege pentru unele măsuri financiare urgente** din 10 octombrie 1932, în C. Hamangiu, **op. cit.**, vol. XX, 1932, p. 677-678.

³⁹ **Lege pentru reducerea unor impozite** din 21 octombrie 1932, în **op.cit.**, p. 733. Se prevedea: reducerea „cotelor actuale ale impozitului agricol la jumătate, iar cotele adiționale ale aceluiași impozit se reduc cu 25 la sută”; reducerea de la 12 la 10% a cotei impozitului pe clădiri, de la 8 la 6% a cotei impozitului profesional pentru liber profesioniști (avocați, medici, ingineri, arhitecți etc.); nu se va mai percepe taxa cifrei de afaceri de la micii industriași (meseriași), care lucrează singuri sau ajutați cel mult de șase persoane, sub rezerva de a nu avea alte venituri.

acest fel erau supuse la plata unui impozit de până la 16,5%. Erau scutiți de acest impozit micii meseriași, indiferent de mediul de locuire, rural sau urban⁴⁰.

Amintita lege pentru măsuri financiare urgente din octombrie 1932 conținea prevederi ce vizau înlăturarea cheltuielilor din instituțiile statului „care nu ar fi absolut indispensabile”. Erau precizate excepțiile „de rigoare”, dar sensul repartizării mai echitabile a sarcinilor financiare nu poate fi negat. Se suprimau diurnele suplimentare și orice adaus la salariu, se blocau numirile și avansările până la 1 ianuarie 1933, se limita cuantumul retribuției⁴¹, se reducea numărul automobilelor la dispoziție⁴², se modifica legea contribuțiilor directe cu precizări referitoare la calcularea venitului global etc.⁴³

Printr-o lege adoptată la începutul anului 1931 se reduceau diurnele deputaților și ale senatorilor, nefiind indicată aici vreo excepție⁴⁴. Chiar dacă unele din aceste măsuri au avut un efect limitat, ele nu pot fi trecute

---

⁴⁰ **Ibidem**, p. 885-886. La art. 12 se prevedea: „Atelierele de meserii ai căror patroni sunt înscriși în bresle, potrivit cu **legea meseriilor** și legile respective și folosesc o energie de cel mult cinci cai putere și maximum 6 lucrători maeștri și calfe, se scutesc de impozitul pe lux și cifra de afaceri”, afară de cazul acelor care posedau magazine mari de desfacere. „De asemenea, sunt scutiți de impozitul pe lux și cifra de afaceri și meseriașii din comunele rurale, chiar dacă nu sunt înscriși în bresle”. (**Ibidem**, p. 888.)

⁴¹ „Nici un funcționar al statului, județelor, comunelor și regiilor publice autonome nu poate avea o retribuțiune, sub orice formă ar fi, de la aceeași funcțiune, mai mare de 35.000 lei lunar, cu aplicarea **legii cumulului**, exceptându-se cei doi mareașali ai țării, primul-președinte al Înaltei Curți de Casație și președinții de secții ai aceleiași Curți, precum și funcțiile dobândite pe bază de contract în curs, până la expirare” (art. 5).

⁴² „...Se desființează toate automobilele autorităților de stat, județ sau comună, lăsându-se câte un singur automobil pentru președinții Corpurilor Legiuitoare, pentru Președintele Consiliului de Miniștri, pentru I.P.S.S. Patriarh, pentru Înalta Curte de Casație și câte unul de fiecare minister, de fiecare prefectură de județ, pentru toate serviciile sale și de fiecare primărie de municipiu sau de sector [...]. Întreținerea anuală - material și personal - al unui automobil nu va depăși suma de 120.000 lei...” (art. 6).

⁴³ Venitul global al contribuabililor se forma din cel general, din care se scădeau anumite sume prevăzute la art. 12. Între acestea se aflau sumele date din venit pentru instituțiile de cultură și asistență socială ale statului, județelor și comunelor, dacă nu au fost scăzute la impozitele elementare, precum și „valoarea cărților și revistelor cumpărate de membrii corpului didactic, după facturile prezentate înaintea comisiei de impuneri”.

⁴⁴ **Lege pentru reducerea diurnei deputaților și senatorilor** din 22 ianuarie 1931: „**Art. unic.** În cursul anului bugetar 1931, diurnele membrilor Adunării Deputaților și ai Senatului vor fi reduse la suma de lei 800, oricâte ședințe s-ar ține în aceeași zi. Diurnele nu se pot urmări” (C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. XIX, 1931, p. 37).

sub tăcere, în favoarea tratării numai a celor menite să se împovăreze financiar categoriile mici și mijlocii. Nu s-a realizat, poate, un echilibru din acest punct de vedere, dar nu poate fi tăgăduită statului preocuparea ca regimul de austeritate să fie suportat, mai ales în instituțiile sale, în mod echitabil, de diferitele categorii de angajați.

A existat, între efectele crizei, problema șomajului, dar aceasta nu a căpătat dimensiunile dramatice din alte țări, puternic industrializate, și - pe alt plan - nici dimensiunile, considerabil exagerate, prezentate de o anumită istoriografie. Numărul șomerilor a sporit, dar consecințe mai grave au avut reducerile sau neachitarea salariilor, creșterea impozitelor și a taxelor, alte sarcini de acest fel. Structura populației din țara noastră explică în bună măsură această situație. Așa cum s-a mai arătat, aproape 80% din totalul locuitorilor trăiau la sate, ocupându-se, în majoritate zdrobitoare, cu agricultura, iar populația activă din acest mediu deținea iarăși un procent ridicat. Și unii locuitori ai orașelor se ocupau cu agricultura sau își completau veniturile din acest sector. În aceste condiții, șomajul în general, cel declarat la birourilor de plasare în special, s-a menținut la cote reduse, la nivelul întregii țări. În anumite centre și zone industriale (București, Valea Prahovei, Valea Jiului etc.), șomajul a constituit o problemă acută în unele momente ale crizei, în contextul adoptării măsurilor de austeritate.

Numărul șomerilor înregistrați de birourile de plasare a crescut, atingând cifra cea mai mare în anul 1932: 10.373 în 1928, 7.288 în 1929, 25.335 în 1930, 35.737 în 1931, 38.890 în 1932, 29.063 în 1933, 17.253 în 1934. S-a observat câțiva ani mai târziu: „Față însă de ansamblul populației active, chiar dacă s-ar admite că cifrele înregistrate sunt inferioare realității, numărul șomerilor este mai mult decât modest, iar problema este departe de a prezenta gravitatea observată aiurea, mai ales că din 1933, și în special în ultimul timp, șomajul a scăzut simțitor...”⁴⁵. Se arăta că, „în cadrul populației rurale, există însă, fără a îmbrăca până acum forme alarmante, din pricina posibilităților pe care economia rurală le oferă încă, o problemă a proletariatului agricol”. În recensământul din 1930 s-au înregistrat aproximativ 240.000 de familii, „care nu sunt proprietari de pământ și care nu au alt mijloc de trai decât brațele de muncă ale membrilor care compun aceste familii”⁴⁶. Rămâne de discutat

⁴⁵ M. Georgescu, *op.cit.*, p. 61.

⁴⁶ *Ibidem*.

în ce măsură aceste familii făceau parte efectiv din categoria proletariatului agricol, în ce măsură nu aveau alt mijloc de trai decât brațele. Multe din familiile menționate ca lipsite de pământ dispuneau de gospodărie, cu o casă și o suprafață foarte mică de pământ, cu câteva păsări, chiar cu 1-2 vite, având posibilități de subzistență, chiar dacă acestea erau foarte reduse. În aceeași situație se afla o categorie similară a populației orășenești. Numărul proletarilor propriu-ziși, care nu aveau alt mijloc de a trăi decât brațele de muncă, era foarte mic în lumea satului. Unii dintre ei practicau diferite meserii, alții lucrau în exploatarea forestieră, la C.F.R., ori în diferite întreprinderi industriale⁴⁷. Nu cumva în mult utilizata cifră de 300.000 de șomeri din anii crizei să fi fost inclusă și acești așa-ziși proletari agricoli?

*

După opera de refacere realizată în primii ani postbelici, linia ascendentă pe care se angajase economia României a fost întreruptă de criza din 1929-1933. Scăderea prețurilor a fost un fenomen general, numai că această scădere a fost mai pronunțată la produsele agriculturii. Valoarea producției agricole a țării s-a redus substanțial, influențând direct valoarea exportului și a venitului național. Pe fondul datoriilor contractate anterior, situația financiară a țărănimii s-a înrăutățit considerabil. Problema datoriilor agricole a devenit extrem de presantă, determinând statul să adopte măsuri în vederea sistării vânzărilor silite și apoi a realizării conversiunii acestor datorii, soluții cu profund caracter democratic.

În industrie, cu excepția industriei petroliere, s-a produs o scădere considerabilă a producției. Numeroase întreprinderi și-au redus activitatea, iar unele și-au închis chiar porțile; s-au înregistrat o serie de falimente, mai ales în rândul întreprinderilor mici și mijlocii.

Criza a lovit puternic în sistemul bancar, mai ales în contextul crizei bancare din Europa Centrală, dezlănțuită în mai 1931. Pierzându-se încrederea în bănci, s-a ajuns la retragerea, pe scară întinsă, a depozitelor, producându-se prăbușirea a numeroase bănci mici, precum și a unor bănci însemnate, între care și Banca Marmorosch-Blank.

Evoluția comerțului extern reflectă eforturile depuse pentru

⁴⁷ D. Șandru, *Satul românesc între anii 1918 și 1944*, Iași, 1996, p. 377.

realizarea unei balanțe excedentare; cu excepția anului 1929 când balanța a fost deficitară, în ceilalți ani ai crizei s-au înregistrat excedente însemnate, ca urmare a scăderii mult mai mari și mai rapide a valorii importului față de cea a exportului. Forțarea exportului (mai ales de petrol), încurajarea exportului de cereale prin introducerea primelor de export s-a făcut în condițiile scăderii prețurilor și accentuării schimbului neechivalent.

Începând cu anul 1930 și până în 1934/1935 s-au înregistrat deficite bugetare, cel mai mare fiind cel din anul 1931. Venitul național a scăzut substanțial, reprezentând în 1932 aproximativ 58,5% față de cel din 1928. În primii ani ai crizei, scăderea venitului național a fost determinată, în special de involuția prețurilor. Punctul cel mai de jos al curbei venitului național coincide cu cel al producției industriale (1932). După acest an, creșterea treptată a venitului național a fost determinată, în primul rând, de creșterea producției industriale și, mai apoi, de o urcare a prețurilor.

Operația de stabilizare a leului a intervenit într-o situație nefavorabilă, aceea a declanșării crizei economice. Legea pentru stabilizarea monetară din 7 februarie 1929 consacră deprecierea considerabilă pe care o suferise moneda națională în 1917-1918 și în anii de după război. Operația a avut la bază contractarea unui împrumut extern, titular al acestuia fiind Casa Autonomă a Monopolurilor, care primea dreptul de a exploata toate monopolurile statului: tutun, sare, chibrituri, explozibili ș.a. Concesiunea cuprindea „dreptul exclusiv în România de a produce, a fabrica, a cumpăra, vinde și negocia” articolele care făceau obiectul monopolurilor respective, Împrumutului de stabilizare (de peste 100 mil. \$) i s-a adăugat, în 1930, împrumutul „telefoanelor” (de 8 mil. \$), împrumutul „de dezvoltare” din 1931 (de peste 51 mil. \$), garantat, ca și cel de stabilizare, cu veniturile concesionate Casei Autonome a Monopolurilor statului.

Anii crizei au adus o sporire a impozitelor și taxelor, reducerea personalului, neplata salariilor, introducerea „curbelor de sacrificiu” pe salarii și pensii etc. „Planul de la Geneva” de la începutul anilor 1933 (dar care n-a mai fost pus în practică) urma să introducă un regim sever de economii, prin aplicarea celei de a treia „curbe de sacrificiu”, reducerea de personal, sporirea impozitelor ș.a., în cadrul unei colaborări *sui generis* cu Societatea Națiunilor. Au fost adoptate, în cursul anului 1933, mai multe măsuri care vădeau o schimbare a atitudinii guvernului în colaborarea cu străinătatea, care poate fi pusă în legătură și cu

depășirea momentului de vârf al crizei economico-financiare.

Pe lângă măsurile de austeritate, cu consecințe negative pentru largi categorii ale populației, în anii crizei au fost adoptate măsuri menite să atenueze povara datoriilor și impozitelor, să realizeze o repartizare mai echilibrată a sarcinilor fiscale. Chiar dacă efectul lor a fost limitat, nu poate fi tăgăduită statului preocuparea ca regimul de austeritate să fie suportat echitabil de diferitele categorii de salariați. S-a manifestat și o problema șomajului, dar aceasta nu a căpătat dimensiunile dramatice din alte țări, puternic industrializate. Analiza raportului dintre cererile de muncă, oferte și plasările efectuate este edificatoare din acest punct de vedere.

În anii crizei economice, societatea și statul român s-au confruntat cu probleme deosebit de dificile. Largi categorii de cetățeni au avut de suportat povara datoriilor, a noilor sarcini fiscale, au scăzut salariile, a crescut numărul șomerilor. Nu au lipsit nici interesele politicianiste, nici cazurile de corupție („afacerea Skoda”, de exemplu), dar ar fi greșit să nu consemnăm eforturile depuse, într-un anumit context intern și internațional, pentru menținerea edificiului statal, pentru depășirea greutăților și pregătirea unei noi relansări economice.

UNELE CONSIDERAȚII ÎN PROBLEMA REVIZIONISMULUI INTERBELIC

Constantin Cloșcă

Some considerations on the issue of Revisionism during the inter-war period

Summary: The paper deals with an important subject from the Romanian history, but also the European history, specifically the aggressive politics of some European and Euro-Asian states regarding the reassessment of the existing borders after the I World War. Among those countries, the author referred to Germany, Soviet Union, Italy, Hungary and Bulgaria.

Simultaneously, he brought up for discussion the attitude of other states that wanted to defend themselves against that kind of tendency; they were: Romania, Poland, Czechoslovakia, Austria, Finland etc.

He emphasized and at the same time condemned the fact that the reassessment tendencies finally led to war, respectively, the II World War.

The author reviewed a number of international political events that occurred prior to the starting of the Great Conflagration, such as some international conferences, the ascension of Hitlerism and Stalinism as war ideologies: force invasion of Austria by Germany, then Czechoslovakia. In response, Russia (USSR) waged war against Finland in 1939 etc. The two great powers, Germany and USSR agreed and concluded a Treaty at Moscow on 23th of August, 1939; the famous Ribbentrop-Molotov Pact, which led to the II World War. The two states, with their warrior spirit, also taking advantage of the political inconsistency of other powers, ripped Europe in two, each assuming the desired part.

On 1st of September, 1939, Germany invaded Poland and on 17th of September, Russia adjudged the Eastern part of the same Poland. The joining of England in war, on Poland's side against the German aggression marked the beginning of the XX Century Great Conflagration. Romania, isolated on international level, found itself vulnerable against the revisionist aggression.

The author of the paper insisted on the fate of Romania that was invaded by the soviet troops in June 1940. They occupied Basarabia (the territory between the rivers of Prut and Nistru), as well as an important territory located in the North-Eastern part of Romania (Bucovina). In the same year, on the 30th of August, Romania was subjected to Vienna arbitration. Germany and Italy, together with Hungary forced Romania to surrender the North-Western part of

Transilvania to the Hungarian state. On September 1940, as a result of the same revisionist and dictation policy led by USSR and Germany, Bulgaria obtained two Romanian counties, respectively the South of Dobrogea.

The author explained certain attitudes and historiographical interpretations regarding those territories that were stolen, entirely disagreeing with the term **surrender** which supposed the existence of a will from the Romanian government. The author asserted with arguments that they were acts of aggression and the Romanian government found itself forced to accept the temporary retreat from those territories. The general European context did not allow for a military opposition which would have led to a great disaster.

Things would clear up somewhat at the end of the war, but the issues related to revisionism remained unsolved, in what Romania was concerned, although its Army fought both against the Soviet communism and the German fascism.

Keywords: revisionism, Romania, aggression, European diplomacy

Perioada dintre cele două războaie mondiale a fost dominată de lupta acerbă dintre statele ce militau pentru menținerea status-quo-lui, adică pentru respectarea tratatelor semnate la Paris în vara anului 1920 (tratate ce consfințeau sfârșitul primei conflagrații mondiale) și grupul de state ce s-a situat de la început pe poziția revizuirii acestora.

După cum se știe, revizionismul a degenerat în revanșism iar acesta din urmă în război; într-o nouă confruntare militară de mari proporții. Tendințele de revizuire a granițelor incubau de fapt germenele războiului. A spus-o chiar un distins diplomat al unei țări care a practicat revizionismul. Este vorba despre Maxim Litvinov, comisar cu probleme de politică externă a Rusiei Sovietice; „Acela care revendică teritoriul altuia se gândește la război”.

Revizionismul ca termen are mai multe înțelesuri: revizuirea unei doctrine, revizuirea unor tratate, fără ca acestea să ducă la cucerirea de teritorii străine etc. În ceea ce ne privește, dorim să abordăm acea formă de revizionism care s-a dovedit extrem de periculoasă întrucât ea vizează cuceriri teritoriale ale unui stat pe seama altui stat, fapt ce s-a întâmplat în perioada interbelică și în condițiile declanșării celui de-al doilea război mondial.

Revizuirea granițelor, prin urmare, înseamnă cucerirea de teritorii străine. Revizionismul nu poate fi confundat cu lupta de eliberare sau integritate teritorială statal-națională. În perioada la care ne referim au existat evidente manifestări revizioniste ale unor state, care sub pretexte

diferite, unele aberante, au urmărit anexarea de teritorii străine.

Din nefericire țara noastră a fost victima unui revizionism feroce venit din mai multe părți deodată: Rusia Sovietică la răsărit, Ungaria la apus, Bulgaria în sud.

În întreaga perioadă interbelică (1919-1939), revizionismul în Europa a cunoscut accente și nuanțe diferite, de la o etapă la alta; principalele focare ale acestei nefaste politici fiind Ungaria, Germania, URSS, Italia și Bulgaria.

Facem precizarea că la tratativele de pace de la Paris, Rusia nu a participat, întrucât vechile structuri de stat, care concepuseră politica alături de Antată, se prăbușiseră, iar noile autorități bolșevice, pe cale de încheiere, nu erau recunoscute pe plan internațional. Astfel, tratatul privind recunoașterea dreptului României asupra Basarabiei, deci unirea acesteia cu țara, a fost semnat, pe de o parte de România, iar de cealaltă parte (pentru Rusia sovietică) au semnat Anglia, Franța, Japonia și Italia, în calitate de garante. Era deci o recunoaștere internațională fără dubii asupra adevărului istoric și de drept, de apartenență teritorial-națională a Basarabiei la România.

Pornind de la asemenea realități, raporturile dintre cele două state, nu trebuiau să aibă de suferit. Atitudinea nebeligerantă a statului român față de Revoluția Rusă din 1917, cât și față de statul sovietic ar fi trebuit să contribuie la crearea condițiilor prielnice pentru reluarea dialogului diplomatic dintre ele în condiții judicioase. Însă, nu a fost așa. Logica și bunăvoința României nu au fost îndeajuns. Mai trebuia ca și partea sovietică să fi perceput adevărul și să fi renunțat la politica sa revizionistă pe care a întreținut-o cu obstinație în întreaga perioadă.

În prezent, nu mai poate fi ocolit adevărul că în perioada la care ne referim, între România și URSS a existat o permanentă stare de tensiune, cu foarte puține excepții. Încordarea era întreținută de faptul că Guvernul român dorea ca Moscova să recunoască, așa cum era firesc, granițele României de după anul 1918. La rândul lor sovieticii etichetau în mod jignitor România ca stat imperialist (adică agresor), care chipurile stăpânea teritorii străine, încorporate cu forța în anul 1918 (referire la Basarabia, dar și la celelate două provincii românești unite în același an cu România în mod legitim, Bucovina și Transilvania).

Ostil tendințelor anxioniste, de dominație și asuprire națională, poporul român a devenit profund atașat idealului păcii, al independenței și suveranității tuturor popoarelor, idee ce s-a transformat într-un

adevărat postulat al diplomației românești; atitudine pe care din nefericire n-au îmbrățișat-o și alte state; sau toate statele. Dimpotrivă, au existat guverne care au promovat o politică vădit revizionistă, anexionistă, agresivă la adresa altor națiuni.

În perioada anilor 1918-1922, între România și Rusia sovietică au avut loc convorbiri pe diferite planuri, convorbiri în cadrul cărora, partea sovietică a susținut de fiecare dată teza falsă, potrivit căreia România ar fi fost un stat artificial creat în anul 1918, prin acte de agresiune și anexiuni de teritorii străine, un stat multi-național, în care „națiunile sunt ținute prin forță”. În același timp a pretins „negocierea” teritoriului românesc dintre Prut și Nistru. Aceasta s-a întâmplat și la prima ieșire a Rusiei sovietice în lume, în politica externă, la Conferința de la Genova (1922).

Un moment important în raporturile româno-ruse l-a constituit convorbirile de la Viena din anul 1924, privitor la problema Basarabiei. Cele două delegații guvernamentale au încercat să-și impună punctele de vedere de pe poziții diferite: Românii cu argumente istorice și cu calm au demonstrat că adevărul este unul singur, anume acela că teritoriul dintre Prut și Nistru a fost locuit dintotdeauna de români și că unirea din 1918, nu a fost altceva decât anularea, prin voința poporului, a raptului din anul 1812; că unirea Basarabiei cu România era legitimă, fapt recunoscut pe plan internațional.

Dimpotrivă, delegația Sovietică, cu aroganță, încerca să obțină de la partea română recunoașterea cum că Basarabia nu este teritoriu românesc și că a fost cucerit cu forța armelor prin agresiune în anul 1918.

Tratatul de la Viena s-au încheiat fără nici un rezultat pozitiv. Delegația română a refuzat să mai discute cu parteneri care nu acceptau dialogul de la egal la egal și sprijinit pe adevăr. Punctul de vedere rus – sublinia presa străină – nu variaza în privința Basarabiei; această provincie fiind considerată drept un teritoriu „rupt cu forța de România”.

După eșuarea tratatelor de la Viena, raporturile dintre guvernul României și guvernul sovietic au cunoscut noi momente de tensiune. La 20 iulie 1924, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, cu sediul la Moscova, a lansat o circulară în care se arăta: „Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste se grăbește să comunice tovarășilor din partid că proletariatul rus este amenințat de complicațiuni de război din partea României”.

Sovieticii s-au folosit în politica lor revizionistă față de România de abilități perfide. Una dintre ele a fost aceea a antrenării comuniștilor din

România, de către Internaționala a III-a, în activități destabilizatoare în politica românească. Potrivit opticii Kremlinului, România era un stat multi-național. De aici concluzia și îndemnul Moscovei adresat popoarelor, așa-ziselor popoare asuprite, de a se „elibera” de sub „dominația imperialismului român”.

Rusia sovietică, direct sau indirect, a recunoscut adesea dreptul României asupra Basarabiei, ca fiind teritoriu românesc. „Aceasta nu înseamnă că Basarabia nu va rămâne la România, dar sunt necesare negocieri pentru rezolvarea tuturor problemelor și stabilirea de relații normale între cele două țări”. Declarația aparține lui Maxim Litvinov, comisarul sovietic cu probleme externe. Asemenea gesturi din partea URSS nu au fost constante, și nu au împiedicat Kremlinul să promoveze o politică revizionistă în continuare.

În anul 1933, același Litvinov, expunea proiectul Convenției de definire a agresiunii. „Noi considerăm – preciza el – că nu se poate lupta pentru pace fără să apărăm în același timp intangibilitatea obligațiilor internaționale, și îndeosebi acele obligații care sunt legate nemijlocit de menținerea granițelor actuale...”. Precizăm că numita Convenție a fost semnată în iulie 1933 de România, URSS, Lituania, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, Iran și Afganistan. După cum se observă, toate aceste țări erau limitrofe URSS.

În anul 1934 au fost stabilite relații diplomatice între Rusia sovietică și România. Referindu-se la discuțiile premergătoare avute cu Litvinov, Nicolae Titulescu sublinia că acesta (Litvinov) „spre cinstea lui, a acceptat să recunoască deplina și întreaga suveranitate a României cu care trata, adică a României, care posedă Basarabia”. Atitudinea obiectivă a sovieticilor venea după ce, în 1933, SUA recunoscuseră și ele dreptul istoric al statului român asupra Basarabiei.

Suspiciunile dintre cele două state nu au fost însă înlăturate. În anul 1936, N. Titulescu relua discuțiile cu M. Litvinov în problema încheierii unui pact de asistență mutuală între România și URSS. De data aceasta însă, Litvinov, fie insuficient informat, fie adoptând o atitudine „nouă”, mai puțin binevoitoare față de România, și uzând de pretexte neverosimile, a concluzionat că România se află în pragul hitlerizării și ca atare, era pe punctul de a se îndepărta de URSS. Pornind de la asemenea premise, vădit tendențioase, ministrul de externe sovietic și-a exprimat îndoiala că pactul preconizat „ar putea fi semnat”. Era de fapt o retractare a pozițiilor sovietice din 1934.

Începând cu perioada de după demiterea lui Titulescu (29 august 1936) din funcția de ministru de externe al României, pe plan european s-au conturat acțiuni conjugate împotriva Micii Înțelegeri (Alianță defensivă formată din România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven) din partea adversarilor acesteia (Germania, Italia, Ungaria), iar pe de altă parte URSS, ai cărei guvernanți își reorientau vizibil politica pe calea revizionismului, revendicând teritorii pe seama României. Astfel, începând din anul 1937, presa sovietică relua publicarea de articole despre așa-zisa problemă a Basarabiei, care făcea, după opinia acesteia, obiectul unor litigii teritoriale dintre România și URSS.

În anul 1938, când omenirea mai spera, încă, la o revitalizare a forțelor păcii, la gruparea națiunilor libere într-un front comun care să descurajeze revizionismul, Germania, sfidând tratatele și voința popoarelor, a făcut primul pas în direcția cuceririi unor state. În luna martie a aceluși an, trupele hitleriste au pătruns pe teritoriul Austriei, anexând această țară suverană la cel de-al treilea Reich. Astfel, Austria a fost desființată ca stat și încorporată imperiului nazist, devenind cea dintâi victimă a agresiunii germane în Europa. Reacția marilor puteri a fost doar formală, și mai ales nehotărâtă.

Anexării Austriei i-a urmat, în același an, amputarea Cehoslovaciei, prin răpirea de către Germania a regiunii Sudete. Tentativa de integritate teritorială a Cehoslovaciei s-a comis cu largul concurs al Angliei, Franței și Italiei prin Dictatul de la Munchen (septembrie 1938). La scurt timp după Munchen, respectiv în martie 1939, aceeași Germanie a ocupat întreaga Cehoslovacie, încălcându-și angajamentul luat, de a respecta granițele a ceea ce mai rămăsese din statul Cehoslovac. Astfel, o a doua țară europeană, după Austria, era transformată în teritoriu anexat cu forța celui de-al treilea Reich.

Noul act agresiv al Germaniei naziste a alertat, în sfârșit, guvernele marilor puteri, stârnind totodată o mare îngrijorare în rândul statelor amenințate, direct sau indirect, de iminența cuceririlor fasciste. În cursul lunii aprilie 1939 s-a început un schimb de note și telegrame, apoi de delegații între Londra, Paris și Moscova, fără a se ajunge la un acord asupra conlucrării eficiente între cele trei state, pentru a preveni extinderea pericolului de război și noi cuceriri. În discuțiile dintre delegațiile celor trei puteri enunțate, purtate în vara anului 1939, s-a pus și problema ca URSS să se asocieze garanțiilor pe care Franța și Anglia le dăduseră Poloniei și României în primăvara aceluiași an. Moscova a

obiectat că țările în cauză trebuie să ceară ele direct protecția sa.

În timp ce la Moscova se purtau tratative între Misiunile militare ale celor trei state, la Berlin se pregătea plecarea spre capitala sovietică a lui von Ribbentrop, ministru de externe german, în vederea unor negocieri imediate. În același timp, în sânul conducerii URSS se conturase orientarea spre renunțarea la politica de securitate colectivă, și apropierea de Germania hitleristă.

În dimineața zilei de 23 august 1939, von Ribbentrop și însoțitorii săi au aterizat la Moscova pentru tratative, care s-au soldat cu semnarea la Kremlin a **Pactului de neagresiune** dintre Germania și URSS. A doua zi, pe 24 august 1939, a fost făcută cunoscută presei internaționale înțelegerea intervenită între cele două părți. Știrea a produs consternare în Europa și în întreaga lume, chiar și pentru părțile avizate. Țara sovietelor, considerată, datorită propagandei sale, drept țară a păcii, a socialismului pașnic se îmbrățișa acum cu aceea a fascismului pentru a facilita declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Pactul sovieto-german, semnat la 23 august 1939, conținea două părți esențiale. Mai întâi, un tratat general de neagresiune, care a fost făcut public, și, în al doilea rând, un **protocol ultrasecret**, care interesează, în mod deosebit, lucrarea de față. În memoriile sale, von Ribbentrop dezvăluie faptul că, în cadrul acestor tratative „s-au delimitat sferile de influență în țările situate între Uniunea Sovietică și Germania”. Adică, „Finlanda, cea mai mare parte a Țărilor Baltice, și Basarabia care urma să facă parte din sfera de influență sovietică”.

Dat fiind implicațiile deosebit de grave pentru România ale acestui Pact, redăm în continuare aspecte din conținutul amintitei Note adiționale: „Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Germania și URSS, plenipotențiarilor semnatari ai celor două părți au examinat în mod strict confidențial problema delimitării sferelor de interese reciproce în Europa răsăriteană. Această examinare a dus la rezultatul următor”:

La punctul 1. se prevedeau noile granițe și sferile de interese ale Germaniei și URSS, în zona de nord-est a Europei (Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania).

Punctul al doilea cuprindea referiri la împărțirea Poloniei.

3. **„În ceea ce privește sud-estul Europei, partea sovietică subliniază interesul URSS pentru Basarabia. Partea Germană își declară dezinteresul politic total față de aceste regiuni”.**

4. „Acest protocol va fi păstrat de ambele părți în cel mai deplin secret”.

Înțelegerea dintre Berlin și Moscova a fost urmată la scurt timp de declanșarea celui de-al doilea război mondial, prin invadarea Poloniei de către armatele; germană – la 1 septembrie 1939, și sovietică – la 17 septembrie același an. Astfel, cea mai mare conflagrație a tuturor timpurilor începea...

Invadarea Poloniei de către Germania mai întâi, a determinat antrenarea în conflict a Angliei și Franței, acestea din urmă luând apărarea victimei. Astfel, s-a statuat starea generală de război. În primăvara anului următor (1940) s-au prăbușit sub loviturile necruțătoare ale mașinii de război germane, Franța și alte state vest-europene.

Pentru România, în astfel de condiții, se spulberase orice speranță în alianțele defensive; Mica Înțelegere se prăbușise, prin ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, garanțiile Franței și Angliei nu erau operaționale din cauza prăbușirii Franței, iar Anglia era angajată deja în război cu Germania etc.

Ocuparea, în primăvara și vara anului 1940, a unei părți din Europa de nord-vest de către trupele germane, a fost însoțită de acțiuni similare din partea URSS, în nord-estul Europei. Uniunea Sovietică, după războiul împotriva Finlandei din iarna anului 1939-1940 prin care își însușise o parte din țara nordică, a recurs la ocuparea Țărilor Baltice și a unei părți importante din România; teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), precum și nordul Bucovinei. De asemenea a fost anexat ținutul Herța, neprevăzut în nota secretă a Tratatului Ribbentrop-Molotov.

În noaptea de de 26 spre 27 iunie a anului 1940, guvernul Rusiei sovietice a adresat celui român o Notă ultimativă, prin care soma autoritățile de la București să renunțe la Basarabia și Bucovina. Redăm în continuare **textul integral al acestei note**: „În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte a teritoriului ei, Basarabia, călcând, prin aceasta, unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainieni, cu Republica Sovietică Ucrainiană. Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, când slăbiciunea militară a URSS a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a

chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune, în fine, bazele unei păci solide între țări, URSS consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că, chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 ani a României în Basarabia”.

În consecință, guvernul URSS propunea guvernului regal al României următoarele:

1. „Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia”.

2. „Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată. Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile URSS și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre URSS și România. Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent”¹.

Ultimatumul guvernului sovietic a fost adus la cunoștința ambasadorului român la Moscova, Gh. Davidescu, care fusese invitat la Ministerul de Externe sovietic, unde V. Molotov în persoană i-a înmânat Nota ce reflecta hotărârea guvernului URSS.

Trimisul României la Moscova nu s-a lăsat impresionat de aroganța lui Molotov, dându-i acestuia un răspuns curajos și demn, în care a arătat

¹ Molotov, ministrul de externe sovietic, îi înmânase ministrului României la Moscova o hartă la scara 1: 1.800.000, pe care noile frontiere erau marcate printr-o linie groasă, trasă cu creionul roșu, urma creionului acoperirea o porțiune corespunzătoare unui teritoriu de șapte mii (= 11 465 m.), așa încât era imposibil să se stabilească de care parte urma să se situeze anumite localități. Mai mult, această linie a fost trasă atât de grosolan încât trecea peste teritorii ce nu fuseseră menționate în Ultimatum. Acest fapt a pricinuit serioase incidente soldate cu morți și răniți (Al. Cretzianu, a se vedea și **Ocazia pierdută**, ed. a II-a, Iași, Editura Institutul European, 1998; p. 71; a se vedea și *Magazin istoric*, nr. 6/1990, p. 34).

că „argumentele înșirate în Notă sunt cu totul lipsite de temeii”. „I-am spus apoi – arată Gh. Davidescu – drepturile noastre istorice, etnice și politice, care formează temelia reunirii Basarabiei cu Patria. I-am declarat că România nu a profitat de slăbiciunea militară a Rusiei, și că Unirea a fost un act al majorității populației basarabene, a cărei voință s-a exprimat prin Hotărârea Sfatului Țării [de la Chișinău]”².

În România, știrea a venit ca un trăznet, declanșând o puternică indignare întregului popor român. Înscenarea rusească era „un lucru așa de oribil, încât nici o minte românească nu putea să o conceapă” – consemna regele Carol al II-lea în **notele** sale zilnice.

Atitudinea imediată a suveranului a fost aceea de a opune rezistență armată. „Totuși, nu pot concepe ca suveran al Țării – nota el în continuare – cum să cedez teritorii care sunt hotărât, de fapt și istoric, românești”³.

„Raționamentul URSS [dacă un asemenea act poate fi numit așa] de a cere nordul Bucovinei ca o slabă despăgubire pentru 22 ani de [așa-zisă] ocupație românească în Basarabia este pur și simplu ridicol”⁴.

Problema care se punea în acele momente dramatice pentru guvernării țării era aceea că România, fără nici un sprijin din afară, trebuia să decidă, fie se lăsa antrenată într-un război cu URSS, cu riscul ocupării întregii țări și distrugerea armatei române, fie trebuia să găsească modalități adecvate de repliere în fața unui agresor mult superior din punct de vedere militar și al alianțelor. Amenințată din vest de armata maghiară (de mai multă vreme concentrată la granița cu România), iar de la sud de neprietenia Bulgariei, „sfătuită” de Germania și Italia să cedeze, România se afla într-o situație tragică, fără ieșire.

Răspunsul guvernului de la București la Nota ultimativă, din noaptea de 26/27 iunie 1940, a fost acela de a se ajunge la o înțelegere fără a fi perturbate relațiile pașnice dintre România și Rusia sovietică, înțelegere care, de asemenea, să nu fi afectat teritoriul național românesc. „Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic – se arată în nota de răspuns – de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între URSS și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în

² Pe larg, **Istoria românilor**, vol VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 569.

³ Ap. V.Fl. Dobrinescu, **Bătălia pentru Basarabia**, vol. I, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 158.

⁴ **Ibidem**.

spiritul cel mai larg la discuțiunea amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic”⁵.

În speranța deșartă că sovieticii vor accepta discuții, guvernul Tătărescu propunea URSS-ului tratative pe această temă. Răspunsul guvernului român a fost considerat la Moscova ca nesatisfăcător și, în consecință, Veaceslav Molotov, într-o altă formulare, i-a comunicat lui Gh. Davidescu, în noaptea de 27/28 iunie, un nou termen pînă la care Bucureștiul trebuia să răspundă la ultimatum. Guvernul URSS – se arată în cea de a doua notă sovietică – „consideră răspunsul guvernului regal al României, din 27 iunie, ca imprecis deoarece nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntârziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei”. În consecință, guvernul sovietic propune: „1. În decurs de 4 zile, începând de la ora 14,00, ziua de 28 iunie, **să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele române;**

2. Trupele sovietice, în același timp **să ocupe** teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei;

3. În cursul zilei de 28 iunie, trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă...

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerea sus-menționată, nu mai târziu de 28 iunie ora 12,00 (ora Moscovei)”⁶.

În cele din urmă, România a trebuit să se apere într-un fel aume, astfel încât să nu se ajungă la conflict armat cu sovieticii, dar nici să consimtă la cedarea de teritorii românești. „Guvernul român – se arată în cea de a doua notă de răspuns a acestuia – pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să **primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic**” (subl.ns. – C.Cl.).

De observat că, răspunsul guvernului român este raportat la cea de a doua notă sovietică, în care nu este vorba de cedări teritoriale din partea României. În consecință, termenul **cedare teritorială**, în acest caz, nu este corect. În situația dată, evitarea conflictului armat de către România nu a însemnat, nu a fost un act de cedare teritorială, cum greșit folosesc

⁵ Ap. M. Mușat, I. Ardeleanu, **România după Marea Unire**, vol II/2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 1124.

⁶ **Ibidem.**

acest termen unii istorici și oameni politici. Este vorba aici, precum și în alte situații similare în istorie, de o retragere în fața invadatorului superior din punct de vedere militar, cu elementul specific prin care s-a anunțat în scris retragerea armatei române la somația sovietică, pentru a nu se ajunge la o confruntare cu orice preț, ceea ce ar fi convenit agresorului. Deci, guvernul român se vedea **„silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”, și nu să accepte „înapoierea Basarbiei, Uniunii Sovietice”, așa cum se stipula în prima Notă a guvernului de la Moscova.** Când armata română a fost nevoită să se retragă din Transilvania, Oltenia și Muntenia, în vremea primului război mondial, nu a cedat de bună voie aceste teritorii. Nici în anul 1940 nu a fost altceva decât o retragere temporară în fața unei mari amenințări. Dovada o face și intrarea României în război în vara anului 1941 cu scopul eliberării teritoriilor românești în discuție.

Este de observat, de asemenea, duritatea cu care guvernul URSS s-a adresat României, sprijinindu-se, cum singur o recunoaște, pe forță și nu pe adevăr, pentru că adevărul nu era de partea statului sovietic. Chiar dacă încerca să argumenteze, cu elemente așa-zis istorice, această ocupare de teritorii pe seama României, o făcea fără nici un fel de credibilitate.

Ciudat este și faptul că Moscova aplica această „sancțiune” României invocând Ucraina, fapt care putea fi contestat atunci. [Nu este târziu nici acum!] Guvernul ucrainean nu revendica, în schimb o făcea cel de la Kremlin. Nota sovietică, mai exact Ultimatumul constituie de la un cap la altul, o probă de neadevăr și abuz, practicate de statele revizioniste.

Altă soluție nu s-a întrezărit atunci, și nici astăzi nu ar putea fi estimată o alta în afară doar de aceea a rezistenței armate, care nu putea fi o alegere fericită. Aprecierea poate fi făcută cu exactitate, mai ales în prezent, după ce cunoaștem evenimentele.

Finlanda s-a opus cu armele și, cu tot statutul favorabil după cel deal doilea război mondial, teritoriile însușite de Moscova nu au fost restituite. Aceeși situație și cu Polonia. Japonia nici până astăzi nu a reușit să recupereze teritoriile intrate în componența Uniunii Sovietice. La fel China. Rezistența armată din partea României, fie și numai pentru „zece minute”, ar fi determinat prăbușirea ei totală. Guvernele de la Moscova și Berlin atâta așteptau, la care trebuie să adăugăm și pe cel de la Budapesta.

Cum în timpul războiului și un timp după terminarea acestuia, Stalin (conducătorul URSS în acea vreme) devenise răsfățatul conducătorilor americani și englez, soarta poporului român ar fi devenit mai mult decât dramatică. Acest aspect îl surprinde cu exactitate șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, generalul Țenescu, care cu durere, subscria la retragerea din Basarabia „pentru a nu fi obligați să cedăm mâine mai mult decât ceea ce ni se cere azi”⁷.

„Drama prin care trecea România – relevă Mihai Manoilescu, cunoscut diplomat și politician român – avea un element comun cu drama tuturor țărilor prinse în implacabilul clește germano-sovietic”. Dovada au făcut-o actele arbitrare, ce au urmat Pactului de Neagresiune, sovieto-german din august 1939, la adresa României din partea revizionismului internațional, așa cum a fost răpirea de către Ungaria a unei părți din Transilvania, ca urmare a Dictatului de la Viena (30 august 1940), precum și satisfacerea (tot ca o consecință directă a dictaturii marilor puteri europene de la acea vreme), a pretențiilor Bulgariei asupra sudului Dobrogei (Cadrilaterul).

Revenind la Notele ultimative sovietice administrate României, mai avem de adăugat următoarele: În data de 2 iulie 1940, Nicolae Iorga a prezentat în ședința Comisiilor de afaceri străine ale Parlamentului României un protest al oamenilor politici „care au lucrat la întregirea Țării” [1918]. Între altele, în acel protest se precizează faptul că România „a retras, numai înaintea invaziei, armata și funcționarii, fără să iscălească un act de cesiune...”⁸.

În aceeași ședință, primul-ministru Gh. Tătărescu, arăta între altele: „Declar aici în fața Parlamentului și a Țării; am hotărât evacuarea [nu cedarea – C.Cl.] Basarabiei și a Bucovinei de sus pentru a putea salva azi ființa statului român, și pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici – relua idea reputatul politician român – că am luat această hotărâre sub presiunea forței într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre, și lăsăm viitorului sarcina să judece actul nostru”⁹.

Amputările teritoriale impuse României de către forțe externe,

⁷ Gh. Tătărescu, **Mărturii pentru istorie**, București, 1996, p. 258.

⁸ Ap. Anatol Petrencu, în vol. **O istorie a românilor de pretutindeni**, București, 2000, tom II, p. 71.

⁹ Ap. Ion Șuța, **România în cumpăna istoriei**, București, Editura Științifică. 1991, p. 86.

exclud existența unor vinovății ale politicienilor români. Ele au constituit o calamitate determinată de ascensiunea nestingherită a politicii revizioniste în Europa, și a arbitrarilor impuse statelor victimă a puterilor agresive ale vremii.

Evocând drama poporului român din acea perioadă, Nicolae Iorga scria în paginile ziarului *Neamul Românesc*, din 4 septembrie 1940, următoarele: „**Așa mergem, din veac în veac, ca drumețul în calea lupilor. Ce nu întrebuițează acela a cărui carne se sfâșie! A aprins focurile mari pentru a opri o clipă fiarele, dar lumina lor se isprăvește și se stinge, și lăcomia e neistovit de răbdătoare. Poate, părinte disperat le-a aruncat din căruță și ceea ce era mai scump. A tras cu pușca și a dat cu parul, dar lupii erau mulți și sângele lui a înroșit zăpada. S-ar fi lupta cu un singur dușman cât de tare, dar el, drumețul, era prins din toate părțile. Și la urmă, când s-a văzut ce mai rămăsese din trupul lui, s-au găsit și minți ușoare, care, fără să fi putut urmări toate fazele tragediei, au spus, dând din cap în tăcere, atunci când drumul era acum plin de oameni, că jertfa acelei poște de sânge era un laș**”.

NICOLAE IORGA ȘI GHEORGHE I. BRĂTIANU – DOI ISTORICI ROMÂNI DE TALIE EUROPEANĂ*

Ioan Scurtu

Nicolae Iorga and Gheorghe I. Brătianu – two European-class Romanian historians

Abstract: The study is a comparative analysis on Nicolae Iorga's and Gheorghe I. Brătianu's life, mentality, and work, as well as on their role in promoting the Romanian and universal historiography in the first half of the 20th century. It is estimated - based on actual evidence - that the two great Romanian historians were highly prestigious personalities, who have enjoyed much appreciation from their contemporaries.

Tags: historiography, mentality, congress, magazine, institute, university, work

De-a lungul timpului, românii s-au impus în conștiința europeană și chiar mondială prin realizări de excepție, în variate domenii. Nume precum Constantin Brâncuși (sculptură), Henri Coandă (aviație). Ana Aslan (medicină), Dimitrie Gusti (sociologie), George Enescu (muzică) sunt bine cunoscute și recunoscute pe plan mondial.

Dintre istorici pot fi citați A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Vasile Pârvan, N. Iorga, Gheorghe I. Brătianu. La ultimii doi ne vom referi în continuare, urmărind o analiză comparativă, atât în ceea ce privește viața, concepția și opera lor, cât și evoluția istoriografiei mondiale la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea.

Diferența de vârstă între cei doi era de 27 ani (N. Iorga s-a născut în 1871, iar Gheorghe I. Brătianu în 1898), astfel că au aparținut unor generații diferite. N. Iorga era deja o personalitate marcantă a culturii românești, când Gheorghe I. Brătianu vedea lumina zilei. Primii pași în domeniul istoriografiei au fost făcuți de Gheorghe I. Brătianu sub îndrumarea și cu încurajarea lui N. Iorga.

Cu toată diferența de vârstă, între cei doi existau **multe similitudini**. Ambii s-au format ca istorici în urma studiilor efectuate în

---

* Comunicare susținută la Academia Oamenilor de Știință din România.

străinătate: N. Iorga în Franța, după care și-a susținut doctoratul în Germania (la Leipzig), iar Gheorghe I. Brătianu a obținut licența, precum și doctoratul la Paris. Ambii au fost profesori de istoria universlă: Iorga la Universitatea din București (1895-1940), Brătianu la Universitatea din Iași (1923-1940) și apoi la cea din București (1940-1947).

Atât N. Iorga, cât și Gheorghe I. Brătianu s-au implicat în viața politică, devenind șefi de partide: Iorga a întemeiat, în 1910, Partidul Naționalist-Democrat, iar Gheorghe I. Brătianu a constituit, în 1930, Partidul Național-Liberal (georgist).

Au avut o moarte tragică: N. Iorga a fost asasinat de legionari în 1940, iar Brătianu și-a găsit sfârșitul în închisoarea din Sighet (1953).

Similitudini există și în privința preocupărilor privind problemele teoretice, temele abordate în cursurile și în scrierile lor, precum și prin implicarea în comunitatea internațională a istoricilor.

Cei doi istorici români au participat la **dezbaterele de idei** privind istoriografia. La mijlocul secolului al XIX-lea istoriografia europeană era dominată de romantism. În prim-plan erau puse personalitățile eroice și marile bătălii, imaginația și propria „trăire” ocupând un loc important.

Ca o contra-reacție, spre sfârșitul acestui secol a apărut „școala critică”, potrivit căreia istoria trebuia scrisă numai pe bază de documente, cu detașare și deplină imparțialitate.

La începutul secolului al XX-lea s-a impus concepția potrivit căreia istoricul trebuia să promoveze o viziune globală, integratoare ale tuturor activităților umane. Chiar în anul 1900, istoricul Henri Berr a început să editeze *Revue de synthèse historique* și colecția **L'évolution de l'humanité**, din care în perioada interbelică au apărut 60 de volume.

N. Iorga a fost unul **dintre cei mai activi istorici europeni** de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. În 1911 acesta aprecia că istoricul trebuia să fie un animator neobosit al tradițiilor naționale, un mărturisitor al unității neamului său peste hotarele politice și de clasă, un descoperitor de idealuri. În opinia sa, rolul dominant în evoluția omenirii îl aveau ideile, dar cercetarea istorică trebuia să cuprindă toate aspectele activității umane. Această concepție a fost expusă în 1913 la Congresul internațional de științe istorice, desfășurat la Londra, în comunicarea **Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du Moyen Age**. În cele două volume din **Histoire et historiens depuis cinquante ans**, publicate la Paris în 1927, N. Iorga făcea un bilanț al diverselor școli istoriografice, inclusiv al istoriografiei românești, pe care

o integra în istoriografia europeană.

La sfârșitul primului deceniu de după Marele Război (Primul Război Mondial), istoriografia mondială își căuta noi căi de evoluție. Foarte activi s-au dovedit a fi istoricii francezi Lucien Febre și Marc Bloch, care militau pentru o abordare interdisciplinară a problemelor de istorie, un loc important ocupându-l sociologia, economia politică, studiul mentalităților.

În acea perioadă de frământări s-a desfășurat, în Norvegia (la Oslo), Congresul internațional de istorie. A fost momentul întâlnirii lui Gheorghe I. Brătianu cu Marc Bloch, cei doi istorici făcând un util schimb de opinii. Un an mai târziu, în 1929, Marc Bloch și Lucien Febre au înființat revista *Annales d'histoire économique et sociale*, care publica studii interdisciplinare, bazate pe istorie, sociologie, etnografie, economie politică etc. Gheorghe I. Brătianu a devenit unul dintre cei mai activi colaboratori ai acestei reviste.

Școala de la *Annales* a intrat în dispută cu vechea istoriografie, în care accentul era pus pe factorul politic.

O asemenea controversă s-a înregistrat și în România, între „școala nouă” reprezentată de Gheorghe I. Brătianu, Constantin C. Giurescu și P.P. Panaitescu, și „școala veche” a lui N. Iorga. În realitate nu era atât vorba despre concepții diferite, cât de dorința tinerilor istorici de a se emancipa de sub tutela dominatoare a lui N. Iorga. Mai ales Constantin C. Giurescu și-a făcut o profesie din a scormoni în opera lui N. Iorga și a găsi o dată greșită sau un nume scris eronat.

Gheorghe I. Brătianu a continuat să-i poarte o mare stimă lui Nicolae Iorga, precizând: „Se cuvine să nu uităm pe umerii cui ne-am ridicat pentru a privi peste peretele despărțitor, iar altora le este dat să cumpănească cu judecata lor opintirea uriașului pe care se sprijină contribuția acelor ce pot privi mai departe, fiindcă au venit mai târziu”.

La Congresul internațional de istorie desfășurat în Elveția (la Zürich) în 1938, Gheorghe I. Brătianu a prezentat comunicarea **Une nouvelle histoire de l'Europe au Moyen Age: la fin du monde antique et le triomphe de l'Orient**. Elaborată în spiritul Școlii de la *Annales* comunicarea a fost primită cu mult interes de cea mai importantă reuniune a istoricilor din întreaga lume.

La același Congres, N. Iorga a prezentat o comunicare de înaltă ținută teoretică privind „permanențele istoriei” care, în concepția sa, erau: *pământul* (mediul geografic), *rasa* (poporul) și *ideea* (rațiunea).

Bucurându-se de o largă apreciere în lumea specialiștilor, N. Iorga a fost ales vicepreședintele Comitetului Internațional de Științe Istorice pe o perioadă de 5 ani.

Atât N. Iorga, cât și Gheorghe I. Brătianu s-au înscris în **curentul înnoitor al istoriografiei mondiale**, care-și propunea să reconstituie trecutul cu luminile și umbrele lui. Întemeindu-se pe documentele de arhivă, cei doi istorici apreciau că atunci când acestea lipseau nu trebuia lăsat un loc gol, ci să se recurgă la alte izvoare, inclusiv orale, la folclor, să facă analogii, să-și pună în funcțiune imaginația și chiar fantezia pentru a oferi o operă coerentă și credibilă asupra evoluției omenirii din cele mai vechi timpuri până în actualitate.

N. Iorga aprecia că „fiecare loc de pe pământ are o poveste a lui, dar trebuie să tragi bine cu urechea ca s-o auzi și trebuie un dram de iubire ca s-o înțelegi”. Tot N. Iorga scria: „Fiecare nație e o energie având izvoarele și împrejurările ei deosebite, caracterul și misiunea ei specială. Dar nici una din aceste energii nu se poate izola absolut pentru studiu și nu trebuie să fie izolată pentru aceasta. Trăiesc doar în același aer și merg pe același pământ”. În viziunea sa, istoria universală nu era o suită de istorii naționale, ci un ansamblu de relații culturale, politice, economice, de transformări, potențări și slăbiri. Procesele istorice trebuiau analizate atât secvențial, cât și în procesul derulării lor. Astfel, istoricul român N. Iorga pregătea terenul pe care avea să se afirme Fernand Braudel, care a introdus conceptele de „durată scurtă” și „durată lungă” a istoriei, abordate într-o viziune globală.

N. Iorga și Gheorghe I. Brătianu se numără printre promotorii unei noi științe – *geopolitica*, un concept lansat de suedezul Rudolf Kjellen în 1899, care avea să capete consistență după Primul Război Mondial.

Cei doi istorici s-au preocupat de crearea unui **cadru organizatoric** adecvat pentru o activitate coerentă și substanțială. În acest scop au editat **reviste** cu o periodicitate stabilă.

N. Iorga a fost inițiatorul primei reviste de istorie din România (până atunci problemele de istorie erau abordate în reviste culturale, cu un profil mozaicat). Aceasta a apărut în 1915 cu titlul *Revista Istorică* și publica studii cu o tematică diversă. Un spațiu consistent era acordat pentru note și recenzii aspra cărților publicate în țară și în străinătate. Din 1924, N. Iorga a editat *Revue historique de Sud-Est Européen*, iar începând cu 1938 a asigurat conducerea *Buletinului Comisiei Istorice a României*, editat de Ion Bogdan începând din 1916.

La rândul său, Gheorghe I. Brătianu a editat, din 1931 până în 1947, *Revista Istorică Română*, împreună alți colegi de generație: Constantin C. Giurescu, Scarlat Lambrino, P.P. Panaitescu. De asemenea, Gheorghe I. Brătianu a fost unul dintre fondatorii revistei *Geopolitica și Geo-istoria*, subintitulată *Revistă Română pentru Sud-Estul European*, care a apărut în anii 1941-1944.

Pe lângă activitatea în cadrul catedrei univesitare, N. Iorga și Gheorghe I. Brătianu au condus **institute** de cercetare științifică. N. Iorga a fondat în 1914 Institutul de Studii Sud-Est Europene, iar după îndelungi stăruințe, a reușit să înființeze, în 1937, Institutul de Istorie Universală pe care l-a condus până la moartea sa în noiembrie 1940. Succesorul său la Catedra de Istorie Universală a Universității din București, a devenit Gheorghe I. Brătianu, care în 1941 a preluat și conducerea Institutului de Istorie Universală, căreia i-a dat numele întemeietorului.

Publicarea izvoarelor istorice s-a aflat în atenția ambilor istorici. Înzestrat cu o uriașă putere de muncă și având multiple cunoștințe în domeniul paleografiei și al limbilor străine, N. Iorga a publicat, între 1901 și 1916, singur, 31 volume intitulate **Studii și documente cu privire la istoria românilor**, la care se adaugă alte patru volume din **Colecția Hurmuzachi (1897-1917)**. Ulterior, marele istoric a editat alte câteva zeci de volume de documente istorice.

La rândul său, Gheorghe I. Brătianu a publicat câteva volume de documente, între care cel intitulat **Actes de notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290)**, apărut în 1927.

Cum era firesc, N. Iorga și Gheorghe I. Brătianu au acordat o atenție specială **istoriei românilor**.

Cărțile lui N. Iorga din acest domeniu sunt de ordinul sutelor, ele privind personalități (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Alexandru Ioan Cuza, Carol I, regele Ferdinand etc), evenimente deosebite (războaiele cu turcii în Evul Mediu, Războiul de Independență din 1877, Războiul Unității Naționale din 1916-1919, încoronarea de la Alba Iulia din 1922), aspecte sociale și culturale (drumuri și orașe, sate și mănăstiri, chipuri și icoane) etc. etc. O încununarea acestui uriaș efort a fost monumentală lucrare **Istoria Românilor**, în 11 volume, apărute în anii 1936-1939.

Gheorghe I Brătianu a publicat mai multe zeci de studii și câteva cărți privind istoria românilor, cu analize speciale asupra formării și continuității poporului român, constituirii statelor medievale românești,

organizării sociale și politice a românilor în Evul Mediu.

Între acestea, **Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești** (1945); **Sfatul Domnesc și Adunările de Stări în Țările Române în cadrul istoriei universale** (care avea să fie publicată abia în 1995); **Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu** (1939); **Cuvinte către români. Zece conferințe și prelegeri** (1942).

Ambii istorici au publicat lucrări de **istoria românilor în limbi de circulație internațională**, oferind astfel străinilor posibilitatea de a cunoaște trecutul acestui popor.

Încă din 1902, N. Iorga a publicat **Scènes et histoire du passé Roumain**. În 1905 a apărut la Gotha lucrarea în două volume **Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen**, tradusă apoi în limba română cu titlul **Istoria poporului românesc**, în patru volume. În 1911, N. Iorga a publicat în limba italiană **Breve storia del Rumeni**, iar în 1925 în engleză **A History of Romania**.

Dintre lucrările lui Gheorghe I. Brătianu privind istoria românilor publicate în limbi de circulație internațională menționăm: **Un énigme et un miracle historique: le peuple roumain** (1937, cu o nouă ediție în 1942), în care a demonstrat autohtonismul românilor și faptul că formarea poporului român a fost un proces istoric firesc, și nu o enigmă, așa cum încerca să acrediteze istoriografia maghiară și o bună parte a celei occidentale. Gheorghe I. Brătianu a publicat în 1943 cartea **Le problème de la continuité daco-romaine** și lucrarea de sinteză intitulată **Origines et formation de l'unité roumaine**, demonstrând că unitatea a constituit o coordonată esențială a evoluției poporului român. Tot în timpul războiului a tipărit cartea **La Bessarabie. Droits nationaux et historiques** (1943).

Atât N. Iorga, cât și Gheorghe I. Brătianu s-au preocupat de **încadrarea istoriei românilor în ansamblul istoriei universale**.

Spre exemplu, referindu-se la tradiția istorică privind formarea statelor românești, Brătianu admitea posibilitatea existenței lui Negru Vodă și a descălecatului în general, argumentând că și în cazul altor popoare tradiția s-a dovedit a fi apropiată de realitate. El cita legendele privind Troia, întemeierea Romei, rolul lui Wilhelm Tell etc.

În 1936, Brătianu publica un amplu studiu intitulat **La Roumanie et la crise du système politique européen**, iar în 1941 lucrarea **Deuxième mémoire sur la question roumaine en 1940: le**

démembrement de la Roumanie ou clearing démographique et territorial du Sud-Est de l'Europe (cu ediții în germană și italiană).

N. Iorga a fost prolific și în acest domeniu. În 1935-1936 a publicat lucrarea **La place des Roumains dans l'histoire universelle**, 3 volume, iar în anii 1937-1945 i-a apărut în limba franceză **Histoire des Roumains et de la roumanité orientale**.

N. Iorga a fost primul istoric român care s-a încumetat să abordeze **probleme de istorie universală**. Din inițiativa profesorului s-a editat *Bulletin de l'Institut pour l'Etude de l'Europe Sud-Orientale* (1914-1922) și apoi *Revue Historique de Sud-Est Européen* (1924-1940). În România s-a desfășurat cel dintâi Congres de studii sud-est Europene (1924), prima mare reuniune internațională pe teme de istorie organizată de țara noastră.

Cu lucrarea **The Byzantine Empire**, publicată în 1907, N. Iorga s-a impus ca unul dintre cei mai renumiți specialiști în istoria acestui imperiu, beneficiind de aprecieri elogioase din parte reputatului istoric Charles Diehl. În 1934, Iorga a tipărit **Histoire de la vie Byzantine Empire** (3 volume), iar în 1940 **Etudes Byzantines**. De un larg interes s-a bucurat lucrarea, devenită clasică, **Byzance après Byzance**, în care a argumentat ideea că, după cucerirea Constantinopolului de către otomani, Țările Române au asigurat supraviețuirea elementelor de civilizație Bizantină.

Profesorul Iorga a acordat o atenție specială istoriei Imperiului otoman, publicând, între 1908 și 1913, lucrarea **Geshichte des osmanischen Reiches** (5 volume), în care a lansat ideea că Țările Române au asigurat supraviețuirea elementelor de civilizație bizantină după cucerirea Constantinopolului de către otomani. A publicat, în limba franceză, mai multe cărți consacrate cruciadelor, începând cu Philippe de Mézières, care a constituit subiectul tezei sale de doctorat. N. Iorga s-a preocupat și de istoria popoarelor din Peninsula Balcanică, subliniind unitatea acestei zone, ca arie de civilizație. În 1913 a publicat **Istoria statelor balcanice în epoca modernă**, tradusă în 1914 în limba franceză. În 1925 a publicat, la Paris, **Histoire des Etats Balcaniques jusqu'a 1924**.

N. Iorga nu a ezitat să cerceteze și să publice lucrări privind istoria unor țări, popoare și personalități din centrul și vestul Europei, concurându-i, într-o manieră pozitivă, pe colegii săi de la Universități cu renume. Menționăm **Istoria poporului francez** (1919), **Cugetare și faptă germană** (1918), **Originea și dezvoltarea statului austriac** (1918), precum și istorii ale Spaniei, Italiei, Portugaliei, Angliei,

Poloniei, Rusiei, Ungariei, Elveției, Albaniei.

În 1921-1922 a publicat trei volume intitulate: **Papi și împărați; State și dinastii; Revoluții politice și întregiri naționale.**

Pe N. Iorga l-a interesat istoria oamenilor care locuiau în preajma apelor, drept care a publicat **Chestiunea Rinului** (1912), **Chestiunea Dunării** (1913), **Chestiunea Mării Mediterane** (1914), **Chestiunea oceanelor** (1919), subliniind de fiecare dată impactul mediului geografic asupra existenței umane. În aria sa de cercetare s-au aflat instituțiile și evoluția lor, astfel că în anii 1920-1922 a tipărit lucrarea **Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale în Europa** (3 volume).

În 1926-1928, N. Iorga a publicat o sinteză de istorie univesală cu titlul **Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité** (4 volume). Spre sfârșitul vieții, el și-a propus să scrie o masivă istorie universală, intitulată **Istoriologie umană**, anunțată în 1937, în cuvântul de deschidere a Institutului de Istorie Universală. După o viață de om, în care adunase un material documentar uriaș, N. Iorga își punea problema modului cum va realiza o asemenea operă, surprinzând liniile generale de evoluție a umanității. În prefața lucrării, pe care se pregătea să o scrie, nota: „Aș fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent <poetic> pentru a fi mai aproape de adevăr”. Cu alte cuvinte își propunea să scrie o istorie frumoasă, clară și accesibilă. O istorie în care accentul să fie pus pe evoluția civilizației și a stărilor de spirit. Din păcate, N.Iorga nu a apucat să scrie decât prefața, introducerea, câteva considerații privind metoda și fragmente din primul volum, suficiente totuși, pentru a deschide noi orizonturi istoriografiei românești, europene și universale.

Pe drumul deschis de Iorga avea să se afirme, după cel de-al Doilea Război Mondial, marele istoric francez Georges Duby, care a propus ca termenul de civilizație să capete un conținut mai larg prin acordarea unei atenții speciale evoluției mentalităților.

O activitate atât de prodigioasă i-a atras lui Iorga laurii meritați, primind titlul de Doctor Honoris Causa al Universităților din Strasbourg, Lyon, Geneva, Vilnius, Oxford, Paris, Bratislava, Roma, Alger, de membru al Academiiilor din Veneția, Cracovia, Lisabona, Roma, Varșovia, Santiago de Chile etc. etc. Istoricul român a fost o prezență activă și prestigioasă la Universitățile și Academiiile menționate, dar și la multe altele, fiind receptat ca una dintre cele mai ilustre personalități ale acelor timpuri.

La rândul său, Gheorghe I. Brătianu a adus importante contribuții

privind istoria universală, mai ales a evului mediu. A publicat lucrări remarcabile privind imperiul bizantin, comerțul orașelor italiene și mai ales istoria Mării Negre. Dintre lucrările sale menționăm: **Vicina. Contribution à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobrogea** (1923), **Etudes byzantines d'histoire économique et sociale** (1938). Un real interes au suscitât lucrările **Le problème des frontières roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et du Congrès de Berlin** (1928), **Napoleon III et les nationalités** (1934), precum și **Bismarck and Ion C. Brătianu** (1939).

După moartea lui N. Iorga, Gheorghe I. Brătianu s-a considerat **continuatorul și discipolul** acestuia. În 1942, la inaugurarea cursului său la Școala Superioară de Război, Gheorghe Brătianu afirma: „Îmi este dat să urmez și aici, cum am urmat și la Universitate, activității lui Nicolae Iorga. Această împrejurare m-a făcut să mă opresc la tema acestor câteva conferințe pe care voi avea cinstea să le dezvolt în fața Dvs. [...] Când am fost întrebat ce conferințe vreau să dezvolt în fața Dvs., întâia întrebare pe care mi-am pus-o a fost aceasta: despre ce v-ar fi vorbit Nicolae Iorga, dacă i-ar fi fost dat să rămână în viață și să vă vorbească mai departe de la această catedră?

Mi-am închipuit atunci că, dacă ar fi trăit, tot aceeași temă ar fi ales-o, poate cu alt titlu, dar în orice caz, conținutul gândirii ar fi fost același, pentru că împrejurările în mijlocul cărora se desfășoară acest curs l-ar fi determinat desigur și pe el să aleagă același subiect al conferințelor sale”.

Discursul de recepție rostit de Gheorghe I. Brătianu la 26 mai 1943, cu prilejul primirii sale în Academia Română s-a intitulat **N. Iorga - istoric al românilor**. Cu un alt prilej, în 1945, Gheorghe I. Brătianu, declara: „Dintre diferitele metode de a expune istoria universală, e de preferat din punctul de vedere al cercetării și al varietății aspectelor, aceea folosită de Nicolae Iorga: urmărirea unei anumite probleme în decursul timpului, fie să ne mărginim la un anumit spațiu geografic, fie să cercetăm o chestiune de însemnătate și influență generală”.

Gheorghe I. Brătianu a continuat să fie preocupat de îmbogățirea concepției privind scrierea istoriei, remarcându-se prin ideile sale novatoare. În 1942 el aprecia că existau trei categorii de spații: etnic, vital și de securitate. Spațiul etnic reprezenta „arealul pe care trăiește același neam, poporul cu același grai și aceeași conștiință a originii”. Spațiul vital reprezenta un concept ce aparținea geopoliticii, el

constituind „întinderea dincolo de limitele populației de aceeași origine”. Spațiul de securitate cuprindea „aceleași regiuni și puncte fără de care o națiune nu poate îndeplini nici misiunea ei istorică, nici posibilitățile care alcătuiesc destinul ei”. Asemenea idei, formulate de istoricul român aveau să fie reluate și aprofundate la congresele internaționale de istorie de după cea de-a doua conflagrație mondială.

Chiar în condițiile vitrege ale războiului, Gheorghe I. Brătianu a continuat să țină legătura cu colegii săi din străinătate. În aprilie 1944, el adresa o scrisoare deschisă lui W.G. Leland, președintele Comitetului Internațional de Istorie, în care-i cerea să intervină pe lângă guvernul SUA pentru a pune capăt bombardamentelor asupra României, cărora le-au căzut victimă mii de persoane nevinovate și care au produs uriașe distrugerii materiale. Gheorghe I. Brătianu scria: „Ce judecată se cuvine distrugerilor care au lovit în zilele din urmă țara mea, nu în obiectivele ei militare, nici în instalațiile ei industriale, nici căile ferate, dar în instituțiile ei de știință și cultură [...] Nu vă cutremurați oare deopotrivă, aflând că după ce Iorga a fost răpus în persoana sa, astăzi Universitatea cu truda lui clădită i se nimicesc și urmele operei sale?” Scrisoarea se încheia cu cuvintele: „Sunteți istoric, domnule președinte: *nollesse oblige*”.

Gheorghe I. Brătianu, chiar dacă nu a avut notorietatea lui N. Iorga, a fost unul dintre marii istorici ai vremii sale. Acest fapt este evidențiat de faptul că a fost Doctor Honoris Causa al Universității din Bonn, membru al Societății de Științe și Litere din Boemia, al Institutului Kondakov din Praga, al Comitetului Internațional de Studii Istorice etc.

Opera de căpetenie a lui Gheorghe I. Brătianu a fost **La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane**. Inițial a fost un curs ținut la Universitatea din București în 1941-1943, urmat de mai multe studii. În buna tradiție a *Annalelor*, Brătianu a realizat o „istorie vivanță”, a omului în relația sa cu mediul înconjurător, evidențiind rolul comerțului, a invaziilor populației de stepă, precum și lupta marilor puteri pentru a stăpâni strâmtoarele Mării Negre.

Ca și N. Iorga, nu și-a văzut tipărită lucrarea cea mai dragă a inimii sale. Dacă Iorga nu-a apucat decât să schițeze **Istoriologia umană**, Gheorghe Brătianu și-a încheiat opera capitală, **La Mer Noire**, dar care a fost publicată în 1969, la 16 ani de la moartea sa, și nu în România, ci la München. A apărut în limba română abia în 1998.

Pentru comunitatea internațională a istoricilor această lucrare a

constituit o adevărată surpriză, deoarece o devansase pe cea mai celebră monografie consacrată unei Mări, dar scrisă în aceeași manieră. Este vorba despre **Marea Mediterană** publicată de Fernand Braudel în 1949.

În concluzie, apreciem că, dincolo de vicisitudinile timpurilor, rămâne esențial faptul că N. Iorga și Gheorghe I. Brătianu sunt doi istorici români de frunte care, prin opera și concepția lor, s-au impus pe plan european și chiar mondial.

Bibliografie selectivă:

- Mihail Berza, **Nicolae Iorga**, București, 1965
 Fernand Braudel, **Ecrits sur l'histoire**, Paris, 1969
 Gheorghe I. Brătianu, **Teorii nouă în învățământul istoriei**, Iași, 1926
 Idem, **Concepțiunea actuală a istoriei medievale**, București, 1924
 Vasile Cristian, **Istoriografia generală**, București, 1979
 N. Iorga, **Două concepții istorice**, București, 1911
 Idem, **Generalități cu privire la studiile istorice**, ediția a II-a, București, 1944
 Paul E. Michelson, **Gheorghe Brătianu's Inaugural Lecture on Medieval Historiography**, Iași, 1988
 Petre Otu și Aurel Pentelescu, **Gheorghe I. Brătianu. Istorie și politică**, București, 2003
 Valeriu Râpeanu, **N. Iorga. Omul, opera, prietenii**, București, 1993
 Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei române.1866-2003. Dicționar**, București, 2003
 Ioan Scurtu (coordonator), **Istoria Românilor**, vol VIII. **România Întregită (1918-1940)**, București, 2003
 Victor Spinei, **Confluente istoriografice românești și europene: Gheorghe I. Brătianu**, Iași, 1998
 Pompiliu Teodor, **Evoluția gândirii istorice românești**, Cluj, 1970
 Alexandru Zub, **Istorie și istorici în România interbelică**, Iași, 1989

G.I. BRĂTIANU - ISTORIE ȘI CIVISM*

Alexandru Zub

G.I. Brătianu – histoire et civisme

Résumé: Dans cet article, l'auteur raconte la fin tragique du grand historien G.I. Brătianu, qui n'avait que 55 années hors tension, puis tué en prison à Sighet. À le 5 mai 1950 a été arraché du banc d'écrivain, sombre et humiliés en prison, refusant de quitter le pays. Nous avons également présenté une série de manuscrits étroite enregistrés l'histoire, qui ont été publiées beaucoup plus tard.

Mots-clés: Brătianu, histoire, civisme, historiographie, dictature.

La puțin timp după ce împlinise 55 de ani, vârstă optimă pentru creația istoriografică, G.I. Brătianu a fost ucis în închisoarea de la Sighet, unde se aflau *depuși*, cu sau fără judecată, marii demnitari din vechiul regim, spre a fi – pesemne – cât mai aproape de granița sovietică. Mulți și-au sfârșit acolo zilele, iar supraviețuitorii aveau să fie supuși la noi umilințe, sub un regim ce se declara „democrat-popular”. Era însă o dictatură comunistă și încă una de tip stalinist. Asupra caracterului acestui regim, încă din faza emergenței sale, istoricul nu-și făcea iluzii, știind bine că e necruțător cu adversarii și că nu ezită a lichida orice opoziție deschisă ori potențială. În timp ce comuniștii puneau mâna sistematic pe pârgھیile puterii, sprijiniți de trupele ocupante, unii oameni politici mai sperau că influența sovietică se va estompa treptat în favoarea celei americane și că se va reveni la normal.

G.I. Brătianu însă era destul de lucid și de ferm în gândire pentru a ști că nenorocirile se aflau abia la început. „Noi asistăm la ridicarea cortinei asupra dramei poporului nostru”, ar fi spus el, în 1947, convins că în *actul* următor țara avea să devină „o colonie sovietică”¹. Era un moment când istoricul se putea salva, personal, punându-se la adăpost în Occident, cum au făcut alții, sau primind oferta de a lucra într-o instanță internațională, cum ne asigură prietenul său francez Vincent Laurent,

---

* Text preluat, cu alt titlu, din *Dacia literară*, XIII, 3(50), 2003, p. 1-2.

¹ Apud Marius Ghilezan, *G.I. Brătianu a prezis: „Țara va deveni o colonie sovietică”*, în *România liberă*, LI, 931 (27 apr. 1993), p. 3.

căruia n-a ezitat să-i replice: „Les Brătianu ne desertent pas la Roumanie!”² Prin el se rostea astfel seria de strămoși ce contribuiseră la edificarea țării. Istoricul se voia solidar cu făuritorii de istorie, el însuși fiind și un om politic de impunătoare statură. A ales, ca și Iuliu Maniu, să împărtășească destinul colectiv, care era departe de a se lumina, după un război teribil, urmat de marile neliniști și tragedii umane din anii de urgență a puterii comuniste.

La 5 mai 1950, G.I. Brătianu a fost smuls brutal dintre ai săi, de la masa de lucru, plină de manuscrise, unde se acumulasero noile-i contribuții istoriografice, pentru a fi aruncat în închisoare, la Sighetul-Marmației. Acolo s-a și stins, după îndelungi chinuri și umilințe, în urmă cu cinci decenii. Scriind despre maestrul său Marc Bloch, mort și el în circumstanțe tragice, într-un lagăr nazist, G.I. Brătianu își amintise de acel **Hymne à la Mort** unde Ronsard invocase Cerul pentru a-i hărăzi o moarte bruscă, la margine de țară: „Mais puisqu'il faut mourir, donne moi que soudain je te puisse encourir ou pour l'honneur de Dieu ou pour servir mon prince, navré, poitrine ouverte, *au bord de ma province*”³. S-a stins în adevăr el însuși la capăt septentrional de țară, după o reclusiune chinuitoare, iar rămășițele, ascunse noaptea într-un cimitir local, s-au pierdut fără urmă. Un destin tragic, asumat cu eroism, într-o vreme ce avea atâta nevoie de atitudini exemplare!

Au rămas totuși, din ostenelele dinaintea reclusiunii, o serie de manuscrise, care au văzut pe rând lumina tiparului, grație mai ales devotatului său prieten, bizantinologul Vincent Laurent, care îl asistase la conducerea Institutului de Istorie Universală în calitate de consilier științific. **La Mer Noire, dès origines à la conquête ottomane** (München, 1969), urmată de **Sfatul Domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române** (Evry, 1977) sunt cele mai însemnate, prima fiind tradusă și tipărită apoi în țară (1988), prin osteneala unuia dintre colegii noștri, Victor Spinei⁴. Avatarurile ediției în cauză ar merita, fără îndoială, un popas istoriografic, căci dezvăluie pe de o parte prezența lui G.I. Brătianu în orizontul breslei, solidaritatea acesteia cu marii înaintași, pe linia unui profesionalism salutar, însă și poziția ambiguă a unui regim ce se voia legitimat prin asumarea ideii naționale, în timp ce nu admitea ca G.I. Brătianu, istoric și om politic

² Vincent Laurent, **Préface**, în Georges I. Brătianu, **La Mer Noire**, Monachii, 1969, p. 5-6.

³ **Ibidem**, p. 9.

⁴ G.I. Brătianu, **Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană**, ed. Victor Spinei, București, 1988.

simbolizând prin excelență acea idee, să stea, prin opera sa, la îndemâna oricui.

Restituția manuscriselor s-a produs în diaspora intelectuală, prin devotamentul unor oameni de spirit și de inimă, precum Monseniorul Octavian Bârlea, care prezida *Societas Academica Dacoromana*, Emil Turdeanu, N. Beldiceanu ș.a. Dispunem acum și de o bibliografie esențială⁵, care trebuie completată desigur cu ceea ce s-a scris la noi despre marele istoric, cu ediția amintită a sintezei despre **Marea Neagră**, cu cele **Câteva observații generale asupra istoriei românești a vremurilor de mijloc**, formulate de G.I. Brătianu, ca student, la 19 ani⁶, cu *materialele* relative la „școala nouă“ de istorie nu mai puțin⁷. Căci recuperarea, cu inerentul decalaj impus de situație, s-a produs nu numai în exilul românesc, ci și într-o parte a comunității istoriografice din țară, cea care a continuat să creadă în valorile naționale și să-i evoce fără teamă pe slujitorii lor.

La Iași s-a făcut, sub acest unghi, poate mai mult ca oriunde. S-au publicat scrisori și acte în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, s-a scos, sub redacția lui Victor Spinei, la nouă decenii de la nașterea istoricului, un volum *in memoriam*, cu un titlu voit neutral (**Confluente istoriografice românești și europene**, 1988), s-au întocmit diverse studii pe o temă ori alta, o conferință publică a fost rostită aici de un colaborator apropiat al istoricului, Dan A. Lăzărescu, atunci când orizontul nostru părea definitiv închis în noaptea totalitară. Mai sunt însă atâtea de făcut. Bibliografia, ca și opera, necesită încă explorări amănunțite, apel la arhive și la mărturiile celor care l-au cunoscut. O sinteză asupra lui G.I. Brătianu se anunță stringent necesară. La un secol de la nașterea marelui istoric și om politic nu avem încă la îndemână opera întreagă și o bună monografie: gest minimal de restituție, de solidaritate etico-profesională, de refacere a sensului duratei noastre colective, în acel cadru comparatist la care G.I. Brătianu s-a raportat mereu.

Istoricul, a spus-o N. Iorga în discursul solemn la Academie, este și „un amintitor neobosit al tradițiilor naționale, un mărturisitor al unității neamului peste hotare politice și de clase, un predicator al solidarității de

⁵ Idem, *La Mer Noire*, p. 18-32.

⁶ *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, XVI, 1, 1988, p. 453-467.

⁷ *Ibidem*, XXII, 1, 1985; XXIII, 1, 1986; XXIV, 2, 1987.

rasă și un descoperitor de ideale, spre care cel dintâi trebuie să meargă, dând tineretului ce vine după noi exemplul”⁸. L-a dat el însuși, Iorga, până la ultima suflare, produsă și ea în circumstanțe de un dramatism cutremurător. L-a dat, până la capăt, eroic, și urmașul său sub multiple aspecte, G.I. Brătianu, în care se recunosc lesne ipostazele deja amintite, pe linia tradiției naționale și a perspectivelor noastre ca neam. Nimic mai caracteristic decât faptul că în 1943, acesta din urmă a ținut să reediteze, după un secol, faimosul **Cuvânt introductiv** al lui Kogălniceanu, spre a sublinia și mai mult permanența unui mesaj, continuitatea misionară.

Ca „mărturisitori întru taina morții“ (expresia lui Pârvan)⁹, pe care o caută cronotopic, la nesfârșit și fără iluzia unei cunoașteri depline, istoricii se simt, trebuie să se simtă, solidari cu breasla lor, știind bine că istoria acesteia constituie încă o șansă – poate nu cea mai mică – de acces la mentalitatea profundă a unei comunități. „Căci între zâna Clio și închinătorii ei, insista autorul **Memorialelor**, e această legătură sfântă: din lumina cea caldă a soarelui vieții de azi, rugătorii ei se coboară în întunericul cel de sub pământ, unde locuiesc umbrele nemângâiate. Și închinătorii către Clio ard acolo în întuneric sufletul lor, ca să facă lumină și să dea căldură, să dea contur și să remodeleze trup palidelor vedenii, așa de tare uitate. Și celor care-și ard mai credincios și fără cruțare sufletul pentru morți Clio le dă, prin grai și în scrisul pe piatră, răsunet și linie a eternității”¹⁰. Iată un gând consolator, care privește nu numai destinul lui G.I. Brătianu, ca istoric, dar și pe acela al urmașilor săi întru istoriografie.

A obține epigramatic recunoașterea posterității e un semn de izbândă întru același gând, merit să asigure tonusul moral și ideatic al lumii. Un gând ce solidarizează generațiile, făcându-le pe toate contemporane, potențând acel idealism activ care l-a făcut pe G.I. Brătianu să accepte jertfa supremă și să devină un exemplu pentru alții, un simbol.

⁸ N. Iorga, **Generalități cu privire la studiile istorice**, București, 1944, p. 98.

⁹ V. Pârvan, **Scrieri**, ed. Alexandru Zub, București, 1981, p. 492-493.

¹⁰ *Ibidem*, p. 495.

EPISTOLE ISTORICE (V)

Virgil Mihailescu-Bîrliba

Historical letters (V)

Abstract: The correspondence with other historians continues to be published, as we did in the previous number of Zargidava journal (**Historical Letters**, I-IV, in vols. XI-XIII, 2011-2014).

There are published letters (15) coming from a well-known researcher – professor Gheorghe Poenaru Bordea – an archaeologist, numismatist and historian of Antiquity.

The respective letters reveal some difficulties of the archaeological researches in the last half of the 20th c., especially regarding the archaeological excavations and the publication of their results.

Keywords: Correspondence, Gheorghe Poenaru Bordea.

După ce în numerele anterioare ale revistei *Zargidava* (**Epistole istorice**, I-IV, în vol. X-XIII/2011-2014) am publicat o parte din corespondența purtată cu mai mulți dintre renumiții istorici ai Antichității, plecați acum într-o lume mai bună, continui și de această dată să fac edite alte documente, care, după cum sper, pot contribui la o mai bună și mai umană cunoaștere a eforturilor și zbucrii prin care trece cercetătorul pentru a ajunge la ceea ce crede el că reprezintă adevărul istoric.

Subliniez faptul că fac cunoscute doar misivele celor plecați dintre noi. De asemenea, mă simt obligat să mărturisesc și faptul că, am exclus unele scrisori convenționale, cum ar fi felicitările, dar și pe cele care par să fi avut o mai mică însemnătate. Am făcut doar unele mici corecturi și completări ale respectivelor misive, legate în primul rând de noile reguli ortografice. Toate acestea au fost evidențiate prin paranteze drepte pentru corecturi, completări și textele ilizibile pentru mine. Nu am exclus limbajul uneori licențios, păstrat în limitele unei decențe minime.

De această dată prezint corespondența purtată cu unul dintre cei mai mari numismați români, care ne-a părăsit nu demult, Gheorghe Poenaru Bordea, de a cărui prietenie, sprijin și prețuire m-am bucurat continuu, ceea ce explică în bună măsură tonul intim, glumeț și ușor argotic al misivelor sale.

V. GHEORGHE POENARU BORDEA

(28. 06.1937 – 13. 05. 2004)

Născut la București, unde și-a făcut și studiile (Liceul „Mihai Viteazu” și Facultatea de istorie a Universitatea București), Gheorghe Poenaru Bordea s-a făcut remarcat încă din anii studenției, când s-a bucurat de îndrumarea unor mari dascăli (D.M. Pippidi, D. Tudor, Em. Condurachi ș.a.); după terminarea studiilor (1959), deși ar fi fost îndreptățit să ocupe un post universitar, i s-a reproșat originea sa „nesănătoasă” și a fost „repartizat” la o școală satească. Provenea dintr-o familie de mici nobili, cu multă implicare în istoria României – pașoptiști și luptători pentru Marea Unire. Cariera sa științifică a început la muzeul din Constanța și a continuat în cadrul Institutului de Arheologie din București, unde va rămâne până la sfârșitul vieții, timp de peste 40 de ani.

În institutul bucureștean cariera sa a atins gradele cel mai înalte, până la cercetător științific gr. I, șef al Cabinetului Numismatic și director adjunct al prestigioasei instituții.

Și-a susținut teza de doctorat în anul 1978 (**Viața economică în Pontul Stîng în lumina izvoarelor arheologice și numismatice**), sub conducerea Acad. Em. Condurachi. A participat la numeroase săpături arheologice (Histria, Tomis, Adamclisi, Romula, Sucidava, Arutela-Bivolari etc.) și a publicat importante studii numismatice și arheologice; printre ultimele notăm remarcabila sa contribuție la tratatul de **Istorie a Românilor**¹. A susținut cursuri și seminarii la Universitatea din București, ca și în mai multe centre universitare din străinătate (Padova, Lecce, Universitatea Paris-Sorbonne, Istituto Italiano di Numismatica și École Pratique des Hautes Études), fiind, în același timp, și conducător de doctorat.

Cu multă generozitate a cheltuit mult timp și energie pentru bunul mers al Societății Numismatice Române (vicepreședinte), dar și pentru apariția publicațiilor de specialitate, *Studii și Cercetări de Numismatică* și *Buletinul Societății Numismatice Române* (la ambele, redactor responsabil adjunct), apărute sub egida Academiei Române.

S-a bucurat de o largă recunoaștere științifică, atât în România (laureat al premiului „Vasile Pârvan” al Academiei Române), cât și peste

¹ Gh. Poenaru Bordea, **Emisiunile monetare**, în M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe (eds.), **Istoria Românilor**, I, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 557-571.

hotare, unde a fost colaborator al publicațiilor *Numismatic Literature* (New York) și *Coin Hoards* (Londra), coautor al volumului *An Inventory of Greek Coin Hoards* (1973), precum și raportor la congresele mondiale de numismatică de la Berna (1979) și Londra (1976); drept urmare a fost ales membru al Royal Numismatic Society (Londra) și membru de onoare la Societatea Numismatică Română și la Societatea Numismatică Croată.

1.

București, 18 IX 1967

Dragă Virgile,

În primele rânduri ale acestei epistole, cu care-ți sunt dator de prea multă vreme, nu pot decât, pentru a-mi scuza întârzierea, care începea să semene a neam-prostie sau chiar mai abitir decât atât, să-ți dau vestea venirii pe lume a fiului No 2, pe nume Radu, pe 7 septembrie.

Dacă ce am obținut de la Dnii Mitrea² și Preda³ ți-a fost util⁴, sunt pe deplin mulțumit. Ce-au vrut exact mi-e greu și mie să pot pentru ca să știu. Poate verbal am să pot să-ți explic câte ceva...

Dacă mai ai nevoie de ceva de la ei poate e mai bine să-i abordezi direct, căci prin intermediari... ai văzut și tu ce iese.

Tezaurul de la Ghindăoani⁵ mai se află la tine? Ai încercat să afli ce este cu Ghindăoani II? Căci pe Artimon⁶, așa cum căzusem de altfel de acord, mai demult, [...], chiar dacă s-a ajuns M(uzeograf) P(rincipal) la Suceava! – inserează siglele, completează pentru circumstanță parantezele și pune totul în locul... o notă am intenția să fac, eventual să facem, dacă aduci și Ghindăoani II. Vezi ce faci! Scrie-mi.

Problema doctorat. Am vorbit cu dl prof. D. Tudor⁷, care n-are absolut nimic împotriva. Trebuie să vorbești cu el în prealabil și el te „prezintă” lui B. Mitrea. Caută să-ți formulezi câteva subiecte de bază și de rezervă. Pentru moment măcar, nu se știe o dată precisă la care ar avea loc examenul. Totuși, luările de contact sunt de făcut până la sfârșitul lunii, eventual începutul lui octombrie.

Îmi scriai de niște informații pentru cronica dlui Mitrea⁸. Este exact momentul

² Vezi V. Mihailescu-Bîrliba, *Epistole istorice (I)*, în *Zargidava. Revistă de istorie*, 10, Bacău, 2011, p. 174-182 și *Epistole istorice (II)*, în *Zargidava. Revista de istorie*, 11, Bacău, 2012, p. 291-304.

³ Prof.dr. Constantin Preda (1925-2008), bine cunoscut arheolog și numismat.

⁴ Împrumutarea unor cărți de specialitate la Piatra Neamț.

⁵ Gh. Poenaru Bordea, V. Mihailescu-Bîrliba și Al. Artimon, **Un mic tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghindăoani (jud. Neamț)**, în *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 597-611.

⁶ Dr. Alexandru Artimon (1939-2008), arheolog și istoric medievalist.

⁷ Prof.dr.doc. Dumitru Tudor (1908-1982), bine cunoscut arheolog și istoric.

⁸ Informațiile erau destinate a fi inserate în **Cronica** descoperirilor monetare susținută aproape o jumătate de veac de către prof. B. Mitrea în revistele *Dacia* și *Studii și Cercetări de istorie veche (și arheologie)*.

potrivit. Dsa pregătește chiar acum cronică și le va primi cu plăcere. Cum ai nevoie acum de asta, e cazul să apeși pe accelerator. Le aștept și eu cu multă curiozitate.

Dacă informațiile mele sunt exacte, *SCN*⁹ IV are oarecari șanse să intre la tipar până la sfârșitul anului, poate ceva mai devreme.

N-ar fi rău să aduci poze după crucea de la Bâtcă¹⁰, să ne interesăm de bibliografia ce s-ar putea obține, mă gândesc că la prof. Barnea¹¹.

Aștept urgent răspunsul tău (cu informații pentru cronică, dacă se poate și Ghindăoani II, ultimele nu pt. Mitrea) și, pe curând, prezența ta în Urbe,

Cu drag,
(ss) Poe

P.S. Complimente alor tăi.

2.

Onorat domnule Virgil,

Scrisoarea pe care am primit-o acum câteva clipe de la tine m-a bucurat foarte mult. Puteam s-o fi primit ceva mai devreme, însă abia azi m-am prezentat la slujbă: după ce concediul meu a fost întrerupt o perioadă cu ocazia vizitei lui F. Sartori¹² de la Univ. din Padova, am înțeles totuși să-l execut integral.

Monedele de la milițian revin în mod clar muzeului vostru. E nevoie pentru asta, am vorbit și cu domnul B. Mitrea, de o adresa oficială prin care ne faceți cunoscută existența monedelor și în care îmi trebuie numele milițianului. Pe baza ei vom interveni noi la înștiințarea, eventual cererea voastră de sprijin, la Direcția Generală a Miliției, care va face, nădăjduiesc, cele convenite ca monedele să ajungă în posesia muzeului din Piatra Neamț. O intervenție similară am de făcut în legătură cu descoperirea monetară de la Tărtărești, r. Adjud. Sper că ambele vor da rezultate.

Îți sunt foarte recunoscător pentru mutarea pe Academiei a unui Antoninus Pius la M. Aurelius. Sunt convins că ai dreptate.

Cred că ce-mi scrii despre cele patru monede nou descoperite îmi va fi de ajuns mai mult că avem și pozele, pentru a încerca, sau la două din ele a definitiva, trimerile la *RIC*¹³.

Cum *SCIV*¹⁴ 1, 1968 a plecat sau pleacă zilele astea la tipar, împreună cu articolul Poenaru – Gramatopol¹⁵ care, din vina redacției, n-a mai intrat în *SCIV* 4, 1967, nu ne rămâne decât să facem treaba până la intrarea la tipar a lui *SCIV* 2, 1968, probabil ianuarie. Voi afla precis data și sunt convins că până atunci ne mai vedem și mai

⁹ *Studii și cercetări de numismatică*, Editura Academiei Române, București.

¹⁰ În stațiune antică de la Bâtcă Doamnei (Piatra Neamț) au fost găsite în nivelul feudal mai multe engolpioane.

¹¹ Prof.dr.doc. Ion Barnea (1913-2004), cunoscut arheolog și medievist.

¹² Prof.dr. Franco Sartori (Universitatea din Padova), vezi V. Mihăilescu-Bîrliba, **Epistole istorice (III)**, în *Zargidava. Revista de istorie*, 12, Bacău, 2013, p. 238-250.

¹³ Catalogul de identificare a monedelor romane imperiale: **Roman Imperial Coinage**, London.

¹⁴ *Studii și cercetări de istorie veche*, București, Editura Academiei Române.

¹⁵ Mihai Gramatopol (1937-1998), istoric al Antichității.

vorbim.

Ori în ș'ce caz (cum ar zice Iorga nu'ș ce cutare...) vezi că poziția mea este să pregătim studiul, chiar dacă săpăm sau în viitor acolo. În privința unei viitoare săpături e aproape sigur că fonduri de la Institut nu vom putea obține. Ce ai tu, sigur că la cum vei putea avea, îmi închipui că la primăvară, circa 1000 lei, va fi totul, însă va fi suficient. Cu 500 și pe timp rău mai ales e riscant să începem. Deci, vom trăi și vom vedea în primăvară sau mai spre toamnă eventual, după cum vei putea tu. Eu aș înclina să facem treaba mai spre toamnă, până în aprilie având mult de furcă cu doctoratul, iar în vară având Bivolarii, Romula și mai știu eu ce încă.

Dacă vom avea șansa să pice un mare tezaur, ceea ce la starea de conservare a pieselor și la uzura lor nu mi se pare prea probabil, studiul nostru va fi un mic aperitiv. Dacă vor ieși doar încă câteva monede sau nu prea multe, vom avea de servit un mic desert. Oricum studiul va exista, sper că și publicat în prima jumătate a anului ce vine.

SCN IV e iar încotăpenit pe la editură, deși totul părea lămurit. Pentru SCN V încă nimic, iar volumul IV este încheiat. O să ne mai sfătuim ce se poate face cu studiile tale. Bacăul nu mișcă?

Admiterea la doctorat va avea loc foarte târziu și încă nu s-a fixat. Așa mi s-a spus acolo acum cca. 2 săptămâni când am dus dosarul lui Popeea¹⁶, un alt colaborator apropiat al meu și prieten mai bătrân. Mă voi interesa, dar nu cred să existe vreo șansă ca dosarul tău să nu fi fost primit.

Mircea Babeș¹⁷ se pare că e plecat prin țară cu o cehoaică. Nu știu nici când a plecat, nici când se întoarce. Am să te țin la curent.

Ți-am făcut rost de monografia Hăbășești¹⁸ pe care am să ți-o dau când vii în București. Nu uita te rog să-mi aduci **Late Roman Bronze Coinage**¹⁹ și să-i scrii omului²⁰ să-ți mai trimită una (e vorba de Kent, Hill, Carson presupun și nu de versiunea veche a lui Goodacre) de care avem nevoie la Cabinet.

În așteptarea răspunsului ori a venirii tale,
Cu stimă, (ss) Poe

3.

Paris, 4 VII 1972

Dragă Virgile,

Am primit cu multă plăcere scrisoarea ta și corectura recenziei²¹ pentru *Memoria*

¹⁶ Alexandru Popeea, colecționar și numismat constănțean.

¹⁷ Prof.univ.dr. Mircea Babeș, cunoscut arheolog roman.

¹⁸ **Hăbășești, monografie arheologică**, București, Editura Academiei R.P.R., 1954.

¹⁹ **Late Roman Bronze Coinage A.D. 324-498. Part I:** P.V. Hill, J.P.C. Kent, **The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324-346. Part II:** R.A.G. Carson, J.P.C. Kent, **Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A.D. 346-498**, London, 1965.

²⁰ John G. Nandriș, arheolog, profesor la universitatea din Londra, îmi trimisese catalogul respectiv, în schimbul monografiei Hăbășești.

²¹ Gh. Poenaru Bordea, recenzie la Giovanni Gorini, **Ripostiglio del V sec. da Trecenta-Rovigo, Padusa**, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 585-587.

Antiquitatis, II, pe care ți-o restitui, cu mulțumiri. Cum nu sunt sigur că am eliminat chiar toate erorile, am să te rog să mai recitești și tu odată povestea.

În ce privește schimburile cu Franța, am impresia că sunt pe cale să aranjez problema pentru *Revue Numismatique*²² și poate și pentru *B.S.N.F.*²³, dar nu pot să-ți promit nimic. Am de pe acum un număr de extrase și de cărți, unele primite, altele cumpărate și voi mai cumpăra, pe care le vei folosi și tu la întoarcerea mea.

Pentru teza mea nu cred că voi face prea mare lucru, pentru că sunt acum înfundat până în gât în cataloagele și listele caselor de vânzare monede, în care găsesc un material extrem de bogat pentru *corpus* și pe care e bine să le parcurg aici, căci nu există la noi. Ai mei nu au nevoie de absolut nimic; ești foarte drăguț că te-ai gândit la ei. Mă gândesc și eu des la tine și la familia ta; te rog să transmiți complimente din partea-mi și sărutări dlui junior. Am vizitat multe monumente, biserici, castele în Paris și în împrejurimi, despre care îți voi povesti cu dichis la întoarcere. Dacă ai nevoie de ceva anume nu ezita să-mi scrii căci aranjăm noi.

Cu drag, (ss) Poe

4.

27-X-1975

Dragă Virgile,

Te rog să mă ierți că n-am reușit să te servesc cu mai multă promptitudine. Abia azi am găsit răgazul să mă uit pe scrisoarea ta și să caut banii cu pricina. Îl las să mai dospească pe cel cu legendă greacă, dar pentru ceilalți, iată cum stau lucrurile:

ANTONINVS AVG PIVS PP/TR POT COS III – (indescifrabil). *BMC*, IV, p. 37, nr. 243, anii 140-144; Hill, nr. 279-282, emis. 12, anul 140²⁴.

ANTONINVS AVG PIVS PP TRP COS III/TRANQVILLITAS AVG. *BMC*, IV, p. 38, nr. 251, anii 140-144; Hill, 500, Quinquennalia (III), anul 142.

Nădăduiesc că răspunsul meu te va mulțumi. Din cele de mai sus ai dedus desigur că am cartea lui Ph.V. Hill, **The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome A.D. 98-148**, Londra, 1970, foarte importantă (mai ales pentru tine, dar cine știe, poate o vom folosi și împreună la vreo colaborare à la Ghindăoani).

Că veni vorba, te-am propus colaborator la „Marele dicționar enciclopedic al României”²⁵ pentru tezaurile moldovenești, din care am inclus în glosar cantități industriale. E vorba de un ciubuc substanțial. Sper că nu vei da înapoi. În cel privește pe dl Mitrea, n-a venit încă momentul să afle. Așa că: STRICT SECRET ! Vezi să nu te scapi cumva.

²² Datorită eforturilor lui Gh. Poenaru Bordea au fost realizate schimburi între publicațiile muzeului din Piatra Neamț, continuate și de către Institutul de Arheologie din Iași, cu prestigioasa *Revue Numismatique*.

²³ Schimbul cu *Bulletin de la Société Française de Numismatique* nu s-a realizat.

²⁴ *BMC*, prescurtare pentru catalogul H. Mattingly, **Coins of the Roman Empire in the British Museum**, I-V, London, 1923-1950; Hill, prescurtare pentru Ph.V. Hill, **The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome A.D. 98-148**, London, 1970.

²⁵ Care a rămas în stadiul de proiect, fără a se mai materializa.

5.

13 V 1976

Dragă Virgile,

Îți restituîi fișele cu datele din *MBC*, pentru fiecare monedă în parte, pe care le însoțesc de următoarele precizări: nr. 1 pe rv. *BMC* zice Vespasian, dar nu contează, căci nu dai descriere. nr. 2 sunt 2 spice, dar nu este esențial. nr. 4 este sigur vorba de COS IIII și nu de III, cum apare la tine. N-am avut Strack²⁶, ca să completez trimiterea, dar merge și fără, fiind suficientă trimiterea la notă *BMC*. nr. 5 are subvariante în *BMC*, pe care doar cu moneda în față le poți preciza. Există și cu FAVSTINAE, dar e altă gâscă-n altă traistă! nr. 6 imi pare o variantă și față de *BMC*. nr. 7 IMP III? nu merge deloc! verifică-l cu atenție. nr. 12 permite precizarea după cum steaua este în dr. sau în stânga. Dacă vezi moneda.

Sper că odată în posesia acestor date îți vei putea încheia rapid studiul, pe care-l așteptăm cu mult interes.

BSFN este acum complet pe încă cinci ani, 1971-1975, căci am primit de câteva zile și indicele. Aștept să-l iei la legat. Când mai vii în București, poate am să-ți mai dau câte ceva de recenzat.

În ce privește postul²⁷, lucrurile evoluează spre soluția M. Cărciumaru, care a fost cercetător la noi și care poate reveni fără concurs, din momentul în care locul a devenit liber. Ai răbdare, știu că nu-i ușor, căci poate se ivește vreo altă posibilitate, în altă parte.

Ai mei bine, sănătoși, nădăjduiesc că și ai tăi ibidem.

Sărutări ție și alor tăi, (ss) Poe

6.

București, 27 V 1976

Dragă Virgile,

Așa cum ne-am înțeles ieri la telefon îți trimit o fișă „tipic” pentru *Enciclopedia României*.

În general este bine să nu depășești 5 rânduri, dacă ai cazuri unde totul se poate spune în 3-4 r. cu atât mai bine. Pentru tezaurele importante poți merge până la 10 r., la fel și pentru localitățile cu mai multe tezaure. În mod excepțional poți sălta puțin peste, dar bine ar fi să nu devină excepția, regulă.

Cu drag (ss) Poe

7.

București, 10 VI 1976

²⁶ P.I. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, I-III, Stuttgart, 1931-1937.

²⁷ Eram interesat să concurez pentru un post la Institutul de Arheologie din București.

Dragă Virgile,

Am răgazul să-ți scriu tot din București, căci s-a amânat începerea săpăturilor la Romula pentru luni, din cauza timpului nefavorabil. Ordin de la dl colonel Vlădescu²⁸, care ar fi trebuit să fie acolo de luni sau marți.

Dna Tomescu²⁹ a fost ieri la noi și i-am predat fișele tale. Cum între timp șefii *Enciclopediei României*, doreau patru exemplare fișa, colega noastră, amabilă s-a mulțumit cu două exemplare la ale tale, primind doar unul de la mine și dl Preda³⁰. A predat și Mariana³¹ ieri, dl Mitrea³², puia întâi, le dăduse mai de mult.

Exemplarul trei de la tezaurele tale rămâne la mine în vederea unei verificări a ce rămâne, după ce va fi văzut de diverși șefi din Editură, ca text definitiv, ca nu cumva să iasă prea mari năzbâtii. Stau eu la pândă și tocmeală, căci ție îți va fi mai greu s-o faci din Piatra.

Am introdus și Bacău, Bicz, Brăești. Știam de toate dar nu le inclusesem, pentru că am evitat tezaurele cu locul de descoperire aproximativ cunoscut (Bacău, împrejurimi), pe cele cu compoziție suspectă (gen Bicz, la care de altfel după teaur am introdus, cu de la mine putere un semn de întrebare între paranteze) și pe cele prea de tot incomplete (Brăești). Cum tu le-ai făcut și dna Tomescu le-a primit este O.K.!

Tezaurele de la Ciolpani și respective Crăiniceni sunt prevăzute în listă la Horodiștea, fostul sat Crăiniceni, com. Păltiniș, jud. Botoșani și respectiv Runcu, fost sat Ciolpani, oraș Buhuși, jud. Bacău. Îți restitui fișele pentru volumele viitoare cu **H și R!**

Cu introducerea celor trei tezaure de la tine, menționate mai sus, avem cu totul mai bine de 100 de poziții tezaure – localități, exact 105. Tezaure efective sunt mult mai multe pentru că Adamclisi – 2, Alba Iulia – 5,... București – 9, Corabia, fostul sat Celeiu – 13 ! Asta pentru a da câteva exemple din cele mai importante. Dacă toate tezaurele, acolo unde erau mai multe, prevăzute, au fost prinse efectiv în fișe (n-am putut controla tot, din păcate), fiind 15 localități în această situație, aş estima numărul de tezaure la circa 140. Ce zici? Cred că nu este rău deloc și că sunt bune șanse ca numismatica să fie reprezentată cam la fel de bine ca arheologie în ansamblu, deci jucăm tare!

Concentrează-te la *SCN*, că și eu fac tot asta, chiar dacă plec la Romula. Mult succes, (ss) Poe

P. S. Sărutări de mâini, salutări și un pupic băieților, ca să fie ceva pentru toți din familie.

8.

București, 25 VI 1976

²⁸ Dr. Cristian Vlădescu, arheolog, colonel la Muzeul Militar Central.

²⁹ Emilia Tomescu, redactor la Editura Științifică și Enciclopedică.

³⁰ Prof.dr. Constantin Preda, vezi nota 2.

³¹ Mariana Chițescu (1934-1982), numismată la Institutul de Arheologie București.

³² Prof.dr.doc. Bucur Mitrea, vezi nota 3.

Dragă Virgile,

Întors aseară de la Romula, am avut plăcerea să găsesc azi dimineață la Institut articolul tău. A fost înregistrat imediat; după ce l-am citit, așa de curiozitate și ți-am dres ceva de tip... ca că... Rezumatul francez are nevoie de serioase ciocăniri suplimentare, ca să devină inteligibil și mă angajez să-l pun la punct, ceea ce, în treacăt fie zis, am făcut și cu rezumatul de la Tracologie³³. Bagi seama, în consecință, că-mi ești dator vândut.

În legătură cu CNBARSR³⁴ nu mai știu nimic nou. Sîmbătă 12, înaintea plecării, l-am căutat pe dl Iliescu³⁵, dar nu l-am găsit, căci tocmai se deparazitase pe acolo. Cum aflu ceva te anunț³⁶.

În ce privește recenziile, le așteptăm. Dacă mai faci ceva nu e rău, pentru că admitînd că n-ar mai fi loc la noi, se poate lesne vira la *BSNR*, unde tot de ai noștri dă.

Urîndu-ți succes deplin la săpăturile de la Braniște, te pup și te rog să transmiți întregii tale familii multă sănătate,

Cu drag, (ss) Poe

9.

București, 23 I 1979

Dragă Virgile,

Îți mulțumesc din suflet pentru *Carpica X* și pentru fotografiile de la Bacău, foarte prețioase pentru mine. Măine le expediez la Londra.

SCN VII are bune șanse să apară până la Congresul [Internațional de Numismatică, 1979] de la Berna, deși n-au mișcat încă nimic și manuscrisul se află la Editură, nu la tipar, unde i-ar fi locul în acest moment.

Pentru Marele Enciclopedic Român îți trimit comanda Editurii pe care te rog s-o semnezi pe ambele exemplare și s-o reexpediezi la mine.

Cele mai bune urări pentru tine și ai tăi,

Poe

10.

București, 10 X 1982

Dragă Virgile,

Cum dl Ioniță³⁷ a plecat din București fără să mă mai caute, iată prin Poștă (remarci P mare) răspunsurile mele.

1. Te rog să expediezi cât mai urgent posibil articolul pentru *BSNR* – omagiu Condurachi³⁸. Până acum sunt relative puține articole dar vor veni din străinătate: Callu,

³³ Congresul Internațional de Tracologie, București, 1976.

³⁴ Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei a Republicii Socialiste România.

³⁵ Octavian Iliescu (1919-2009), bine cunoscut numismat român.

³⁶ Agreat de către O. Iliescu, doream să concurez pentru un post la CNBARSR.

³⁷ Dr. Ion Ioniță, cunoscut arheolog român.

³⁸ Acad. Emil Condurachi (1912-1987), bine cunoscut arheolog și istoric al Antichității.

Metcalf, Bernareggi, Iurukova, Schönert-Geiss³⁹ ...

2. La dicționarul de numismatică⁴⁰ se lucrează și se va publica.

3. Sănătos; familia tot așa.

4. *SCN*, VIII s-a citit în Editură, cam anevoie și cam îndelung. Nu are probleme și va intra. *SCN*, IX (sau VIII, bucată două, după socoteala inițială) se va preda în curând.

5. Felicitări pentru necrologul regretatului profesor Tudor⁴¹. Am scris și eu unul care va apare în *SCIVA*, 3, ce acuză o ușoară întârziere.

6. Cu *RIC* VI și VII lucrez eu pentru *BSNR* și moneda Sucidava, pe care le-am împrumutat de la Muzeul din Corabia.

Cu cele mai calde urări pentru tine și familia ta,

Cu drag, (ss) Poe

11.

București, 11.11.1982

Dragă Virgile,

Nu de mult ți-am răspuns scris la întrebările tale (tot scrise) pe care mi le-a adus dl Ioniță (John). Urgentă este contribuția pentru *BSNR*, *Hommage Condurachi*. Dacă ai ceva pentru Dicționar [de numismatică] nu este rău să-mi expediezi.

Îți trimit declarația pentru drepturi de autor *SCN*, 8, care intră la tipar. Din păcate nu avem posibilitatea să onorăm munca tuturor colaboratorilor decât moral și nu cu ceva bănișori sau pitășei cum se zice pe la voi. Așa stand lucrurile îi plătim pe cei din comitet [de redacție] și asimilați acestora, ca tine. Îmi pare rău pentru dl Spinei⁴², pe care-l prețuiesc foarte mult. În ce te privește, poți să-i spui sau să o taci; îi vom spune noi. Declarația ta o retrimiți cât de repede cu semnături și ștampile⁴³. Nu este nevoie să scrii titlul contribuției, %, pagini ori altceva.

Din noianul de manifestări de fine de an, mai mult sau mai puțin științifice, îmi permit să nu merg decât la Constanța. Poate ne vedem acolo. Dacă nu... nu!

S-a bătut medalia „Vasile Pârvan”, care se va vinde începând de săptămâna viitoare cu circa 120 lei sau cam atât! Poți să-i faci puțină propagandă la Secția SNR⁴⁴.

³⁹ Jean-Pierre Callu (Paris), William Metcalf (Yale), Ernesto Bernareggi, 1917-1984 (Milano), Yordanka Yurukova, 1936-2012 (Sofia), Elisabeth Edith Schönert-Geiss, 1933-2012 (Berlin) – renumiți numismați.

⁴⁰ În acei ani se intenționa elaborarea unui dicționar de numismatică, sub redacția lui C. Preda, care, din păcate, nu a depășit faza de proiect.

⁴¹ V. Mihăilescu-Bîrliba, **Dumitru Tudor**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași*, 19, 1982, p. 925-926.

⁴² Prof.dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române.

⁴³ În acei ani, pentru orice lucrare publicată se cerea o adeverință în care să se arate că aceasta nu a făcut parte din planul de cercetare și nu a utilizat infrastructura instituției, înregistrată și apoi semnată de către director.

⁴⁴ La Iași funcționa o secție a Societății Numismatice Române, la care autorul acestor note a fost președinte (1980-1997).

La fel pentru viitorul *SCN*, pentru care mă gândesc la înscrieri cu plată (rotunjită și restituibilă parțial) anticipat. Crezi că merge?

Toate urările de bine ție și alor tăi,
Cu drag, (ss) Poe

12.

București, 16 VII 1985

Dragă Virgile,

De mai multă vreme tot stau să-ți scriu ca să-ți mulțumesc pentru cartea poștală pe care ne-ai expedit-o atât de amabil de la Saarbrücken⁴⁵. Acum însă mă simt obligat să o fac pentru că azi dimineață am ridicat cu Sabina [soția] de la poștă pachetul cu bunătăți, pe care bănuiam după aviz că vine de la tine din cauza adresei, nr. 37 în loc de 49, cum este corect, de mulți ani încoace. Îți mulțumesc din toată inima, cafeaua mai ales vine la țanc într-o perioadă de lucru intens, *SCN*, *BSNR*, apoi șantier.

Din păcate n-am să fiu în București când te întorci, căci din pricini independente de voința mea data plecării la săpături s-a amânat. Abia astăzi au plecat Bobo⁴⁶ cu Eugen⁴⁷, iar eu mai stau în Urbe până la 5 august. Se sapă cam până pe 22, eu mă întorc însă câteva zile mai înainte. Sper să-mi povestești totul pe larg când ne vom vedea spre toamnă. Dacă ai ceva important lasă-mi un bilet la Mircea [Babeș] sau la Institut.

Se conturează acum mai clar perspectiva călătoriei mele în Italia la sfârșitul lui octombrie, au dat drumul la forme la Universitate și Academie⁴⁸. Voi conferenția nu numai la Trieste, ci și la Padova, Roma, Lecce și Milano (ENORM!)

Sper că nu ai uitat setea și nevoia noastră imensă de *SNG*⁴⁹ –, care ne pot ajuta enorm când va fi să le edităm pe ale noastre. Dacă există (probabil da) unele care cuprind materiale Histria, Tomis, Callatis, dar și Apollonia, Dyrrhachium de pildă, dă-le prioritate. Sunt convins că vii cu sacul plin de știință și de cărți; inclusiv xerocopii, de care mă voi bucura și eu, căci nu mă îndoiesc niciun moment că șederea ta acolo, se constituie într-un eveniment pentru întreaga suflare numismatică românească.

Urându-ți mult success pentru ultima perioadă în Germania,
Te sărut cu drag, Poe + ai săi.

13.

București, 20 I 1986

Dragă Virgile,

⁴⁵ În acea vreme mă bucuram de o bursă de studiu DAAD la Institut für Alte Geschichte (Prof.dr. Peter Robert Franke) de la Universitatea din Saarbrücken.

⁴⁶ Dr. Cristian Vlădescu, vezi nota 26.

⁴⁷ Dr. Eugen Nicolae, important numismat român, director adjunct și șef al Cabinetului Numismatic al Institutului de Arheologie din București.

⁴⁸ Institutele din București, Iași sau Cluj-Napoca erau subordonate atât universităților din orașele respective, cât și Academiei de Științe Sociale și Politice.

⁴⁹ *Sylloge Nummorum Graecorum*.

Încep prin a-ți mulțumi pentru extras, cu instructiva ta recenzie la *PACT*⁵⁰, V (din care n-am văzut până acum decât extrase), și pentru scrisoare.

Ca să continui pe linia mulțumirilor, îți sunt foarte recunoscător pentru scrisoarea-invitație primită prin tine de la dl prof. P.R. Franke⁵¹. După îndelungi ezitări i-am scris că va fi mai degrabă 1987 decât 1986, rațiunea fiind Congresul Internațional de Numismatică de la Londra, limitarea (inconsecvent aplicată) numărului călătoriilor în străinătate, necesitatea de a avea o rezervă de c.o. [concediu de odihnă] pentru a putea să-mi tihnească deplasarea în R.F. Germania. Formele, evident, le voi începe cu mult timp înainte, foarte probabil imediat după întoarcerea lui Mircea [Babeș] din Polonia.

Tot în odinea de idei nemțească și tot cu mulțumiri, te asigur că am primit cartea lui Leschhorn⁵², căruia nu i-am scris. O voi face dacă îmi dai adresa. În present o roade Sandra⁵³ cu mult interes și poate face o recenzie. Dacă nu, poate îi face eu.

În ceea ce privește pe italienii noștri, ai salutări de la E. Lo Cascio, G. Gorini, F. Sartori, L. Lazzaro, L. Marchesini, F. Ghinatti (poate și alții)⁵⁴, dar nimic altceva. Evident, îți stă la dispoziție tot ce am adus eu (sau mai este încă pe drum, de nu s-a pierdut) și te asigur că nu este puțin, deși probabil că publicațiile îți sunt deja cunoscute în majoritatea lor.

Volumul IX din *SCN* (de fapt ce a rămas din VIII, cu câteva titluri și câteva recenzii în plus; cam mare față de ceea ce ar vrea Ed. Academiei) a fost predat și în sumar sunt și cele două articole predate de tine cu ani în urmă. Sunt ceva șanse să-l avem în acest an și vom încerca și diferite soiuri de presiuni, bazate ca idee pe Congresul de Numismatică de la Londra, unde sper să ajung. Nu mai am de mult știri și nici circulara II^a nu am primit-o. Regret că nu ai nimic pentru *BSNR*, dar te simt foarte ocupat, așa că prea mult nu cred că am a insista. Asta, evident, nu mă va împiedica să-ți regret absența, așa că poate, închegi, totuși, printre picături, măcar o recenzie, două.

Tot în ce privește *BSNR* poți să-i spui dlui prof. Viorel Butnaru⁵⁵ că mai poate expedia articolul, dar repede. Sper să-l mai putem include în sumar, dacă va fi bun (cum promitea) și să apară în volumul de anul acesta.

Supărarea ta la adresa Craiovei, *ipso facto* și absența ta în acest an, o înțeleg pe deplin, cu atât mai mult cu cât și nouă ne-a decontat cu mare întârziere pentru 1984 și acum suntem încă în așteptarea deconturilor pentru 1985. S-ar putea însă ca în cazul tău banii să se fi rătăcit pe drum.

Cum nu ne-am mai văzut de foarte multă vreme, pot să te întreb și eu ceva: din Germania ai adus ceva *SNG*? Dacă da, n-ar fi rău să aflui. Cam asta ar fi tot.

⁵⁰ V. Mihăilescu-Bîrliba, *PACT*, 5, 1981. *Statistique et Numismatique – Statistics and Numismatics*, Strasbourg, 431 p., în *III*, 22/2, 1985, p. 837-839.

⁵¹ Prof. P.R. Franke, renumit numismat, director în acei ani la Institut für Alte Geschichte (Universitatea din Saarbrücken).

⁵² Prof.dr. Wolfgang Leschhorn, cunoscut numismat și istoric al Antichității.

⁵³ Dr. Alexandra Ștefan, istoric al Antichității.

⁵⁴ Cunoscuți numismați și istorici italieni: Prof.dr. Elio Lo Cascio de la universitățile din Lecce și Roma, iar de la universitatea din Padova, Prof.dr. Giovanni Gorini, Prof.dr. Franco Sartori, Dr. Luciano Lazzaro, Prof.dr. Lino Marchesini, Prof.dr. Franco Ghinatti.

⁵⁵ Dr. Viorel Butnariu, numismat la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași.

În ce mă privește, efortul e momentan axat pe *BSNR*. Familia se află în bună stare (de sănătate, că în rest...). Răzvan [fiul cel mare] a fost pus pe liber cu ocazia de reducere de personal.

Te sărut și îți salut pe ai tăi, așteptând clipa plăcută când vom bea o cafea împreună, evident naturală (cu condiția să mai fie) și numismatică, (ss) Poe

14.

București, 15 III 2000

Dragă Virgile,

Am reușit să închei treaba la contribuția noastră pentru *Omagiul P. Alexandrescu*⁵⁶. Astăzi îl dau pe tot la puricat lui Al. Avram⁵⁷, după care se va procesa în formă definitivă. Din câte știu predarea volumului către Editură se va produce cândva pe la mijlocul lui aprilie.

Cum textul inițial a mai suferit unele modificări, adăugiri, prescurtări, note, prezentarea catalogului, și, ici-colo, schimbări de frazeologie, necesare în procesul traducerii în franceză, m-am gândit că nu e rău să-ți trimit o copie ca să vezi ce a ieșit.

Cu nădejdea că nu vei prea trist și nici din cale afară de dezamăgit de rezultatul contribuției mele și a unor broderii și completări pe canavasul inițial, pe care l-am respectat cu fidelitate,

Te salut și te sărut pe tine și ai tăi (ss) Poe

15.

[București, aprilie 2002 ?]

Sfintele Paști cu sănătate și bucurii alături de ai tăi !

Ai mei sunt bine sau aproape bine în ce mă privește și așteptăm un nou nepoțel sau chiar o nepoțică, în curând de la Radu [fiul cel mic].

Mulțumesc pentru aprecierile la adresa paginilor din *Istoria Românilor* I⁵⁸ pe care cu greu am reușit să le scriu⁵⁹. În prezent lucrez încă (?) la Murighiol⁶⁰ pentru tomul I din monografia arheologică și am satisfacția că finalmente a apărut *BSNR* 1996-1997 (2000! dacă nerușinarea Academică mai are vreo limită). Stă să apară și volumul al doilea Chișinău⁶¹. Impresia mea că ai tu diverse necazuri, dar sper să supraviețuim și

⁵⁶ V. Mihailescu-Bîrlița, Gh. Poenaru Bordea, *Quelques monnaies récemment découvertes à Istros*, în A. Avram și M. Babeș (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, Bucarest, Editura Enciclopedică, 2000, p.303-319.

⁵⁷ Prof. Dr. Alexandru Avram (Univ. Le Mans), bine cunoscut arheolog și istoric al Epocii Clasice.

⁵⁸ Vezi nota 1.

⁵⁹ Necruțătoarea boala de care suferea evoluase tot mai mult.

⁶⁰ Gh. Poenaru Bordea, VI. *Monedele*, în Al. Suceveanu, M. Zahariade, Fl. Topoleanu, Gh. Poenaru-Bordea, *Halmyris. I. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003

⁶¹ **Simpozion de Numismatică. Organizat în memoria martirilor căzuți la Valea**

chiar să mai facem câte ceva în viitor.

Cu mult drag, (ss) Poe
și toate urările de bine pentru toți ai tăi.

Lista figurilor

Fig. 1-3. Scrisoare de la prof. Gheorghe Poenaru Bordea/A letter from prof. Gheorghe Poenaru Bordea.

Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001) Chișinău, 13-15 mai 2001. Studii și comunicări, București, Editura Enciclopedică, 2002.

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

CABINET DES MÉDAILLES

58, Rue Richelieu — PARIS 2^e
742-02-51Paris, 4 v° 1872.

dragă dragile.

Am primit cu multa plăcere scrisoarea ta și conacțiunea reazăgărită
pentru decursa antiquitativă, și, pe care îți-o restituie, cu multămărire, cum
am vrut sășuie că am științat dintr-o dată scrisoarea, am să te rog să-mă
scuză și te rog să-mă scuză.

În ce privește voluntățile în Franța, am impresia că sunt pe cale să
arunce problema pentru Revue Numismatique și poate și pentru B.S.F.N., dar nu
pot să-ți fi promis nimic. Am să te scriu sau să-mă scrie de câțiva și
de câțiva, mi-ai promis, altele înșurșate și voi mai înșurșate, pe care le vei
plăci și tu la întărire mea.

Întru toată vremea am vrut să-ți facă prea mare lucru, pentru că sunt acum
împiedicat dintr-o parte în catalogarea și listele cașilor de stăruie emonede, în
care șăuare am materialul necesar să-ți rog pentru cuprins și pe care o bini să
te pășuie și, cum nu am să-ți la să. Mi-ai să sau să scrie de absolut
nimeni, este foarte dragă, că te ai gândit la să. Mi-ai gândit și eu din la sine
și la familia ta; te rog să transmită complimente din partea mi și să scrie
și la jumări. Am vrut să-ți scriu mai multe, și să scrie, caștile în țara și în
impresionăm, după care îți voi scrie sau să scrie la întărire, dacă mi
scrie de ceva vreme sau să-ți să mi scrie și să scrie în să.
Cu drag, și

București, 20 I 1986

Bună Virgile,

Încep prin ați salutăm pentru expres, cu
instrucția la adreșare la PACT, 5 (din care e un
vâzcut prin acum deșt expres), și pentru terrore.

Ca să continui pe linia de gândire, și sunt
foarte recunoscător pentru servarea - invitație prin
prin linie de la dr. prof. P.R. Franke. După îndelung
eștina i-am scris că va fi ocazia de după 1987 deșt
1986, cațunee prin Congresul Internațional de
Numismatice de la Londra, limitarea (măsură-
vent aplicată) minimului cotelor în străinătate,
necesitate de a avea o rezervă de C.O. pentru a
putea să - mi folosesci deplasarea în R.F. Germană
rețele, unde, te voi începe cu mult timp înai-
te, poate probabil imediat după întoarcerea lui
lucru din Polonia.

Tot în ordinea de idei acuminate și tot cu multă
măru, te asigur că sau promit contra la servarea,
cămăru sau i-am scris. O voi face dacă îmi dai adresa.
În prezent o vade sămbra cu mult interes și pot
face o recapitulare. Dacă nu, poate și face etc.

București, 15 noi 2000

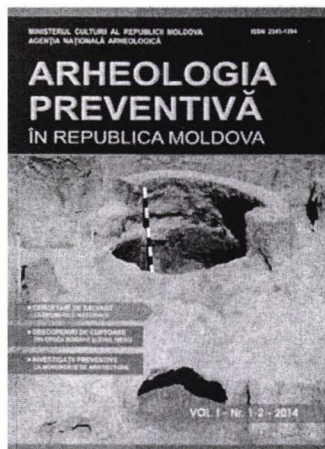
Dragă Virgile,

Am reușit să realizez treaba la contribuția noastră pentru Imaginul P. Alexandrescu - Astăzi și dau pe bot la parcat din H. Aradului, după care se va prezenta în formă definitivă. Oricâtă atenție acordă redacția volumului către Editură se va produce cîndva pe la mijlocul lui aprilie.

Cum textul inițial a mai suferit unele modificări, adăugiri, precizări, note, prezența catalogului, și, rîi - cole, acronimii de fiziologice, necesare în procesul traduceri în franceză, m-am gândit că nu e rău să-ți trimis o copie ca să vezi ce a reușit.

Ca sădețea că nu vei fi prea trist și nici din cauză aș fi dezastrușit de rezultatul contribuției mele și a unor broșuri și completări pe conținutul inițial, pe care s-au respectat cu fidelitate. Te salut și te salut pe tine și ai tăi. ~~Te~~

ARHEOLOGIA PREVENTIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA, VOL. 1, NR. 1-2, 2014, CHIȘINĂU, 183 P.

publicații proprii.

Revista reunește un număr de 18 rapoarte arheologice, ordonate cronologic în funcție de vechimea siturilor, începând din eneoliticul timpuriu și până în perioada modernă. În strânsă legătură cu lucrările de infrastructură executate în ultimii ani pe teritoriul Republicii Moldova, siturile investigate se concentrează în special în zona centrală și de nord-est a țării.

În **Cuvânt înainte**, dr. Vlad Vornic, cel care coordonează activitatea Agenției Naționale Arheologice, trasează principalele coordonate ale acestei instituții, dar subliniază și obiectivele revistei amintite. Deși se adresează în principal specialiștilor, prin stilul accesibil și calitatea grafică deosebită, acest periodic poate fi util și publicului larg, pasionat de istoria acestei zone.

Cât privește structura materialelor publicate, elaborate sub forma unor rapoarte succinte, este de remarcat o anumită uniformitate conceptuală; pentru fiecare sit este menționată și ilustrată amplasarea geo-topografică, sunt prezentate aspecte elocvente din timpul cercetărilor și, de asemenea, sunt aduse în atenție cele mai concludente materiale arheologice. Se cuvine să amintim că cea mai mare parte a documentației grafice este constituită din fotografii de bună calitate, la care se adaugă desene ale unor artefacte și planuri de situație. Fiecare raport este însoțit

de o bibliografie minimală și de un rezumat în limbile engleză și rusă, ceea ce sporește utilitatea publicației și pentru cercetătorii străini.

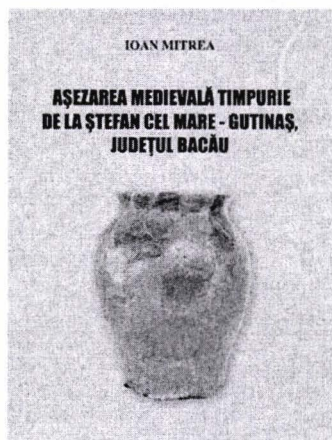
Fără să discutăm fiecare raport în parte, menționăm doar că săpăturile au vizat așezări, fortificații, spații funerare (tumuli și cimitire plane), dar și monumente arhitecturale, rezultatele fiind uneori spectaculoase. Pentru exemplificare amintim descoperirile interesante din așezarea de secol IV p.Chr. de la Zamciogi, unde au fost identificate urmele unei structuri de locuire care păstra în interior mai multe obiecte de mobilier din lemn. De asemenea, la Sagaidacul Nou, Lipoveni și Vorniceni au fost cercetate vestigiile unor instalații pentru arderea ceramicii, unele datate în antichitatea târzie, iar altele din evul mediu. Nu lipsite de importanță sunt și cercetările care au afectat tumulii de la Rogojeni și Brânzenii Noi, și care au adus noi informații privind comportamentul funerar din bronzul timpuriu și târziu. Absolut necesare au fost și săpăturile efectuate la conacul Manuc Bey și conacul A.I. Pommer, ca etapă premergătoare pentru restaurarea acestor valoroase complexe arhitecturale. Investigațiile realizate în centrul istoric al orașului Chișinău, prin studierea unui colector de ape reziduale de la sfârșitul sec. XIX, se încadrează în limitele arheologiei industriale, care, din păcate, nici în Republica Moldova nu beneficiază de o atenție deosebită.

Dincolo de faptul că introduce în circuitul științific cele mai noi descoperiri arheologice, revista *Arheologia Preventivă din Republica Moldova* poate fi considerată și o publicație deschizătoare de drumuri, în sensul că poate constitui un model pentru alte apariții editoriale periodice, care să reunească doar rezultatele săpăturilor preventive, din ce în ce mai frecvente.

Nu în ultimul rând, nutrim speranța că această echipă tânără, care activează în cadrul Agenției Naționale Arheologice, dar își aduce aportul și la apariția revistei menționate anterior, va continua acest demers laudabil, astfel încât, alături de muzee, universități și institute de cercetare să reușească protejarea și valorificarea cât mai eficientă a patrimoniului arheologic al Republicii Moldova.

Vasile Diaconu

IOAN MITREA, AȘEZAREA MEDIEVALĂ TIMPURIE DE LA ȘTEFAN CEL MARE-GUTINAȘ, JUDEȚUL BACĂU, ONEȘTI, EDITURA MAGIC PRINT, 2015, 172 P.

Istoriografia românească referitoare la mileniul I s-a îmbogățit prin apariția lucrării monografice dedicată cercetărilor aheologice în situl de la Ștefan cel Mare-Gutinaș, com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău, semnată de cunoscutul arheolog al acestei perioade, prof.dr. Ioan Mitrea. Volumul apărut la începutul anului 2015, sub egida Fundației Cultural-Științifice „Julian Antonescu” și cu sprijinul financiar al Editurii și Tipografiei „Magic Print” Onești, reunește în cele 172 de pagini rezultatele cercetărilor arheologice

întreprinse în acest punct în perioada anilor 1971-1978 în sectorul A (coordonate de Alexandru Artimon) și cele din sectorul B din perioada 1984-1990 și 1995 (coordonate de Ioan Mitrea), cu mențiunea că așezarea de secolele V-VII este cercetată în special în sectorul B.

Monografia debutează cu o **Introducere** (p. 9-14), prin care autorul reliefează principalele problematice ridicate de cunoașterea realităților arheologice și istorice din a doua jumătate a mileniului I d.Hr. din spațiul est-carpatic al României, precum și încadrarea așezării de la Gutinaș-*La Siliște* în contextul descoperirilor contemporane din spațiul carpato-nistrean. Autorul nu uită să mulțumească în acest capitol atât iluștrilor arheologi care l-au îndrumat în tainele domeniului, precum și colaboratorilor care i-au fost alături de-a lungul cercetărilor întreprinse.

Lucrarea monografică își urmează firescul curs cu abordarea unui capitol ce tratează **Cadrul natural al Văii Trotușului** (p. 15-20), urmat de capitolul al III-lea: **Dovezi de locuire în Valea Trotușului din cele mai vechi timpuri până la sfârșitul primului mileniu creștin** (p. 21-28), în care autorul creionează principalele elemente ale mediului geografic al zonei care au generat, prin mediul favorabil, numeroase așezări omenești situate în arealul studiat din cele mai vechi timpuri și până la perioada analizată în lucrare.

În capitolul al IV-lea, **Istoricul cercetărilor de la Ștefan cel Mare-**

Gutinaș (p. 29-36), autorul prezintă detaliat cercetările arheologice efectuate în cele două sectoare din situl arheologic de la Ștefan cel Mare-Gutinaș-La Siliște: cele din Sectorul A, prin care s-a urmărit ca obiectiv principal cercetările în așezarea de secolele XVI-XVII și cele din Sectorul B, ce au avut ca obiectiv principal așezarea medievală timpurie din secolele V-VII. Autorul precizează că „cele două sectoare, notate de noi convențional Sector A și Sector B în secolele V-VII au format un singur sat” (p. 29).

În continuare ne sunt prezentate realitățile arheologice consemnate în timpul cercetărilor efectuate în acest sit în cuprinsul capitolului al V-lea **Așezarea din secolele V-VII. Locuințele și anexele gospodărești** (p. 37-64), prin care autorul descrie detaliat contextul descoperirilor celor 18 locuințe datate în această perioadă. Aceste locuințe au fost surprinse prin cele 25 de secțiuni și case trasate în perioada 1984-1990, în Sectorul B, prin care a fost investigată o suprafață de circa 5.000 mp. Autorul, luând în calcul și cercetările din Sectorul A, precum și cercetările de suprafață întreprinse, consideră că așezarea a fost investigată într-un procent de 60-70% din întreaga așezare (p. 38). Tot în acest capitol sunt consemnate și date privind anexele gospodărești, precum și gropile menajere descoperite în cuprinsul zonei cercetate.

Capitolul al VI-lea **Descrierea inventarului descoperit** (p. 65-78), abordează descriptiv analiza artefactelor arheologice descoperite prin cercetările efectuate, abordând mai întâi analiza ceramicii, lucrată la roată sau manual, și apoi a obiectelor de inventar confecționate din metal, piatră și lut. Astfel, din ansamblul inventarului, se remarcă o cataramă din bronz de tip Sucidava, turnată în tipar bivalv, pe suprafața scutului având o cruciuliță, descoperită în locuința L17. O altă piesă deosebită descoperită în această așezare este un tipar realizat dintr-o rocă locală, cu ajutorul căruia se realizau obiecte vestimentare sau de podoabă.

În capitolul al VII-lea, intitulat de autor **Așezarea din secolele V-VII de la Ștefan cel Mare-Gutinaș. Realități arheologice și concluzii istorice** (p. 79-93), ne sunt prezentate concluziile reieșite din cercetarea așezării din secolele V-VII, ce se întindea pe o suprafață de circa 1,5 ha, cu cele 22 de locuințe cercetate până în prezent (4 dezvelite parțial în Sectorul A și 18 cercetate integral în Sectorul B). Era o așezare deschisă, neexistând indicii privind existența unor fortificații (p. 81). Locuințele descoperite la Ștefan cel Mare sunt de tipul bordeielor sau bordeielor semiadâncite, fiind descoperită o singură locuință de suprafață, L10, toate

fiind monocelulare (p. 82). Analizând aceste descoperiri autorul ne propune o serie de interpretări în ceea ce privesc aspecte de ordin economic, demografic și social-politic (p.85-90), precum și legate de viața spirituală (p.90-91). Capitolul se încheie cu referiri etno-culturale și istorice generate de cercetările arheologice din acest sit, încadrate în contextul descoperirilor ce se înscriu în cultura Costișa-Botoșana-Hansa, cultură specifică spațiului carpato-nistean din a doua jumătate a secolului al V-lea și până spre sfârșitul secolului al VII-lea (p. 92-93).

La final volumul ne prezintă o **Bibliografie selectivă** (p. 94-106), un util **Indice general** (p. 107-112), un rezumat în limba franceză (p. 113-116), legenda ilustrației în limba franceză (p. 117-119), precum și **Abrevieri** (p. 120-121), care împreună cu **Ilustrațiile** (p. 122-172) completează din punct de vedere tehnic monografia.

Felicităm apariția monografiei dedicate cercetărilor arheologice cu privire la așezarea de secolele V-VII Ștefan cel Mare-Gutinaș, jud. Bacău, atât pentru condițiile grafice de tipărire, cât și pentru preocuparea autorului de a valorifica o cercetare arheologică spre cunoașterea realităților arheologice din acest sit.

Lăcrămioara-Elena Istina

**SERGIU MUSTEAȚĂ, *MONEDA BIZANTINĂ ÎN REGIUNILE
CARPATO-NISTRENE ÎN SECOLELE VI-X, CHIȘINĂU,
EDITURA ARC, 2014, 300 P.***

Lucrarea harnicului și cunoscutului arheolog și istoric Sergiu Musteață, de la Chișinău, intitulată **Moneda bizantină în regiunile carpato-nistrene în secolele VI-X**, apărută la Editura Arc din Chișinău, în 2014, este în mare măsură rodul activității desfășurate, de către autor, în cadrul a două proiecte internaționale de cercetare, unul în Germania și al doilea în SUA (p. 7).

După câteva rânduri de mulțumiri ale autorului pentru cei care au facilitat apariția volumului și o succintă, dar lămuritoare, prefață datorată dr. Ana Boldureanu – șefa

Sectorului de Istorie Medievală și Numismatică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, urmate de listele tabelelor, diagramelor, hărților și anexelor cuprinse în carte, se trece la conținutul propriu-zis al lucrării structurat în șase capitole (p.13-136) respectiv: **1. Introducere; 2. Analiza monedelor după emitenți; 3. Ponderea monedei bizantine după nominal; 4. Ponderea monedei bizantine după monetării; 5. Fenomenul teaurizării și 6. Concluzii.**

După cele șase capitole ale cărții, urmează un cuprinzător rezumat în limba engleză (p. 137-173), facilitând astfel accesul cercetătorilor străini la această importantă lucrare. Se continuă, apoi, cu **Catalogul descoperirilor monetare**, structurat într-o primă parte (A) care cuprinde **Monedele izolate**, de la Anastasius I (491-519) la Vasile al II-lea (976-1025) și (B), **Tezaure**, cuprinzând 13 tezaure cu monede din secolele VI-X. Urmează necesara listă a **Abrevierilor** și o bogată **Bibliografie**, continuată de **Catalogul monedelor bizantine din Colecția Dumbarton Oaks** din SUA, însoțite de imaginile monedelor respective de la Anastasius I până la Vasile al II-lea. Lucrarea se încheie cu un util **Indice** de nume al împăraților bizantini, al autorilor și localităților menționate în text.

În ansamblul său lucrarea lui Sergiu Musteață este foarte bogată în informații privind o temă importantă cum este aceea privitoare la circulația monedei bizantine în spațiul carpato-nistrean în secolele VI-X, epoca atât de interesantă și încă controversată pentru evoluția proceselor etno-culturale din tot spațiul nord-dunărean al vechii Dacii.

Monografia consacrată circulației monedei bizantine din spațiul carpato-nistrean, în secolele VI-X, vine să întrească cunoașterea mai exactă a proceselor/fenomenelor istorice nu doar din teritoriul carpato-nistrean, parte integrantă a spațiului vechii Dacii și respectiv a ariei de formare a poporului român, dar aruncă lumini, în general, asupra întregului teritoriu nord-dunărean, precum și a evoluțiilor din Imperiul Bizantin.

Dincolo de realizarea **Repertoriului**, la zi, a descoperirilor izolate și a tezaurilor cu monede bizantine din secolele VI-X, însoțit de analiza tezaurilor și cartarea acestora, fapt important și demn de reținut, presupunând o muncă deosebită, autorul face un pas mai departe și prezintă emisiunile monetare în funcție de întregul ansamblu de factori politici, economici, militari din anii de domnie a împăraților bizantini, de la Anastasius I la Vasile al II-lea.

Baza documentară a lucrării o constituie cele 592 de emisiuni cercetate, între domniile lui Anastasius I și Vasile al II-lea, realități numismatice reflectate în numeroase tabele, diagrame, hărți și fotografii, instrumente științifice importante care evidențiază convingător dinamica și fluctuația monedei bizantine în funcție de o serie de factori socio-economici și politico-militari, iar pe un plan mai general evoluția raporturilor dintre Imperiul Bizantin și popoarele din sfera sa de stăpânire/influență, fie că e vorba în cazul regiunilor nord-dunărene de localnici/autohtoni romanici sau elemente alogene/migratoare, în primul rând de slavi.

Analiza atentă a importantului număr de descoperiri monetare a permis autorului să surprindă două perioade mari de pătrundere a monedei bizantine în aria la care se referă în lucrare, respectiv perioada secolelor VI-VII și perioada secolelor VIII - începutul secolului al XI-lea, care la rândul lor au putut fi împărțite, în stadiul actual al cercetărilor, în câte trei etape cronologice consecutive. Este interesant de observat că prima perioadă corespunde în spațiul carpato-nistrean culturii Costișa-Botoșana-Hansca (sec. V-VII), iar a doua perioadă cuprinde epoca cristalizării și maturizării culturii vechi românești (sec. VIII-XI),

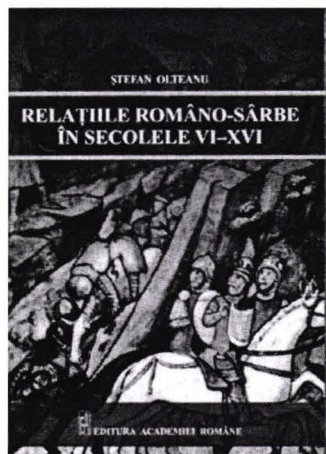
cunoscută în literatura de specialitate arheologică sub numele de cultura Dridu.

Din datele prezentate în lucrare rezultă că cel mai mare număr de monede, din spațiul și timpul la care se referă lucrarea, provin din emisiunile lui Justinian I (527-565). Este vorba de 100 de monede, izolate sau în tezaure. Poate nu este lipsit de importanță să menționăm că din aceeași vreme, a domniei lui Justinian, provin și cele mai multe obiecte de factură bizantină (de exemplu fibule), dar și cele mai numeroase dovezi de răspândire a creștinismului, în aceste regiuni. Toate aceste realități ne-au determinat, cu ani în urmă, să vorbim de o intensificare a legăturilor dintre lumea și civilizația bizantină în vremea lui Justinian și lumea și civilizația nord-dunăreană, posibil chiar de o protecție de natură politico-militară a Imperiului Bizantin asupra regiunilor nord-dunărene și implicit asupra spațiului carpato-nistrean.

Lucrarea domnului dr. Sergiu Musteață este o carte „rotundă”, prezentând și analizând cele mai importante probleme vizând circulația monedei bizantine în regiunile carpato-nistrene în epoca secolelor VI-X. Trebuie spus că o asemenea lucrare era necesară. Bucuria este cu atât mai mare dacă avem în vedere că ne aflăm în fața unei lucrări de valoare, utilă celor care se ocupă de epoca secolelor VI-X, dar interesantă și pentru toți iubitorii de istorie. Și nu în ultimul rând trebuie spus că ne aflăm în fața unei monografii realizate în condiții tipografice foarte bune. Să ne bucurăm de asemenea cărți și să spunem: „*Carte frumoasă, cinste cui te-a scris*”.

Ioan Mitrea

ȘTEFAN OLTEANU, *RELAȚIILE ROMÂNNO-SÂRBE ÎN SECOLELE VI-XVI*, BUCUREȘTI, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, 2013, 136 P. + 14 PLANȘE

O carte precum **Relațiile româno-sârbe în secolele VI-XVI** (București, Editura Academiei Române, 2013), se anunță din capul locului deosebit de interesantă având în vedere bunele relații dintre cele două identități etnice, relații de coabitare în secolele VII-IX și relații de bună vecinătate în veacurile următoare. Este vorba de un exemplu de bună vecinătate și conviețuire, rar întâlnit în istoria europeană. Așa cum remarca istoricul Dorde Radojčić, „*Treisprezece secole s-au scurs fără ca niciun război să fi avut loc între cele două comunități*”.

Pentru a respecta adevărul, așa cum menționa același istoric sârb „*în cursul istoriei lor medievale, românii și sârbii au fost puși, numai de două ori, în situația de a lupta unii contra altora, dar atunci inițiativa nu le-a aparținut lor; prima dată în lupta de la Velbujd (1330), când Ștefan Dușan, zdrobind coalitia bulgaro-bizantină, întâlnește ca aliați ai acesteia și pe români; iar a doua oară, la Rovine (1394) cnezii Ștefan Lazarevici, Marco Kralievici și Constantin Dejanovici, vasali ai turcilor, sunt obligați să lupte contra lui Mircea cel Bătrân*”.

După câteva lămuriri sub titlul **În loc de prefață** și o foarte scurtă **istoriografie** a problemei, autorul, cunoscutul medievist, prof.univ.dr. Ștefan Olteanu, își structurează lucrarea în șase capitole, urmate de **Concluzii**, un rezumat în limba franceză, o bibliografie selectivă, lista cu explicația figurilor și planșelor și o ilustrație, relativ bogată (64 fig. + 14 planșe).

Cele șase capitole ale lucrării tratează, uneori prea sumar, aspecte importante ale temei abordate. Simpla lectură a titlurilor de capitol fiind sugestivă, provocând un real interes pentru carte. Aceste capitole sunt: **I. Identități romanice și identități slave în evoluția comunităților românești și sârbești; II. Etapele constituirii primelor structuri social-politice ale românilor și sârbilor în primul mileniu creștin; III. Împliniri**

statale medievale la români și sârbi în primele secole ale mileniului următor (asemănări și deosebiri); IV. Cucerirea otomană a Peninsulei Balcanice; V. Colaborarea militară româno-sârbă în Evul Mediu (secolul VI-secolul XVI), în apărarea independenței și creștinătății celor două popoare; și VI. Relațiile cultural-religioase dintre români și sârbi în Evul Mediu (până în secolul al XVI-lea).

Din primele rânduri ale capitolului I, autorul, specialist al evului mediu timpuriu, se referă la epoca secolelor VI-IX, care au fost secole de coabitare între romanicii/românii nord-dunăreni și sclavini, în fapt predecesorii sârbilor, care au sălășluit o bună vreme în regiunea sud-vestului nord-dunărean, trecând în secolele VIII-IX la sud de Dunăre, în teritoriul locuit de sârbi până azi.

În favoarea acestei coabitări un rol important l-a avut răspândirea creștinismului în comunitățile celor două identități etnice, fenomen care s-a generalizat în secolele VI-VII. Poate este interesant de reținut că și structurile social-politice, de tipul obștilor teritoriale, cu denumiri specifice fiecărei etnii, au fost comune/asemănătoare celor două identități etnice, mai întâi romanici și sclavini, apoi români și sârbi. Asemănătoare au fost și condițiile în care s-a petrecut procesul de unificare a uniunilor de obști în formațiuni social-politice superioare (p.25-30).

Interesante sunt și punctele de vedere privind constituirea primelor structuri social-politice ale românilor și sârbilor, de la cele de tipul obștilor teritoriale (sec. IV-VII), la cele a jupanatelor, cnezatelor și voievodatelor (sec. VII-LX) și apoi la etapa superioară de organizare social-politică, aceea a statelor medievale sârbești și românești (sec. X-XIV). Aceste ultime structuri social-politice sunt urmărite, în evoluția lor, și în al III-lea capitol al lucrării. Sunt reamintite observațiile lui Nicolae Iorga cu privire la legăturile de rudenie dintre familiile conducătorilor români și sârbi, de la începuturile statului medieval de la sud de Carpați.

Observații interesante sunt făcute cu privire la cucerirea otomană a Peninsulei Balcanice, și în context asupra fortificațiilor ridicate de români și sârbi, pentru apărare (vezi și ilustrația).

Interes prezintă și datele privind colaborarea militară româno-sârbă în evul mediu, în apărarea independenței și creștinătății celor două popoare. Relațiile de colaborare de bună vecinătate au fost dominante. Așa cum s-a mai menționat, doar de două ori, în istoria lor românii și sârbii au fost puși în situația de a lupta unii contra altora, la Velbujd, în 1330 și la Rovine, în 1394.

Veacuri de-a rândul românii și sârbii au avut relații bune, de vecinătate și cooperare și pe lina legăturilor dintre familiile domnitoare. Chiar Ștefan Lazarevici, aflat în conflict cu Mircea cel Bătrân în 1394, a avut relații bune cu domnitorul muntean mai târziu. Ștefan Uroș, fiul lui Ștefan Dușan, cel aflat în conflict cu românii în 1330, se căsătorește cu Ana, fiica lui Nicolae Alexandru Basarab. Elena, fiica ultimului despot sârb, Iovan Brancovici, a fost căsătorită cu Petru Rareș. Și exemplele ar putea continua până în epoca modernă.

Colaborarea militară româno-sârbă a fost mereu prezentă în evul mediu, momente de referință fiind domniile lui Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul.

Observații interesante face autorul cu privire la relațiile cultural-religioase dintre români și sârbi în evul mediu, de la creștinarea celor două etnii până în secolul al XVI-lea. Aceste relații s-au menținut și după anul 1459, moment care marchează ocuparea Serbiei de către otomani și transformarea acesteia în pașalâc turcesc.

În contextul relațiilor cultural-religioase, un aspect important îl constituie *„activitatea de construcție a lăcașurilor bisericii creștine, activitate «transferată» din spațiul balcanic, inclusiv din cel sârbesc, în cel nord-dunărean”*.

De un interes aparte sunt consemnările privind rolul unor fețe bisericești și cărturari precum Nicodim, Macarie, Coresie etc., dar și a unor tipografi rămași anonimi care au venit din Serbia și au contribuit la dezvoltarea cultural-religioasă în spațiul românesc.

Cred că trebuie evidențiat că aceste legături cultural-religioase, între români și sârbi, au fost favorizate și de regimul de toleranță religioasă adoptat de otomani față de biserica creștină și slujitorii ei.

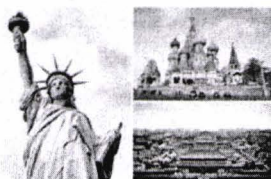
Dincolo de observațiile pertinente din paginile de **Concluzii** se desprind, în final, două caracteristici fundamentale ale relațiilor româno-sârbe, aceea de conviețuire și bună vecinătate și aceea de cooperare și întrajutorare, în întreaga lor istorie. Iată un model demn de urmat încă azi și în viitor.

Ioan Mitrea

IOAN SCURTU, *UN ISTORIC PE MERIDIANELE LUMII*, BUCUREȘTI, EDITURA MICA VALAHIE, 275 P.

Ioan SCURTU

UN ISTORIC PE MERIDIANELE LUMII

MICA
VALAHIE
București

Nu am auzit, până acum, pe nimeni spunând că nu și-ar dori să viziteze o altă țară, să cunoască noi locuri, să vadă alte obiceiuri decât cele cotidiene din țara natală. Este interesant să trăiești astfel de experiențe, să ai posibilitatea de a participa la multiple conferințe internaționale, iar atunci când le povestești, așa cum a reușit să o facă prof.univ.dr. Ioan Scurtu în volumul **Un istoric pe meridianele lumii**, cu siguranță stârnești curiozitate, admirație și dorință de autodepășire.

Având în față acest volum, și fac o mărturisire sinceră, mă așteptam să cuprindă însemnări ale comunicărilor susținute în diferite colțuri ale lumii, ca reprezentant oficial al unor instituții din România: de la Praga, unde își începe prima călătorie în străinătate, la Moscova, Phenian, Washington, Sofia, și am enumerat doar câteva locuri în care acest *călător* român a ajuns. Dar, m-am înșelat. După cum însuși autorul afirmă, conținutul volumului cuprinde consemnări adunate „într-un fel de jurnal” (p. 8), totul plecând de la un sfat pe care-l primise din partea ambasadorului Vasile Șandru: „Ambasadorul s-a uitat lung la mine, după care mi-a dat un sfat: când voi mai avea ocazia unei deplasări să-mi fac timp să vizitez localitatea, să privesc oamenii, să intru prin magazine, să văd viața reală” (p. 7). Urmărilor punerii în practică ale acestui sfat pot fi regăsite în cartea de față.

Aș putea să descriu **Un istoric pe meridianele lumii** simplu, amintind capitolele conținute, oferind vagi informații despre autor, semnalând apariția...dar m-aș dezice de plăcerea pe care am avut-o parcurgându-i paginile. Deși titlurile celor 11 capitole par rigide în sensul că nu anunță un conținut spectaculos, am rămas surprinsă de modalitatea de prezentare a evenimentelor. Inițial ai impresia că parcurgi un jurnal de călătorie, cu însemnări zilnice, însă e mai mult, prin fiecare capitol fiind, de fapt, părtaș la acțiunea unui roman de aventură. Chiar dacă ai tendința

de a crede că în centrul atenției se va afla vizita oficială și scopurile ei, imediat îți vei da seama că lumea, locurile, situațiile politice, schimbările regimurilor, ele sunt de fapt evidențiate, dar într-o manieră plăcută cititorului, fără a face lectura plictisitoare, ci puțin *picantă* prin folosirea amintirilor personale, ale diferitelor situații în care *călătorul* nostru s-a aflat.

Maniera în care evenimentele sunt expuse este diferită de conținutul tipic al unei opere științifice, dar acest lucru nu înseamnă că este mai prejos. Dimpotrivă, astfel de volume ar trebui să fie mai numeroase fiindcă prezintă faptele cu ușurință, îți oferă posibilitatea de a studia cu plăcere și îți furnizează informații inedite, pentru că nu de puține ori *călătorul* s-a aflat în situații tensionante, în momente în care luau naștere noi evenimente pe scena politică mondială, evenimente ce aveau să marcheze istoria universală. El le surprinde cu ușurință, detaliat, științific, dar mai fascinant mi se pare faptul că remarcă reacția oamenilor de rând, a celor direct implicați și afectați, oferind în același timp și o nuanță personală a trăirilor avute în diferitele sale vizite oficiale.

Sunt multe de spus, dar mă rezum pentru a vă oferi posibilitatea de a savura acest volum care, personal, m-a captivat prin conținutul său pe care l-am comparat cu operă științifică, jurnal de călătorii, memorii, roman de aventură. Regăsind toate acestea în el vi-l recomand! Pentru mine, oricum, a fost ridicat la statutul unui bestseller.

Marina-Mihaela Bărbieru

ION POPESCU-SIRETEANU, *CHESTIONAR PĂSTORESC*,
PITEȘTI, EDITURA TIPARG, 2013, 106 P.

Chestionarul păstoresc reprezintă – așa cum menționează însuși autorul atât în introducerea, cât și în scurta posfață a lucrării – o „*muncă îndelungată, dar necesară pentru adunarea sistematică a întregului material lingvistic și etnografic referitor la această străveche și importantă ocupație a poporului român*”.

Documentarea științifică și cercetarea de teren au fost realizate în decenii de observare a activităților specifice oieritului, în întreprinderea lor cu botanica și astronomia populară, ori cu structura geo-morfologică a formelor de relief pe care turmele se deplasau. Lucrările editate și tipărite de predecesori, printre alții, precum: Bogdan Petriceicu Hasdeu, **Obiceiele juridice ale poporului român. Programa** (1878) și **Etymologicum Magnum Romaniae** (1886); Ion Mușlea prin publicarea periodicului *Anuarul Arhivei de folclor* (începând cu anul 1932) sau Ion Mușlea și Ovidiu Bîrlea, **Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu** (1970) – toate l-au determinat pe autor să continue cercetarea de teren și să publice, într-o primă formă în anul 1971, un chestionar care cuprindea 1106 întrebări. Retipărit la Iași, în anul 1983, aceasta a prezentat un interes deosebit pentru cercetarea etnografiei păstoritului prin cele 1700 de întrebări și 100 de propuneri de texte referitoare la păstoritul românesc.

Dar munca de elaborare și sinteză a continuat prin consultarea unei bogate bibliografii (atlase, dicționare, texte dialectale, studii și monografii, glosare, culegeri de folclor, scrieri etnografice, ș. a.), astfel încât numărul întrebărilor, inserate în **Chestionarul păstoresc/2013**, ajunge la 1847. Cu toate că oscilează între întrebările scurte (având ca rezultat „*o anchetă care să colecteze un bogat material lingvistic*”) și cele indirecte (din dorința de a realiza o „*împietire între ancheta lingvistică și cea etnografică*”), cercetătorul ne indică și „*o listă de probleme pentru culegerea de texte păstorești, pe baza unor întrebări sau*

a unui enunț orientativ”. Se realizează, astfel, un „echilibru între ancheta lingvistică și cea etnografică [...], suplimentându-se fondul de informații necesare definirii acestora”.

Propriu-zis, autorul își propune și, în mare măsură, reușește să inducă celor care doresc să aplice chestionarul, obținerea unei „înregistrări pe orizontală a terminologiei păstorești”, deși „întrebările care cer răspunsuri pentru trecut nu pot contribui decât la o cunoaștere parțială a terminologiei vechi a păstoritului” (p. 4).

Informațiile inserate în cele 24 de capitole ale cărții sunt dintre cele mai diverse, cu legătură directă în domenii precum cele ale arhitecturii și portului popular, mitologiei, dreptului tradițional, meșteșugurilor tradiționale sau a medicinei pastorale. Structurată în „Chestiunile generale” (p. 11-12), cele de „antamare” a actorilor și de „organizare a habitatului specific” (p. 13-45), urmate de cele care privesc „evidența și producția” (p. 46-66 și 72-78), combinate cu „starea de sănătate” a subiecților (p. 67-72) și a elementelor de port/a obiceiurilor din viața păstorilor (p. 79-88) – lucrarea se încheie cu referirile directe la dreptul cutumiar (p. 89-90) și cele de conexiune cu antropologia lingvistică (p. 91-93). Mai mult, autorul nu uită să adauge o interesantă listă de „Propuneri de texte privitoare la păstorit” (p. 94-98), precum și un „Adaos la **Chestionarul păstoresc**” (p. 99-105) – fără a preciza, însă, de ce a fost necesar sau în ce context a apărut necesitatea inserării celui din urmă.

De altfel, cercetătorul lasă libertatea lectorului de „a se orienta” și „a trece peste întrebări care i se par nepotrivite”, cu toate că „marea majoritate a întrebărilor [...] poate fi pusă pe întreg teritoriul lingvistic românesc”, iar „anchetatorul” poate „lărgi acest chestionar [...] sau poate culege texte la care autorul (Ion Popescu-Sireteanu – n. n.) nu s-a gândit”.

Trecând prin/peste greutatea ideologică (și politică) specifice anilor 1971 și 1983, în care a fost editat/reeditat **Chestionarul**, autorul nu poate decât să nutrească speranța că ediția din anul 2013 a fructificat pe deplin, peste decenii, munca unei întregi generații de etnografi, antropologi și lingviști.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

**REVISTA *CARPICA*, NUMĂRUL XLIII, REVISTĂ PUBLICATĂ DE
COMPLEXUL MUZEAL „JULIAN ANTONESCU” BACĂU,
ONEȘTI, EDITURA MAGIC PRINT, 2014,
FONDATOR IULIAN ANTONESCU**

Vă semnalăm apariția numărului XLIII al revistei *Carpica*, editată de Complexul Muzeal „Julian Antonescu” din Bacău. Ultimul număr a văzut lumina tiparului la editura Magic Print din Onești/Bacău și a fost lansată cu prilejul Simpozionului național „Vasile Pârvan” din octombrie 2014 care are a avut loc la sediul instituției din strada 9 mai nr. 7.

Revista *Carpica* este o revistă științifică, fondată de istoricul Iulian Antonescu și publicată anual de Complexul Muzeal „Julian Antonescu” din Bacău, începând cu anul 1968. De-a lungul timpului, revista a găzduit numeroase articole, studii și recenzii semnate de arheologi, istorici, muzeografi, arhiviști, conservatori sau profesori de la diverse instituții similare din țară, centre academice și universitare iar subiectele abordate s-au remarcat prin calitate și diversitate, acoperind domenii diverse: arheologie, istorie medie, modernă și contemporană a românilor, istorie universală, științe auxiliare etc.

Apariția revistei *Carpica* este susținută de către Consiliul Județean Bacău, iar din Consiliul științific fac parte nume importante cum ar fi: prof.univ.dr. Victor Spinei – membru corespondent al Academiei Române, prof.univ.dr Nicolae Ursulescu de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, prof.dr habilitat Ion Niculiță de la Universitatea de Stat a Moldovei din Chișinău, prof.dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Neamț, prof.dr. Ioan Mitrea, președintele executiv al Fundației Cultural Științifice „Julian Antonescu” și prof. Vilică Munteanu, director Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale. Consiliul științific este întregit cu trei dintre angajații instituției, respectiv prof.dr. Dimitrie-Ovidiu Boldur, prof.dr. Anton Coșa și prof. Lăcrămioara-Elena Istina.

Numărul XLIII/2014 al revistei *Carpica* este structurat pe șase secțiuni: *Istorie, Heraldică, Medalistică, Etnografie, Biblioteconomie – Personalități* –

Artă și Recenzii. Fiecare dintre aceste secțiuni cuprinde materiale importante, fiecare în parte contribuind, mai mult sau mai puțin, la dezvoltarea științei istorice.

La secțiunea *Istorie* sunt publicate un număr de 12 articole: Vasile Mărculeț, **Aspecte controversate din istoria Themei Paristrion (Paradounavon): guvernarea magiștrilor Basileios Apokapes și Nikephoros Botaneiates-o nouă interpretare**; Elena Chiaburu, **Despre clopotele și clopotarii din zona Bacăului-până la 1859**; Vasile Constantinov, **Bătălia de la Cornul lui Sas din anul 1612. Cauze, desfășurare, consecințe**; Valentina Samoileco, **Constituirea și activitatea Adunării Deputaților nobilimii din Gubernia Basarabia (până la 1873-regiune)**; Ioan Ungureanu, **Ioniță Sandu Sturdza-primul domnitor pământean urcat pe tronul Moldovei, după familiile fanariote**; Milandolina Beatrice Dobozi, **Ecouri moldave în Gazeta Transilvaniei” (1838-1842)(II)**; Mircea-Cristian Ghenghea, **Marcu Feldman și „Gazeta româno-evreiască” din Iași (1859)**; Laurențiu Chiriac, **Secularizarea averilor mânăstirești-premisă a modernizării statului român**; Fabian Doboș, **Cursul de religie în școlile catolice din Moldova la sfârșitul secolului al XX-lea**; Elena Ungureanu, **Preocupări ale comunităților evreiești din județul Bacău pentru educarea copiilor preșcolari**; Alin Spânu, **Amintirile unor ilegalisti despre activitatea comunistă din Târgu-Ocna (1940-1944)**.

Remarcăm articolele semnate de Valentin Constantinov, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe al Moldovei (care introduce în cercetarea științifică o viziune interesantă privitoare la un eveniment important din istoria Moldovei medievale, roadele eforturilor sale fiind urmarea unei analize detaliate atât a surselor românești publicate, cât și a celor poloneze, deopotrivă edite și inedite), Fabian Doboș, profesor la Facultatea de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (care își fundamentează demersul pe valorificarea unui număr considerabil de documente din arhivele Sfântului Scaun), Alin Spânu, consilier în cadrul Ministerului de Externe al României (care introduce în circuitul științific valoroase documente inedite privitoare la o problemă puțin cunoscută din istoria noastră).

Și în acest număr, revista „Carpica” găzduiește o secțiune de *Heraldică* unde sunt publicate de către Anton Coșa două articole: **Heraldică ecleziastică. Stema papală și Heraldică teritorială. Stemele localităților cu populație catolică din Moldova** (prima prezentată inițial sub forma unei

comunicări științifice la ședința din 12 noiembrie 2013 a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – filiala Iași, cea de a doua prezentată la al XIV-lea Congres Național de Genealogie și Heraldică de la Iași, în anul 2008).

În cadrul secțiunii *Medalistică* sunt publicate două articole interesante (semnate de Dimitrie-Ovidiu Boldur, **Medaliile Francisc Iosif I din colecția muzelui băcăuan** și Dorel Bălăiță, Mihai Ceucă, **Istoria unei epoci într-un jeton de cafea: jetoanele “Café Bursa-Avram Țiperman”**) primul valorificând câteva piese din patrimoniul muzeal, cel de al doilea încercând să reînvie momente din Bacăul de altădată.

Secțiunea *Etnografie* îmbină, prin cele trei materiale publicate (Nicolae Teșculă, **Josef Zielinsk- memorialist al vieții de meșteșugar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea**; Dimitrie-Ovidiu Boldur, **Pivele din arealul etnografic al Bacăului în ultimul deceniu interbelic** și Lucian Lefter, **Colinda arhaică din județul Vaslui**) rezultatele cercetării de arhivă cu cele ale cercetării de teren.

Secțiunea *Biblioteconomie, Personalități, Artă* adună alte trei texte interesante (Lenuța-Gabriela Ocneanu, **Epoca Luminilor pe rafturile Bibliotecii: Cartea străină de secol XVIII la Complexul Muzeal “Iulian Antonescu” Bacău**; Emil Păunescu, **George G. Mateescu – discipol și urmaș al lui Vasile Pârvan**; Liviu Suhar, **Vocabule despre poetica obiectului**), primul dintre ele valorificând într-o manieră originală colecția de carte străină de secol XVIII a muzeului băcăuan.

Secțiunea *Recenzii* aduce în atenția cititorilor câteva dintre cărțile apărute în ultimul timp în peisajul științific: **Anda-Lucia Spânu, Vechi reprezentări grafice ale orașelor din România, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2012** (semnează Delia Voina); **Anton Coșa, Monografia satului Somușca, Onești, Editura Magic Print, 2013** (semnează Mihaela Băbușanu) și Feodosia Rotaru, **Meșteșuguri tradiționale din județul Bacău. Portrete de meșteri, Bacău, Editura Ateneul Scriitorilor, 2013** (semnează Iulian Bucur).

În încheiere facem și o constatare, în comparație cu numerele anterioare ale revistei. Astfel, din acest număr al revistei „Carpica” lipsesc articolele de arheologie. Nu cunoaștem motivul acestei stări de fapt dar, având în vedere istoria de câteva decenii a publicației băcăuane, care a găzduit și valoroase materiale de arheologie, sperăm ca în viitor textele de arheologie să se regăsească din nou în paginile sale.

Cel mai vechi port din lume la Wadi el-Jarf, Egipt

Săpându-se pentru construcția unui depozit subteran, la Wadi el-Jarf, 100 mile de Suez, în Egipt, constructorii au interceptat o bogată zonă arheologică aproape de litoralul Mării Roșii.

Arheologii, sosiți la fața locului, au descoperit acolo rămășițele celui mai vechi port din lume, datând din timpul dinastiei a IV-a a regelui Khufu, sau Kheops, cel care a construit marea piramidă din Giza, domnind între anii 2551-2528 înainte de Hristos.

Mari ansamble de piatră, purtând numele regelui Kheops, porneau de sub apă mergând pe sub plajă și intrau apoi adânc în pământ unde au fost interceptate. S-au descoperit fragmente de ambarcațiuni, funii, vase ceramice, numeroase ancore de la vase mici și mari care transportau cupru și piatră din Peninsula Sinai, pe Valea Nilului.

În timpul cercetărilor, echipa egiptologului Pierre Tallet, de la Universitatea din Sorbona-Paris, a descoperit și 10 papirusuri foarte bine conservate, alături de alte sute de fragmente, acestea fiind cele mai vechi din Egipt care s-au găsit până acum. Unul din aceste fragmente este din jurnalul zilnic al construcției Marii Piramide a lui Kheops, scris de către Merrer, un oficial al Vechiului Egipt. Francezul Tallet consideră vechimea portului de la Wadi el-Jarf, de circa 4500 de ani.

Desigur că studierea papirusurilor va aduce o lumină nouă asupra mult controversatei probleme a construcției piramidelor din Valea Regilor¹.

Descoperirea locului unde a fost sângeroasa luptă dintre Roma și Cartagina, așa numitul „Război Punic” din anul 208 înainte de Hristos

Se știe că după 50 de ani de conflicte între romani și cartaginezi, pentru hegemonia Mediteranei, a izbucnit în cele din urmă marele război pe care istoricul antic Polybius l-a numit și descris în lucrarea **Bătălia pentru BAECULA** ”.

Pornind de la textul antic care descria cu minuțiozitate bătălia,

---

¹ Știre consemnată de Rosella Lorenzi în revista *Archaeology*, Ian.-Feb. 2014.

Directorul Centrului Iberian de Arheologie de la Universitatea din Jaen, Spania, ARTURO RUIZ și colegul său JUAN PEDRO BELLON, după ani de cercetari și utilizând imagini din satelit, au localizat cu precizie perimetrul legendarei bătălii de la Baecula, pe o mică terasă a acestui deal.

Sângeroasa bătălie a celor mai mari armate din acea vreme, cea condusă de generalul Hasdrubal, fratele lui Hanibal din Cartagina și de Scipio Africanul, comandantul trupelor romane, a lăsat să se păstreze „în situ” la fața locului, din 208 î.Hr. și până la începutul săpăturilor arheologice, întregul arsenal de arme și obiecte de tot felul, neatînse.

După prospectarea cu detectoare de metal și sondajele arheologice aferente, s-a stabilit cu precizie locul bătăliei pentru Baecula și cei doi arheologi, având textul lui Polybius, au pornit de sus de pe terasă spre vale, săpăturile descoperind secvență cu secvență urmele luptelor așa cum fuseseră descrise din antichitate. În cele șapte campanii de săpături au fost scoase la lumină peste 2000 de arme din metal de pe platoul dealului Baecula. Ruiz și Bellon au fost surprinși de marea exactitate a descrierii făcute de istoricii antici².

Dimitrie Vicovanu*

---

² Știre consemnată de Robert Artwood în revista *Archaeology*, Ian.-Feb. 2014.

* Arheolog și restaurator din România, în prezent Expert Restaurator, New York, U.S.A.

ABREVIERI

AIIAI	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași</i>
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei</i> . Institutul de Istorie și Arheologie, Iași
Ateneu	<i>Ateneu – revistă de cultură</i> , Bacău
BMA	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.
Carpica	<i>Carpica</i> . Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”), Bacău
CercArh	<i>Cercetări arheologice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București
CI	<i>Cercetări Istorice</i> . Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași.
Crisia	<i>Crisia</i> . Muzeul „Țării Crișurilor” Oradea.
Cronica	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania .....</i> , CIMEC, București
Dacia	<i>Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire Ancienne</i> , N. S., București
Danubius	<i>Danubius</i> . Muzeul de Istorie Galați.
DIVR	Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X) , București 1976.
EAIVR	Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României , București 1994 (I), 1996 (II), 2000 (III)
ESA	<i>Eurasia Septentrionalis Antiqua</i>
GIARD	J.-B. Giard, Catalogue des monnaies de l'Empire Romaine, I (Auguste) , Paris 1976
Istros	<i>Istros</i> . Muzeul Brăilei
MCA/ Materiale	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Județean Neamț
MN (Muz.Naț.)	<i>Muzeul Național</i> , București
Mousaios	<i>Mousaios</i> . Muzeul Județean Buzău, Buzău
Pontica	<i>Pontica</i> . Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
RA	<i>Revista Arheologică</i> . Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Arheologie, Chișinău, Republica Moldova.
RÉSEE	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes</i> , București
RI	<i>Revista istorică</i> , București
RIC	Roman Imperial Coinage , London

RIM	<i>Revista de istorie militară</i> , București
RRH	<i>Revue Roumaine d'Histoire</i> , București
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Seminarul de Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” Iași
SAI	<i>Studii și articole de istorie</i> , București
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , București
Studii	<i>Studii. Revistă de istorie</i> , București
Suceava	<i>Suceava. Anuarul Muzeului Județean Suceava</i>
TACITVS	C. Tacitvs, De origine et situ Germanorum , București, 1963
TD	<i>Thraco-Dacica</i> , București
Tyragetia, s.n.	<i>Tyragetia</i> , serie nouă, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
Vitraliu	<i>Vitraliu</i> . Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie</i> . Societatea de Științe Istorice din România. Filiala Bacău și Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”

Abrevieri speciale

AR	Argint.
IAIași	Institutul de Arheologie Iași.
Nr. Inv.	Număr de inventar

Notă către autori

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Studiile și articolele, în limita a 10-15 p. de revistă, vor fi însoțite de un rezumat (și cu titlul lucrării), 5-6 cuvinte cheie și explicația figurilor într-o limbă de circulație internațională.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, cu notele inserate la subsol, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău sau la adresele de e-mail: lacramioaraist@yahoo.com și malistina@yahoo.com

Materialele nepublicate nu se restituie. Pentru alte informații punctuale, apel la telefon 0743037160.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

Aparția acestui nou număr al Revistei de istorie Zargidava (XIV/2015) a fost posibilă datorită distincțiilor colaboratori care ne-au oferit studii și articole spre publicare. Tuturor le mulțumim și pe această cale.

Mulțumirile noastre se îndreaptă spre cei care ne-au susținut financiar, prin donații și sponsorizări, în totalitate, pentru apariția revistei. Ne facem o datorie de onoare în a-i menționa: S.I.F. Moldova, președinte – director general Dr.ing.ec. Costel Ceocea; Parohia Precista Bacău – Pr.Ic.Stavr. Constantin Tomozei; Dimitrie Vicovanu, Expert Restaurator, New York, USA; S.C. ALEXRAL CONSULT S.R.L. – director Adrian Sechel; S.C. MARCIB COM. S.R.L. – Bacău, director ing. Gheorghe Baciu și MUNDEXIM ASIGURĂRI SRL Bacău, director Emil Radu Munteanu.

Pentru susținerea financiară a Revistei de istorie Zargidava mulțumim și ASOCIAȚIEI CULTURALE „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru Bontaș.

Un gând de mulțumire celor care au optat pentru a susține „cu 2% din impozitul anual” activitățile noastre cultural-științifice, precum și doamnei Ec. Maria Anton, care ne asigură, gratuit, evidența financiar-contabilă a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”.

În numele Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mitrea

Cărți apărute

- Paradigme ale tragediei Basarabiei, -Gheorghe Buzatu, 360 pag
- Salazar și revoluția în Portugalia, -Mircea Eliade, 200 pag
- File din procesul comunismului, -Traian Popescu, 282 pag
- Membrii Academiei române din județul Bacău, -Liviu Mărghitan-Ioan Mitrea, 188 pag.
- Membrii Academiei române din județul Neamț, -Liviu Mărghitan-Ioan Mitrea, 198 pag.
- În descendența lui Pârvan, -Ioan Mitrea, 340 pag.
- Din arheologia și istoria Moldovei în primul mileniu creștin, -Ioan Mitrea, 280 pag.
- Destinul unei generații, -Nae Ionescu-Constantin Papanace, 182 pag
- Săptămâna roșie, -Paul Goma 464 pag
- Memoriile refugiuului (din Basarabia), -Ioan Seniuc-Gheorghe Moruzea, 284 pag
- Pendulul de la miezul nopții, -Andrei Vartic, 348 pag
- Suferințele din Ardeal, -Vasile Stoica, 206 pag
- Codul de la Voroneț, -Andrei Vartic, 188 pag
- Magistralele tehnologice ale civilizației dacice, -Andrei Vartic, 270 pag
- Basarabia-rana de la hotarul de est, -Andrei Vartic, 106 pag
- Timpul lui Eminescu, -Andrei Vartic, 108 pag
- Ospețele nemuririi, -Andrei Vartic, 336 pag
- Limbă și cultură românească în Basarabia, -Ion Nuță, 268 pag
- Cireșe pentru Mareșal, -Ion Iachim, 368 pag
- Ultimul Constantin. Romanul brâncovenilor, -Ileana Toma, 428 pag
- Boala și moartea lui Eminescu, -Nicolae Georgescu
- Părintele Arsenie Boca, un sfânt al zilelor noastre, -Dan Lucinescu, 124 pag
- Ștefan cel mare și sfânt, -Dan Lucinescu, 280 pag
- Voievodul (Mihai Viteazul), -Dan Lucinescu, 300 pag
- Lupta (Campania din Basarabia), -Dan Lucinescu, 360 pag
- Spre război, -Dan Lucinescu, 208 pag
- Căderea Imperiului Bizantin, -Dan Lucinescu, 230 pag
- Două mișcări naționale, -Horia Sima, 152 pag
- George Manu. Monografie, -Gheorghe Jijie 456 pag
- Vică Negulescu. Monografie, -Gheorghe Jijie 476 pag
- Un dac cult. Nicolae Petrașcu, -Gheorghe Jijie 540 pag.
- Răstigniri ascunse, -Petru C. Baci 522 pag
- Neam fără noroc, -Al. Ronnet 280 pag
- Monografia comunei Nicolae Bălcescu din județul Bacău, -Anton Coșa 544 pag.
- Monografia comunei Ibănești
- Monografia comunei Cristinești
- Monografia comunei Strugari
- Monografia comunei Doftena